

MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR

HOPHOPNAMƏ

İKİ CİLDDƏ

II CİLD

**“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2004**

Bu kitab “M.Ə.Sabir. Hophopnamə. Üç cilddə” (II-III cildlər, Bakı, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, 1962, 1965) nəşrləri əsasında, əlavələrlə təkmilləşdirilərək təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Tərtib edəni, izahların və lüğətin müəllifi:

Məmməd Məmmədov
filologiya elmləri doktoru,
professor

894.361 - dc 21

AZE

Mirzə Ələkbər Sabir. Hophopnamə. İki cilddə. II cild. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, 384 səh.

Mirzə Ələkbər Sabir XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının böyük simaları arasında fərqlənən görkəmli sənətkardır. O, həqiqi xalq şairi, yeni Azərbaycan şeirinin yaradıcısıdır. Onun şeirləri yarandıqları zamanın ən doğru bədii sənədləri, XX əsrin əvvəlinin salnaməsidir. Əsrin nəfəsi ilə nəfəs alan şair şüurları, vicdanları hərəkətə gətirən qələmiylə həyatın ictimai fəzadlarını açıb göstərən etirazlı, təəssübkeş bir ədəbiyyatın gözəl nümunələrini yaratmışdır.

Vətəndaş şair yolunu insanlara məhəbbəti naminə seçmiş Sabirin əsərləri insan ləyaqətini alçaldan hər bir şeyə qarşı mübarizədə oxvarlanmış silah idi və indi də öz kəserini itirməmişdir. Bədii düşüncənin vüsət və dərinliyi, məhz satırada ifadə olunan ictimai amal və vicdanın ülviliyi və büllurluğu ilə Sabir bütünlükdə milli poeziyanın simvoludur, vətəndaş tipinin, milli qürur və bəşəri vicdan təcəssümü olan sənət və sənətkar tipinin yeni təzahürü, həqiqi davamıdır. Vaqif sadəliyi, Mirzə Cəlil demokratizmi, Füzuli psixologizmi, Nizami epizmi – hamısı Sabirdə üzvi vəhdət təşkil edir.

Böyük şairin bütün əsərlərini əhatə edən bu ikicildliyin ikinci cildində 1911-ci ildə yazdığı satirik şeirlərlə yanaşı, müəllifin ictimai-siyasi və fəlsəfi lirikası, növhə və mərsiyələri, qəzəlləri, məktəb uşaqları üçün qələmə alınmış şərq, mənzum hekayə və təmsilləri, tərcümələri, hekayə və felyetonları, ədəbi-publisist məqalələri, müxbir yazıları və məktubları toplanmışdır.

Kitabda xalq rəssamı Əzim Əzimzadənin illüstrasiyalarından istifadə edilmişdir.

ISBN 9952-418-27-X

© “ŞƏRQ-QƏRB”, 2004

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

**“Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında”**

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

SUAL

Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba,
Şeyxül'islam özünü bunca nə təqdir ediyor?

CAVAB

Molladır çünki, o öz gördüyü rö'yalərini
Başqadan sormayı, ancaq özü tə'bir ediyor.

[LƏNƏT SƏNƏ, EY CƏHL, NƏ BİDAD EDİYORSAN!]

Lənət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsan!
Hər gün yeni min məl'ənət icad ediyorsan!
Sərməşq edərək Habilü Qabil¹ hərəkətin,
Qardaşları qardaşlara cəllad ediyorsan!
Nakəslərə imdad ilə², bikəslərə bidad –
Bir gör kimə yardım, kimə bidad ediyorsan?!

[QAFİL YAŞAMAQDANSA GÖZƏL KARDIR ÖLMƏK]

Qafil yaşamaqdansa gözəl kardır ölmək,
Hərçənd ki, qəflətlə¹ dəxi ardır ölmək;
Zənciri-cəhalətdə bu alçaq yaşayışdan,
Cahil, sənə dar üzrə səzavardır ölmək!

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ:

Nasirülmülk¹, sənə boylə gümanım yox idi
Ki, bu tezlikdə qohumluq odunu sərd edəsən;
Mən Ədesdən sürünəm Berlinə didarın üçün,
Qapına üz tutam ümmid ilə, sən tərd edəsən²...

NASİRÜLMÜLK BAKIDAN İRANA AZİM OLDUQDA

Məncə, İranə əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk,
Göz önündə görürəm çünki budur İrani;
Var ikən parlamən içrə bu qədər qasiri-mülk –
Bir nəfər Nasiri-mülkün nə olur imkanı?!

MÜXBİRÜSSƏLTƏNƏYƏ¹

Yapdığın hiyləni hər günkü qəzətdə oxudum,
Axırında yenə gördüm ki, yazılmış: “Sonu var”.
Nə xəbərdir, deyə sordum, dedi müxbir ki, hələ
Birini göstərirəm, işbu rəqəmdən onu var!..

[ƏCDADINA ÇƏKDİ, PƏDƏRİN MÜTLƏQ UNUTDU]

Əcdadına çəkdi, pədərin mütləq unutdu,
Məb’usləri məclis ilə atəşə tutdu,
Bir mərtəbə zülm eylədi ki, Məmdəli mirza,
Zökhakə¹ də, Çingizə² də min rəhmət oxutdu.

MÜHAVİRƏ

- Qafqaz əhli üç il ərzində nə e’mal eylədi?
- Məktəbə hər yerdə onlar hümmət ibzal eylədi!
- Mərhəba! Səd mərhəba!..
- Bəs bu az müddətdə məktəblər qapandı ya nədən?
- Hər çocuqlar dövreyi-təhsili ikmal eylədi!..
- Mərhəba! Səd mərhəba!..

[MİLLƏTİNİN HALI PƏRİŞAN OLA]

Millətinin halı pərişan ola,
Hər bir işi nifrətə şayan ola,
Cahil ola, vəhşiyü nadan ola,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Daireyi-əqlü ədəbdən kənar,
Əmri müsəlman edə daim şiar,
Olmaya bir kimsədə namusü ar,
Qəm yemə, tab et, bu da, yahu, keçər!

Hər işimiz məsxərəli, gülməli
Olsa bizim, pozma kefin, ay dəli,
Hər neləsə Kəlb Cəfər, Kəlbəli,
Qəm yemə, tab et, bu da, yahu, keçər!

Vaizimiz söyləyə minbərdə gər,
Bi'ri-ələm, mö'cüzi-şəqqülqəmər,
Zə'fəri-cindən sənə versə xəbər,
Sakitü lal ol, bu da, yahu, keçər!

Mərsiyəxan gündə çıxma minbərə,
Xəlqi soya, düşməyə əsla yerə,
Tab elə, döz boylə yaman günlərə,
İncimə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Oğru, əcamir doluşa məscidə,
Zəng vura, toy çala, şaxsey gedə,
Baş-qulağın qanına qəltan edə,
Dinmə, danışma, bu da yahu, keçər!

Tüstü basa məscidi gülxan ola,
Tab eləmək xarici-imkan ola,
Mərsiyəmiz kizb ola, böhtan ola,
İncimə, qatdaş, bu da, yahu, keçər!

Çakər¹ ola mərsiyəxani-səhih,
Qövlü qələt, fe'li təməmən qəbih,
Və'deyi-cənnət verə xələqə sərih,
Dinmə, danışma, bu da, yahu, keçər!

Bəzzazımız² başa çala zərbəti,
Kəndinə tərğib eləyə milləti,
Əmr səvab ədd edə bu bid'əti,
Qəm yemə, səbr et, bu da, yahu, keçər!

Məscidinə oğru girə aşikar,
Sirqət edə çəkmə, qaloş, hər nə var,
Payi-bürəhnə qalasan zinhar,
Dinmə, danışma, bu da, yahu, keçər!..

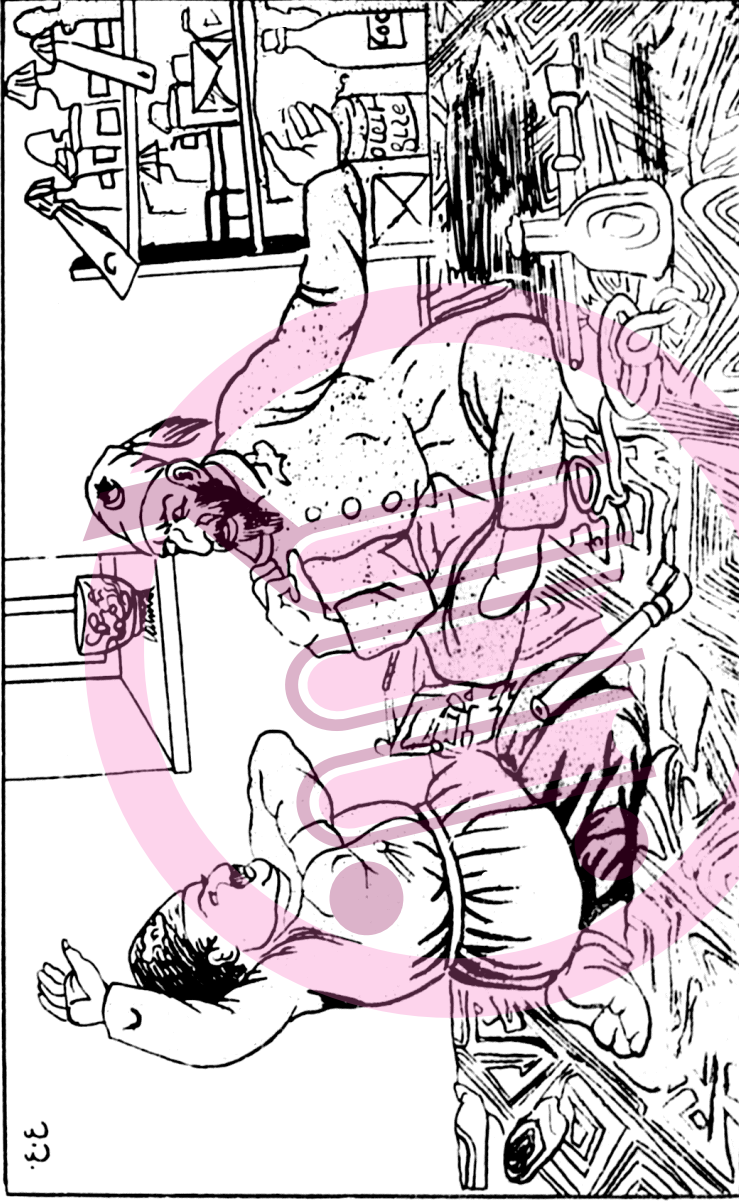
MÜXABİRƏ

Məmdəli:

Sevgili sultan babam, söylə, sənün halın¹ nədir?
Mən ki, bir şux mədmazel eşqində əldən getmişəm!
Şəhrdən şəhrə gəzib², Avropanı uğraşmışam,
İt qızı ram olmadı, hər dürlü ilhah etmişəm!

Həmid:

Məmdəli, artıq maranqozluq məraqım qalmamış,
Kərki, mişarı yığıb başqa evə göndərmişəm!
Ölkədə tək-tək vəba var, derlər, ondan qoxmuşam
Xanəmə daru yığıb bir aptekə döndərmişəm!

Həmid:
Xanəmə daru yığıb bir aptekə döndərmişəm!

Məndəli:
Mən ki, bir şux madmazel eşqində əldən getmişəm!

- Millet qoyundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

- Söz müxtəsər, bir dəfə qan.
Boynun yoğundur, gəlmənəm!..

ABBAS AĞA¹ DEYİR Kİ:

Can verib millətə, ali, əbədi nam alıriz,
Nə ziyən eyləyiriz, can veririz, kam² alıriz.
Qətlimiz yövmü bizə sanma müsibət günüdür,
Biz o gün həzrəti-həqdən yeni³ bayram alıriz.
Qan deyil nə'şimiz üstündə qızıl tək qızaran,
Əsgəranız ki, hünər göstərib, ən'am alıriz.

DREPER¹ DEYİR Kİ:

Elm olduđu yerdə olamaz dinü dəyanət,
Din məs'ələsi cəhl təqazası deyilmi?
Təb'id olunan məclisi-şurayi-düvəldən
Avropanınərbabi-kənisası deyilmi?

Əhməd Midhət² deyir ki:

Dinsizlik ilə kəsb olunan bir mədəniyyət,
İnsanlığın olduqca bəlayası deyilmi?
Məhdi-mədəniyyət ki, deriz mülki-firəngə,
Vəhşiiyyətin ən qorxulu səhrası deyilmi?³

AVROPADA MƏMDƏLİNİN EŞQBAZLIĞI

M ə m d ə l i

Rəhm et mənə, can madmazel!
Könlüm olub qan, madmazel!
Birbaş Ədesdən gəlmişəm
Ardınca, canan madmazel!
Gör hali-biaramımı,
Dil bisükundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Rədd ol, a zalim Məmdəli!
Şahi-məzalim Məmdəli!
Artıq həyasız görməyə
Yoxdur məcalim, Məmdəli!
Get, get ki, zülmündən vətən
Dəryayi-xundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

M ə m d ə l i

Mən öz yerimdə şah idim,
Şahi-fələkxərgah idim,
Şə'nim, cəlalım var idi,
Axır nə zillüllah idim;
İranda çox yerdə yenə
Şə'nim məsundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Sən bir dəni mərdudsən,
Hər şə'ndən mətrudsən,
Bir müstəbid Şəddadsən¹,

Bir müstəqil Nəmruzsən²,
Mın dəf'ə onlardan dəxi
Zülmün füzundur, gəlmənəm!
Boynun yoğundur, gəlmənəm!

M ə m d ə l i

Zənn etmə, İran sərbəsər
Olmuş mənimlə kinəvər;
Əlyövm İranda yenə
Var nökrim min-min nəfər;
Onlar bütün gürgi-əcəl,
Millət qoyundur, gəl mənə!
Eşqim füzundur, gəl mənə!

M a d m a z e l

Doğru bu, lakin əhli-kar
Az olsa da İranda var;
Məncə, bu xain niyyətin
Etməz isabət zinhar;
Çünkü sənin halın cünun,
Şəxsin zəbundur, gəlmənəm!
Bətxin nigundur, gəlmənəm!
Fikrin də dundur, gəlmənəm!
Karı oyundur, gəlmənəm!
Söz müxtəsər, bir dəf'ə qan:
Boynun yoğundur, gəlmənəm!..

YUXU

Heyvərə¹, ey müdiri-əhli-fusun,
Bir yuxu görmüşəm, de, xeyr olsun!

Görürəm mən dünən gecə yuxuda
Yenə də sakin olmuşam Bakuda.

Bakudə, leyk lap uzaqlarda,
Gəzirəm bir para soxaqlarda;

O soxaqlar ki, ruzi-fitrətdən
Ari idi bütün nəzafətdən;

İndi, səd mərhəba, səfalənmiş,
Nuri-fanus ilə ziyalənmiş;

Yox ikən sabiqən gediş-gəlişi,
İndi bir başqa rəng alıbdır işi;

Qapılardan çıxış, giriş vardır,
Bunda, əlbəttə ki, bir iş vardır...

Görürəm bunda bə'zi ə'yanı,
Həpsinin var nəcabəti, şanı;

Qapını birbəbir döyür, danışır,
Bə'zisilə hələ təzə tanışır.

Söz alır, pul verir, rica ediyor,
Ayrıla-ayrıla dua ediyor;

Bə'zinə iştəhayı-mə'də verir,
Bə'zinə başqa-başqa və'də verir...

İstədim anlayam – nə işdir bu,
Nə alışdır bu, nə verişdir bu?

Məni xıs basdı fərti-heyrətdən,
Heyf, oyandım o xabi-rahətdən!

İndi, ey Heyvərə, varınsa hünər,
Söylə tə'birini bilirsən əgər?!

O soqaqlar, o şəxslər, yahu,
Kimdir aya, nədir, nə işdir bu?

AY CAN!..

Müftinin rə'yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan
Şər'də cayız imiş, hökm ediyormuş Qur'an;
Müslimə övrətə baxmaqda da yoxmuş hörmət,
Övrətin əl-üzü övrət ki, deyilmiş, ay can!..

Pəs yazıq zadəyi-Ne'man¹ nə deyirdi, əcəba?
Ya ona lə'n edən oğlan nə deyirdi, əcəba?
Həzərati-üləmadə pəs o cünbüş nə idi?..²
O zaman cümlə müsəlman nə deyirdi, əcəba?

Nə deyirdi Şəkinin, Gəncənin imanlıları,
Tiflisin bir para məzhəbçi dəliqanlıları,
Cülfanın, Naxçıvanın, Ordubadın hampaları,
Bakının zorbaları, Lənkəranın canlıları?

Şimdi, yahu, bu tühaf işlərə vicdan nə deyir?
Əql nə hökm ediyor, ya buna irfan nə deyir?
Hərə Qur'ana verir istədiyi mə'nanı,
Aç, oxu, bunlara gör həzrəti-Qur'an nə deyir?

Nə deyir? – Bəllidir ərbabına, mən bilməyirəm,
Bir para molla kimi hiyləvü fən³ bilməyirəm,
Deməz Allah iki mə'nalı sözü qullarına,
Bu qədər anlamışam, başqa süxən bilməyirəm.

[EL ÇƏKİR NAMIMI MİN LƏ'NƏT İLƏ]

El çəkir namımı¹ min lə'nət ilə,
Mən eli yad edirəm rəhmət ilə;
Nə elin lə'nətinin bir kəsəri,
Nə mənim rəhmətimin bir əsəri;
Mən nə müstəvcibi-lə'nəm, zira,
Nə də el rəhmətə, qüfranə səza!

TƏBRİZ MÜXBİRİNƏ

Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yenə?!
“Diplomatlıqda” bu il çaldığı kusilə belə!

Bax necə bir yekə Təbrizi məhərrəmlikdə
Aldı üç min түмənə cümlə nüfusilə belə!

Hankı məbləğlə bu sövdayı bitirdi, əcəba?
Füqərayi-vətənin odlu fülusilə belə!

Sən hələ əncümən ə'zasını vəsf eylə, yazıq,
Əncümən çoxdan ayaqlandı rüusilə belə...

Görməyirsənmi ki, azad edilir fitnəçilər,
Tutulur əmnü əman əhli xüsusilə belə.

Nə ki, İranda törənməkdə idi Məmdəlinin
Səltənət xəttinə öz nəhs cülusilə belə;

İndi Təbrizdə də nəş'ət edən onlardı,
Bu hərifin də o əfkari-nühusilə belə.

Məncə, təqdire səzadır, kişi şeytandan alıb,
Kamil öyrəndiyi elmilə, dürusilə belə.

Xainin boynuna həp vizri, vəbalı vətənin –
Müslimi, gəbri, nəsarası, məcusilə belə.

EŞİDİRİZ Kİ:

O zəmandan ki, Rəhim xan¹ yetişib Təbrizə,
Həzrəti şamü səhər did olunur, bus edilir;
İnqilabi adı cəbrən taxılır ehrərə,
Hər nasıl hiylə ilə olsa da məhbus edilir.

MENŞIKOV¹ DEYİR Kİ:

Məktəbə düşmən olan bə'z müqəddəs (?) üləmə
Ostroumova yazmaz da təşəkkür nə üçün?
Kişi Xoqənddə məktəbləri bağlatdı bütün...
Bir rızanaməyə bunlarda təəzzür nə üçün?

ƏZRAİLİN İSTE'FASI

Əzrail ərz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...
Bir təbib, iştə, bu il qullarını qırdı təmam.

Mən edincə hələ bir ölməli bimarı həlak,
O alır ölməməli min nəfərin canını pak.

Verdiyin canları min-min ki, bu zalım alacaq,
De görüm, qul deyə, yahu, sənə bəs kim qalacaq?

Qoy alım canını bari, qoparım məhşərini,
Yoxsa, billah, qıracaq qullarının əksərini.

Bu təmənnamı qəbul eyləməz olsan¹ hala,
Kərəm et, ta əməlimdən verəyim iste'fa.

Başqa bir xidmətə nəsbən məni qıl minnətdar,
Əzrail olmağı ver işbu təbibə zinhar”.

[AĞLADIQCA KİŞİ QEYRƏTSİZ OLUR]

Ağladıqca kişi qeyrətsiz olur,
Necə ki, ağladı İran oldu.

O zaman ki, bezikib şah qaçdı,
Mürtəcelər dəxi pünhan oldu;

Parlaman parladı ə'zası ilə,
Dedik, İran yenə İran oldu;

Məclis içrə ümənayi-millət
Nami-milliyətə şayan oldu;

Düzəlib işlərin əskik-gərəyi,
Millətin dərdinə dərman oldu.

Leyk biz işbu təmənnadə ikən,
Bax ki, İranda nə dəstan oldu!..

Hər yetən keçdi cəməət başına,
Hər ötən silsiləcünban oldu;

Yetdi bir mərtəbəyə surəti-kar,—
Parlaman qəhvəçi dükkən oldu;

İçilən çay, yeyilən yağlı plov,
Çəkilən hoqqavü qəlyan oldu.

Parlamandır, balam, axır burada
Kim danışdı, nə söz ünvan oldu?

Hansı bir məs'ələdən bəhs edilib,
Hasili millətə e'lan oldu?

Yox, əfəndim, yanılış zənn etmə,
Sanma iş layiqi-vicdan oldu;

Doğru, gərçi üfüqi-İrandan
Şəmsi-məşrutə dirəxşan oldu;

Yə'ni millət işi millət əlinə
Verilib, məs'ələ asan oldu;

Şimdi öz işlərini icrayə
Dəsti-millətdə bir imkan oldu?

Leyk bildinmi büzürgani-vətən
Belə¹ iş gördü ki şayan oldu?!

Çırmanıb iş görəcək yerdə, yazıq,
Vay, dədəm, vay! – deyə giryən oldu;

Gözlülər başladılar ağlamağa,
Kurlər də ona xəndan oldu.

İş yatıb qaldı arada ölü tək,
Nə ona meyl, nə im'an oldu.

Əsl mətləb unuduldu, lakin
Fər'i-kari hamı cuyan oldu.

Gördü meydanı adamdan xali –
Hərə bir əzmə şitaban oldu.

Hər kəs ancaq bacarıb aldı ləqəb,
Daxili-zümreyi-ərkan oldu;

Dürtülüb soxdu özün parlamana, –
Parlaman məcməi-irfan (?) oldu.

Pah, nə çoxdur bütün İranda ləqəb,
Kimi bəy oldu, kimi xan oldu...

Çıxdı meydana müləqqəb kişilər,
Bəxtəvərlər hamı ə'yan oldu.

İş necə oldu, onu alma xəbər,
Bayaq ərz etdim, o nisyən oldu...

Bir deyən olmadı, ey xanəxərab,
Məmləkət xak ilə yeksən oldu!

Siz hələ aşıqi-şeydayi-ləqəb,
Bu da mi layiqi-insan oldu?!

Ləqəb iş görməz, əfəndim, kişinin
Adı ya Samü Nəriman² oldu.

Kişidən istənilən işdir, iş,
Kim ki, iş yaptı, o zişan oldu!

De görək, şimdi müqəddəs vətənin
Hansı bir müşkülü asan oldu?

Ancaq iş gördü ləqəb “fabrikası”,
Bütün işlər ona qurban oldu.

İndi qandınsa işin əngəlini,
Demə İran niyə viran oldu?!

[ÇOX DA DEMƏ SƏRVƏTÜ SAMANLIYAM, EY FİLAN!]

Çox da demə sərvəti samanlıyam, ey filan!
Boldu pulum, bir neçə milyanlıyam, – bir utan!
Möhtərəməm, mö'təbərəm, şanlıyam, – dur, dayan!
Məşhədiyəm, kablayıyam, hacıyam, nacıyam,
Dinliyəm, imanlıyam, ərkanlıyam,
Həm əli Qur'anlıyam.

Səndə deyək din də var, iman da var, – filməsəl,
Ev dolusu ne'məti-əlvan da var, – bibədəl,
Xəz-küləcə, sərvəti saman da var, – çox gözəl,
Ev-eşik, eyvan, mütəddid otaq, – təmtəraq,
Yağlı plov, dadlı fisincan da var,
Şərbəti-reyhan da var.

Qonşuda lakin neçə¹ üryan da var, – qış, boran...
Giryə də var, naləvü əfğan da var, nimcan...
Sən ki, şəriətçisən, ey binəva, qıl həya!
Şər'də axır nə, bir ehsan da var,
Həqqi-müsəlman da var...

İndi get insaf elə,
Aç başını, ver yelə,
Məzhəbü iman sözün
Vird eləmə bir belə!..

DÖRD DİLLİ QIRMANC

*Zaqafqaziya müftisi Hüseyn əfəndi cənabları
deyir ki:*

Kəşfi-vəch etmək deyil övrətlərə şər'ən hərəm, –
İştə Qur'an, iştə asar, iştə məfhumi-kələm!

*“İşiq”¹ qəzetəsi müdirəsi Xədicə xanım cənabları
deyir ki:*

Müslimə övrətləri məsturə olmaq istəriz, –
İştə söz, iştə əməl, iştə müvafiq bir məram!

*Şamaxı camei müdərrisi Əbdülxalıq əfəndi
cənabları deyir ki:*

Müslimə övrət fəqət əl, üz açar indəssəlat, –
İştə ayat, iştə əxbar, iştə əshabi-kiram!

“Molla Nəsrəddin” də deyir ki:

Müfti oylə, Əbd... boylə, həm Xədicə soylə² der*, –
İştə oylə, iştə boylə, iştə soylə, vəssəlam!..

**[BÜTÜN AVROPADA KƏMYAB İKƏN,
AMMA BAKIDA]**

Bütün Avropada kəmyab ikən, amma Bakıda
Nə səbəbdənsə bu il oldu¹ firavan yubiley.
Göndərilsin zakaz indi Bakıya Şirvandan,
Orada çünki satılmaqdadır ərzan yubiley.

¹ Deyir

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ:

Rusiyyə diplomasiyasına bağladım ümid,
Zənn etdim ki, dərdimə bundan dəva olur;
Umdum ki, şah edər məni İrana yənə,
Gec-tez nasıl olursa da kamım rəva olur;
Xassə nəzərdə vardı Potsdam¹ görüşməsi,
Bundan əmin idim ki, mənə e'tina olur;
Lakin mənim bu fikrlərim xam imiş bütün...
Söz yox, müxəbbətin işi boş xülya olur.
Rusiyyə sanki şahlığıma olmadı riza,
Almanya diplomasiyası şayəd riza olur;
Tərk etdim bu xatirə Rusiyyə mülkünü,
Artıq Frankfurtda² işim cabəca olur...

ƏRDƏBİL HAKİMİ RƏŞİDÜLMÜLKƏ

Şeyx Sə'di¹ deyir ki:

Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar,
Zənn etmə ki, daim belə qızgın qala bazar...
Min zülm çatır xəlqə dilazarlığından,
Yeydir sənə ölmək bu cəhandarlığından!..

[MOLLA ƏRƏSZADƏNİN... VAY, YENƏ MA'BƏDİ VAR!]

Molla Ərəszadənin...¹ vay, yenə ma'bədi var!
Yazdığı yox sonu, "ən'ənə" ma'bədi var;
Gündə çıxan qəztənin bircəsi boş keçməyir,
Bir gecəlik mətləbin bir sənə ma'bədi var!..

ƏQVALE HƏKİMƏNE

Əz “Səda” qarein bezar ayəd,
“İbn Bonyad” əgər yazar ayəd.
Əsbe lağər miyan be kar ayəd,
Ruze meydan nə gave pərvəri.

Cəfəral! Əz Dadaş to ar məbər,
Zəhleye xəlq zinhar məbər,
Ba frumaye ruzgar məbər,
Kəz neye burya şəkər nəxori.

T ə r c ü m ə s i:
Həkimanə söhbətlər

Oxudu kim “Səda”-nı zar oldu,
“İbni-Bünyad” gəlib yazar oldu.
Arıq at meydana yarar oldu,
Çapmaq olmaz vuruş günü camışı.

Ey Cəfər! Sən Dadaşdan ar etmə,
İncidib xəlqı biqərar etmə;
Alçağı gəl özünlə yar etmə,
Çün şəkər verməz o həsir qamışı.

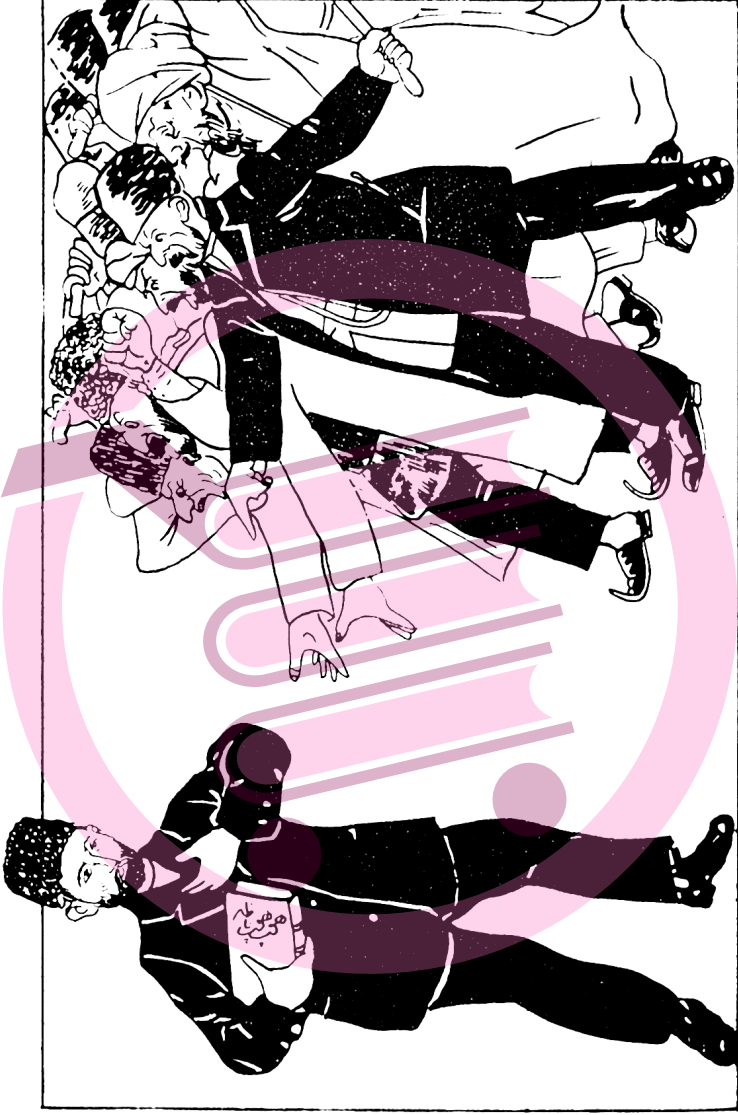
TƏBRİZDƏN “MOLLA NƏSRƏDDİN”Ə GÖNDƏRİLƏN KAĞIZLARIN MÜFƏTTİŞİNƏ

Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox,
Hökmi-təftiş eləyən əşxası get təftiş qıl;
Qorxma, yavrum, Molla Nəsrəddin əmin xain deyil,
Xaini-millət olan həkəmdən təşviş qıl!

– Vur, vur ki, gətirmeyibdir arpa!
– İnsan dözəməz bu şarpa-şarpa!

– Vur, vur ki, bunu quduridu məclis!
– Vurma, məni hakim etdi müflis!

Əshədii billahi əliyyül əzîm,
Sahîbi-îmanem, a şirvanlılar!

Yox yeni bir dine yeqinim mənim
Qaili-qur'anem, a şirvanlılar!

BALACA SƏHNƏ

Vəqta ki, məşrutə xəbəri İran kəndçilərinin qulağına yetişdi, bir nəfər qoca əkinçi əkinin içində səcdəyə yığılıb dedi:

Səd şükr ki, oldu nur-baran
Məşrutə ilə bu xaki-İran!
Rəxnə yetişib binayi-zülmə,
Yer qalmadı kədxudayi-zülmə;
Zülmün, sitəmin çırağı söndü,
İran yenə bir behiştə döndü;
Hakimlərin ixtiyarı bitdi,
Dehqanların iztirarı bitdi;
Bundan sora rəncbər döyülməz,
Nahəq yerə binəva söyülməz;
Salmaz bizi mülkədar rəncə,
Qurmaz bizə bir daha şkəncə...

Yazıq bu şe'rləri oxur-oxumaz nəgah divan mə'murlarından¹ bir nəfər fərraş hazır olub, əkinçinin, əhlü öyalının gözü önündə qollarını bağlayıb, at qabağında piyada, ayaq ilə onu ərbaabın qapısına gətirdi.

Ərbabın gözləri qızarmış, əlində bir tə'limi dıxarı çıxıb, əkinçini gördükdə dedi:

Ha... kətçi, bir ay keçir ki, xirmən
Ötdü, nərelərdə qalmısan sən?
Məhsulu bütün özün götürdün,
Ərbabə nə pişkeş gətirdin?
Bostandakı meyvəcatı dərdin,
Aya, de görək, bizə nə verdin?
Nə buğda, nə arpa çatdı səndən,
Nə lobya, noxud, nə paxla, ərzən;
Lazım sənə indi min üqubət,
Ta ibrət ala bütün rəiyyət!

Bıçarə əkinçi boynu çiyində, tamam bədəni əsə-əsə, qorxa-qorxa baş endirib ərz etdi:

Allaha qəsəm ki, mən fəqirəm,
Köç-külfət əlində dəstgirəm,
Ətfali-səğirə pasibanəm,
Avareyi-əklü şürbü nanəm;
Mə'lumi-cənabınızdır, ərbab,
Bu il quraq oldu, tapmadıq ab;
Əkdiklərimin təmami yandı,
Fəryadlarım göyə dayandı;
Vallah, özümüz də qalmışıq ac,
Bir parça quru lavaşa möhtac...

Ərbab kətçidən bu sözləri eşidincə ağzı köprümüş, gözləri hədə-qədən çıxmış bir halətdə qışqırır:

– Uşaqlar, falaqqa, çubuq hazır edin, od yandırın, şiş qızdırın!

Bu əsnadə dörd nəfər zalım əllərində şallaq, biçarə kətçinin ayaqlarını möhkəm bağlayıb, falaqqaya salıb, döyməyə başladılar².

Ə r b a b

Vur, vur ki, gətirməyibdir arpa!

Ə k i n ç i

İnsan dözəməz bu şarpa-şarpa!

Ə r b a b

Vur, vur ki, bir az da məstkaməm!

Ə k i n ç i

Canım çıxar, urma, bidəvaməm!

Ə r b a b

Vur, vur ki, nə yağ verib, nə qaymağ!

Ə k i n ç i

Vurma ki, deyil inəklərim sağ!

Ə r b a b

Vur, vur ki, bunu qudurtdu məclis!

Ə k i n ç i

Vurma, məni hakim etdi müflis!

Ə r b a b

Məşrutə bunu xərab edibdir!

Ə k i n ç i

Zülmün məni dīlkəbab edibdir!

Ə r b a b

Hürriyyət edib bu şumu gümrah!

Ə k i n ç i

Fəryadə yetiş, amandır, Allah!
Əla lə'nətullah ələl-qövmüzzalimin.

MÜHƏRRİRLƏRƏ

Tə'limə dair odlu yazılmış məqalələr,
Zənn etmə, mültəhib olaraq xəlqi yaxmayır...
Yox, yox, cəməət anlamış elmin məziyyətin,
Amma nə çarə, daldakı məl'un buraxmayır!..

VAQİEYİ-YUBİLEYKARANƏ

Girdim yerimə başımda qayğu,
Gördüm gecə bir qəribə uyğu:

Bir şəhrdəyəm ki, cümlə dəhri
Gəzsən, bulamazsan oylə şəhri;

Ləzzətli suyu, gözəl havası,
Var behcəti, zövqü, həm səfası;

Əhli bütün əhli-fəzlü insaf,
Hər mö'mini-pak, müslimi-saf;

Şəhri-füzəla, diyari-irfan,
Mö'min yatağı, qədim Şirvan.

Əlqissə, gəzib bu şəhri yekca,
Hər bir yerin eylədim tamaşa;

Gəzdikcə adam görünmür, ancaq
Bir səmtdə vardı bir yığıncaq.

Vəqta ki, bu izdihamı gördüm,
Mən də o yerə qoşub yüyürdüm;

Baxdım ki, əzim bir cəmaət,
Eyzən ürfəfa, əvət, həqiqət!

Lakin nə üçündür işbu əhval? –
Sordum, birisi dedi bu minval:

“Rahi-mədəniyyəti tey etdik,
Bir şəxsi-əzizə yubley etdik”.

“Əhsən, – dedim, – ən gözəlcə bir şey,
Xaqani¹ üçünmü işbu yubley?

Ya seyyidi-paki-Zülfüqari²
Yad etdiz o şairi-diyari?

Yoxsa Məlikov Həsənbəyi³-pir
Əlyövmlə olunur vətəndə təqdir?

Əkdikləri danələr göyərdi,
Bəh, bəh, necə dadlı meyvə verdi!

Yaxud, de görüm, müdiri-“Kəşkül”⁴
Ünsizadə Səidi-mə’qul

Etdikləri ictimadə nisbət
Millətdən alır bu gündə qiymət?

Yainki o Seyyidi-Əzimi⁵
Şad etdiz o şairi-nədimi?

Yoxsa Qəniyev Məcidi⁶ təbcil
Etmək səbəbincədir bu təşkil?⁷

Məhmudbəyov ol Həbib⁸ yoxsa,
Alqışladız ol ədibi yoxsa?

Yaxud, de görüm, müdiri-“Rəhbər”⁹
Məhmudbəyəmi bu e’tinalər?”

“Lal ol, – dedi, – Zülfüqar kimdir?!
Xaqaniyi-namdar kimdir?!”

Kimdir Məlikov Həsənbəyi-pir?
Millət onu çoxdan etdi təkfir!

Kimdir, nəçidir o Ünsizadə?
Həp dinimizi verirdi badə!

Ya Seyyid Əzim kimdir, oğlan?
Bir şair idi yazırdı hədyan!

Məhmudü Həbib, ya Məcidin
Çəkmə adını o üç pəlidin!¹⁰

Ömründə belə niyaz¹¹ qılmaz,
Bunlar üçü də nəmaz qılmaz¹².

Yublekdir bu, həba deyildir,
Var qiyməti, kəmbəha deyildir;

Hər elmi ufaq müəllim əsla
Layiq olamaz bu feyzə, illa.

Layiq belə yubleyə ziyadə
Əlhafiz əfəndi Şeyxzadə”¹³.

İşbu sözü söyləyib də təkrar,
İstərdi edə bir az da göftar.

“Dinmə, – dedim, – oldu qissə məfhum,
Rumi ki, dedin, qəziyyə mə’lum¹⁴...”

Dərpərdə olan rümuzu qandım,
Bu halda xəbdən oyandım.

Gördüm bu rübaiyi mükərrər
Təb’im ediyor dəmadəm əzbər:

Qanunü qəvaidi-təbiət
Qoymuş bu cəhanda boylə adət:

“İnsandakı cəhldən ziyadə
Həqsizlər edərlər istifadə”.

[EY PULLULARIN SƏFASI, NOVRUZ!]

Ey pulluların səfasi, novruz!
Tacirlərin aşinası, novruz!
Bir millətə eyd ikən, nədən bəs
Oldun füqərə əzası, novruz?!

BAYRAM TÖHFƏSİ

Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!
Əğniyalarla quran məclisi-işrət, novruz!
Səndə hər kəs sevinir, bəs niyə ancaq füqərə
Çəkir övladını gördükdə xəcalət, novruz?!

[OYLƏ BİR TƏRCÜMƏ KİM, RUHİ-ŞEKSPİR GÖRCƏK]

Oylə bir tərcümə kim, ruhi-Şekspir¹ görcək
Ağladı ruhi-Otelloyla² bərabər özünə.
“Ax, mütərcim!” deyə bir odlu tufürçək atdı,
Şübhəsiz, düşdü o da tərcüməkarın gözünə.

[ƏŞHƏDÜ BİLLAHİ ƏLIYYÜL ƏZİM]

Əşhədü billahi əliyyül əzim,
Sahibi-imanəm, a şirvanlılar!
Yox yeni bir dinə yəqinim mənim,
Köhnə müsəlmanəm, a şirvanlılar!

Şiəyəm, əmma nə bu əşkaldən,
Sünniyəm, əmma nə bu əmsaldən.
Sufiyəm, əmma nə bu əbdaldən,
Həq sevən insanəm, a şirvanlılar!

Ümməti-mərhuməvü məğfur ilə,
Əmrdəyəm taəti-məzbur ilə,
Küfrümə hökm eyləməyin zur ilə,
Qaili-Qur'anəm, a şirvanlılar!

[HƏMDÜLİLLAH KI, BU GÜN BƏXTƏVƏR OLDU BAŞIMIZ]

Həmdülillah ki, bu gün bəxtəvər oldu başımız,
Gəldi novruz, demək, artdı bir il də yaşımız,
Bütün əqvamə görə gərçi çox azdır yaşımız,
Bavücad-in ikidir bir sənədə il başımız:
Biri novruz, biri mahi-məhərrəmdir, əmu!
Birisı mayeyi-işrət, birisi qəmdir, əmu!

Bu səbəbdən bir ili biz də iki pay edirik:
Bir payı on bir, ikinci payı bir ay edirik,
On bir ay nalə çəkib, ağlayıb ax-vay edirik,
Bir ayı ləbləbi-kışmış yeyib, oxqay, edirik;
Çünki bu eyd biz islamdə ə'zəmdir, əmu!
Şiveyi-məzhəbi-Zərdüşt¹, əsəri-Cəmdir², əmu!

Bu bir ayda geyinib sallanarıq behcət ilə,
Əlli-əlli olaraq ev gəzərik işrət ilə,
Girərik hər evə, hər mənzilə cəm'ıyyət ilə,
İçərik çay, yeyərik hil-noğulu ləzzət ilə,
Çox da ev sahibinin iş-gücü dərhəmdir, əmu!
Eyddə borc eləmək də'bi müsəlləmdir, əmu!

Tapdı vəqta ki, ərəb leşkəri ətrakə zəfər,
Dini-aba'imizi eylədi həp zirü zəbər,
Biz də atdıq bütün adatımızı, bircə mægər
Bu mübarək günü təqdis ilə bu anə qədər
Saxladıq, çünki biz islamə çox əlzəmdir, əmu!
Bərşikəstə olan ərbab mægər kəmdir, əmu?!

Leyk bu eydimizin bircə qüsuru yenə var:
.....

Satirik parçalar

[TUTDUM ORUCU İRƏMƏZANDA]

Tutdum orucu irəməzanda,
Qaldı iki gözzərim qazanda,
Mollam da döyür yazı yazanda...

[BABAM SÜNNİ, NƏNƏM ŞİƏ, DÜRƏK MƏN]

Babam sünni, nənəm şiə, dürək mən,
Nə farsam mən, nə hindəm mən, türək mən!
Muğanda – müğbeçə, məsciddə – əkbər,
Təfavüt yox... həqiqətdə zirək mən!..

**[HƏMƏDANDA QONAĞIMDAN XƏBƏR ALDIM,
KEY ŞEYX]**

Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx,
Hansı məxluq sizin şəhrdə bişək çoxdur?
Dedi: “Az isə də bu şəhrdə sayır məxluq,
Leyk dəbbağ ilə səbbağ ilə eşşək çoxdur”.

**[TANRI HƏR YERDƏ PULU BİR ÜRƏYİ
SƏXTƏ VERƏR]**

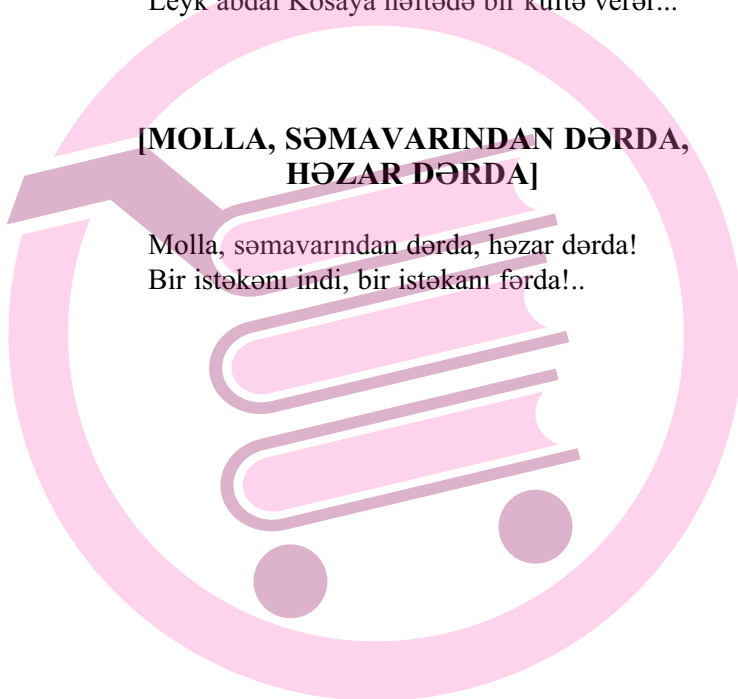
Tanrı hər yerdə pulu bir ürəyi səxtə verər,
Mə'rifət müftədi çün, kasibi-bədbəxtə verər.

Hacı Rüstəm əmiyə yeddi oğul, cümlə qəni,
Leyk baqqal Cəbiyə yeddi qızı süftə verər.

Yekə saqqal kişiyə il uzunu gündə plov,
Leyk abdal Kosaya həftədə bir küftə verər...

**[MOLLA, SƏMAVARINDAN DƏRDA,
HƏZAR DƏRDA]**

Molla, səmavarından dərda, həzar dərda!
Bir istəkəni indi, bir istəkəni fərda!..

[MƏN XƏLİLÜLLAH-E ƏSRƏM, PEDƏRƏM ÇON AZƏR]

Mən Xəlilullah-e¹ əsrəm, pedərəm çon Azər²,
Səfər əz Babil-e Şirvan³ konəm inşaallah.
Gərçə u dəftər-e əş'ar-e mərə pare nemud,
Vəsl ba təb'e dorəfşan konəm inşaallah*.

T ə r c ü m ə s i :

Xəlilullahi-əsrəm mən, atam yurdumda Azərdir,
Çıxam Babilə Şirvandan gərək cür'ətlə inşaallah.
Əgərçi şe'rimi yırtıb, qəzəblə odda yandırdı,
Bu gövhərlər saçan təb'im tikər qüdrətlə inşaallah.

[XÜMSİ-ŞƏRABI SEYYİDƏ SAQİ VERİB DEDİ]

Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi:
Sabir fəqirdir, yetər ancaq zəkət ona¹.

[ŞE'R BİR GÖVHƏRİ-YEKDANEYİ-ZİQİYMƏTDİR]

Şe'r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir,
Salmaram vəsfi-druğ ilə onu qiymətdən.
Deyərəm həcv, sözüm doğru, kəlamim şirin,
Əhli-zövqə verərəm nəş'ə bu xoş şərbətdən.

* Farscadan şeirləri Əbülfəz Hüseyn (Həsərət) tərcümə etmişdir.

[SƏN PİRİ-CƏHANDİDƏSƏN, EY SEYYİDİ-SƏRKAR]

Sən piri-cəhandidəsən, ey Seyyidi-sərkar,
Məndən çək əlin, eyləgilən pir ilə rəftar!
Olmaz sənə qismət dəxi bu dövləti-didar,
Bundan sora hicrimdə ciyərqan olacaqsan!

Aşiq mənə bir mən kimi ziyba gərək olsun,
Mail gülə bir bülbülü-şeyda gərək olsun,
Səndə bu işə səbrü şəkiba gərək olsun,
Amma, bilirəm, səbr evi viran olacaqsan!

[SABİRİ-ŞEYDA Kİ, TƏRKİ-ŞƏHRİ-ŞİRVAN EYLƏDİ]

Sabiri-şeyda ki, tərki-şəhri-Şirvan eylədi,
Bülbülə bənzərdir kim, meyli-gülüstan eylədi;
Mın üç yüz birdə hicrətdən sora meymun ili¹,
Axiri-şəvvaldə əzmi-Xorasan eylədi...

[ÜÇ YÜZ ON DOQQUZ İDİ BƏ'D HƏZAR]

Üç yüz on doqquz idi bə'd həzar,
Səneyi-hicrəti-rəsuli-kübar;
Mahi-ziqə'dənin çəharində,
O günün nimeyi-nəharində;
Bir gün idi ki, xosrovi-xavər
Bürçi-Dəlv içrə tutmuş idi məqərr.
Gərçi qış fəslü idi, leyk həva
Rövşənü saf idi fərəh əfza;
Nuri-xurşiddən cəhan pürnur,
Aləm olmuşdu rəşki-vadiyi-Tur¹.
Qış cəfasın görən könüllər şad,
Rənci-sərmadən oldular azad.
Xəlv eymən qəmi-bürudətdən,
Qəlblərdə fərəh bu halətdən.
Hədisəti-zəmanədən nəgah,
Əsdi bir şiddət ilə badi-siyah.
Düşdü bir özgə halə bu aləm,
Nəpədid oldu nəyyiri-ə'zəm;
Bəhri-simab tək zəminü zəman
Cümbüşə gəldi, qopdu bir tufan;
Etdi bir növ' zəlzələ dili-xak,
Az qalırdı ki, sinələr ola çak;
Dəkkütül-ərz zahir oldu haman,
Tarmar oldu xitteyi-Şirvan;
Belə fəryad çəkdi kureyi-xak,
Sanki torpağa düşdü nöh əflak.
Hamı bu halə valehü məftun,
Nəgəhan hədis oldu bir yangın;
Tutdu dünyanı od şərərələri,
Yaxdı dükkənləri, imarələri.
Nə'reyi-tündbad, hiddəti-nar,
Lərzişi-ərz, sədmeyi-əhcar.
Macərə qəmli macərə üstən,
Nazil oldu bəla bəla üstən.
Allah, Allah, nədir bu tufanlar?!

Az qalır vəhmdən çıxa canlar.
Oldu guya dəmidə nəfxyi-sur²,
Macərayi-qiyamət etdi zühur.
Əhli-Şirvan hayimü heyran,
Əhli-məhşər tək oldu sərgərdan;
Qəlblər doldu rö'bü vəhşətdən,
Qayəti-şiddəti-məhabətdən;
Olmadı kimsə kimsədən müxbir,
Aşikar oldu sirri-yövmi-yəfirr;
Hər kəs öz nəfsini çəkirdi kənar,
Ata övladdən edirdi kənar.
Qalmadı bərqərar bir xanə,
Cümlə mə'mur oldu viranə;
Ani-vahiddə xitteyi-Şirvan
Oldu, səd heyf, xak ilə yeksan.
İki mindən ziyadə əhli-diyar
Topraq altında can verib naçar.
Yer çü aram tapdı zəlzələdən,
İləlan... o mərhələdən³, –
Atalar yadinə düşüb övlad,
Mehri-fərzənd ilə çəkib fəryad;
Atalar fikrinə qalib⁴ fərzənd,
Oldu övci-səmayə nalə bülənd.
Xırda ətfal iztirab ilə
Atasın axtarır şitab ilə;
Qarışib bir-birə səğirü kəbir,
Hamı dillərdə kəlmeyi-təkbi;
Piri-Kə'nən kimi hamı giryan,
Hərə bir Yusif axtarır heyran⁵;
Tapmayıb qəlbi-zarinin səmərin,
Kimdən alsın cəvaninin xəbərin.
Müxtəsər in ki, oldu axiri-ruz,
Zülməti-şəb edib zühuru bürüz;
O gecə bir qəribə aləm idi:
Şəbi-yə's idi, leyleyi-qəm idi;
Kuçələrdə hamı; nə narü nə nur,
Qarışib bir-birə ünəsü zükur.

Hər tərəfdə quruldu bir matəm,
Hər çəməndə əkildi nəxleyi-qəm.
Rənci-sərmavü qüsseyi-əmlak,
Hər dəqiqə təzəlzül eylər xak.
Tifflər şiddəti-bürüdətdən
Ağlaşır zar-zar vəhşətdən;
Hər tərəf “vay oğul” sədasindən,
Qəmli övrətlərin nəvasindən –
Eşidənlər yanıb kəbab oldu,
Dili-səngi siyah ab oldu.
Əlqərəz, sübhə tək hamı gıryan,
Ta ki, ruzi-cədid oldu əyan,
Tazələndi dübarə dərdü ələm,
Doldu dünyayə şiveyi-matəm;
Kuhkən tək hamı çəkib fəryad,
Sanki Şirinin axtarır Fərhad⁶.
Aldılar cümlə əllərə tişə,
Yox könüllərdə özgə əndişə:
Atadır, axtarır oğul bədənin,
Anadır, seyr edir bəla çəməninin;
Bacılar nə’shin axtarır qardaş,
Eləyir səngü xak içində təlaş;
Axtarır hər kəs öz ölənələrini,
Çıxarır ruhsız bədənlərini;
Parə-parə o sərvə-zibələr,
Əzilib qaməti-dilarələr;
Gül kimi cismlər hamı biruh,
Əzilib baş, bədən olub məcruh.
Mürdələr cismi rəhgüzarlərə
Tökülüb guşəvü kənarlərə;
Kimi təğsil edir oğul bədənin,
Kimi hazır edir ana kəfənin.
Nimcən cismlər nə halətdən,
Kəsrəti-şiddəti-cərahətdən,
Sədmeyi-səngdən batıbdı səsi,
Qüdrəti yox və leyk var nəfəsi.
Bir neçə nə’slər olub məfqud,

Heyf kim, hasil olmayıb məqsud.
Bipədər qızların nəvasindən,
“Şa Hüseyn, va Hüseyn” sədasından, –
Qan olurdu könül o halətdən,
Sanki bir an idi qiyamətdən.
Düşdü afaqə nalövü əfqan,
Rəhm qıl, ey xudayi-kövnü məkan!
Nə təamü nə fərşü nə camə,
Xəlqə düşvar olub bu həngamə.
Qəhti-nan oldu bədtərin bəla,
Allah, Allah, nədir bu dərdə dəva?!

* * *

Məlikov⁷, o Həsən bəyi-zişan,
O əmini-xəzaneyi-ehsan,
Elmü fəhmü kəmalilən mümtaz,
Sineyi-safı kənzi-lö'loi-raz;
Hünəri fəzldir, ədəb kari,
Əqli pakizə, hüccət iqrari.
Dəxi alicənab komitetlər,
O ədalətməab komitetlər,
Himmətü mərhəmətləri şayan,
Rəhmi-bimüntəhaləri payan.
Barəkallah ki, saf sinələri,
Əlhəq elmü ədəb xəzinələri;
Şamili-hal olub ifadələri,
Mərhəmi-dərdü dil iradələri;
Görmüşük lütfi-binəhayələrin,
Ey xuda, qıl bülənd payələrin!
Xəlqə çox görmə bu cənabləri,
Hifz qıl sən bu müstətabləri!
Bizə çox kişvəri vilayətlər –
Etdilər lütfələr, inayətlər.
Ümənəyi-əliyyəyi-dövlət,
Rüəsayi-məzahibü millət,
Üləmayi-izami-dinpərvər,

Füqərayi-qəyuri-hər kişvər,
Əhli-Qafqaz göstərib qeyrət,
Əhli-Rusiyyə eylədi himmət.
Leyk bu Badikubə əsnafi,
Xah tüccar, xah əllafi
Etdilər mübtəlalərin dilşad,
Edə həq bu bələdləri abad!
Zövceyi-xan, o banuyi-e'zaz,
Sakini-kişvəri-Vladqafqaz,
Əbr tək himməti töküb baran,
Seyl tək qeyrəti edib cərəyan,
Gah çadır eyləyib bərat bizə,
Gah pul etdi iltifat bizə;
Mərhəba, qeyrət etdi mərdanə
Sakinani-diyari-Şirvanə!
Ey xuda, lütfini inayət qıl,
Xani-xüldaşıyanə rəhmət qıl!
Sabira, ey əsiri-qeydi-bəla!
Şe'rdir gərçi şiveyi-şüəra,
Leyk göftərdən duadı qərəz,
Şe'rdən eyni müddəadi qərəz...

[ŞÜKR LİLLAH Kİ, AFİTABİ-SÜXƏN]

Şükr lillah ki, afitabi-süxən
Şərqi-mə'nadən oldu çöhrənüma;

Çıxdı bir gün ki, təl'ətindən edə
Məşriqü məğrib əhli kəsbi-ziya;

Oldu bir nur sateü lame',
Ola rövşən bu nur ilə dünya.

O ki, dərgahi-həqqə illər ilə
Gecə-gündüz edərdik istid'a, –

Əhsənülveç ilə müyəssər olub,
Şükr kim, şamil oldu lütfi-xuda.

İsticabət tapıb dualərimiz,
Şəhri-Tiflisdə olub bərpa

Bir qəzetxanə kim, ifadələri
Hər müəmmayə göstərir mə'na.

Bir qəzetxanə kim, mətalibinə
Hər məmalikdə müştəri peyda,

“Şərqi-Rus”¹ ilə intixab tapıb,
Ta verə gün kimi cəhanə ziya.

“Şərqi-Rus”un yeganə mümtazi
Bəhri-elmü ədəb Məhəmməd ağa²;

Mətləbi dilruba, qəribülfəhm,
Sözləri ruhbəxşü zövqəfza.

Kəlimatı müfidü müstəhsən,
Hərəkəti həmişə sidqü səfa.

Biz gərəkdir təyəmmünən bu günün³
Mislini ildə eyd edək icra.

Var ümidim ki, əxtəri-iqbal
Övci-məqsuddə tuta mə'na;

Ola bidar talei-məs'ud,
Aça minbə'd dideyi-şəhla;

Ola kəsbi-ülümə sə'yi-bəliğ,
Qıla təhsili-elm sübhü məsa.

İndi bir əsrdir ki, elm gərək!
Dolub alati-elmlən dünya.

Hansı bir elmdir ki, təhsili
Bizə üsrü hərəc olub, aya?

Mehriban padşahi-adilimiz
Edə həq səltənətdə kami-rəva;

Hər məmalikdə, hər vilayətdə
Qayəti-rəhmü lütfdən həqqa;

Döşəyib kəsbi-elmə bəsti-bəsit
Uşqolalar açıb, qoyub molla

Ki, bizim tək dəni rəiyyətlər,
Hərə bir elmdə olaq dana⁴.

Ah kim, xabi-qəflət ilə bizim
Ömri-pürmayəmiş⁵ keçibdi fəna.

Dolub elm ilə sahəti-aləm,
Bizə yox bəhrə elmdən əsla.

Rəmz həl-yəstəvi müdəllədir,
Bir deyil şəxsi-kurlən bina.

Kəsbi-elmə səbəb fərahəmdir,
Sabira, bir zəman ayıl, yatma!

Qıl dualər ki, “Şərqi-Rus” muzun
Təl'ətindən ola⁶ cəhan beyza.

MÜSƏLMAN VƏ ERMƏNİ VƏTƏNDAŞLARIMIZA

Əsrimiz xahiş edərkən ittifaqı ittihad,
Cümləmiz əmniyyət içər almaq¹ istərkən murad,
Beynimizdə yox ikən bir günə əsbabi-təzad,
Bu vətən övladinə ariz olub büğzü inad,
Müslimanla ermənilər beyninə düşdü fəsad,
Yoxmu bir sahibhidayət, yoxmu bir əhli-rəşad?!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

İki yoldaş, iki qonşu bir vətəndə həmdiyar,
Əsrlərcə ömr edib, sülh içrə bulmuşkən qərar,
Fitneyi-iblisi-məl'un² oldu nagəh aşikar...
Gör cəhalətdən nə şöklə düşdü vəz'i-ruzigar!
Qətlü qarət bişümarü şəhrü qeryə³ tarimar...
Əl'əman, bu fitnəyə çarə qıl, ey pərvərdigar!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

Fitnələr kim, faş olur, bilməm nə halətdən törər,
Əql bavər eyləməz kim, adəmiyyətdən törər,
Müslimiyyətdən və yaxud erməniyyətdən törər,
Şübhə yoxdur, cəhldən, yainki qəflətdən törər,
Bu müsibətlər bütün büğzü ədavətdən törər,
Bu ədavət mütləqa həli-zəlalətdən törər;

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

Həqqi xəlqə bildirib dəf'i-zəlalət etməli,
Gün kimi taban edib, pəmali-zülmət etməli,
Nabəca bu işlərin dəf'ində⁴ qeyrət etməli,
Xatiri-müğbərrdən rəf'i-küdurət etməli,
Çarəsazi-sülh olub dəf'i-xüsumət etməli,
Sabira, beynəlmiləl tədbiri-ülfət etməli!

Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqtidir!
Ülfəti ünsiyyətə dair xitabət vəqtidir!

ŞİMDİ FÜRSƏT¹ VAR İKƏN BİR İŞ GÖR İSTİQBAL ÜÇÜN!

Qılma, ey mün'im, təcahüd kəsərət-i-əmval üçün,
Etmə sərf övqatını cəm'iyyəti-əşqal üçün,
Düşmə iste'cala nəfsin göstərən amal üçün,
Kəndi fikrində çalışmaq ancaq istiqlal üçün!
Getdi əldən millətin, fikrin nədir əmsal üçün?
Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal üçün!

Nagəhan bər'əks olur halınca² təqdiri-qəza,
Huşyar ol, övdət etməz sərgüzəşti-ma-məza!

Binəvalər gərdənində fəqrdən zəncirə bax,
Mübtəlalər ahi-cansuzində min tə'sirə bax,
Yatma rahat, millətində naleyi-şəbgirə bax,
Dünki dərvişi bu gün mün'im edən təqdirə bax³,
Dünki mün'im bir gəda olmuş, göz aç, tofirə bax,
Qıl cəhanə bir nəzər, məxrub olan tə'mirə bax,

Pərnıyan naimləri olmuş həmağuşı-türab,
Ya bəni-adəm lədu lilmövto vəbnü lilxərab*.

Bilməzəm⁴ təksiri-miknətdən nələdir niyyətin?
Sirri tə'mini-təəyyüş isə çoxdur miknətin,
Gər yığıb, həsrət qoyub getməksə, boşdur zəhmətin,
Bari, ey qafil, bu gün əldə var ikən fürsətin,
Bir binayi-xeyrə bani ola, ucahsın himmətin!
Ta bu himmət sayəsində xeyrə çatsın millətin!

Var ikən bu milləti-islamda min ehtiyac,
Heyf kim, himmət edən yoxdur ki, qılsın bir
ilac...

* T ə r c ü m ə s i: Hər bina viran olur, hər kəs olur, axır ölü.

Eyqizu, ya mə'sərəl-islam, qəflət ta bəkey?
Eyşü işrət bəstərində istirahət ta bəkey?
Növmi-şətvə içrə müstəğrəq xudarət ta bəkey?
Aləmi-islamdə bunca ətalət ta bəkey?⁵
Bu tədənni, bu tənəzzül, bu kəsalət ta bəkey?
Getdi izzət⁶, batdı millət⁷, fərqu zillət ta bəkey?

Yetdilər sərmənzilə əğyar, ya qövm, ərrehil!
Eyqizu vəstə'cilu, ya əhlə-islam, əddəxil!*

Feyzi-təhsilə məgər qabil deyil övladımız?!
Ya məgər yox iktisabi-əlmə iste'dadımız?!
Talibi-təhsil ikən külliyyətən əfradımız –
Hankı məktəbdən nə dərs⁸ alsın bu gün əhfadımız?
Yoxmu bir zihimmət olsun bəisi-irşadımız?
Əlmədaris, əğniya, sizdəndi istimdadımız!

Sizdən əlhəq qəlbi-millət, ruhi-ümmət şad olur!
Binəva Sabirlərin ancaq işi fəryad olur...

* T ə r c ü m ə s i : Yatmayın, bir sə'y edin, ey əhli-islam, əl'əman!

SÖZ

Ey söz, nola dersəm sənə xurşidi-səməvat,
Səndən alıyır nurü ziyayi həmə zərrat.

Bir nuri-həqiqətsən, edib həq səni nazil
Kim, bəxş edəsən gülşəni-nasutə füyuzat.

Gəh lövhədə məstur, qələmədən gəhi cari,
Gəh ərşdə misbah, gəhi fərşdə mişkat.

Sübhi-əzəlidən üzün etdikdə təcəlli,
Məhv oldu cəhanı bürüyən dudedeyi-zülmat.

Olmuş bütün ərbabi-nəzər aşiqi-hüsnün,
Tənviri-üyun eyləyir ərbabi-kəmalat.

Bir mohibeyi-lütfi-xudasən ki, həqiqət,
İnsanlar edir zatın ilə fəxrü mübahat.

Sərkəşləri həp taətə məcbur ediyorsən,
Tə'siri-nüfuzunla ərir sanki cəmadat.

Ey bariqeyi-fikr, əya ləm'eyi-viddan!
Ey şə'səeyi-qəlb, əya nuri-xəyalat!

Növ'i-bəşərə tərbiyəbəxş olduğun üçün —
Gər densə səzadır sənə ümmul-ədəbiyyat.

Sənsən füsəhayi-ərəbi eylədin ilzam
İzhar bələğətlə, əya nuri-hidayat.

Mümtaz elədin növ'i-bəni-adəmi əlhəq,
İnsan sənin ilə edib ehrazi-məqamat.

Viddanü dili-Sabirə nəşr eylə füyuzin,
Ta kim, bitə könlündə rəyahini-kəmalat.

[QƏRİNİ-MƏĞFİRƏT QIL, YA İLAHİ]

Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin¹ vəfalı padşahi!..

Bu hali-zari-məhrumanəmizlə,
Məlali-nəfsi-məhmumanəmizlə,
Xülusi-qəlbi-mə'sumanəmizlə,

Sana ərz eyləriz biz, ya ilahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Xüdəvənda, kərıma, kirdigara,
Onilə rəhmətınlə qıl müdara,
Olurkən fəvt, edib islami ihya,

Səadət rütbəsin aldı kəmahı,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Müqəddəs fikri, pak əqli, zəkasi,
Vətən övladının oldu bəqası,
Verib İranə qanuni-əsasi,

Bütün İranın oldu qıbləgahi;
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Hümayi-ruhini xüldaşıyan et,
O zati-əqdəsi cənnətməkan et,
Mübarək qəbrini rəşki-cinan et,

Ayırma rəhmətindən sən bu şahı,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Onun qanuni-pakin payidar et,
Vəliəhdin müsavat ixtiyar et,
Rəiyyətdust, hurriyyətşüar et,

Şərəflənsin bu yolda izzü cahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

Şəhi-İran Məhəmməd² şahı-ə'zəm,
Uzun ömr əyləsin ol zati-əkrəm,
Ola qanuni-ədl ilə münəzzəm

Ümuri-dövləti, mülki, sipahi,
Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!..

ABDULLA CÖVDƏTİN ƏŞ'ARINI TƏXMİS

Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziyadən,
Ziyaləndirməz afaqı fəruği-ələmaradən?
Nə vəqt ol sübhü-safım ayrılır bəs leyli-yəldadən?
“Yolunda bin həqiqət verdiyim bir şanlı rəyadən
Qalan pişaniyi-ömrümdə bir nabud kövkəbdir”.

Hüma pərvaz olub uçmaqda ikən övçi-ə'ladən,
Alıb səyyad oxun nagəh yıxıldım xakə baladən,
Sevinsin, söylə, səyyadım ki, mən göz yumdum əşyadən...
“Tənəffürlər, tərəhhümlər, təxəttürlərlə dünyadən
Güzarim zəxmdari-vəsl bir hicri-mükövkəbdir”.

NÖVHEYİ-MİLLİ

Vahəsərə!.. ki bərhəm oldu tifaqi-millət!
Milliyyət ictimain pozdu nifaqi-millət!
Əmnü rəfahü rəfət təbdil olub fəsadə,
Məhrü vəfavü ülfət təğyir olub inadə,
Qur'anımız olurkən dai bir ittihadə
Şər'i-şərifə saldı min infıra q millət!

Təbliğə başladı çün peyğəmbəri-nikunəm,
Əmri-rəsələtində ancaq gətirdi islam,
Bir dini, bir xudanı islama qıldı elam,
Ta bir tifaqə dair olsun vifaqi-millət!

Əshabi-pakı oldu xidmətgüzari-islam,
Dutdu cəhanı ceyşi-züliqtidari-islam,
Çünki təməddün idi ümdə şüarı-islam.
Qavzandı övci-ərşə taqi-rəvaqi-millət!

Nəşr etdilər şüarı-islamı hər diyarə,
Bilittifaq olundu xidmət bu intişarə,
Bilməm kim etdi axir islamı parə-parə,
Xalq oldu firqə-firqə, döndü məzaqi-millət!

Kim xidmət etdi, ey dil, islamə, ittihadə?
Kim keçdi başü candan bu məsləki-vəfadə?
Məzlumi-Kərbəlanı gör, dəşti-Neynəvadə,
Xiyşü təbarın etdi bəzli-tifaqi-millət!

Sabir! Hüseyinə peyrəv olmaq gərək və illa,
Mən müsliməm deməklə, yetməz sübutə dəva,
Bax, gör nə şövqilə baş verdi əzizi-Zəhra,
Olsa, nolur bu yolda həm iştiyaqi-millət!..

TƏHƏSSÜR

*İstənilir ittifaq,
Göstərilir infiraq.*

Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında,
Qalsaydı vəfadən əsər ə'yan arasında,
Dursaydı sədaqət bəy ilə xan arasında,
Qalmazdı kədər zərrəcə insan arasında!

Da'i bə üxuvvət olur ikən bizə Qur'an,
Əmr eylər ikən birliyə peyğəmbəri-zişan,
Tapmazsan iki müttəfiqürre'y müsəlman
Qafqazda olan bir neçə milyan arasında!

Dinməz əcəba mə'niyi-Qur'ani bilənlər,
İslamı belə təfriqədə xar görənlər,
Aya, oxumazlar nə üçün dini bölənlər,
(Kanu şeyəən) rəmzini Qur'an arasında!

Axır bu nə təfriqü təxəllüfdür, ey ümmət?!
Əldən gediyor, dinləməyirsizmi bu millət?!
Ta key bu təxəllüf, bu təfərrüq, bu ədavət
Bir din, bir islamü bir iman arasında?!

Vabəstə müsəlmanlardır qeyrəti-islam,
Etsin də gərək müslüm olan xidməti-islam,
Əfsus ki, bihimmət olub milləti-islam
Dünyadə olan müxtəlif ədyan arasında!

Bir ildir olur zülmə tarac müsəlman,
Ətraf bələdlərdə qalır ac müsəlman,
Aya, nə rəvadır ola möhtac müsəlman
Gün rizqinə bir boylə müsəlman arasında?!

İslamımızı etməliyiz boyləmi ihya?!
İmanımızı qılmalyız boyləmi ifa?!
İslam o deyilmə ki, ciyərguşeyi-Zəhra
Baş verdi yolunda susuz, al qan arasında!

Biz millətə lazımmı deyil bu təbəiyyət?
Biz ümmətə vacibmi deyil qeyrəti-millət?
Ey vay ki, qeyrət oxuyur bizlərə lə'nət,
Milliyyətə xidmət edən insan arasında!

EYDİ-MÖVLUDİ-NƏBİ

Füzulidən təzmin

Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda,
Bu mübarək günü dərk etməyə ömr etdi vəfa,
Eydi-mövludi-nəbidən gözümüz tapdı ziya,
Qılın, ey ümməti-mərhumə bu gün vəcdü səfa,
“Əşrəqət min fələkil-bəhcəti şəmsün və biha,
Mələl-aləmə nurən və sürürən və bəha”*.

Aləmə zahir olub mərhəməti-xaliqi-küll,
Aşkar oldu bu gün batini-Qur’ani-müdill,
Doldu afaqə səfa, oldu cəhan gülşəni-gül,
Mülki-dünyayə qədəm basdı o hadiyyi-sübül.
“Çıxdı bir gün ki, ziyasında təmamiyyi-rüsul,
Oldu məhv öylə ki, xurşid şüaində Süha”.

Çöhreyi-hur işıqlandı cəmalinə görə,
Taqi-kəsra yığılıb taqi-hilalinə görə,
Qızarıb rəngi-şəfəq arizi-alinə görə,
Bəzənib cənnəti-firdövs visalinə görə,
“Rütbeyi-hikməti-me’raci-kəmalinə görə
Hükəma firqeyi-dun, fəlsəfə cəm’i-süfəha”.

Bu günün meymənətindən açılıb babi-nəim,
Bu günün hörmətinə bağlanıb ədvabi-cəhim,
Bu günün məs’ədətindən saçılıb dəhrə nəsim,
Bəzənib dürri-nübüvvətlə bu gün beyti-hərim.
“Oldu bazari-cəhan rəvnəqi bir dürri-yetim
Ki, değıl iki cəhan hasili ol dürrə bəha”.

Sabira! Tök fərəhindən üzünə əşki-tərin,
Sınsa bazarı nolur əşkinə nisbət gühərin,
Asitani-Şəhi-Bəthayə nisar eylə sərin.
Şidqlə tut ətəgin həzrəti-Xeyrübəşərin.
“Ey Füzuli, rəhi-şər’ini tut ol rahibərin,
Bu təriqlə zəlalətdən özün eylə rəha”.

* T ə r c ü m ə s i: Gözəllik fələyindən parlaqlıq və günəş doğdu, aləmi gözəllik, şadlıq və işıqla doldurdu.

TƏRANEYİ-ŞAİRANƏ

Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?
Vətənpərəstə bu məslək rəva deyil də, nədir?

Nasıl da əsrə görə məzhər olmasın şair?!
Füadı lövheyi-giytinüma deyil də, nədir?

Xəyalı məs'ədətü e'tilayi-əhli-vətən,
Şüarı millətə mehrü vəfa deyil də, nədir?

Sərir-i-səltənəti-şairanə malikinin
Livayi-himməti izzətgüşa deyil də, nədir?

Bəleyk caizəculuqla vəsfgu şair
Şu məsləkində yavuncu gəda deyil də, nədir?

Pula sitayiş edən şairin bu qəhbəliyi,
Nəhayət, əqbəh olan bir əda deyil də, nədir?

Düri-xəzinəyi-əhli-kəmal ikən əş'ar,
Xəzəf bəhasına satmaq cəfa deyil də, nədir?

Mədihəgülinin əş'arı abruları tək
Nisari-xaki-dəri-əğniyə deyil də, nədir?

Təməllüqatə yaqışmaz təbiəti-şair –
Bu şivə məsləki-əhli-riya deyil də, nədir?

Riyanı tərək edəlim zahidi-riyakarə,
Dürənglik bizə nisbət xəta deyil də, nədir?

Təbəsbüsatlə hasil olan beş-on günlük
Ömürdən isə bir ölmək səza deyil də, nədir?

Qulami-himmət olan şairi-qəzəlxanın¹
Zəbanı, nitqi həqiqətdə deyil də, nədir?

Deməm ki, şair olub həcvi-nasə aç dilini,
Əminə həcv, kəməli-əza deyil də, nədir?

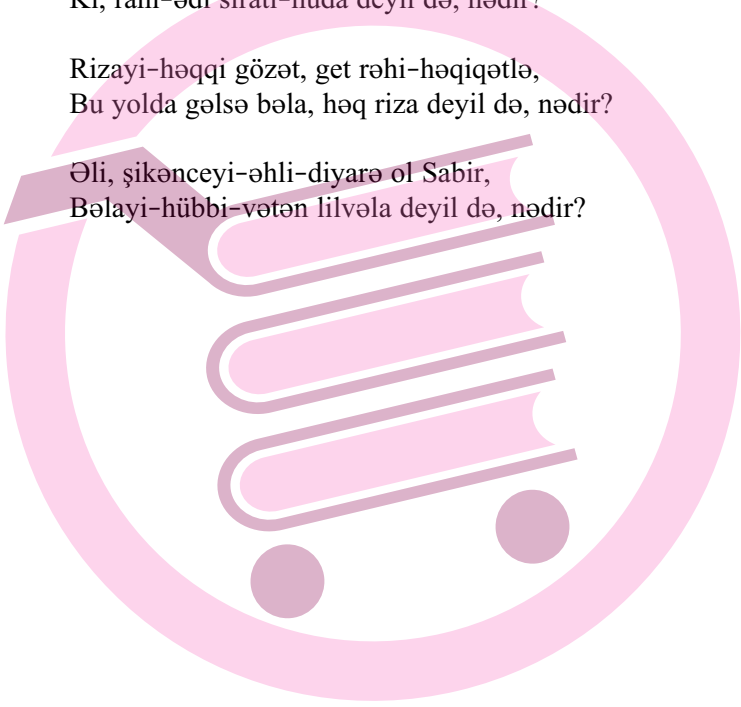
Qərəzlə bir kəsə ithami-ləğvkarənə –
Zəhi qəbahəti-əqlü zəka deyil də, nədir?

Deməm ki, fasidi vəsf et, sakın fəsadından!
Yamanə yaxşı demək nasəza deyil də, nədir?

Vəleyk cadəyi-insafdən kənar olma
Ki, rahi-ədl sirati-hüda deyil də, nədir?

Rizayi-həqqi gözət, get rəhi-həqiqətlə,
Bu yolda gəlsə bəla, həq riza deyil də, nədir?

Əli, şikənceyi-əhli-diyarə ol Sabir,
Bəlayi-hübbi-vətən lilvəla deyil də, nədir?

İLTİHABİ-TƏƏSSÜRATIMDAN YENƏ BİR ŞÖ'LEYİ-CƏHANSUZUM

Əl'əman, ey şahi-Yəsrib mədfənü Məkki vətən,
Ya nəbiyyürrəhmə, ey məhbubi-rəbbi-zülminən,
Şər'i-pakində həram olmaqda ikən sui-zənn,
Ümmətin salim deyil bu xisləti-məzmunədən,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Nəş'eyi-sidqü səfadən əhli-dil olmaqda məst,
Sağəri-ixlas olur səngi-mələmətdən şikəst,
Etmədən təhqiqi-mətləb xəlq olub zahirpərəst,
Cahilü nadan büləndü aqilü huşyar pəst,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

İstişamət birlə sərv etdikdə meyli-e'tidal,
Tişeyi-xərratdan təxlis üçün bulmaz¹ məcal,
Bir fərağət bulmuş ikən qəlb olur cayi-mələl,
Gündə min tazə bəlayə uğrayır əhli-kəmal,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Ey bəsa müsəlmin ki, itham ilə təkfir eylənir,
Ey bəsa ali, gümani-bədlə təhqir eylənir,
Sidq – kizbə, mehr – büğzü kinə tə'bir eylənir,
Müxtəsər sidqü sədaqət əhli təkdir eylənir,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Dəsti-qəlb-işkən cəsurü payı-himmət kəmqərar,
Kari-batıl hökmfərma, çeşmi-həqbin pürxumar,
Bəxt tirə, yar sadə, çərx kəc, el hiyləkar,
Əsr namərd, əhl bielm, əmr müşkil, elm xar,
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

Ya nəbiyyəl-müslimin, ey həq-təala rəhməti,
Çox fənadır əmrimiz, dərk eylə həli-ümməti,
Getdi izzət, batdı şövkət, tutdu zillət milləti,
Əl'əman, sümməl'əman (ya mən ileykə hacəti),
Tiri-sui-zənnə salehlər nişan olmaqdadır!
Gül könüllər qönçələr tək bağı qan
olmaqdadır!

ŞƏKİBAİ

Yar getdikcə təhəssür dili-şeydadə durar,
Ömr vardıqca həvəs aşiqi-risvadə durar!

Seyli-tə'n oylə təməvvüclə alıb dövrü bərim –
Bənzərəm bir qocaman dağə ki, dəryadə durar!

Döysə də canımı minlərcə məlamət ləpəsi,
Zövrəqi-himmətim əvvəlki təmənnadə durar!

Bisütun¹ sinəsinə dəysə də min tişə, yenə
Cövrə təmkin edərək durduğu mə'vadə durar!

Nəqdi-can isə bəhayi-tələbi-yar, iştə,
Can bəkəf aşiqi-sadiq belə sövdadə durar!

Nə qəm, uğratsa da bir gün məni ifnayə zəman,
Mən gedərsəmsə məramim yenə dünyadə durar!

Durmuşam pişü pəsi-tə'ndə, Sabir, necə kim,
O əliflər ki, pəsü pişi-ətə'nadə durar!²

ƏNİN

Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!
Uçuşun iztirari-təndənmi?
Qoca bülbül, niyə savuldun¹ sən?
Ya səfa bulmadın çəməndənmi?

Ey həqiqi mücahidi-islam!
Nəşri-irfanda etdiyincə dəvam –
Səni alamə yaxdı yoxsa əvam?
Gedişin kəsrəti-mihəndənmi?

Yoxsa əkdikcə toxmi-sidqü səfa
Səni təkdir edirmiş əhli-cəfa?
Gözlədikcə bu yolda şərti-vəfa,
Görmədin yardım əhli-fəndənmi?

Ey Əkinçi², məzariatında
Bulmadınsa səmər həyatında,
İştə hənga meyi-məmətində
Bu tənəbbüt deyil Həsəndənmi?

Leyk millət fəqət sifətin üçün,
Mütəzəkkir nüuti-zatın üçün,
Əsəfa, bir bina simatın üçün
Yadigar olmasın da səndənmi?

Həsənim, şimdi qıl behiştə xüram,
Onda Seyyid Əzimə söylə səlam:
Key məhin şairi-bədi'kəlam
Bir xəbər tutmasan vətəndənmi?

Ürəfa məskəni olan Şirvan
Cühələ xabgahidir əl'an³;
Bizi iğfal edən bu nüktə həman
Kəndimizdən deyil, zəməndənmi?

NÖVHƏ

Ərseyi-aləmin yenə vəz'i bəlali görsənir!
Yoxsa səbati-aləmin hiyni-zəvali görsənir!

Ayineyi-cəhanda bir surəti-qəm nümalənir,
Vəq'eyi-Nuhdur¹ məgər kim yenə ibtidalənir?
Yoxsa sinini-aləmin günləri intihalənir,
Ya ki, məhi-məhərrəmin tazə hilali görsənir!

Ey üfük, olma müncəli ərseyi-faciət üçün,
Etmə əyan hilalını matəmi-kainat üçün,
Tiği-cəfayə kəsmə bu təşnələri Fərat² üçün,
Nəhri-Fəratə bax, necə ma'i-zülali görsənir!

Ay açılan səbahi-qəm, şam ol, açılma bir zəman!
Yəsribü Məkkə sərvərin salma bələyə əl'əman!
Gərçi İraqə cəlb edir miri-hicazi kufiyan,
Leyk bu yolda onların özgə xəyali görsənir!

Çəkmə, dur, ey qətari-qəm! Gör ucalan nəvaləri,
Çəkmə diyari-qürbətə bu vətən aşinaləri,
Düz deyil əhli-kufənin əhdləri, vəfaləri,
Əhd şikəndir aqibət, gərçi vəfali görsənir!

Girneyi-zarim etmədi aləmi qərqi-əşki-tər,
Cani-cəhanı tutmadı atəşə, odlanan ciyər,
Başla fəğanə bari, ey bülbüli-təb'i-növhegər,
Sənlə bəlali Sabirin başı bəlali görsənir!

[ÇÜNKİ VÜCUDİ-ALİM BİR NE'MƏTİ-XUDADIR]

Çünkü vücudi-alim¹ bir ne'məti-xudadır,
Ne'mət ki, getdi əldən, qan ağlamaq rəvadır!

Əhli-həqin əvamə nisbət deyil vəfati,
Bil, alimin həyatə təbdil olur məmatı,
Batində həm müsibət çulğar mükəvvənəti,
Ancaq görür o göz kim, mənzuri ibtiladır!

Tərk eylədikdə alim bu ariyətsərani,
Olduqda didələrdən qaib deyil də fani,
Mülki-bəqadə eylər bir seyri-cavidani,
Xasani-bəzmi-həqlə həmxaneyi-bəqadır!

Ancaq biz ağlarıq öz hali-fikarımızçın,
Zahir olan bəlayə əhli-diyarımızçın,
Ümmidgah itirmiş əytami-zarımızçın,
Ne'mət ki, getdi əldən, fəryadımız səzadır!

Ey alimi-həqiqi, qaldıqca ad səndən,
Olmazmı zikri-xeyrin dillərdə yad səndən,
Çün yadigar qaldı bir ittihad səndən,
İsmin Məcid olurkən məcdin də bərməladır!
Sabir müsibətində dildadəyi-bələdir!

[EY MÜSİBƏTZƏDƏ DİNDAŞLARIM, ETDİKCƏ NƏZƏR]

Ey müsibətzədə dindəşlarım, etdikcə nəzər,
Görürəm mən sizi bir başqa müsibətdə bu gün!

Aman Allah, bu nə halət, bu nə tufani-bəla,
Tapıram sizləri bir vətəyi-heyrətdə bu gün!

Əcəba, bir yeni afətmi yetib, ya nə üçün
Bulunursuz belə bir hali-fəlakətdə bu gün?!

Baxırsız nə səbəbdən belə heyran-heyran,
Nigəransız niyə bu beyti-ibadətdə¹ bu gün?!

Nəzəri-heyretiniz məscidü gəh minbərdir,
Axtarırsız kimi mehrabi-imamətdə bu gün?!

Əsəfa, sineyi-mehrab da çək etmədimi
Görübən boylə yara sineyi-ümmətdə bu gün?

Siz deyilsiz fəqət ol alimi-paki arayan,
Açıb ağuşunu kürsiyyi-xitabət də bu gün!

Bax, nasıl məscidə bir hüzn qonur, guya kim
Tapmayıf yarını bir boylə cəmaət də bu gün!

Çəkilib göylərə zikr etdiyi təhlili dəxi,
Döşərib torpağa səccadəyi-taət də bu gün!

Hardasan, ey pədəri-mə'nəviyi-əhli-vətən?
Vətən övladı yanır atəşi-fırqətdə bu gün!

Əbədi hicrinə tabavəri-qəm bulmaz idik,
Etməsəydi xələfin cilmə niyəbətdə bu gün!

Mustəfa hörməti–zişə'ninə ya rəbbi–məcid,
Ruhunu eylə duagu bizə cənnətdə bu gün!

Müttəhid olmada tövfiqini qıl ümmətə bəxş,
Hissi–milliyyət oyandır dili–millətdə bu gün!

Yaşat aləmdə məhəbbətlə, üxüvvətlə bizi,
Necə kim, ömr ediriz eyni–üxüvvətdə bu gün!

Onun övladına, ixvaninə ver əcri–cəzil,
Sabir et xiyşü təbarın bu müsibətdə bu gün!

RƏHGÜZARİ-MƏXLUQATDA BİR MÖHTACİ-MƏSARİF

Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!
Bir löqmə nan üçün gözü gıryan olan çocuq!
Əşkilə abrusu da rızan olan çocuq!
Mətlubi nan, qazandığı hirman olan çocuq!

İnsan kimi bilinsə idi qədrü qiymətin,
Açmış olurdu məktəbi-milli cəmətin,
Dərk etmək istəmir hələ bu feyzi millətin,
Qalsın nihan vədieyi-fitri-məharətin;
Ey ehtişami-milləti talan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey gövhəri-fitadə-bəgil, qal nihan hənuz,
Sərrafi-qədrdan deyil islamiyan hənuz,
Məşğul xurdü xabdır ərbbabi-şan hənuz,
Var ortalıqda söhbəti-də'vayi-nan hənuz,
Yox gövhəri-səadətə xahan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Həqli deyil o kim sənə der*: var qəbahətin;
Məncə qəbahət isə olur hali millətin...
Etsəydi tərbiyə səni əhli-vilayətin,
Sailliyə qalırımıdı hərgiz də rəğbətini?!
Başsız qalıb ayaqlara üftan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

Ey naxleyi-vətən, əsəf olsun bu halına
Kim, bəxşi-tərbiyə edənün yox nihalına!
Bilməm nələr gəlir şu qaranlıq xəyalına...
Baxdıqca yalü balına yandım məlalına!
Ey vadiyi-səfaləti puyan olan çocuq!
Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!

* Deyir

Olsun  s f o millətə kim, bix yaldır,
Yaxud xəyalı kəndinə t ksiri-maldır;
Yavrum, quzum, yatanlar ayılmaz, m haldır,
Ancaq m nimki nal , s ninki s aldır...
 Ey mən kimi t n ff r   ayan olan  ocuq!
 Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan  ocuq!

NƏ YAZIM?

Şairəm, çünki vəzifəm budur əş'ar yazım,
Gördüyüm nikü bədi eyləyim izhar, yazım,
Günü parlaq, gününü ağ, gecəni tar yazım,
Pisi pis¹, əyrini əyri, düzü həmvər yazım,
Niyə bəs boylə bərəldirsən, a qare, gözünü?
Yoxsa bu ayinədə əyri görürsən özünü?!

Şe'rə məşğul edərək xatiri-qəmmyilimi,
Qoyuram qənsərimə kağızimi, çernilimi,
Gəlirəm yazmağa bir kəlmə, – tutursan əlimi,
Qorxuram, ya nə üçün, – çünki kəsirsən dilimi!
Ey əcəb, mən ki, sədaqət yolunu azmayıram,
Hələ gördüklərimin dördde birin yazmayıram!

Hələ mən dördde birin yazmayıram, karına bax,
Üstümə² gündə söyürsən bu qədər, arına bax,
Özün insaf elə, əfkarına, ətvarına bax,
İstəmirsən³ yazam? Öz eybli kirdarına bax!
Kişi, sən eybini qan, mənle əbəs cəng eləmə!
Özünü, həm məni bu barədə diltəng eləmə!

Görürərbabi-qələm qayeyi-amalınızı,
Məndən artıq yaza bilməkdə ikən halınızı, –
Yazmır onlar dəxi on dördde bir əf'alınızı,
Özünüzsüz olara yazdıran əhvalınızı...
Yoxsa bu eybdən aləmdə mübərradır olar,
Boylə alçaq yazıdan min kərə ə'ladır olar!

Necə mən dördde birin yazmağa eymən⁴ deyiləm⁵,
Qorxur on dördde birin yazmağa həm əhli-qələm;
Sən əgər söz verəsən: “Qorxma, qıl əhvali rəqəm”,
Vəz'i-halın yazılırsa zili-zilü bəmi bəm,
Elə bir halə düşərsən ki, tükün biz-biz olar,
Əyninə geyməyə şey tapmasan, astar üz olar!..

SƏTTARXANA

Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir,
Nə'reyi-şuridəmi zənn etmə bir əfsanədir,
Şairəm, təb'im dəniz, şe'ri-tərim dürdanədir,
Bəhcətim, eyşim, sürurim, vəcdim əhraranədir,
İncizabim cür'əti-mərdaneyi-mərdanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir¹.

Ta ki, millət məcməin Tehrandə viran etdilər,
Türklər Səttarxan ilə əhdü peyman etdilər,
Zülmü istibdadə qarşı nifrət e'lan etdilər,
Millətə, milliyyətə can nəqdi qurban etdilər,
Ayeyi-"zibhi-əzim" itlaqı ol qurbanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Həq mədədkar oldu Azərbaycan ətrakına,
Ali-Qacarın² protest etdilər Zöhhakına³,
Ol şəhidanın səlam olsun rəvani-pakına
Kim, tökülmüş qanları Təbrizü Tehran xakına,
Onların cənnət deyildir mənzili, aya, nədir?
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız, bir növ' iqdamat edib,
Bir vəzirü şahı yox, dünyanı yeksər mat edib,
İrzi-islamı, vətən namusunu yüz qat edib,
Hörməti-heysiyyəti-milliyətin isbat edib,
İndi dünyanın təvəccöh nöqtəsi İranədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

İştə Səttarxan, baxız⁴, İrani ihya eylədi,
Türklük, iranlılıq təklifin ifa eylədi,
Bir rəşadət, bir hünər göstərdi, də'va eylədi,
Dövlətin bir eynini⁵ dünyadə risva eylədi,
Qaçmayıb pərvanə tək oddan, demə pərvanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

Afərin tƏbriziyan, etdiz əcƏb əhdƏ vƏfa!
Dustü dÜşmƏn əl çalıb eylƏr sizƏ sƏd mƏrhƏba!
Çox yaşa, dƏvlətli Səttarxan, əfəndim, çox yaşa!
Cənnəti-ə'ladə peyğəmbər sizə eylƏr dua,
Çün bu xidmətlər bütün islamədir, insanədir,
Afərinim himməti-valayi-Səttarxanədir.

[YAŞADIQCA XƏRABƏ ŞİRVANDA]

Yaşadıqca xərabə Şirvanda
Bir səfa görmədim o viranda.

Yaşadıqca əzabə düşdü tənim,
Mənə zindan kəsildi öz vətənim.

Əbədən olmadım o büq'ədə şad,
Hasili-ömrüm oldu həp bərbad.

Bulmadım onda bir müvafiq yar,
Yar sandıqlarım bütün əğyar...

Dust zənn etdiyim bütün düşmən,
Bunca düşmən, fəqət yazıq bir mən.

Bir bədən min cəfayə tab edəmöz,
Xəstələndikcə şəxs yol gedəmöz.

Zalim etdikcə binəvalərə zur,
Binəva qaçmağa olur məcbur.

Aqibət iqtidarımız getdi,
Sabir ikən, təhəmmülüm bitdi.

Güvənib əhlə olmadan faxir,
Bakıya eylədim səfər axir.

Şair ikən vətəndən¹ ayrıldım,
Bülbül ikən çəməndən ayrıldım,

Şimdi qürbət yolun alıb nəzərə,
Oldum amadə, başladım səfərə.

Həq mədəd qıldı, qeydimi açdım,
Başımı icz ilə alıb qaçdım.

Ta bulundum Bakı diyarında,
Bir bölük əhli-dil civarında.

Həmdülillah ki, ney şəkər verdi,
Arizu nəxlimiz səmər verdi.

Əhsənəllah gözəl-gözəl insan,
Lövhəşəllah bütün-bütün irfan.

Cümləsi bir xəyal ilə mərbut,
Cümləsi ittifaq ilə məzbut.

Qamusu əhli-zövqü əhli-səfa,
Həpisi əhli-halü əhli-vəfa.

Xassə bu məcməin dilarami –
Zati ali, Əliqulu nami.

Bəxti məs'ud, sinni-sali cəvan,
Rə'yi pıranə, hey'əti zişan.

Hüsni-siyrətlə surətə malik,
Pak² niyyətlə izzətə malik.

Fikri parlaq, xəyalı müstəhsən,
Boylə ali cənabə min əhsən!

Dustdur əmnlə, əmanət ilə,
Necə kim, ziddidir xəyanət ilə.

Yaraşır naminə əmin desələr,
Hər işində min afərin desələr.

Kim əmin olmasa əmanətdə,
Olamaz bu məqami-izzətdə.

Safi-dil olmayınca bir insan,
Ona insan desək olur böhtan.

Məncə insan əmin olan kişidir,
Quru insanlıq hər kəsin işidir.

Ey mənim pak ürəkli həmvətənim,
Sənlə könlüm sürurə çatdı mənim!

Şairəm, çünki hər kəsi tanıram,
Lütf edirsən mana, bunu qanıram.

Yox ikən sənlə bir rəfaqətimiz,
Nəredəndir bu rütbə hörmətimiz?!

Bu fəqət hüsni-niyyətindəndir,
Bu sənin öz nəcabətindəndir.

Gün çıxarsa, işıq saçar hər yan,
Bulut afaqə yağdırar baran.

Hənzəlin bəhri zəhr olur amma,
Bid bibəhrə, nəxldə xurma.

Müxtəsər, yaxşıdan yaman gəlməz,
Yaxşıdan bir kəsə ziyan gəlməz.

Yaxşılıq etsə hər nasıl insan,
Qədrini anlayan edər şükran.

Məndə yox lütfünə əvəz bir kar,
Hünəri şairin olur əş'ar.

Şairə lütf olursa, ya azar,
Pisi pis, yaxşını da yaxşı yazar.

Səni yaxşı görünçə pis yazamam,
Mən ədəb məsləkimdə yol azamam.

Deyirəm, həq səni sevindirsin!
Xəl'əti-lütf ilə geyindirsin!

Ta ki, var ömrü mehlə məhın,
Sənə çatsın nə işə dilxahın.

Ömr edib bəxt ilə, səadət ilə,
Yaşa minlərcə eyşü işrət ilə!

Həmdəmin – xatirin sevən bir yar,
Həmqəmin – bir ay üzlü sadə nigar.

Məclisin eyşü zövq ilə dolsun,
Düşmənin, hasidin zəlil olsun!

Sabirin şe'rdə duası budur,
Həzrəti-həqdən iltiması budur:

Ömr edib daima səfa bulasan,
Hər zəman, hər dəqiqə şad olasan!

ƏQVALI-HİKƏMİYYƏDƏN MÜQTƏBİS BİR MƏNZUM

Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir,
Həqiqi hikmət ancaq hüsni-siyrətdən ibarətdir.

Həkimi-kamil olmaqçın deyildir çox bilik lazım,
Fəqət iqnai-nəfsə müqtədir olmaq kifayətdir.

Zələlət əhli hər şey'i kəc anlar, kəc¹ də hökm eylər,
O kəs kim, doğru yolu fəhm edər – əhli-fəzilətdir.

Olur aləmdə şəxsin himməti miqdari-fikrincə,
Nə himmət gözlənir ondan ki, əfkarı qəbahətdir?

Pədərlə madərin nəshindən əsla təlxkam olma,
Səni təkdirü tə'zir² etsə də, bir dadlı şərbətdir.

Doğuşda ayrılırkən müxtəlif surətlərə insan,
Məmatında onu yeksan qılan xaki-nədamətdir.

Cənabi-həq o bəhri-bigirani-mərhəmətdir kim,
Ona mülhəq olan insan şərəfyabi-səadətdir.

TƏBAƏT

- Sərmayeyi-irfanı nasıl kəsb edər insan?
- Təhsili-ülum ilə olur rütbeyi-irfan!

- Elm isə olur hankı məkandan bizə vasil?
- Məktəbdə kitab ilə olur sə'ylə hasil!

- Ənva'i-kütüb buldu nə mərkəzdə təzayid?
- Ol mətbəədən aləmə bəxş etdi fəvayid!

- Kəşf oldu kimin sayeyi-sə'yində bu sən'ət?
- Göstərdi Hutənberq! bu sən'ətdə məharət!

- Kafi olub icrası üçün sərvəti-bari?
- Məfluk olub icrayə varınca bu şiari!

- Yetdi necə bəs mövqei-ikmalə bu sən'ət?
- Etdi iki sərvətli zəvat ilə şərəkət!

- Şirkətlə mægər boyləcə müşkül olur asan?
- Şirkətdədir icrayi-əməl, nəf'i-firavan!

- Etsək nə olur biz də belə şirkətə iqdəm?
- Sus, söylə bizə təfriqəyi, ta edək əncam!..

[İDRAKDİR MÜSİBƏTƏ MIYZAN, ƏVƏT, ƏVƏT]

İdrakdir müsibətə miyzan, əvət, əvət,
İdraksizlərin ola bilməz müsibəti;
İdrakinin məratibinə bağlıdır fəqət
Hər bir kəsin tutulduğu ənduhü möhnəti.

[DƏRDİM OLDUR Kİ, MƏNƏ ARİZ OLAN DƏRDLƏRİN]

Dərdim oldur ki, mənə ariz olan dərdlərin
Etməyir bir gecə-gündüzdə biri mənə səbat;
Mənə ol mərtəbədə dərd hücum eylər ki,
Bir dəqiqə belə qalmaz biri sabit, heyhat!..

[BİR ƏZMDƏ SƏBAT EDƏMƏZ ƏHLİ-EHTİYAC]

Bir əzmdə səbat edəməz əhli-ehtiyac,
Pul qarşısında aciz olur fəqrü məskənət;
Lakin şu ehtiyacı yıxarsa yıxar o kim,
Sərmayeyi-həyatı ola elmü mə'rifət.

[EY DİLBƏRİ-HÜRRIYYƏT, OLANDAN BƏRİ AŞIQ]

Ey dilbəri-hürriyyət, olandan bəri aşiq
Könlüm sənə, çarpışmadadır ruzü şəb ilə!
Dərlərsə əgər işbu səbəbdən mənə fasiq,
Pək müftəxirəm mən də bu ali ləqəb ilə!

BƏNZƏTMƏ

Sövdəyi-məvəddətdən
Xali görünür başlar;

Biganə bilir yeksər
Qardaşları qardaşlar.

Gözlər dəxi qan saçsın,
Bitsin saçılan yaşlar;

Ağlar bizə torpaqlar,
Dağlar, dərələr, daşlar...

Zinhar, edəlim xidmət
İnsanlığa, yoldaşlar!

Qeyrət, a vətəndaşlar!
Himmət, a vətəndaşlar!..

RUHUM!..

Ruhum, ey şahbazi-ülviyyət,
Himmətim tək fəzadə pərvaz et!
Uç! Uç! Övci-səmadə pərvaz et!
Təngnayı-bədəndə var xiffət.

Aşiyani-bədəndə etmə¹ qərar,
Yanma sən də mənim kimi narə!
Bulamazsan məlalimə çarə!
Sıxılırsan, lətifsən, zinhar!

Boşla bu cismi, cism mən deyiləm;
Sana müşkül olursa hicranım –
Mən sənin, sən mənim dilü canım,
Mən sənin köndinəm, bədən deyiləm!

Hara getsən səninlə mən də varam,
Şu bədəndə fəqət əsiriz, zar,
Ölməyimlə sevinməsin əğyar, –
Aləm olduqca mən dəxi duraram!

Bir səfa bulmadıq bu aləmdə,
Başqa bir aləmə varib gedəlim;
Bir ovuc xaki xakə tərək edəlim
Mədfəni-şumi-ali adəmdə!

Mən gedərsəm, var olsun amalım!
Yaşasın şəhriyari-hürriyyət!²
Yaşasın şəhriyari-hürriyyət!
Mən gedərsəm, var olsun amalım!..

TƏRBİYƏ

Ümmətin rəhnüması tərbiyədir,
Millətin pişvası tərbiyədir.

Tərbiyətlə keçir ümuri-cəhan,
Hər işin ibtidası tərbiyədir.

Valideynin, təbii, övlada
Nəzəri-e'tinası tərbiyədir;

Çünki övlad ne'məti-həqdir,
Şükri-həqqin ədası tərbiyədir.

Necə kim, bir ədibi-mümtazın
Dərsi-hikmət'ədası tərbiyədir.

Cahilin də zavallı övlada
Şiveyi-narəvası tərbiyədir;

Öyrədir tiftlə su'i-əxlaqı,
Qaliba, müddəası tərbiyədir.

Tərbiyə elmsiz deyil məqbul
Ki, onun müqtəzası tərbiyədir.

[DƏHR BİR MÜDDƏT OLDU MƏNZİLİMİZ]

Dəhr bir müddət oldu mənzilimiz,
Onda həll olmaz oldu müşkilimiz;
Yaşadıqca çoxaldı düşmənimiz,
Nə edək, doğru söylədi dilimiz!..

ANALAR BƏZƏYİ

Gər olsa nisadə elmü irfan,
Övladə edər o yolda¹ im'an.

Əksi olaraq bu müddəanın,
Olmaz isə elmi bir ananın –

Övladə çatar haman cəhalət,
Nə əql olur onda, nə fərasət.

Bitərbiyəliklə tifli-mə'sum
Axırda olur səfilü məş'um;

Sarıdır çünki işbu halət,
Həmcinsinə eyləyər sirayət.

Gözlənsə gerek hüquqi-nisvan,
Ta kamil ola vüsuqi-nisvan.

Elm ilə olur hüsuli-izzət,
Elm ilə olur nüfuzi-millət.

Elmə çağırır bütün əvami
“Əl-elmü fərizətün” kəlamı.

ANALAR BƏZƏYİ

Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil,
Cəvahirat bu gün ziynəti-həyat deyil.

Nədən cəvahirə fəxr eyləsin gerek nisvan?
Cəmadə fəxr isə şayani-ümməhat deyil.

Həqiqi validənin ən şərəfli bir bəzəyi
Ədəbli, uslu çocuqdur, təcəmmülat deyil.

O madərin ki, yox övladə hüsni-tərbiyəsi¹,
Səzayi-məkrəməti-nami-validat deyil.

Həyata layiq olan ziynət – elm gövhəridir
Ki, boylə bir dirilik qabili-məmat deyil.

NİTQƏ XİTAB

Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!
Vey söhbəti-dilfiribin e'caz!

Ey məhbiti-feyzi-asimani,
Miftahi-xəzineyi-məani!

Sən məxzəni-hikmət idin axir,
Sən mənşəi-himmət idin axir!

Bir tutiyi-xoşbəyan idin sən,
Bir dürci-dürərfəşan idin sən;

Əflaki-süxən sitarəsiydin,
Gülzari-vətən həzarəsiydin;

Düşdün niyə bəs bu halə əlhal?
Bilməm nə səbəbdən olmusan lal?

Ey bülbülüm, ol tərənəpərdaz,
Qıl bağı-bədəndə nəğmə ağaz!

Fəryad elə bir dəm aşıqanə,
Söylə dili-zarü natəvanə:

Key qönçə, açıl ki, şimdi dünya
Gülzari-təməddün oldu yekca!

Gəl dişrə bu pərdeyi-xəfadən,
At pərdəni məzhəri-xudadən;

Sən aləmi-əkbəri-xudasən,
Sən ayineyi-cəhannümasən;

Mahiyyətini həqir sanma,
Azadələri əsir sanma;

Səndə yaradıb bədi'i-əflak
Əqlü hünərü şüürü idrak;

Aləmdə nə var – var səndə,
Sərmayeyi-e'tibar səndə;

Dur, dur ki, tükəndi leyli-zülmət,
Əhrərə açıldı sübhi-dövlət!

Aşıqləri iştiağa düşdü,
Hər kəs ayılıb qabağa düşdü.

Onlar ki, səninlədir müasir –
Hər elmü fünunə oldu mahir.

HƏVƏS

Həvəs sövq eylər insanı həyatə,
Ətalət cəlb edər şəxsi məmatə;

Həvəs isal edər zətə səfayə,
Ətalət mübtəla eylər bəlayə;

Həvəs pırayeyi-əqlü hünərdir,
Ətalət mayeyi-iczü kədərdir;

Həvəsdən nəş'ət eylər həp fəxarət,
Ətalətdən törər min-min xəcalət;

Həvəs səhrası əmniyyətfəzadır,
Ətalət təngnası bir xətabdır;

Həvəs birlə tərəqqiyat dərkər,
Ətalətdən əməl mənkusü idbar.

[TƏRK EDƏR KİM Kİ, ŞÜKRİ-NE'MƏTİ-NAS]

Tərk edər kim ki, şükri-ne'məti-nas,
Etməyir vəqəən xudayə sipas;

Şakirani-vəsaili-ne'mət
Olur əlbəttə naili-ne'mət.

Artıq etdikcə şükr ifasın,
Hasil eylər könül təmənnasın.

Şəkəri-şükrdə həlavət var,
Şükrdə izdiyadi-ne'mət var.

Ne'məti-nasə şükr edən əlhəq,
Həzrəti-həqqə şükr edib mütləq.

İnd həqdəndir, çünki külli-əsas,
Həqqə race'dir şükri-ne'məti-nas.

Şükr sərmayeyi-ibadətdir,
Şükr pərvaneyi-itaətdir.

Ey xuda, fəzlinə rica edərəm,
Mən nasıl şükri-ni əda edərəm

Ki, dəqiqə-dəqiqə, anbəan,
Sabirə ne'mətin olur şayan.

[NOLA ƏRBABİ-KƏMAL EYLƏYƏ TƏHSİN MƏNƏ KİM]

Nolaərbabi-kəmal eyləyə təhsin mənə kim,
Fələki-nəzmdə bir əxtəri-rəxşanəm mən.

Xaki-payimdi verən dideyi-xurşidə ziya
Ki, Hüseyn nökrəm, aləmə sultanəm mən.

Dövr edər başımə hər gündə hümayi-dövlət
Ki, əza gülşəninə bülbüli-nalanəm mən.

Müddəilər gözünə xari-müğiylanəm əgər,
Nəzəri-paki-əhibbadə gülüstanəm mən.

Gərçi pür əhqəri-nasəm bu həqarətlə, vəli
Zakiri-ali-əbayəm, şəhi-dövrənəm mən.

Sabirəm, səbr şiarımdı, qanaət tacım,
Nəfsimə padşəhəm, sahibi-fərmanəm mən.

Tapmışam fəqrdə bir xatəmi-istiğna kim,
Deyərəm xəxti-qənaətdə Süleymanəm¹ mən.

[YARAN, MƏGƏR Kİ, MAHİ-ƏZA İBTİDA OLUR]

Yaran, mægər ki, mahi-əza ibtida olur,
Hər yanda, hər məkanda büsati-əza olur.

Qəm artırır müsibəti-övladi-Fatimə,
Ari mələlə bais uzun macəra olur.

Kükürdi-əhmər adlana layiqdi göz yaşı,
Hər qətrəsində min əsəri-kimya olur.

Əmma hədisi-ali-kisa rəf'i-qəm edir,
Zira ki, nuri-mehr ilə zülmətzədə olur.

Hər bəzmdə ki, zikri-hədisi-kisa ola,
Cənnət əgər deyilsə o bəzmə rəva olur.

Bir məclisi-şərifdi kim, xak dərgəhi
Əhbabi-xas gözlərinə tutiya olur.

Qüddü-siyani-aləmi bala nüzul edər,
Dərgahi-həqqə rəhmət üçün mültəca olur.

Bir bəzmi-pakdır ki, gəlir hüccəti-xuda,
Bir yerdə kim, imam ola, hacət rəva olur.

Qəmlər olur zədudə, günəhlər bağışlanır,
Bir bəzmdə ki, midhəti-ali-əba olur.

Sələvat zikr edin ki, şüru'i-kəlam edim,
Mədhi-Əliyü ali-Əli ibtida olur.

[NƏGƏRDƏD KƏZ ƏCƏL POŞTƏM XƏMİDE]

Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xəmidə,
Keşəm dər duş-e xud rənc-e Həmidə¹.

T ə r c ü m ə s i :

Əgər əcəl əlində əyilməsəydi qəddim,
Həmidənin zəhmətin çiyində mən çəkərdim.

[İSTƏRƏM ÖLMƏYİ MƏN, LEYK QAÇIR MƏNDƏN ƏCƏL]

İstəram¹ ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl,
Gör nə bədbəxtəm, əcəldən də gərək naz çəkəm.

[ARİZİ-QƏMLƏR ƏLİNDƏN ÜRƏYİM ŞİŞMİŞ İDİ]

Arizi-qəmlər¹ əlindən ürəyim şişmiş idi,
Zənn edərdim edəcəkdir ona² qarə ciyərim³;
Bəxti-mənhusimə bax⁴, mən bu təmənnədə ikən
Başladı şişməyə indi üzü qarə ciyərim.

[MƏNƏ BƏD KEÇDİ ŞƏHRİ-ŞİRVANDA]

Mənə bəd keçdi şəhri-Şirvanda,
Mərəzəm şiddət etdi hər yanda;
Bir tərəfdən təvərrümi-ciyərim,
Bir tərəfdən ürəkdəki kədərim.

[RAHƏM BEDƏHİD, RU BERAH AMƏDƏƏM]

Rahəm bedəhid, ru berah amədəəm,
Bər dərgəh-e həzrət-e ilah amədəəm;
Bitöhfe nəyamədəm, nə dəstəm xalist,
Ba dəst-e pür əz həme qonah amədəəm...

T ə r c ü m ə s i:

Yol verin, tapmışam yolu, gəlmişəm,
Olub bu dərgahın qulu, gəlmişəm.
Töhfəsiz gəlmədim, əlim boş deyil,
Əllərim günahla dolu gəlmişəm.

[QOYMA GƏLƏ, SAQIYA, ZAHİDİ MEYXANƏYƏ]

Qoyma gələ, saqiya, zahidi meyxanəyə,
Dönməyə meyxanəmiz məscidi-viranəyə.

Urma gireh zülfünə, eylə həzər, ey sənəm!
Oxşamasın şəkldə səbhəyi-səddanəyə.

Hirz ilə, əfsun ilə olmaz ilaci-cünun,
Eşq sözündən səva söz demə divanəyə.

Badəyi-təlx içrə bu nəş'eyi-şirin nədir?
Yoxsa qoyub¹ dilbərim ləb ləbi-peymanəyə?²

Şimdi ki, üzdün əlin zülfi-pərişandən,
Bari gəl izhar qıl dərdi-dilin şanəyə.

Şəm'i də yaxmaqdadır atəşi-sevdayi-eşq,
Şö'leyi-pərtövfürüz xasmi pərvanəyə?³

Sabir o cənnətrüxün gəndümi-xalın görüb,
Az qalıb Adəm⁴ kimi aldana bir danəyə.

[HƏR SƏRİ-MUYDƏ MİN AŞİQİ-NALANIN VAR]

Hər səri-muydə min aşıqı-nalanın var,
Məgər, ey şux ki, bir cisimdə min canın var?

Leyliyə Qeys¹ olur aşıq, sənə min-min Leyli,
Axtarırsan yenə bir aşıq, əcəb qanının var!

Xahişin tərki-dilü can idi, mən həm etdim,
Söylə, ey yar, görüm şimdi nə fərmanın var?

Eyd-əzhadə qoyun kəsmə, boyun qurbanı,
Aşıqı-zar kimi kəsməyə qurbanın var.

Suzi-binaleyi-pərvanəni gör, ey bülbül,
Səhni-gülzardə ancaq sənin əfğanın var.

Hər mərəz çarəsini eyləmək asandı, təbib,
Mərəzi-eşqə nə tədbir, nə dərmanın var?

Sabira, qərq edər axir səni bu seyli-bəla,
Olma qafil belə kim, didəyi-giryanın var.

[VİRANƏ ŞƏMAXİDƏ MƏNƏ GƏNC TAPILMAZ]

Viranə Şəmaxidə mənə gənc tapılmaz,
Bir gənc bu viranədə birənc tapılmaz.

Pistani-sənəm tək iki limu ələ keçməz,
Bir ğəbğəbi-dilbər kimi pərinc tapılmaz.

Rüx tutmağa dərğahına bir şah bulunmaz,
Fərzini-xirəd seyrinə şetrənc tapılmaz.

Bu bağdə bir növgüli-bixar görünməz,
Bu bəzmdə bir dilbəri-biğünc tapılmaz.

Bu xaneyi-şəşdərdə iki kə'b atılmaz,
Bu təxteyi-heyrdə şeşü pənc tapılmaz.

Tərsədə pəriruy gözəl çoxdu və lakin
Sən¹ tək gözəl, ey dilbəri-Gürgənc, tapılmaz.

Şirin söz ilə saldı o ahuni kəməndə,
Sabir kimi bir rindi-süxənsənc tapılmaz.

[MƏFTUNİ-SƏRİ-ZÜLFÜNƏ QÜLLAB GƏRƏKMƏZ]

Məftuni-səri-zülfünə qüllab gərəkməz,
Rəncuri-ləbi-lə'linə innab gərəkməz.

Mehrabə sücud etmərəm, ey qibleyi-məqsud,
Qaşın görənə səcdeyi-mehrab gərəkməz.

Aç zülfünü, divanələri bir yerə yığma,
Bu firqəyə cəm'iyəti-əsbab gərəkməz.

Yatma xəmi-zülfündə nigarın belə rahat,
Aşiqlərə, ey xəstə könül, xab gərəkməz.

Mən nəş'eyi-lə'li-ləbi-canan ilə məstəm,
Saqi, mənə minbə'd meyi-nab gərəkməz.

Hicrində rəvadır ciyərim qanı tökülsün,
Çəşmindən axan qətreysi-xunab gərəkməz.

Sirab eləyib lə'li-ləbin Sabiri, ey şux,
Təbdari-qəmi-eşqinə qəndab gərəkməz.

[KUYİNİ XUNABEYİ-ÇEŞMİMLƏ NƏMNAK EYLƏRƏM]

Kuyini xunabeyi-çeşmimlə nəmnaq eylərəm,
Kipriyimlə asitanın gərdini pak eylərəm.

Ta ki, gördüm sağəri-səhbadə əksi-surətin,
Ömrlərdir kim, cəhanda¹ xidməti-tak eylərəm.

Eşqini asan bilirdim, çəkdi iş risvalığa,
Şimdi risvayi-cəhan oldum, nədən bak eylərəm?

Boynuma saldım o ziyba təl'ətin zülfi-kəcin.
Tüfə caduyəm, füsuni-mari-Zöhhak eylərəm.

Vəslə ümmid olsa, hicrində bu çari² ünsürü,
Əşki-çeşmim seylinin mövcündə xaşak eylərəm.

Urma şənə zülfünə, narahət etmə könlümü,
Zülfünə dəydikcə şənə könlümü çak eylərəm.

Sabira, torpağa saldı sayə rə'na dilbərim,
Gər mələk olsam da, labüd səcdəyi-xak eylərəm.

[GƏR İSTƏSƏN Kİ, FİTNEYİ-ALƏM OYANMASIN]

Gər istəsən ki, fitneyi-aləm oyanmasın,
Dövri-qəmərdə əqrəbi-zülfün dolanmasın¹,

Göstər çəməndə nərgisə hər şam gözlərin,
Ta sübh olunca xabi-ədəmdən oyanmasın.

Yox məndə tab vəslinə, göstərmə ruyini,
Pərvanə şəm'i görsə, nə mümkündü yanmasın.

Kuyin rəqibə məskən olub, gəlməyəm dəxi,
Nə görməsin gözüüm və nə könlüm bulanmasın.

Sirri-dəhanini demə nəəhl zahidə,
Qoy bixəbər qalıb belə əsrari qanmasın.

Canım çıxar çıxanda xətin gülüzardə,
Eylə xətin tərəş, qoy ömrüm uzanmasın.

Derlər, nəvidi-vəsl verib yar Sabirə,
Xam olmasın, bu mətləbə hərgiz inanmasın.

[İSTƏSƏN KÖNLÜM KİMİ ZÜLFÜN PƏRİŞAN OLMASIN]

İstəsən könlüm kimi zülfün pərişan olmasın, –
Ol qədər cövr et mənə ah etmək imkan olmasın!

Dərdi-eşqin qəsdi-can etdisə, mən həm şakirəm,
İstərəm cismimdə dərd olsun, dəxi can olmasın!

Qoyma əğyar eyləsin kuyində cövlan, ey pəri!
Əhrimənlər¹ maliki-mülki-Süleyman olmasın!

Atəşin ruyində əf'i tək yatıb geysulərin,
Tüfə cadudur ki, mar atəşdə suzan olmasın!

Dərlər, aşıqküş nigarım qətlimə amadədir,
Allah, Allah, bir səbəb qıl kim, peşiman olmasın!

Mübtəlayi-dərdi-eşqəm, əl götür məndən, təbib!
Eylə bir tədbir kim, bu dərdə dərman olmasın!

Sabira, ümmidi-vəsl ilə qəmi-hicranə döz,
Hansı bir müşküldi kim, səbr ilə asan olmasın?!

[EY DİL, AMANDI, SİRRİNİ BİGANƏ BİLMƏSİN!]

Ey dil, amandı, sirrini biganə bilməsin!
Ahəstə zülfi-yardə yat, şanə bilməsin!

Düşdün xəyali-daneyi-xal iştiaqinə,
Ey mürği-rəf, tizpər ol, danə bilməsin!

Ey yar, can fədayi-qüdumi-mübarəkin,
Ahəstə qıl xüram ki, həmzanə bilməsin!

Qeyrət həlak edər məni, açma cəmalini,
Göstərmə şəm'ə ruyini, pərvanə bilməsin!

Bir ləhzə bəzmi-yardə dilşadəm, ey könül,
Aram tut, bu mətləbi biganə bilməsin!

Ey ahi-sərd, urma nəfəs zülfi-yarə sən,
Bir dəm qərar tut, dili-divanə bilməsin!

Zahid edərsə eşqdə təkfir Sabiri,
Zahir gözilə Kə'bəni bütخانə bilməsin!

[EY ŞUX, YENƏ HƏMDƏM OLUB KAKİLƏ ZÜLFÜN]

Ey şux, yenə həmdəm olub kakilə zülfün,
Təhris edir ol kafiri seydi-dilə zülfün!

Dinü dilimi qarət edib, eyləmüz insaf,
Şimdi nə təmənna ilə eylər gilə zülfün?

Hər ləhzə urur sinəmə min navüki-dilduz,
Müjganın ilə yoxsa dəyib dil-dilə zülfün?

Heyrətdəyəm, aya ki, nədir fitneyi-Harut¹,
Ey şux, məgər sehr oxuyub Babilə zülfün?

Tənha səfər etmə, gəl apar canımı, əmma
Bu sirri nihan saxla, məbada bilə zülfün.

Aldatdı könül mürğünü ol daneyi-xalın,
Dami-rəhi-əql oldu o pürsilə zülfün.

Sabir kimi qərq oldu gözüm yaşinə cismim,
Tutmub əlimi çəkmədi bir sahilə zülfün.

[XOSROVI-HÜSNÜN, ƏZİZİM, SƏN İMIŞSƏN TACİ]

Xosrovi-hüsnün, əzizim, sən imişsən taci,
Xublər cümlə sənın dərgəhinin möhtaci.

Qabi-qövseyın qaşın, leylətül-isra zülfün,
Tapmısan mərtəbeyi-hüsndə sən me'raci.

Tökülüb zülfi-siyəh arizi-alın üzrə,
Kə'bəyə çöl ərəbi mane' olur hüccaci.

Zairi-kuyinəm, ey məh, qoy öpüm xalindən,
Həcəri öpməyəne xəlıq deməzlər haci.

Kəc nigah ilə¹ dələr bağırmızı müjganın,
Bu ox atmağı kim öyrətdi sənə qıyğaci?

Gecə-gündüz səri-kuyində sızıldar Sabir,
Neyləsin, qovma qarından, kəsilib illaci.

[QƏMİNDƏ ÇƏRXİ-ÇARÜMDƏN KEÇƏN FƏRYADÜ AHİM VAR]

Qəmində çərxi-çarümdən keçən fəryadü ahim var,
İnanmırsan əgər İsa¹ kimi adil güvahim var.

Gedim mən hansı kə'bə, kə'beyi-kuyindən əfzəldir,
Tutub yüz hansı mehrabə, qaşın tək qibləgahim var.

Baxıb əbruyi-cananə, edirsən səcdə mehrabə,
Get, ey zahid, sənın ixlasına çox iştibahim var.

Əlimdə cami-badə tutmuşam meyxanələr küncin,
Günəhdən zərrə bakim yox, ləbin tək üzrxahim var.

Başımda taci-möhnət, padşahi-kişvəri-eşqəm,
Qabağımda çəkib səf dərdü qəmlərdən sipahim var.

Bəlakeş Sabirəm, səbrim tükənmiş hicri-ruyindən,
Gözüm yaşınə rəhm eylə, turalım çox günahim var.

MƏKTƏB ŞƏRQİSİ

Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən,
Cənnət, cənnət desəm səzasən.
Şadəm, şadəm təfərrücündən!,
Əlhəq, əlhəq, gözəl binasən!

Ətrin, ətrin güli-cinandır,
Feyzin, feyzin həyati-candır,
Qünçən, qünçən səfayi-vicdan,
Nurun, nurun ziyafəşandır!

Tahir, zahir hünərlərin var,
Bahir, zahir səmərlərin var,
Dərya-dərya təməvvücündə
Parlaq-parlaq gühərlərin var!

Dəftər-dəftər xəbərlərin var,
Rəhbər-rəhbər əsərlərin var,
Mişgin-mişgin qələmlərində
Ahu-ahu nəzərlərin var!

Himmət, himmət səninlə ali,
Xaki-vətən səninlə hali,
Sənsən, sənsən ümum nasın
Nitqi, fikri, dili, məqali!

Gülşən-gülşən lətafətin var,
Rövşən-rövşən səadətin var,
Vazeh-vazeh bəyanlarında
Şirin-şirin hekayətin var!

Olsun, olsun səninlə xoşhal,
Yetsin, yetsin kəmalə ətfal,
Görsün, görsün pəsərlərində
Sabir-Sabir pədərlər iqbal!

MƏKTƏBƏ TƏRĞİB

Mənim bağım, baharım!
Fikri ziyalı oğlum!
Məktəb zamanı gəldi,
Dur, ey vəfali oğlum!
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Gün çıxdı, səbh açıldı,
Qaranlıqlar qaçıldı,
Pəncərədən gün düşdü,
Otaqlara saçıldı.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Oğul, oğul, amandır,
Çox yuxlamaq yamandır.
Çox yuxlamaq – şeytandan,
Tez durmaq – Allahdandır.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

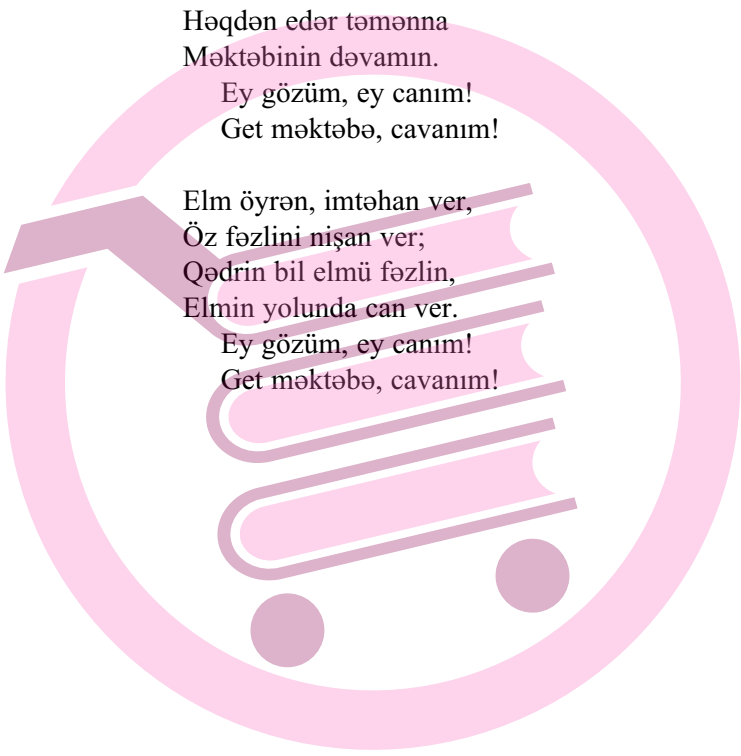
Nəsihət al, nəsihət,
Qıl kəsbi-elmə qeyrət!
Elmsizlik bəlası
Müşkül olur, həqiqət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Məktəbdə var şərəfət,
Dəftərdə var lətafət.
Cari olur qələmdən
Şirin-şirin hekayət.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Allah olsun sədiqin,
Məktəb sənin şəfiqin;
Dur məktəbə get, oğlum,
Dəftər sənin rəfiqin.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Müəllimin kəlamın
Al, saxla ehtiramın;
Həqdən edər təmənnə
Məktəbinin dəvamın.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

Elm öyrən, imtəhan ver,
Öz fəzlini nişan ver;
Qədrin bil elmü fəzlin,
Elmin yolunda can ver.
Ey gözüm, ey canım!
Get məktəbə, cavanım!

ELMƏ TƏRĞİB

Elmin izzəti payidar olur,
Cəhlin nikbəti canşikar olur;
Hər kəs elm oxur, bəxtiyar olur,
Millət elm ilə bərqərar olur.

Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Elm ilə sərfəraz olmasaq biz,
Cümlədən biniyaz olmasaq biz, –
Bizdə fəxrü mübahat olurmu?
Qeyrilərlə müsavat olurmu?

Hər bir taifə bir səyaq ilə
Çatdı izzətə ittifaq ilə,
Düşdük zillətə biz nifaq ilə,
Məktəb açmalı iştiaq ilə.

Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Sidq ilə əl-ələ çatmasaq biz,
Qəfləti bir tərəf atmasaq biz, –
Bizdə hərgiz səadət olurmu?
Səbqət etməkdə qüdrət olurmu?

İslamiyyətə iftixarımız –
Sünni-şüəlik oldu karımız,
Getdi şə'nimiz, e'tibarımız,
Varmı rütbəmiz, iqtidarımız?

Oxuyun, əzizlər, oxumaq zəmanıdır!
Oxumaq hər adəmin ədəbi nişanıdır!

Doğru bir ittihad etməsək biz,
Birliyə e'tiqad etməsək biz, –
Bizdə şərti-üxüvvət olurmu?
Dini-islamə xidmət olurmu?

UŞAQ VƏ BUZ

Dərsə gedən bir uşaq
Çıxdı buz üstə qoçaq;

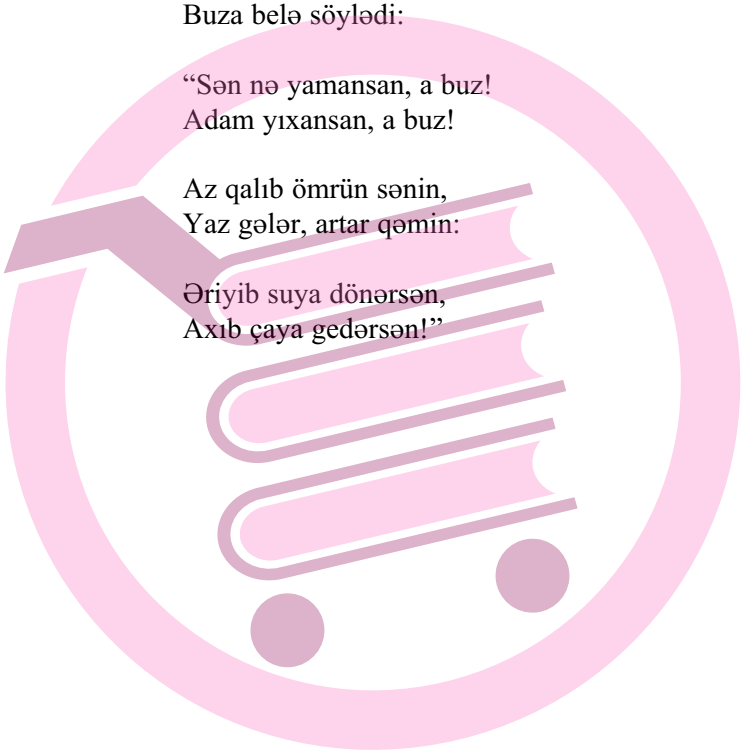
Sürüdü birdən-birə,
Düşdü üz üstə yerə.

Dürdü uşaq, neylədi?
Buza belə söylədi:

“Sən nə yamansan, a buz!
Adam yıxansan, a buz!

Az qalıb ömrün sənin,
Yaz gələr, artar qəmin:

Əriyib suya dönərsən,
Axıb çaya gedərsən!”

YAZ GÜNLƏRİ

Gəl, gəl, a yaz günləri!
İlin əziz günləri!

Dağda ərıt qarları,
Bağda ərıt qarları:

Çaylar daşıb sel olsun,
Taxıllar tel-tel olsun.

Ağaclar açsın çiçək,
Yarpağı ləçək-ləçək.

AĞAQLARIN BƏHSİ

Alma, pəlid, şam ağacı hal ilə
Eylədilər bəhs bu minval ilə:

Başladı tə'rifə pəlid qamətin,
Öydü özün, zorbalığın, halətin;

“Yetməz olur, – söylədi, – dağlar mənə,
Layiq olur fəxr edə bağlar mənə;

Az qala başım yetişir¹ göylərə,
Şax budağım kölgə salıb hər yerə;

Əssə külək, qopsa da tufan, yenə
Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə;

Canlıcadır, zorbacadır baldırım,
Sındıra bilməz məni heç ildırım!”

Alma ağacı ona verdi cəvab:
“Eyləmə tə'rif özünü, ey cənab!

Zorbadı hərçənd ki, qəddin sənin,
Yox mənə tay olmağa həddin sənin;

Səndə bitər bir neçə vecsiz qoza,
Ancaq o da qismət olur donquza.

Məndə, vəli, yaxşı, gözəl alma var,
Rəngini hər kim görə heyran qalar!

Dadlı, lətafətli, məlahətlidir,
Saplağı incə, özü ləzzətlidir!”

Şam ağacı bildi bu keyfiyyəti,
Söylədi: “Bəsdir, buraxın söhbəti!

Boş danışıqdan nə çıxar, ay balam?
Qış günü siz çılpaq olursuz tamam;

Leyk mənim qışda dəxi yaz kimi,
Yaşıl olur paltarım atlas kimi;

Laziməm ev tikdirən insanlara,
Həm dirəyəm, həm qapı eyvanlara;

Qış sobada xəlq məni yandırar,
Mənfəətim xəlqə mənim çox dəyər”.

CÜTÇÜ

Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə,
Cütçü sürür tarlada cüt şur ilə.

Atlar, öküzlər kotana güc verir,
Gah yürüyür, gah yığılır, gah durur.

Cütçü batıb qan-tərə, yer şumlayır,
Şumladığı tarlasını¹ tumlayır.

Olsa da artıq nə qədər zəhməti –
İşləməyə var o qədər qeyrəti.

Çünki bilir rahət əziyyətdədir,
Şad yaşamaq sə'ydə, qeyrətdədir.

İndi əgərçi ona zəhmət olar,
Qışda əyali, özü rahət bular:

Cəm edəcək tarlasının hasilin,
Bəsləyəcək ailəsin, həm elin.

QARĞA VƏ TÜLKÜ

Pendir ağzında bir qara qarğa
Uçaraq qondu bir uca budağa.

Tülkü görcək yavaş-yavaş gəldi,
Endirib baş ədəblə, çömbəldi.

Bir zaman həsrət ilə qarğa sarı
Altdan–altdan marıtdı baş yuxarı;

Dedi: “Əhsən sənə, o qarğa ağa!
Nə nəzakətlə qonmusan budağa!

Bəzədin sən bu gün bizim çəmənini,
Şad qıldın bu gəlməyinlə məni.

Nə gözəlsən, nə xoşliqəsən sən.
Yeri var söyləsəm – hümasən sən.

Tüklərindir ipək kimi parlaq,
Bədnəzərdən vücudun olsun iraq!

Bu yəqindir ki, var sevimli səsin,
Oxu, versin mənə səfa nəfəsin!”

Boylə sözdən fərəhlənib qarğa
Ağzını açdı ta ki, etsin – ğa,

“Ğa” edərkən hənzur bircə kərə
Pendiri dimdiyindən endi yerə.

Tülkü fövrən havada qapdı, yedi,
Qarğaya tə'nə ilə boylə dedi:

“Olmasaydı cəhanda sarsaqlar,
Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar”¹.

MƏKTƏB UŞAQLARINA TÖHFƏ

Doğar insan ata ocağında¹,
Bəslənər validə qucağında.

Ata hər gün gedər işə, çalışar,
Nə qədər zəhmət olsa da, alışar.

Sevəməz kəndi istirahətini,
Arar övladının səadətini.

İşləyər, cismi qan-tərə boyanar,
Hər nasıl olsa da, çörək qazanar.

Ana övlada vəqf edər özünü –
Yumamaz, yummasa uşaq gözünü;

Sübhə tək binəva çəkər zəhmət,
Kəndi övladına verər rahat;

“Layla-layla” deyər çəkər keşiyin,
Min məhəbbətlə yelləyər beşiyin.

Ah, bizlər çocuq ikən nə qədər
Vermişik valideynə rəncü kədər.

Şimdi biz onları əvəz edəlim,
Onların xahişincə yol gedəlim.

Soralım² hər zaman rizalərini,
Alalım xeyirli dualərini.

“Payi altındadır behişt ananın” –
Bu hədisi-şərifdir, inanın!

Bizə lazımsa həqqə qul olalım,
Valideynə müti’ oğul olalım.

Ataya hörmət etməyən çocuğun,
Anaya xidmət etməyən çocuğun

Nə olur kəndi nəfsinə xeyri,
Nə də ondan vəfa görər qeyri!

Şübhəsiz, xüsrədən kənar olamaz,
İki dünyədə bəxtiyar olamaz.

MƏKTƏB ŞAĞIRDLƏRİNƏ TÖHFƏ

Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı, –
Gələcək əyyamın ondadır kami.

Kim ki, qeyrətlə zəhmətə alışar,
Kəsbi-irfanə ruzü şəb çalışar, –

Zəhməti mayeyi-səadət olar,
Yaşadıqca həmişə rahat olar.

Kim ki, tənbelliyə məhəbbət edər,
Daim əyləncələrlə ülfət edər,

Keçirir vaxtını cəhalət ilə,
Bütün ömrü keçər səfalət ilə.

İştə, övlad, siz bu halı görün,
Bu iki vazeh ehtimalı görün;

Vaxtdən daim istifadə edin,
Elm təhsilini iradə edin;

Çalışın, biniyaz olun, çalışın!
Elm ilə sərfəraz¹ olun, çalışın!

Gələcək günlərin səadətini –
Qazanın fəzlu fəxrü izzətini.

Sizdədir millətin ümid gözü, –
Hal ilə söyləyir sizə bu sözü.

Dinləyin yanğılı sədalərini!..
Eşidin atəşin nəvalərini!..

Oxuyun, millətin nicatı olun!
Ta əbəd bəsis-həyatı olun!

TƏBİB İLƏ XƏSTƏ

Bir tƏbibə gedib dƏ bir bimar
Dedi: “MƏ’dəmdə ağrı bir şey var;

Bir dƏvə ver, mana əlac eylƏ,
Ölürəm, çareyi-mizac eylƏ”.

Tutdu nəbzin tƏbib onun dərhal:
“Nə yemişsən?” – deyƏ edincə sual,

Dedi: “Yanmış çörək yedim, doktor,
Yediyim bir əlavə şey yoxdur”.

Baxa qaldı tƏbib onun sözüne,
İstədi bir dƏvə tökə gözüne.

Xəstə: “MƏ’dəmdir ağrıyan, a gözüm,
Yoxsa məfhumunuz deyilmə sözü?”

Dedi doktor ona ki: “Ey əhməq,
Eybli olmasa gözün mütləq,

Yanmış ətmək yeməz idin əsla,
Bu səbəblə yarar tökülsə dƏvə”.

QOCA BAĞBAN

Bir taqım gənc yol kənarından
Keçərək bir bağın civarından,

Gördülər yüz yaşında bir bağban
İşləyir bağda sə'y ilə hər an;

Titrəyə-titrəyə əli, bir də
Alma çərdəkləri əkər yerdə.

Gülərək etdilər sual: “A qoca,
Yüz yaşında nədir bu hal, a qoca?”

Dedi: “Yer şumlayıb cəfa çəkərəm,
Torpağa alma çərdəyi əkərəm”.

Dedilər: “Bunda bir səlahın yox,
Sən bu gün var isən, səbahın yox.

İndi əkdiklərin nə vəqt çıxar?
Bu çıxınca səni zəmanə yıxar...”

Rahət ol, çəkmə boş yerə zəhmət,
Olamaz meyvəsi sənə qismət!”

Dedi: “Əkmişlər, almışız, yemişiz,
Xeyrlə yad edib dua demişiz;

Əkəriz biz daha yeyənlər üçün,
Əhli-xeyrə dua deyənlər üçün”.

QARINCA

Gördülər bir qarınca bir mələxi
Daşıyır qarşısında sür'ət ilə;

Dedilər: “Murə bax ki, bunca yükü
Qaldırır bir zəif qüvvət ilə”.

Dedi: “Sus, qüvvəti-bədənlə deyil,
Çəkərəm qüvvəti-həmiyyət ilə”.

Ey oğul, mürdən götür ibrət,
Get ağır işdə işlə qeyrət ilə!

Ufacıq işləri hünər sanma,
Boylə işlər keçər sühulət ilə.

Hünər oldur ki, bir böyük əməli
Edəsən həll min sübət ilə.

Kişilər himməti dağı qoparır,
Kişi ol, dağ qopar həmiyyət ilə!

Xassə, icrayi-əmr-i-millətdə
Pişkəm ol kəməli-cür'ət ilə!

Vətən uğrunda, millət eşqində
Bəzli-can et xülusi-niyyət ilə!

İş apar, baş gedərsə qoy getsin...
Ad qalır, bəs deyilmi, millət ilə?!

MOLLA NƏSRƏDDİNİN YORĞANI

Gecə yatmaq zamanı çatmış idi,
Molla Nəsrəddin evdə yatmış idi.

Nagəhan kuçədən ucaldı səda,
Vurharay düşdü, qopdu bir qovğa.

Molla, çiyində yorğanı, dərhal
Kuçəyə çıxdı müztərib-əhval.

Gördü bir yanda bir ağır dəstə,
Sanki minmiş adamlar üst-üstə.

İstədi dəstəyə tərəf getsin,
Bu yığıncaq nədir, – sual etsin.

İşbu əsnadə bir nəfər tərər
Yorğanı qapdı nagəh, etdi fərar.

Molla bu qissədən pərişanhal
Evinə döncək övrət etdi sual:

“De görüm, kuçədə nə var, a kişi?
Bu nə də'vadır, anladınmı işi?”

Dedi: “Yorğan üçün imiş bu təlaş,
Aldılar yorğanı¹, kəsildi səvaş”.

UŞAQ VƏ PUL

Kuçədən bir çocuq yüyüdü evə,
Bir bumajnik bulub dedi bu nevə:

“Ana, gəl, gəl ki, dövlətə çatdıq,
Pullu olduq, səadətə çatdıq!”

Dedi xatun ki: “Söylə, ey fərzənd,
Nöldü kim, olduq indi dövlətmənd?”

Görəyim, ver, nədir, nədir bu, oğul?”
Dedi: “Buldum bunu içi dolu pul;

Yol gedən bir qoca kişi nağah
Düşürüb keçdi, olmadı ağah.

Görmədən kimsə mən qoşub aldım,
Tez qaçıb kəndimi evə saldım”.

Anası oğlunun cinayətini
Görərək¹ zahir etdi nifrətini;

Dedi: “Oğlum, nə sərd imiş qanın
Ki, buna razı oldu vicdanın?”

Tifli-mə’sum ikən günah etdin,
Kəndi vicdanımı təbah etdin.

Niyə verdin fənayə doğruluğu,
İrtikab eylədin bu doğruluğu?

Hiç zənn etməm, özgənin mali
Bizi zəngin qılıb, edə ali.

Yox, yox, oğlum, inan ki, xar oluruz!
Ərzəli-əhli-ruzigar oluruz!

Xain olsaq əgər bu dünyədə,
İrzü namusumuz gedər badə;

Gözümüz müntəhayi-zillətdən
Baxamaz kimsəyə xəcalətdən;

Gərçi pul çox fərəhfəzadır, oğul,
Leyk namus pək bəhadır, oğul!”

İSKƏNDƏR VƏ FƏQİR

Gün önündə bir acizü müztər
Yol kənarında tutmuş idi məqər.

Ona bir çox miçək daraşmış idi,
Yazığın haləti qarışmış idi.

Əzəmətlə keçərkən İskəndər¹,
Onu görcək tərəhhüm etdi mægər:

“Ey fəqir, ehtiyacını göstər,
İstə məndən nə xatirin istər!

Dərdini söylə ta dəva edəyim,
Nə isə hacətin rəva edəyim!”

“ – Padşahim, sənə rica edərim:
Bu miçəklərdən iştika edərim;

Hökm qıl, ta uçub da getsinlər,
Məni bir ləhzə rahət etsinlər”.

“ – Pah, adam, hacət istə də bari
Ki, ona hökmümüz ola cari.

Əbədə yox bu işdə imkanım,
Deyil onlar müt’iyi-fərmanım”.

“ – Padşahim, bu əczin ilə əcəb
Mənə dersən ki, hacət eylə tələb?

Halbuki çox nəhifdir bunlar,
Hər sinifdən zəifdir bunlar.

Yox ikən səndə bir ufaq qüdrət,
Mən nasıl səndən istəyim hacət?”

Ey oğul, hacəti xudayə dilə,
Dərdini zati-kibriyayə dilə.

Cümlənin dərdinin dəvası odur,
Acizin, qadirin xudası odur.

AZARLI KƏNDÇİ

Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan,
Gecə-gündüz edirdi ahü fəğan.

Gəldi həmsayəsi əyadətinə,
Qonşuluq həqqinin rəyətinə;

Dedi: “Həmsayə, var nəyə meylin,
Nə yeyərsən, nə istəyir könlün?”

Dedi: “Əzbəs ki, halətim yoxdur,
Yeməyə hiç rəğbətim yoxdur”.

Dedi: “Meylin olurmu aluyə,
Təm'i meyxoş, qızıl gəvaluyə?”

Dedi dehqan: “Əcəb, əcəb, yeyərəm,
Sənə min dəfə “çox sağ ol” deyərəm”.

Dedi: “Qışdır, hənuz, həmsayə,
Meyvə fəsli deyil, dayan yayə”.

Dedi dehqan: “Nəinki yayə qədər,
Bəlkə sağ qalmaram bir ayə qədər.

Məni tezdən əcəl təri bürüyər,
Yay olunca sümüklərim çürüyər”.

İşbu təmsilə məzhəriz biz də,
Xəstə dehqanə bənzəriz biz də;

Əğniya görcək ehtiyacımızı
Göstərir bizlərə ilacımızı;

Söyləyirlər ki, var həmiyyətımız,
Qoymarız puç ola cəmətimiz.

Hər kəs öz rə'yini deyir mə'qul,
Ta ki, söhbət olur, yığılsın pul,

Dərmiyan eyelədikdə pul sözünü
Hər kəs işdən kənar edir özünü.

Söyləyir, vəqt yox bu təşkilə,
Bu işi saxlayaq gələnlə...

CAMUŞÇU VƏ SEL

Bir kişi saxlayırdı bir camuş,
Su qatırdı südə, edirdi fūruş.

Yağdı şiddətlə bir yağış nagah,
Kişinin vəz'i-hali oldu təbah.

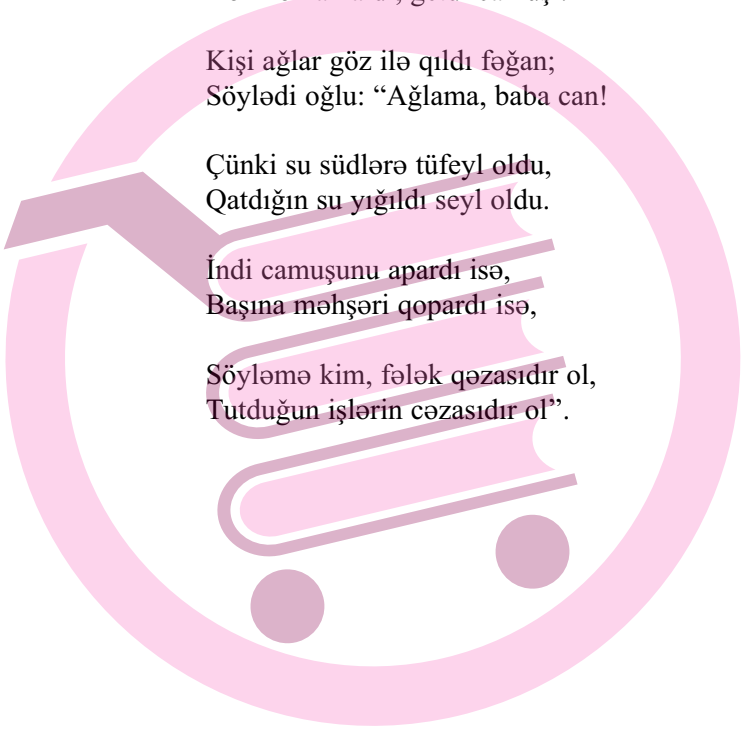
Tutdu dünyanı sellərin cuşi,
Dər-zəman aldı, getdi camuşi.

Kişi ağlar göz ilə qıldı fəğan;
Söylədi oğlu: "Ağlama, baba can!

Çünki su südlərə tufeyl oldu,
Qatdığın su yığıldı seyl oldu.

İndi camuşunu apardı isə,
Başına məhşəri qopardı isə,

Söyləmə kim, fələk qəzasıdır ol,
Tutduğun işlərin cəzasıdır ol".

MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ OĞRU

Mollanın bۆrkünü çalıb oğru,
Yüyürüb qaçdı bir bağa doğru.

Baxmadı oğrusu gedər nəreyə, –
Özü ancaq yüyürdü məqbərəyə.

Mollanı gördülər durur orada,
Dedilər: “Durmusan neçin burada?”

Dedi: “Bir oğru bۆrkümü çaldı,
Qaçdı getdi, başım açıq qaldı”.

Dedilər: “Oğru qaçdı, getdi bağa,
Burada boş oturma, dur ayağa,

Bağa doğru get, eyləmə ehmə,
Oğrunu tap o yerdə, bۆrkünü al”.

“Nəmə lazım, – dedi ki, – bağ haradır,
Oğrunun aqibət yeri buradır”.

ÖRÜMÇƏK VƏ İPƏK QURDU

Bir örümçək özün öyüb¹ durdu,
Dedi fəxr ilə: “Ey ipək qurdu,

Nə kəsələtlə iş görürsən sən?
Niyə bunca ağır hörürsən sən?

Gəl mənim sən’ətimdə sür’ətimi
Görüb, iqrar qıl məharətimi...

İşə gircək tamamını hörürəm,
Az zamanda necə çox iş görürəm”.

Baxdı, güldü ona ipək qurdu,
Sərzəniş etdi, tə’nələr vurdu;

Dedi: “Bərfərz olsa hər yerdə
Toxuyursan böyük, kiçik pərdə.

De görək², onların nədir səməri?
Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri!..

Leyk məndə yox isə də sür’ət,
Yapdığım işdə var ağır qiymət.

Aləmə fəidə verir karım,
Hər kəs istər ola xəridarım!”

ARTIQ ALIB, ƏSKİK SATAN TACİR

Bir nəfər tacir öz dükənində
Oğlunu saxlayırdı yanında.

Eləyirdi qəribə dadü stad:
Satdığında – kəm, aldığında – ziyad.

Məkrü təzvir idi onun hər işi,
Düz deyildi bütün alış-verişi.

Atanın şüglünə olub adi,
Gördüyün öyrənirdi övladi.

Bir gün öz dərdinin ilacı üçün,
Getdi tacir bir ehtiyacı üçün.

Oğlu gördü ki, vəqti-fürsətdir:
“Dəxli soysam, – dedi, – qənimətdir”.

Əli dəxl içrə, gözləri nigəran,
Atası bir tərəfdən oldu əyan.

Daralıb büsbütün cəhan gözünə,
Vurdu bir silli oğlunun üzünə.

Gördü bir pır, xeyli təcrübəkar,
Dedi: “Etmə əbəs buna azar.

Əkdüyün danənin budur səməri,
Səndən əxz eyləyib həmin hünəri.

Lövhi-safında tifli-mə’sumun,
Mün’əksdirə batini-şumun;

Çəkdiyün nəqşdir bu nəqşi-xəta,
Vermə isnadın oğluna əbədə¹.

Tərbiyət müstəhəqqdir, övlad
Pədənindən nə görsə, eylər yad.

Xah əmri-qəbih, xah cəmil, –
Edər övlad cümləsin təhsil.

Saleh ol, saleh olsun övladın!
Taleh ol, taleh olsun övladın!”

YALANÇI ÇOBAN

Bir çoban bir gün etdi dağda haray:
“Canavar var, – dedi, – gəlin, ey vay!”

Əhli-qəryə yüyüdü dağ tərəfə,
Getməsin ta qoyun, quzu tələfə.

Bunları müztərib görüncə çoban
Gülməyə başlayıb dedi: “Yaran,

Siz bunu sanmayın həqiqətdir,
Damağım gəldi, bir zərafətdir!”

Binəvalər qayıtdı; leyk çoban
Yenə bir gün dağ üzrə qıldı fəğan:

“Canavar var!” – deyə bağırdı yenə,
Qəryə əhlin kömək çağırırdı yenə.

Kəndçilər etdilər dübarə hücum,
Yenə oldu yalanlığı mə'lum.

Doğrudan bir zaman bəzmi-şikar
Qoyuna gəldi bir neçə canavar.

Hərçi dad eylədi çoban, yahu!
Eşidənlər dedi: yalandır bu!

Bu səbəbdən hərayə getmədilər,
Ona heç e'tina da etmədilər.

Canavarlar yedi bütün qoyunu,
İştə, oğlum, yalançılıq oyunu!

Bax, yalançı tanındı çünki çoban,
Doğru derkən sözü göründü yalan.

Hərgiz, oğlum, yalan demə ki, xuda
Dust tutmaz yalançını əbəda!

Həm də xəlq içrə hörmətin olmaz,
İzzətin, qədrü qiymətin olmaz.

“Evi yandı yalançının, – derlər, –
Ona bir kimsə etmədi bəvər”.

“ŞAHNAMƏ”DƏN TƏRCÜMƏ

*Tus və Giv pəhləvanların ovlaqdan bir
gözəl qız gətirmələri¹ və Keykavusun
o qızı xatunluğa götürməyi*

Belə nəql edir möbidi-huşyar
Ki, Tus etdi bir sübh əzmi-şikar;
Olub Giv Gudərz ona həm'inan
Dəxi bir neçə şirdil pəhləvan,
Əl üstündə şəhbazi-şahinşikar,
Şikar itləri seyd üçün biqərar.
Sürüb at Değuy dəştinə yetdilər,
O yerdə firavan şikar etdilər.
O səhra idi türklə həmcivar,
Qurulmuşdu xərgahlər bişümar.
Baxanda gəlirdi gözə bərməla,
Uzaqda əcəb cəngəli-basəfa.
Qabaqca rəvan Tusü Givi-cəvan,
Gəlir dalda həm bir neçə pəhləvan.
Sürüb at, olub varidi-mürğzar;
Təfərrüc edirdi iki namdar;
Bərabərdə cilvə edib nəgəhan,
Mələk çöhrəli bir qız oldu əyan;
Gözəl qız, vəli, misli aləmdə yox,
Bu qaş, göz bəni-növ'i-adəmdə yox.
Ona söylədi Tus: “Key gül'üzər,
Nədən bişə içrə tutubsan qərar?”
Cəvabən dedi nazənin: “Key süvar,
Atamdan cəfa görmüşəm bişümar.
Keçən şəb olub məsti-cami-şərab,
Gəlirkən məni görcək etdi şitab,
Çəkib qətlimə tiği-zəhr abgun
Ki, etsin məni qərqi-dəryayi-xun;
Məbada məni öldürə bigünah –
Gətirdim² bu xəlvət məkanə pənah”.
Nijadın sual eylədi pəhləvan,

Ona Xubçöhr etdi bir-bir bəyan:
“Ki, var nisbətü şə’nilə rüf’ətim,
Firidunə³ mənsubdir nisbətim”.
Dedi Tus: “Key rəşki-tabəndə mah,
Piyadə necə eylədin qət’i-rah?!”
“Piyadə deyildim, – dedi, – ey cəvan,
Yoruldu atım, başladım mən, inan.
Var idi mənim biədəd⁴ gövhərim,
Gülübəndi-mina və taci-zərim.
Məni yolda bir qorxuya saldılar,
Əlimdən nəyim var isə aldılar.
Ayılsa atam məstlikdən həman,
Məni tapmağa hökm edər bigüman.
Edər ayrılıqdan fəğan madərim,
Dayanmaz, gələr mehriban madərim”.
Danışdıqca ol lö’bəti-nuş-xənd
İki pəhləvan oldular paybənd;
Dedi Tus Givə: “Mən at çarpmışam,
Bu nazlı nigarı əcəb tapmışam!”
Dedi Tusə Giv: “Ey sipəhdari-şah,
Məgər müttəfiq etmədik qət’i-rah?
Əgər pəhləvanlıqda sən fərdсэн,
Həqiqət sölə, gər cəvanmərdсэн?”
Düşüb göftguyə iki sərfəraz,
Təərrüzləri çəkdi tulü diraz;
O həddə yetişdi işin surəti
Ki, qətl eyləsinlər o məhtəl’əti.
Bu halı görüb namvərlər əyan
Miyancı olub gəldi bir pəhləvan,
Dedi: “Verməyin rə’y şürü şərə,
Tərəhhüm edin bu mələkmənzərə;
Bu ziyba nigarə mülazim olun,
Varın, xidməti-şahə azim olun;
Nə fərman edərsə şəhi-hökmdar,
O fərmanə məhkum olun zinhar!”
Görüb cəngculər bu rə’yi səvab,
Həman etdilər barigahə şitab.

Çü Kavus gördü o mahin üzün,
Düşüb iştiyaqə, itirdi özün;
Sipəhbudlərə söylədi padşah:
“Gözəl faidə verdi bu rənci-rah;
Maral isə, ahu isə bu şikar,
Belə seyd olur layiqi-şəhriyar”.
Dönüb eylədi Xubçöhrə xitab:
“Ki, ey arizindən xəcil afitab!
Gözəldir üzün, safdır təl’ətin,
Nə bir dudmanə yetər nisbətini?”
Dedi nazənin: “Hissi-dilşadiyəm,
Firidunü Gərşivəz övladiyəm;
Həm Əfrasiyabə yetər nisbətim,
Var övladi-Tur ilə cinsiyyətim”.
Dedi padşah: “Ey məhi-asiman,
Sənə mərhəbə, bəxtin imiş cəvan!
Yəqin tapmasaydın hüzurumda cə
Nijadin, cəmalın olurdu fəna;
Sənin layiqin qəsri-şəhdür müdam,
Kənizin ola məhrulər təmam.
Təfaxürlər et taclə, təxtlə,
Səni bəslərəm mən gözəl bəxtlə”.
Dedi Xubçöhr: “Ey şəhi-tacdar,
Hüzurunda olsam gərək bəxtiyar!”
Giranmayə on at dəxi tacgah
Hər iki süpəhdarə göndərdi şah.
Həman dəm edib Xubçöhri rəvan
Hərəmxaneyi-eyşə şəh, dərzəman
Yaraşdırdı məşşatələr zivəri,
Bəzəndirdilər ol mələkmənzəri;
Geyindirdilər əyninə fərd-fərd
Çi zərbəftü ətləs, çi dibayi-zərd;
Olub zərnişan taclə sərfəraz,
Şəbistanə qoydu qədəm yari-naz;
Keçib təxti-ac⁵ üzrə tutdu qərar,
Cəvahir olundu bu eyşə nisar...

*Siyavuşun anadan olmağı və Rüstəmin
ona Zabilistanda tərbiyə verməyi*

Bir ol qədr dövr etmədi ruzigar
Ki, gülzarı şad etdi xürrəm bəhar.
Yetib axirə doqquz ay şad ona,
Xuda verdi bir tifli-növzad ona.
Xəbər verdilər şahə mövluddən
Ki, şad ol bu mövludi-məs'uddən.
Əcəb saftəl'ət, əcəb nikru,
Məgər göz görübdür belə ruyü mu?
Olub şah Kavus məsrurü şad,
Siyavuş qoydu o mövludə ad.
Edib həzrəti-həqqə şükrü sipas,
Tələb qıldı bir mahir əncümşinas.
Münəccim öz elmində huşyar idi,
Rümuzi-nücumə xəbərdir idi.
Baxıb talein gördü aşüftədir,
Bu mövludun iqbali çox xüftədir.
Hüzuri-şəhə ərzi-hal eylədi,
Şəhi bu xəbər pürməlal eylədi.
Ziyadə mükəddər olub şəhriyar,
Bu hal ilə ta keçdi bir ruzigar.
Vəli, bir gün etdi Təhəmtən vürud,
Hüzuri-şəhənşəhdə qıldı dürud:
“Ki, ey əfsərin ərşi-pirayəsi,
Bu tiflin mən olsam gerek dayəsi,
Gözüm nuru tək xatirin istərəm,
Gerek mən ona tərbiyə göstərəm”.
Şəh isə təfəkkür edib bir zəman,
Bu əmrə riza verdi qəlbi həman.
Qoşub Rüstəmi-Zalə şəhzadəsin,
Rəvan etdi ol sərvə-azadəsin.
Təhəmtən bərabər Siyavəşlə
Vürud etdilər Zabilə Rəxşlə⁶.
Gözəl bir gülüstanda layiq beşah

Siyavəxşə bəxş etdi aramgah.
Mühəyya qılıb Rüstəmi-namdar,
O şəhzadə məşqində ağazi-kar.
Əzəl öyrədib şiveyi-girü bənd,
Süvəriyü tirü kəmanü kəmənd;
Verib sonra tə'lim bəzmi-nişat,
Meyü məclisü şiveyi-inbisat;
Nəbərd içrə mahir at oynatmağı,
Şikarində ahuyə ox atmağı,
Məhabətlə gürzi-giran vurmağı,
Mətanətlə qalxan çəkib durmağı.
Bəzəndi Siyavuş hər adablə,
Bəli, gül təravətlənir ablə.
Belə şirdil oldu ol namvər, –
Bərabər ona qalmadı bir nəfər.
Keçib bir zəman oldu bir pəhləvan,
Şikarində verməzdi şirə aman.
Dedi Rüstəmə bir gün: “Ey piltən,
Varımdır təmənnayi-əzmi-vətən!
Məni dəhrdə biniyaz eylədin,
Verib tərbiyəət sərfəraz eylədin;
Hüzurunda kəsb eylədim çox hünər,
Məni cəlb edir indi şövqi-pəder.
Nolur görse şəh, ərcümənd olduğum,
Sənin tərbiyənlə bülənd olduğum!”
Münasib görüb bu sözü pəhləvan,
Firistadələr etdi hər su dəvan
Ki, olsun mühəyya əsasi-səfər,
Siyavəxşə layiq libasi-səfər,
Dəxi əsbü tiğü sənənü sipər,
Zərü simü təxtü külahü kəmər.
Xəbər birlə⁷ aldırdı ətrafdən
Mülukanə xəl'ətlər əşrafdən,
Süvəvəxşi təşrifü ən'amlə,
Bəzəndirdi e'zazü ikramlə⁸;
Yəminü yəsarində səf-səf sipah
Edirdi bu cahü cəlalə nigah.

Gedirdi onunla Təhəmtən bəhəm
Ki, şəhzadəyə yetməsin bir ələm.
Cəhan əhli bu eysə dilşad olub,
Qəmə qüssədən cümlə azad olub,
Hamı eysü işrət şiar etdilər,
Zərü simü ənbər nisar etdilər.
Siyavəxşü Rüstəm firavan sipah,
Mənazil sürüb, etdilər teyyi-rah.

*Rüstəmin Siyavuşu
İrana gətirməyi*

Olub ta ki, Kavus-Key baxəbər,
Buyurdu, açıldı livayi-zəfər.
Götürdü sipahi-giran Givü Tus,
Çalındı neyü nayü şeypurü kus.
Büsati-tərəb cümlə saz etdilər.
Rəvan oldular, pişvaz etdilər.
İki fəvce edib bir-birin didü bus,
Döyüldü iki səmtədən təbli kus.
Bu didar ilə şadman oldular.
Dəri-qəsri şahə rəvan oldular.
Pərəstarlər məcməri-udlə⁹,
Nəvazəndələr çənglə, udlə.
Sərəfrazlər müntəzəm səfbəsəf,
Sipəhdarlər müntəzir hər tərəf;
O şəhzadəyə şahrah açdılar,
Xüram eylədikcə gühər saçdılar.
Görüb təxtin üstündə Gavi-səri,
Dirəxşəndə xurşid tək əfsəri
Düşüb səcdəyə qıldı əvvəl nəmaz,
O, mə'budinə etdi razü niyaz.
Sora məhzəri-şahə etdi səlam,
Sipəhbud olub şad, fərxəndəkam,
Alıb bağrına basdı şəhzadəsin,
Bülənd etdi şəh sərvü-üftadəsin.
Sual eylədi cümlə halatını,

Bəyan etdi Rüstəm kəmalatını.
Nişimən ona verdi firuzə təxt,
Mürəssə' nişanü mülukanə rəxt;
Görüb oğlunu cümlədən sərfəraz,
Düşüb səcdəyə etdi şükrü niyaz:
“Ki, ey sanei-nurü nar, afərin,
Ola sün'ünə səd həzar afərin!
Məni sərbüləndi-cəhan eylədin,
Müəyyəd qılıb hökmran eylədin;
Səadət-qərin etdin e'zazlə,
Xüsusən bu fərzəndi-mümtazlə”.
Bu halı görüb məclis ə'yanları
Qoşun bəyləri, dövlət ərkanları
Deyib mərhəbələr o məhəmnəzərə,
Sipas etdilər həzrəti-davərə.
Bu cəşnə baxıb iftixar etdilər,
Zərü simü gövhər nisar etdilər.
Pəs ol dəm buyurdu şəhi-nikpey,
Xidivi-cəhandar, Kavusi-Key:
“Gərək leşkər etsin sürürü nişat,
Sürürü nişatə açılısın büsat!”
Büzürgani-İran qurub dəstgah,
Bəzəndi tilalətlə qəsri-şah.
Nə bir qəsri-şah oldu arastə,
Nə tənha sipah oldu arastə.
Bəzəndi bütün şəhrü bazarü bağ,
Ağaclar olub hər biri çilçıraq;
Əyan oldu hər səmtdən min sürür,
Hər ev oldu bir məclisi-eyşü sur.
Bu minval hər həftə, hər sübhü şam
Sürürü nişat eylədi xasü am.
Tamam oldu bir həftə, əmr etdi şah,
Səfəralıq etdi dübarə sipah.
Açıldı dəri-gəncü babi-kərəm,
Gühər saçdı eyzən səhabi-kərəm:
Zərü simü möhrü külahü kəmər,

Əmudü sinanü xədəngü sipər;
Tila kisə-kisə, gühər ovc-ovc,
Xədəm dəstə-dəstə, həşəm fovc-fovç,
Dürü lə'lü yaqutü zər keyl-keyl,
Süturani-tazinəsəb xeyl-xeyl,
Libasü qumaşi-zəri dəst-dəst,
Xəzü tirmeyi-pürbəha bəst-bəst
Edib bəxş, verdi rəvac oğluna,
Məgər vermədi təxtü tac oğluna;
Deyildi səzavari-əfsər hənuz,
Cəvan idi ol məhmənzər hənuz.

İzdiyad

Vəli, etdi şəfqətlə bir dəm nigah,
Belə söylədi oğluna padşah:
“Ki, ey nəyibim, yadigarım, oğul!
Gülüm, gülşənim, nöbəharım, oğul!
Demə sərbüləndəm ki, şəhzadəyəm,
Əsarət nədir, mən ki, azadəyəm;
Mühəyyadürür təxtü tacım mənim,
Nədir kimsədən ehtiyacım mənim?!
Sənə, qaliba, elm olur ehtiyac,
Tapar elmlə mülkü dövlət rəvac.
Demə irsi-əbdir mənə taci-zər,
Sənə irsdir bəlkə elmi-pədən.
Zərin tacına eyləmə iftixar,
Hünər birlə ol tacə minnətgüzar.
Ədəb iktisabında çox şaiq ol,
Vücudunla təxti-zərə layiq ol;
Rəiyyətnəvaz ol, ədalətşiar,
Rəiyyətlə dövlət olur bərqərar.
Demə, eylərəm taci səndən diriğ,
Vəli, qıl təkamüldə sə'yi-bəliğ.
Səninçin bu taci-şəhi bəslərəm,
Həman sərbülənd olmağın istərəm!”¹⁰

Tərcümə

Bu minval ilə yeddi il hər zəman
Edirdi Siyavəxşi şah imtəhan.
Hər işdə onu gördü huşyardır,
Dəxi tacə, xəttə səzavardır.
Qurub bəzmi-işrət şəhi-ərcümənd,
Siyavəxşi tac ilə qıldı bülənd.
Məramə çatıb gördü mənzurini,
Yazıb pərnian üzrə mənşurini.
Kuhistanı bəxş etdi lütfən ona
Ki, olsun o mə'vayə fərmanrəva.

Sudabənin Siyavuşa aşiq olmağı

Bu əhvaldən keçdi bir ruzigar
Ki, şad idi hər haldə şəhriyar.
Oturmuşdu bir gün Siyavəxşü şah
Ki, Sudabə varid olub nabəğah
Siyavəxşi görək, olub maili,
Yanıb nari-eşqə, alışdı dili,
Vücudu dönüb bir tirazi-nəxə,
Əsər etdi guya ki, atəş yəxə.
Nihani ona göndərib xadimin:
“Siyavəxşə get söylə, key məhcəbin,
Təəccüb ki, bir ləhzə, aya, nəyə
Xüram eyləməzsən hərəmxanəyə?”
Gəlib elçi peyğamin etdi bəyan,
Bu sözdən bəraşüftə oldu cəvan,
Dedi: “Mərd olur mərdlə həmkəlam,
Hərəmxanə nisvan içindir məqam”.
Firistadədən yetmədi kari-eşq,
Giran oldu Sudabəyə bəri-eşq;
Özü etdi şəbgir qəsd-i-məram,
Bəri-şahi-İranə qıldı xüram;
Hüzurində ərz etdi: “Key şəhriyar,
Sənin mislini görməyib ruzigar,

Cahan fəxr edər əhdü peyvəndinə,
Xüsusən bu fərzəndi-dilbəndinə;
Nolur sərfəraz etsə xahərlərin,
Hərəmxanədə görsə madərlərin;
Şəbistanə göndər o məhtəl'əti
Ki, var bizdə didarının həsrəti;
Fəraqində tər-çəşmə xunindiliz
Ki, didarına cümləmiz mailiz;
Pərəstiş qılıb zərnisar eyləriz,
Vürüdlə biz iftixar eyləriz”.

Dedi şəh: “Varımdır sənə e'timad,
Sevirsən onu yüz anadan ziyad”.

Siyavəxşi şəh dərhüzur eylədi,
Ona mehriban-mehriban söylədi:
“Səvər hər görün əhli-viddan səni,
Gözəl xəlv edib pak yəzdan səni;
Xüsusən qohumluq qanı cuş edər,
Səni görsə hər kəs dərağuş edər;
Əbəs sanmaq olmaz rəgi-nisbəti,
Rəgi-nisbət icab edər ülfəti;
Hərimi-hərəm içrə var xahərin –
Məhəbbətli Sudabə tək madərin.
Şəbistanə get, bir dəm ol həmnişin,
Görüb eyləsinlər sənə afərin!”

Siyavuş bu sözdən edib iştibah,
Onu xirələndirdi göftari-şah, –
Məbad inki şəh bir güman eyləyir,
Bu sözlə mənə imtəhan eyləyir –
Ki nazik xəyal idi cirə zəban,
Qəvi'əqlü biynadilü bədgüman.

Nəzərdən keçirdi dili-razini,
Bu əmrin sərəncamü ağazini:
“Əgər xud gedərsəm şəbistanə mən,
Əmin olmaram məkri-Sudabədən”.

Bu mətləbdə seyri-xəyal eylədi,
Şəhə boylə bir ərzi-hal eylədi:
“Ki, ey möhtəşəm şəhi-ələmxərac,

Mənə lütf edib vermişən təxtü tac.
O gündən ki, bu aftabi-bülənd
Saçıb torpağa nur, edib ərcümənd –
Hələ görməyib didəyi-ruzigar
Sənin tək qəvi əql bir tacdar.
Nə mislin var əndazəvü cahlə,
Nə manəndin ayin ilə, rahlə;
Məni göndər aqillər iclasına,
Cəhanbinlərin bəzmü şurasına;
Mənə nizəvü tirdən söylə gəl,
Kəməndi-ədugirdən söylə gəl;
Sözlə söhbəti-təxtü adabi-bar,
Dəxi bəzmi-rudü meyü meygüsar;
Nə fəzlə məni sövq edər qəsri-şah, –
Zənan söhbəti əqlədir səddi-rah”.
Dedi şəh Siyavəxşə: “Şad ol, oğul!
Kəmalınca dünyadə yad ol, oğul!
Pəsəndidədir cümlə halətlərin,
Məni valeh etdi bu söhbətlərin.
Nə fərman edərsəm, düri-guş qıl,
Nə əndişən olsa, fəramuş qıl.
Şəbistanda vardır sənin xahərin –
Çü Sudabə bir mehriban madərin”.
Siyavuş dedi: “Çün olur bəmdad,
Gəlib eylərəm əmrinə inqiyad.
Nə fərmayışın olsa, mən sameəm,
Mənə hər nə hökm eyləsən tabeəm”.
Var idi vəfa yollu bir mərđi-pir,
Adı Hiyrbüd, şəxsi-rövşənzəmir.
Ümurati-aləmdən agah idi,
Əmini-hərəmxaneyi-şah idi.
Ona söylədi şəh ki: “Ey huşyar,
Olur ta ki, gün qeybdən aşkar.
Hərimə Siyavəxşlə ol rəvan,
İtaət qıl etsə nə hökm ol cəvan.
Sözlə sakinani-hərəmxanəyə
Ki, e’zaz olunsun o fərzanəyə;

De Sudabəyə eyləsin zər nisar,
Gülabü gülü mişkü ənbər nisar.
Mübarək qüdümdə xahərləri
Nisar eyləsinlər cəvahirləri”.
Çü gün çıxdı, məhv oldu zülmati-şəb
Siyavuş gəlib xidmətə baədəb,
Edib şahə küniş o gərdənfiraz,
Düşüb torpağa öpdü xaki-niyaz.
Ona padişah iltifat eylədi,
Səmimanə çox nüktələr söylədi.
Və bə'd istədib Hiyrbüdü məhzərə,
Neçə söz dedi ol vəfapərvərə.
Bərabər Siyavəşlə dərzəman
Onu qıldı dövlətsərayə rəvan.
Və lakin o şəhzadəyi-nikbin
Deyildi bu getməkdə qəlbən əmin.
Fəraz oldu çün pərdəyi-izzü naz –
Hərim əhli etdi bütün pişvaz;
Şəbistan dolub ətrlə, ban ilə,
Əbirü gülü mişkü reyhan ilə;
Xüram eylədikcə qədəm-bər-qədəm
Saçıldırı yaqutü lə'lü dirəm.
Salınmışdı bəzm içrə dibaci-Çin,
Tökülmüşdü hər yanda dürri-səmin;
Çalınmaqda nayü neyü sazlar,
Tərənnümdə yeksər xoşavazlar;
Könüllərdə didardən min sürür,
Ayaqda mey, əldə qədəh, başda şur.
Şəbistan demə – bir behişt-i-bərin,
Gözəllər – nümayəndeyi-huri-eyn.
Siyavuş olub daxili-bəzmi-naz,
Nə gördü ki, bir təxti-zərrin tiraz
Olub lə'lü firuzə ilə nigar,
Bəzəklənmiş əlmas ilə şahvar;
O təxt üzrə Sudabeyi-məhcəbin
Oturmuş çü huri-behişt-i-bərin;
Başında onun əfsəri-sərvəri,

Ayağın öpər türfə geysuləri.
Ötərkən sərapərdədən ol cəvan
Onu gördü Sudabə nagəh əyan;
Düşüb iztirabə, itirdi özün,
Enib təxtdən, xakə qoydu üzün;
Durub basdı ağışuna can kimi,
Qucub iylədi dəstə reyhan kimi;
Üzündən, gözündən öpüb şövqdən,
Doya bilməyirdi belə zövqdən;
Edib həzrəti-həqqə şükrü səna,
Deyirdi ki: “Bu sən’ətə mərhəba!
Sənin tək o şahın ki, fərzəndi yox,
Rəyadır desəm hiç peyvəndi yox”.
Siyavuş bilib, qandı bu ülfəti
Ki, Sudabənin xud nədir niyyəti.
Dayanmaqsızın ötdü ol növcəvan,
Görüb etdi xahərlərin şadman;
Ona etdi xahərləri afərin,
Nişiməngəhi oldu təxti-zərin.
Olub onlara bir zaman dilnəvaz,
Yenə eylədi övdət ol sərfiraz.
Hərilmilər oldu bütün vəsfgu:
“Ki, əhsən Siyavəxşi-fərhəngcu!
Nə rə’na gözəldir, nə ziyba cəvan!
Sözü cani-ruhü özü ruhi-can”.
Hərəmxanədən çıxdı ol növcəvan,
Hüzuri-şəhə gəldi, qıldı bəyan:
“Ki, gördüm hərəmxaneyi-dövlətin,
Səzavari-təqdir olan şövkətin,
Cəlalin şəhəni-əcəmdən ziyad,
Firidunü Huşəngü Cəmdən ziyad;
Ola paydar izzətin bəxtlə,
Xəzayinlə, övrəng ilə, təxtlə!”
Bu göftərdən şad olub şəhriyar,
Bəzəndirdi eyvanı çün növbəhar;
Meyü sağərü bərbətü sazlaş,
O gün eyşü nuş etdilər nazlaş.

Bülənd oldu çün leyleyi-nilfam,
Şəbistanə Key-Kavus etdi xüram.
Edib rə'yi-Sudabədən fəhsi-hal,
Kəmalı-Siyavuşdən etdi sual.
Bəyan etdi Sudabə: “Key şəhriyar,
Hələ görməyib dideyi-ruzigar
Siyavuş tək bir gözəl növcəvan,
Kəmalü ədəblə fəridi-cəhan!”
Dedi padişah: “Etsə tale’ mədəd,
Əgər yetmə rüşdə bu ziyba vələd,
Gərəkmez ki, yetsin ona bəd nəzər,
Edilsin gərək bədnəzərdən həzər!”
Cəvabında Sudabə ərzü bəyan
Edib söylədi: “Ey şəhi-kamran!
Baxılsa əgər rə'yi-azadimə
Onu eylərəm vəsl öz övladimə;
Ona verrəm öz qızlarımdan birin –
Vəcəhətdə çün huri-xüldi-bərin,
Verər türfə fərzəndi-dilbənd ona
Ki, olsun vəcəhətdə manənd ona;
Deyil az hərəm içrə düxtərlərim,
Fələk tək füzəndir əxtərlərim,
Mələksurətü gülrüxü məhcəbin,
Düri-bəhri-Key-Arişü Key-Pəşin”.
Dedi şəh: “Bu mətləb məramımcadır,
Məramımcadır, çünki kamımcadır”.
Siyavuş gəlib məhzərə nimi-şəb,
Sitayiş edib öpdü xaki-ədəb.
O bəzm içrə biganələrdən nəhan,
Ona etdi şəh məhrəmanə əyan:
“Var oğlum, səmimanə bir niyyətüm,
Bu niyyət olub mayeyi-behcətim;
Adın aləm içrə ola paydar
Ki, səndən qala bir gözəl yadigar;
Necə sən məni etmişən şadkam,
Səni həm edə nəyibin zindənam.
Belə tapmışam əxtərindən nişan,

Necə kim deyib mö'bidi-nikdan
Ki, olsun vəcahətdə manənd ona,
Verər türfə fərzəndi-dilbənd ona,
Və ya xani-Key-Arişə qıl nigah,
Bəyən bir pəriruyü huriyyəcah;
Sərapərdeyi-Key-Pəşinə nəzər
Edib də qəbul eylə bir simbər
Ki, səndən qalır türfə bir yadigar,
Cəhan içrə ol həm olur şəhriyar”.
Siyavuş dedi şahə: “Bir bəndəyəm,
Nə fərman edərsən sər əfkəndəyəm;
Rəvadır kimi rə'yin etsə pəsənd
Ki, şahənə rə'yindürür sudmənd.
Vəli, bilsə Sudabə verməz riza,
Bu əmrə onu eyləmə aşina.
Mən isəm onu baxəbər etməzəm,
Şəbistaninə bir dəxi getməzəm!”
Bu güftardən xəndənak oldu şah,
Dedi: “Etmə Sudabədən iştibah
Ki, Sudabə çox mehribandır sənə,
O bir mədəri-canfəşandır sənə,
Səzadır ola əmrədən baxəbər...”¹¹

TƏRCÜMEYİ-QÖVLƏL-MÜFTİ

Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağaldımı,
Yoxsa yığıldı nə'sinə matəm quranları?

Lakin səlahi-dini-mübinkən iradəmiz,
Qorxmaqdayam ki, yetsin əməim ziyanları.

Çox arizu ki, xəlq arayır nailiyyətin,
Heyfa ki, müzməhill edəcək mövtim onları.

Ya rəb, müqəddər aləmi-ərvahə ric'ətim
Etdinsə, axirisə həyatın bu anları,

Bir mürşidi-rəşid ilə islamə xeyr ver,
Tənviri-rah edə şəbi-müzlüm zəmanları.

[GÖRDÜM NEÇƏ DƏSTƏ TAZƏ GÜLLƏR]

Gördüm neçə dəstə tazə güllər, –
Bağlanmış idi giyah ilən tər;
Dedim: “Nə olur giyahi-naçiz
Ta əyləşə gül səfində əziz”.
Ot ağlayaraq dedi: “Otur sən,
Söhbət eləyim, qəmim götür sən.
Alilər edərmi tərki-söhbət,
Halonki olarda var səxavət”.

ŞE'R TƏRCÜMƏSİ

Tapşırma sirrini mægər əhli-kərəmlərə,
Əhli-kərəm yanında qalır sirr dərxəfa.
Məncə, yanımda¹ sirr müqəffəl bir evdə kim,
Zaye olub anaxtarı, ev bağlı mütləqa.

LƏFFAZLIQ

“Məclis” qəzetəsindən tərcümə

Biz iranlıların damarlarımızda rişə atıb, beyinlərimizin pərdəsini bürüyən ləffazlıq xəstəliyi səbəbincə, bu gün haman ləffazlıqdan başqa bir şeyi dərk və anlayamıyuruz.

Hər bir işin iqtibasında ancaq ləfzə qane olub da, onun mə'nasına əbədən bir iz aparamıyuruz.

Ləqləq lisan etmiş olduğumuz ləffazlıq laqırtilarını hər gün bir şəklə qoyub, hər məclisdə bir rəng ilə gurulduyuruz.

Bu kibi sözləri danışmaqda özümüzü xoşhal da ediyuruz. Və oylə ədd ediyuruz ki, daha tərəqqi yoluna üz tutub¹ qabağa doğru dörd ayağa² çaparaqlıyuruz.

Heyhat³, ancaq əvvəlki mənzildə, bəlkə də geriyə dönüyuruz.

Bir vəqt görüyuruz ki, məmləkətimizin, millətimizin istiqlalını bizdən alıyurlar, bizlər üçün qəyyuqlar meydana çıxıyuruz.

Bu aralıq biz bir az ayılmaq istiyuruz. Həqqimizi tanımaq istiyuruz. Məşrutə yapıyuruz; bütün işlərin mə'naları mənşuri olduğundan həpimiz birər müstəbid oluyuruz. Bütün həvasımızı cəm, bütün qüvvələrimizi meydana çıxarıyuruz ki, bütün bizimlə mühəvirə edəcək bir şəxsin bir kəlmə sözümlə rədd etməyə iqtidarı ola bilməz⁴. Hər kəsin bizə sitayiş etməsini arzu ediyuruz. Onu istiyuruz ki, hər kəs vücudumuzu müqəddəs, füyuzatı-rəbbaniyə məzhər, ülum və fünunilədünniyə mənşə bilsinlər.

Müstəbidləri iş başına almayalım – deyə çalışdığımızda, onları padşah dərbarının kargüzarları ediyuruz. Millətin və məmləkətin hər dürlü işlərini onlara təslim ediyuruz.

Otuz yaşından əskik vəkil olmasın gərək – deyə qanun vəz' etdiyimizdə, 22–23 yaşında vəkillər intixab ediyuruz. Nə üçün, əcəba?

Zira vəkil özü – otuz yaşındayam, – diyor. Bu halda bir şəxs onun xilafını isbat etmək istər isə də, qəbul olunmaz. Mənim bu iradəm bir şəxsin yaşına deyil və yaşın azlığına deyil! 22–23 yaşında olanlarda əlli yaşlılardan daha aqıl və alimraq şəxs ola bilər. Fəqət, mənim məqsudim qanunun ehtiramını hifz etməkdir. İşə ya əvvəldən iqdām etməməli, yaxud iqdām olunan işi canfəşanlıq ilə başa gətirməli. Ləffazlıq isə ancaq millət və məmləkətin viranlığına səbəb olmuş oluyur.

Kabinə təşkil etdiyimiz surətdə rəisül-vüzərayi əksəriyyət ara ilə intixab və qəbul, sair vəzirləri onun təhti-sədərət və ixtiyarına verib, kabinəyi cismi-vahid hökmündə görmək üçün onun mə'nasına əməl edəcəyimiz yerdə, kabinə əfradının hər fərdinə məxsus müəyyən bir partiyasını, yeddi nəfər ə'zadan iki nəfərinin arasında boylə ittifaqın olmadığını görüyoruz. İştə buna görədir ki, dövlət və məmləkətimizin zə'fi gündən-günə artıyor və xaricilər də ona müdaxilə etməyə cəri və cəsur oluyor.

Dövlətin pula ehtiyacı olduqda vilayətlərdən məclisə və "İran-e nou" qəzetəsinə, daha bilməm nərələri uzun, uca xitabat və əlqabat ilə göndərilən teleqramlarda: filankəs ağa ə'yani-məmləkətdən məşhur bir məclisi-ali tərtib edib şəqqülqəmərələr göstərərək ianə ünvanı ilə yüz min tūmən⁵ para toplamış və bir kürur para dəxi ianə dəftərinə qeyd etdirmişdir. Sair vilayətlərdən, ötəkindən dəxi rəng-rövnəqli olub gəlməkdə olan teleqramlarda: İranın mühyisi olan filan zati-ali həzrət Məsihin mö'cuzatını yad edib, vilayətin bütün ə'yan və əşraf və məxadimi-izam və kəsəbeyi-girami (?) cəm edərək istiqrazi-millinin mühəssənət və lüzumunu iş'ara, istiqrazi-xaricənin nə payədə vəxim olması həqqində Səhbən Vaili⁶ heyrətdə buraxacaq və ölümlərin qalibi-biruhlarına can verəcək dərəcədə irad etdiyi odlu nitqi ilə bütün hüzzarın kipriklərindən axan ürəklərinin odlu, qanlı yaşlarını tökməklə haman qızdırdığı tənurədə İran üçün bir ətmək yaptı.

İşbu çidə etdiyi əsas ilə filməclis bir kürura qədər para toplanmış, ətrafa çəkdiyi təşviq teleqramlarına dəxi mətlub cavablar almağa nail oldu (iş görəndə böyükler lazımcıca görələr). Qəzetələr dəxi hər gün filani cənablarının həsəb və nəsəbini tə'riflə bərabər keçmiş və gələcəkdəki qulluqlarını da raportlara əlavə ediyorlar. Bir vəqt hesab edib görüyoruz ki, qərz və ianə ünvanı ilə İran üçün otuz-qırx kürur para toplanmışdır. Amma biz bunu təhqiq etdikdə ortada bir dinar da olsun belə görməyib, ancaq bunu görüyoruz ki, Röyterin teleqram xəbərləri Avropa qəzetələrində İran dövlətinin para təhsili xüsusunda hər vəsilədən mə'yus olaraq yenə rus və ingilisə mütəvəssil olduğunu iş'ar ediyor. Məmləkətimiz üçün bir qüvvə təşkili məqamına gəldiyimizdə büsbütün İran millətini təhti-tə'limə alıb, hətta üləma və tüccarın dəxi çiyinlərinə tufəng verib meydanlarda onlara də'va məşqi tə'lim ediyoruz; müsəlsəl toplar, mə'dud tufənglər ixtira ediyoruz, məktəblər açiyoruz, sərbazlarımıza məxsus milli əlamətlər və rənglər ilə libaslar

tərtib etmək üçün dərin-dərin mülahizatda bulunuyoruz. İstədiyimiz kimi hər şeyi tə'yin edirik. Halbuki rus və osmanlı qoşunu hanki sərhəddən istəyir isə İrana daxil olub rəhli-iqamət döşəyər, qütaüt-təriqlər yollara sahib olub bəndərlər ümuratına və hind sərbazlarına rəsidəlik edirlər. Darab Mirzə neçə nəfər bisərupaların başında Zəncanı mühasirə edirik. Boylə bisərupaları tutmaq üçün özümüzə də qədər həmiyyət olmuyur ki, onları tutub da həbs edək, ta ki təxlisləri bərəsində rus bizdən iltimas etsin; bər'əks, onları tutmağa rus qazağı gedirik. Hüququmuza nisbət bir təcavüz müşahidə etdiyimiz halda, zətən yaltaqlıq ilə tərbiyə olunduğumuz üçün, kişi olub və kişilər kimi hüququmuzu hifz etmək əvəzinə sair millətlərə istiğasə edərək əlğiyas-əlğiyas sədalarımızla aləm əhlinin qulaqlarını dəng edirik, öz əlimiz ilə özümüze qəyyumlar tikirik. Həqqimizdə olan təcavüzlərin dəf'inə qalxırdığımızda, ləffazlıqda məharəti-tamməmiz olduğu vəchlə həvcguluqdan, bir də istiğasədən başqa bir iş bacarmıyırıq. Çünki öyrəndiyimiz də ancaq bunlardan ibarətdir.

Məmləkətimizdə bir qüvveyi-nizamiyyə tə'sisi üçün millət və dövləti ciddən tərgib və təhris edəcək yerdə ağızlarımızı bağlıyoruz. Sonra Yəğma⁷ və Ənvərilər⁸ əş'arının məzmunlarını məqalələrimizə yerləşdirib həcvə, söyüşə dəvam edirik. Bir tərəfdən acizliyimizi e'tiraf edərək özümüze qəyyumlar tikdiyimiz halda, o biri tərəfdən də mütəcavüzlərin qəzəblərini⁹ mövcib olacaq bol-bol fəhşlər veririk.

Xaricdəki qəzetələr eybcülüğümüze qalxışaraq xəta və nöqsanlarımızı meydana çıxardıği bir zamanda, bundan mütənəbbəh olub nöqsanlarımızı düzəltmək fikrinə düşmək əvəzində, qüvveyi-qəzəbiyyəimizi müştəil edib onlara tərəf dürüş tərfaqlar etməyə başlayırıq ki, xayır, bizdə əbədən eyb və nöqsan bulunmaz! Bütün nöqsandan ari, bütün qüsurdan mübərrayız. Siz yalançısıız, siz yalan diyorsunuz! Əvət, ləfzdən mütəəssir olub, ləfzlə də tələfi edirik. Öz yanımızda yağlı, yumşaq sözlər söyləməklə iradə və məhəbbətdən dəm vurub bütün biganələri dost, bütün millətləri özümüze aşına ədd edirik.

Özümüzdən toxuduğumuz bu sözlərə müntəzir də oluyoruz ki, onlar vəqti-icabında bizdən ötrü hər dürlü fədakarlıqdan çəkinməyəcəklər. Biz hər daim boylə biki fikirlər ilə məqsədlərimizə nail oluyoruz!

Zira, bu ləffazlıq bizlərə ötekilərdən yadigar qalmış bir hünərdir ki, sabiq hükəma və füzəlamız onilə, yə'ni ildə bir-iki dənə inşad etdikləri¹⁰ qəsidələri ilə bə'z zəvatdan silə alaraq tamam ildə özlərini,

evlərini idarə edirlər idi. Bir şəxs və ya bir dövlət məhz rişxənd ünvanı ilə bizi təcrid edərək bir niş urduğu halda ondan dilxoş və şad olub Xaqaninin təmam qəsaidini onun tə'rifində oxuyoruz.

Biz heç vaxtdə ləffazlıq dairəsindən kənara çıxmıyoruz; ləfzdən başqa bir şey də bilmiyoruz¹¹.

Qəzetələrdə ziddimizə yazılan bircə sözdən mütəəssir olduğumuz halda, fe'lən həqqimizdə icra olunan min dürlü¹² ihanət və xiffət halımıza boylə tə'sir etmiyor.

İştə haman ləffazlıq səmərəsidir ki, o əzəmətdə olan İrani bu günkü viranlıq halına qoyub, övladi-Kəyan gərdənkəşanlarını boylə zəlil və xar ediyoruz.

Hekayə
vs
felyetonlar

MEYDANA ÇIKIYOR...

Mahmud mə'nəvi bir tərbiyənin, bir tərbiyəyi-diniyyənin ağuşi-himayəsində böyümüş, həyatı-ictimaiyyədəki təlxii-xudkamidən zərrə qədər nəsibədar olmamış idi. O, həyatını köyünün gözəl dağları, meşələri, çəmənləri, suları arasında böyütmüş; məişətin, zövqün, xüsusilə aləmi-cədidin, əsri-tərəqqinin təkamülündən xəbəri yox idi... O, Allahın yolunda səbheyi-bihüdüdunu çəkməkdən başqa bir məşğəleyi-maddiyə bilməzdi... İnsaniyyətin məmləkətində tazə adı, tazə sədası hənzur eşidilməyə başladığı vəqt Mahmud istiğraqi-xamuşi içində təcəlliyati-təbiyyəsinin əş'ari-mütəsəvvifəsilə dəmgüzər idi...

Gözəl dağlar, gözəl çəmənlər, gözəl sular, – bunlar hər təbiətin vəsəiti-ilhamıdır. Hər ruh öz nəsibeyi-irşadını onlardan alır... Mahmud da təbindəki ilhamati-mütəaliyyəsinə o kimi şeylərə məclub görüyordu... Vətənin yeni-yeni sözlərini eşitdikcə, millətin növmi-əmiqini gördükcə fitrətində mərkuz olan hissi-atəşin inşiala başladı. Əvvəldən vətən, millət qayğısı yadına gəlməzəkən, indi vətən, millət fəryadlarını əyyuqə çıxarıyordu... Fəqət, çə sud? Nə bu fəryadı eşidəcək cəməət, nə də bu hissiyyatı anlayacaq millət vardı!..

Bu hissiyyati-təsəvvüfün, təsəvvüf deyil, hissiyyati-təəssüb və cəhalətin içində yaşayamamaq imkanı baş göstərdi. Zülam içində nur şəbpərə-təbani-bəşəriyyət üçün ən biinsaf düşməndir. Mahmud da oylə oldu... Öz əviddası, öz əqrəbası, öz ailəsi onun xəsmi-canı oldu... O da öz ciyərpərələrini bu uğurda, – elm, hürriyyət, insaniyyət, mədəniyyət uğrunda fəda etdi... İğtirab etdi... Öz mühiti-ictimaisində bircə məsdəri-irfan və mədəniyyət bildiyi /...../ yə gəldi... Oh, artıq orada rahat idi, məsrur idi, mə'sud idi... Onu üzünə qarşı təkfir, təl'in etmiyorlar... Onun hürriyyəti-fikriyyəsinə, asari-qələmiyyəsinə cəbr ilə müqabilə etmiyorlardı... Hərgah ki, onun şəhərindəki rəfahi-məişəti yoxdu, fəqət sə'yi-qələmi ilə, namuslu, qeyrətli adilə ədəbiyyati-milliyəsi arasında bir mövqei-mümtaz kəsb etmişdi... O, yazıyor, çalışıyor, bəşəriyyətə mərhəmət, şəfqət göstəriyordu. Bulunduğu yerdə bir əfkari-cədidə darülrifanında işğal etdiyi mövqei-tədrisi onun güzərişi-həyatına xadim olacaqdı. İndi hür, asudə bir fikrə malik. Müstərih!..

* *
*

Pərəstişkarı bulunduğu həyatı-mətbuata da bir kərə daxil olsa, artıq muranə olsa da, edəcəyi bu xidmətlə zövqi-mə'nəvisini tətmin, vicdanının qələyanını təskin edəcəkdi. Oylə də oldu. Yaxından tanıdığı bir qəzetənin əzayi-amiləsi sırasına girdi. Mətbəənin pərişan və qəsvətəngiz həyatını daha bilməyən bu adam ən az ücrəti-xidmətlə fəxuranə çalışıyordu. “Ruhum bu sə'ydən məhzuzdur. Güc olsa da, davam edəcəyəm; çünki qayeyi-əməlim millətəmə xidmətdir!” deyirdi. O, ə'zayi-mətbuatın səyyanən həpsinə hörmət, məhəbbət göstərərdi, onları müslihi-insaniyyət bilirdi... Onları, əqidəsi əvamiri-ilahi olan – “Mənim indimdə ən böyük əhsan, – beynülbəşər təmini-səlah və səadətə xadim olanların qulluğudur!” – fərmanını icraya müvəkkəl bilirdi.

Fəqət, heyhat!.. Təsədüf onu oylə aldatdı ki, bütün qeyzi-qəlbisi bir anda müdhiş bir qüvvəyi-müdəxxərə kimi patladı... Qəzetənin müdiri xülqən adı, təbən dəni, vicdanını mənfəəti-şəxsiyyəsi uğrunda paymal etmiş bir saxtakar idi...

O, heç bir vəqt inanmıyordu ki, boylə bir vicdan, boylə adı bir ləmət mətbuati-milliyəsinin bir üzvi-mühümmündə bulunsun; lakin gərəkdə ki, bu həqiqəti layiqilə öyrənsin. Pərəstişkarı olduğu bu səhaifi-mətbuata boylə alçaq və müxərrib bir mikrobun nə surətlə yapışdığını öyrənmək istiyordu.

Bir gün vəzifəsilə məşğuldu... Mürəttiblərdən birinin şəkvəyi-mütəzəllimanəsini eşitdi. Tə'siri artdı, rıqqəti-şə'riyyəsi həyəcana gəldi. Taziyaneyi-atəşbar olan xameyi-cəvvalından qeyri-ixtiyari bir qaç misra töküldü... Pək acı idi. Özü də ağladı... Daha mütəyəqqiz, daha maraqlı bir surətdə tədqiqi-mühitə başladı... Oh, pək bərbad, pək məlun bir həyat!.. Hər kəs ondan nifrət ediyor... Şəxsən mərufu olan hər kəs onu mənfur, ləim, adı biliyor... Fəqət, heyhat! Bir vərəqeyi-mətbuənin sahibi, əfkari-ümumiyyənin şəxsən tanımadığı bu çəhreyi-siyahi-şeytənət hala ortada dolanıyor, yaşayor...

Mahmud daha ziyadə tədqiqatda bulundu... Oh, işin içinə girdikcə, müləvvəs bu adam insaniyyət, maarif, vətən düşməni imiş! Bir vəsileyi-ittifaq və ittihadın pərişanı və izməhlalına da səbəb oluyor...

O, darüttəhsilin təkamülü arasında oynadığı rollar ilə inqirazına da badi olmuş... Bütün hey'əti-tə'limiyyə onu təlin etmiş.

Daha, daha... əvət o, hətta yeni oyanan və bu yenilik uğrunda başlar verən, qanlar tökən bir millətin əfradi-məsuməsi arasına da ixtilaf salıyor və bulanıq suda balıq ovlayacaq; artıq hər tərəfdən özünə qarşı çevrilən ənzari-istikrahın önündə fəsad ilə təmini-məişət edəcək... Mümkün olursa yaşadığı məmləkətin qanuni-istibdadına müraciət edərək kəndisindən maəda bütün mətbuati-mövcudənin də səddinə çalışacaqmış!

Heyhat! heyhat! Bir qəzetə müdiri... boylə bir dəni, boylə binamus olsun?! Mahmud bir dürlü fikrinə bu halı sığdıramıyordu və mətbuat içində boylə bir lövnin əfkari-ümumiyyəyi, milləti aldadaraq ləkələdiyinə təhəmmül edəmiyordu.

Nəhayət, işin meydani-sübut və ələniyyətə çıxması, əvət, bu rəzil məxluqun, bu müzür bəşər parçasının yox olması gərəkdi...

Mahmud zətən bəşəriyyətin ridayi-din arxasında aciz, səfil, biidrak məxluqları hiylə və riyə ilə iğfal edən abai-istibdadın həpsini tə'in edərək çəkilməmişdi.

Şimdi də qeyrəti-vətəniyyə, həmiyyəti-milliyənin kürsiyi-xitabəti, səhifeyi-təbliği möhtərəm bir vasiteyi-irşad olan qəzetənin də pərdəyi-nifaq və şıqaq olmaq üzrə iste'mal edildiyini görünə, büsbütün cahanda şayani-e'timad bir şey olmadığına qail olacaqdır.

Fəqət, ömrünün üçdə ikisini bir əməyi-cəhl içində keçirdiyi halda əvaxiri-əyyamında xəyalına aşıq olduğu mədəniyyətin ənvari-feyza-feyzindən binəsib olmaq – bir intihari-mə'nəvidən başqa bir şey deyildi. Təhəmmül edə bilmədi. Dərunində bir hüzni-yetimanə doğdu. Vəchən mərarəti-qəlbiyyəsi görülməyən bu adamın gözlərində şimdi sönük, yorğun bir şöleyi-nifrət fısqırıyordu. İnsanlarda bu hal nadirən görünür; lakin bu kimi əlayimi-vəchiyyə oylə dərin əsrari-ruhiyyənin tərcümanı olur ki, bunu məhsusati-madiyyə ilə təbliğ və ifadə qeyri-qabildir. Bu kimi infialati-mə'nəviyyə əsnasında arzu edilən hər şey səmimidir, həqiqidir. Adətən icabət qəbuli-indəllah mühəqqəq olan xülusi-niyyət, işte o halın vücudu deməkdir. Xüşu və xüzui-ruh boylə bir həyəcanın əsabi təhrik etməsindən başqa bir şey deyildir.

* *
*

İdarəni tərک etməyə qərar verdi. Bu qərarın dəhşəti o anda vücudunu sarsıtdı... Dimağında bir ixtilali-zehni hüsulə gətirdi. Məişəti-nəfsi deyil, iaşeyi-əyal... kiçik, mə'sum, bircəcək yadıgari-həyatının nəştəyi-istiqlalı gözünün önündə təcəssüm ediyordu. Boynu büküldü. Bədəni donmuş bir cism kimi tərliyordu.

Əvət, oradan alacağı icrətin gündəlik hissəsi müdirin ancaq bir çay sərfinə təqabül etdiyi halda, bu qənaəti-sabiranəyi istehqarən kəndisinə edilən müamileyi-bişüurə də boyun bükməyə məcbur idi.

Şair, həyatın boylə məhlük bir zərbəsinə şimdüyə qədər daha təsadüf etməmişdi.

Bu təsadüf onun qəlbində bir e'timad oyandırdı. Bu e'timad, özünə zülmü, etisafı rəva görənin müqərrər izməhlalı idi. Bu hissi-qəbləlvüqu ruhuna təsəlibəxş oldu. Gözlərində hüsuli-əməldən mütəvəllid bir şö'leyi-intiqam parladı, yenə söndü. Vətəninə müləvvəs də olsa, bir cüz'i mətbatın məhvi sürürünü sindirdi.

Başqa bir idarəyə intisabə qərar verdiyi vəqt mütərəddid idi; qəbulu məşkuq idi. Müraciət etdi. Naümid bir ric'ət, bir vəsileyi-qəhr daha çıxdı. Ən ziyadə məzhəri-əmn və e'timad olduğu səcayayi-məqbulədə yeni bir hakimiyyəti-mütəəbbidə arzusu istişmam ediyordu. İğbirari-dərüni getdikə təzayüd ediyor. Hər gün bəlkə yüzlərcə beyt söyləyəcək qədər iti olduğu qəriheyi-ibdəi şimdi təəllümati-dərüniyyəsinə təfsir edəcək bir kəlmə bulmaqdan aciz idi.

Çıldırılmış kimi sokağa çıxdı. Bütün sokaqlarda bir vəlvəleyi-məişətin hayü huyi-şəmatəti-beynini sarsıtdı. Görüyor, məcməi-ənam olan mahal, bir səmayi-müzi altında elektrikle nurlanmış bir süvri-şəbanə halında görünüyör idi. Musiqi bandosunun vəqur və mühəqqir ahəngi-ruhnəvazi təbdili-hissiyatına yardım etdi. Öz mövqei ilə mühitindəki bu cəmaəti-şəbistanı müqayisəyə başladı.

Hər kəsin üzündə bir əsəri-sürur var; gülüyorlar, oynuyorlar, qoşuyorlar... Aşınalar, əhibbalər bir-birini ibtisami-məvəddətkaranelərilə salamlıyor. Tək, bircə tək özü fikirlidir. Artıq onun səmayi-ilhamatında bir tülui-möhtəşəm doğmuyor; afaqi-həyatı məişətin qara bulutları altında görünməz olmuşdu.

Geniş “Millət bağı”nın müntəzəm xiyabanı altında dalğın-dalğın gəziyordu. Hər biri birər sövdəyi-məğrurun hakimi ədd edilən qadınların ənzari-dilpəziri onu cəzb edəmiyordu. Kəndi-kəndinə, təsviri-halə müvafiq bir kəlmə bulamadığına pək mütəssir idi.

Bağın hicra bir guşəsinə getdiyindən xəbəri yoxdu. Bir əlin umuzuna toxunduğunu uyqudan ayılırcasına bir təhalüklə hiss etdi.

– Həzrət! Bu pərişani-əfkar nə? Dünyayı görmüyorsan ki!.. – deyən rəfiqini, boğazında tıxılan boğuc bir səda ilə salamladı.

Arqadaşı demişdi ki:

– Səninki işi bitirdi. Artıq qəzetə çıxılmıyır...

– Əcəb! Neçün?

– Neçün olacaq, artıq bütün heysiyyəti-müləvvəsəsinə hər kəs tanıyır. Zaten ...dən para da heç kəsə çatdırılmıyır ki...

Artıq indiyə qədər bütün bu binəva millətin müqəddəratına, taleinə bir pis ləkə salan əf’ali-müləvvəsə “meydana çıxıyor...” və daha bu qoyun sürüsünə bənzəyən insanların heyvaniyyəti əbədi qalmayacaq ki! Əlbət:

“Zalimlərə bir gün dedirər qüdrəti-mövla:

Tallahi ləqəd asərekəllahü əleyna”.

HAMISIN TAPA BİLİRƏM, BİRİN TAPA BİLMİRƏM

Bir belə məsəl vardır ki, “doğru danışanın papağının qulağı yırtıq olur”.

Mən bu barədə çox fikirləşirəm ki, əcəba, doğru danışanın papağının qulağı niyə gərək¹ yırtıq olsun?

Fikirləşirəm, fikirləşirəm... axırda yəqin edirəm ki, helə gərək belə də olsun.

Məsələn, götürək ki, Məhəmməd Cəfər ağa vəfat edir, bir qədər pulu, mülkü, malı və neçə nəfər uşaqları da qalır.

Təşbihən, Hacı Molla Feyzi əmi, bu imanın Allah kamil eləmiş kişi, hər növ olur isə uşaqlara qəyyum olub və hər ixtiyarı da yədi-təsərrüfünə keçirir. Söz gəlişi, uşaqların anasına naməhrəm olmasın deyə, nikah da oxudur. Bəli, müsəlman olan adam gərək belə də olsun... Və səğirlərin pulundun çox xərc olmamaqdan ötrü nökrələri-zadları

da azad edir. Ancaq uşaqlar nökrələrin xidmətlərin dəröhdə edə bilirlər, eləməsələr də yaramaz; çünki Hacı əmi şapalaqlıyar. Qaldı ki, mülk, mal və pul – onları da icarəyə və müamiləyə verib işlədir.

Bəli, vəqt o vəqt olur ki, uşaqlar böyüyürlər, indi gərək Hacı əmi uşaqlara hesab versin.

Hesab isə barmaq hesabından başlanır, yanında yatır, palçığa batır, elə qabil bir şey qalmayı ki, Hacı əmi uşaqlara versin. Burasını istəyirəm ərəbcə deyim ki, başa düşən olmasın: deməli ki, Hacı əmi “bəl-lə’tü” edib “həzmi-rəbe”dən ötürmüş olur.

Hə, imdi deyəcəksən ki, bu sözlərinin yuxarıda dediyin² misal ilə nə münasibəti var?

Yox, əzizim, bir dayan, qoy sözümlü ayağa kimi deyim, gör münasibəti var, yainki yoxdur.

Vəqta ki, iş bu məqamə yetişir, cəmaət arasında bu söz danışılır, məsələn, bir qəzetə müxbiri də bu sözləri eşidir, götürüb qəzetəyə yazdırır.

Hərçənd Hacı əmi oylə israfçı adam deyil ki, ildə beş-on manat verib bir qəzetəyə abunə olsun və yainki gündə bir şahı verib bir nömrə alıb oxusun. Ancaq qonşudan alıb oxuduğu müftə qəzetədə naghah görür ki, bu əhvalat yazılıb, helə onda kişinin acığı tutub, iki əlli bir qapaz müxbirin başına oylə ilişdirir ki, yazığın papağının qulağı nədir ki, öz qulağı da yırtıq olur. Odur ki, deyirəm, helə belə də gərək olsun...

Amma burada yenə bir az fikirləşirəm; fikirləşirəm ki, Hacı əmi müxbirin başına qapazı neçün ilişdirdi?

Tapıram ki, Hacı əminin elədiyi əməlin yazdığına görə... Fikirləşirəm ki, müxbir bu sözləri yalandan yazıb imiş, yoxsa doğrudan?

Tapıram ki, doğrudan yazıb imiş.

Fikirləşirəm ki, bu əməl yaxşı əməl [deyil] imiş, hətta Hacı əminin xüştə möminliyinə də yaraşan əməl deyil imiş.

Fikirləşirəm ki, pəs Hacı əmi qapazı öz başına ilişdirməyib müxbirin başına neçün ilişdirdi və halonki bu əməli işləyən Hacı əmi özü imiş, müxbirin təqsiri nə imiş? Əcəba, buralarını hərçi fikirləşirəm, tapa bilmirəm ki, tapa bilməyəcəyəm. Deyirəm, görəsən diqqət edim, bunu tapa biləcəyəmmi?

Tapa bilsəm³ də Hacı əmini başa sala biləcəyəmmi? Amma, heyhat!.. İndi hər kəs bunu tapa bilsə və Hacı əmini də başa sala bilsə, buyursun, bu iş mənim işim deyil!..

ŞİRVANDA MÜHÜM HƏVADİS

Şirvandan agentə teleqrafının verdiyi səhih xəbərlərə görə (inanınız ha!..) Şamaxının yüzdən doxsan doqquzu (o bir danəsində də şübhəm var!..) aşağıda yazılan fikrə düşüblər: “Bu axır vaxtlərdə “Molla Nəsrəddin” şeyximizə, pişvalarımızın “lap zorbalılarına” sataşmağa başlamışdır. Daha doğrusu, lap-lap-lap həqiqət sözləri bəpərvə söyləməyə cəsarət etmişdir. Bu çəkiləcək dərd, əfv olunacaq xətamıdır a?.. Kişi la məzhəbə, dinə əl apardı... Şeyx qalmadı¹, məşayix qalmadı, molla qalmadı, alim qalmadı, xan qalmadı, bəy qalmadı, sovça qalmadı, səhəng qalmadı, nə bilim, dibəng qalmadı, – hamını ələ saldı. Kişi lap ipləmə olub, çiyin-zadın qapır. Fars demişkən: “Əlac-e vaqəə piş əz vüqu bayəd kərd”*.

Buna bir əlac etmək hər bir müsəlmanın borcudur”.

Xülasə, möhtərəm Molla əmimizin haqqında bəd hərəkətə düşüblər.

Şirvanın “elektrik kompaniya”sının telefonla verdiyi axırkı xəbərlər artıq dərəcədə təəssüflüdür.

Kompaniyanın verdiyi xəbər budur:

“Mollapərəstlər, şeyxçilər, bizim zəngi demişkən “...pərəstlər” hamılıqla Peterburqa vəkil göndərmək istəyirlər. Özü də bu vəkil özgə millətdən olacaq – İvandan, Qurşuvandan biri... Bu adam lap getsin hökumət dairələrinə şikayətə...”

Burdan bir haşiyə çıxalım. Peterburq sözü gələndə, and olsun çörək yaradan Allaha, lap bizim kişi gəlir durur gözümün qabağında. Bizim kişi deyirəm ey!.. Anladınmı, adə?.. Qah-qah-qah!.. Yenə bil-mədin? A evin tikilsin, sözü açə bilmirəm, qorxuram lap doğru danışsam “Bürhani-tərəqqi”² kimi “Bəhlul”³ əmini də şamaxılılar baykot edələr. Yenə duruxmusan, adə?” Pa atonnan, yerimiyəsən!

“Söyləməmiş mən ləbi
Sən başa düş – ləbləbi,
Sür iləri məkəbi”.

Hə, mən deyirəm ki: “Ab dər kuzeyi-ma, təşnələban migərdim”**.

* T ə r c ü m ə s i: Hadisə baş verməzdən əvvəl qarşısı alınmalıdır.

** T ə r c ü m ə s i: Su səhəngimizdə, biz susuz gəzirik.

Allaha şükür, məgər özümüzdə belə vəkillər azdır? İndi ki, paytaxta deputat, vəkil⁴ göndərmək lazımdır, kişi də, sən Allah, bəri bax a, xeyrin özgülərə verərmi?..

Möhtərəm oxucularımız, əfv edin! Bir haşiyə də çıxmaq istəyirəm. Hə, nə deyəcəkdim görüm? Hə, “deputat” dedim, Şamaxı deputatı (...) düşdü yadıma. Sən öləsən, barmağını salıb erməninin (bir söz oxunmadı – *tərtibçi*) lap gözün çıxardasan. Vurasan başına, gözü bub edə tökülə yerə, deyəsən, a canım, deyirsiniz ki, siz müsəlmanlarda diplomat almış deputat yoxdur. Xeyr, xeyr, böyük səhv edirsiniz! Hə, gərək baxaydın “İrşad”⁵, oxuyaydın bizim deputatın müdafiəsini! Onda:

“Onda get səhvinə qıl istiğfar,
Gündə min dəfə denən: ya qəffar”.

Sən öləsən, sənə elə deputatlar göstərəm ki, hələ xoruz səsi eşitməyib, lotu-lotuyana, heç xarratbazardan keçməyib... Hə, sözümlər harda qaldı.

Hə, onu⁶ deyirdim: indi ki, a qardaşlar, piri-möhtərəm Molla Nəsrəddin əmidən (yaşasın!..) şikayətə Peterburqa deputat göndərirsiniz, bu deputat özümüzdə ola-ola adı, sanı, şanı özgülər niyə qazansın? Halbuki mollalar da deyir ki, sileyi-rəhm lazımdır. Əvvəl evin içi, sonra bayırı. Və bir də Peterburq kimi yerdə və bütün dünyada deməsinlər ki, belə mühüm məsələni də kişi özgülərə usburd olarmı?..

Qəzetədən şikayət etməyə mühüm məsələ dedim. Bu sözümlə gülmürsən, ey qare? Həqiqəti bilsən – ağlarsan. Sənə bir nümunə göstərim, bax.

“Qaragürü”lərin ələmdarı, şeytan fikirlilərin sipəhsaları olan Orenburqda çıxan “Dünya və məişət”, daha doğrusu “Dəni və vəhşət” cərideyi-xəbisə və qəbihəsi deyir: xəlqi qudurdan – qəzetələrdir; ülma və şeyxləri söyən – qəzetələrdir; arvadları insan cərgəsinə salmaq istəyən – qəzetələrdir; arvadlara hüquq göstərən – qəzetələrdir; müsəlmanları dinsiz edən – qəzetələrdir; hamı bərabər olsun deyən – yenə qəzetələrdir. Əlhasil, bütün fitnə və fəsadın mənbəyi qəzetələrdir. Bu bədbəxt cəridə – qəzetələrin, ədiblərin məhv olmağın istəyir.

İndi, ey möhtərəm qare, qara üzlülərin qəzetələrdən şikayət etməsi mühüm məsələ deyil də nədir?.. İndi bilirəm dayı gülmürsən.

Ümidsiz bir halda, boynun çiyində durmusan, dərin-dərin fikirlərə, qaranlıq xəyalata qərq olmusan. Əsl məqsudumuza keçək. Töküldü qaldı, yer yox⁷.

Ah, Şirvan əhlinin vicdanı tək viranəzar olmuş
vətən!
Ruhsuz şirvaniyana san məzar olmuş vətən!..⁸

YADİGAR

*Möhtərəm Molla Nəsrəddin əfəndi!
Acizənə xahiş edirəm ki, bu neçə kəlməyə
jurnalınızda yer verəsiniz.*

Mərhum Həsənbəyin vəfatı münasibətincə lazım idi ki, bütün Qafqazda olan şəhərlərdən biz şamaxılıların üstümüzə¹ sər-sələməti teleqramları çəkiləydi... Çünki o mərhum bizim öz şamaxılıımız idi, o bizim öz adamımız idi; daha doğrusu, o bizim mə'nəvi atamız idi.

Amma Qafqaz əhli bu barədə səhv etdilər, götürüb Bakıya teleqram elədilər, nə bilim "İrşad"a yazdılar...

Bainhəmə biz yenə öz vəzifəmizi ifa etməkdə qüsurluq etmədik, o mərhumu yadımızdan çıxarmadıq, demək, onun bizdə olan həqqini əda etdik.

Qərar qoyduq ki, onun ancaq möhtərəmə əyalına bircə teleqram edib sər-sələməti verək. Hətta bu xüsusda çox danışdıq da, hələ də danışırıq, yenə də danışacayıq; çünki o mərhumu yadımızdan çıxarda bilmərik! Şərt teleqram vurmaqda deyil: hər mətləbin üstündə gərək danışılmalı olsun, danışılar, danışılar², axırda iş bir yerdə qərar tutar; necə ki, elə belə də oldu, yəni teleqramı mövquf edib, mərhumun yadigarına şəhərimizdə olan³ uşqoların birində tək bircə nəfər⁴ yetim uşaq oxutmaq fikrinə düşdük; demək ki, müsadiməyi-əfkardan bariqeyi-həqiqət parlatdıq! Afərin bizə! Mərhəba bizə!

O idi ki, bu xüsusda götür-qoy elədik, götürdük qoyduq, qoyduq götürdük, qoyduq götürdük, götürdük qoyduq, bircə xırda qalmışdı ki, iş lap düzəlsin, nəgah vəqtisiz xoruz kimi bir şöğərib tək səbir bu

yandan bannadı, səbrin səsinə diskinib yuxudan ayıldım, bir bu tərəfə, bir o tərəfə nəzər saldım, gördüm ki, hamı xorhaxorman yatıb. Tez kağız-qələmi götürüb, bu neçə kəlməni sizə yazıb, dübarə başımı atdım yasdığa və getdim yuxuya. Hərçənd ev isti, yorğan-döşək qalın, yuxu şirin, heç bir də oyanmağa ümidim yoxdur; amma yenə vəsiyyət yüngüllükdür, budur sənə deyirəm, aşna: əhyana, oyandım, mabədini də yazaram, yox, əgər oyana bilmədim, nə bir eybi varmış: yar baqi, söhbət baqi, o dünyada görüşüb zəbani-ərz edərəm⁵.

VƏFAT XƏBƏRİ

Alimi-amil və zahidi-fazilimiz cənab Şeyxəli ağayi-Şirvani Şamaxıda zilhiccətül-həram ayının 28-də pəncşənbə günü darül-üqbayə rihlət etdi. Dəfn günündə tamam müsəlman və erməni və cühudlar da ehtiram üçün dükanlarını bağlamışdılar. Ağalar, əfəndilər, axundlar, təmamən üləmayi-müsəlman və ə'yan-əşraf və tüccar mərhumun tabuti-şərifini çiyinlərində aparmaqla sairlərinə macal vermiyordular. Sahibi-mənsəblərdən bir çox zəvati-giram, naçalnik, pristavlar və Şamaxıda sakin olan ermənilər öz keşişlər ilə müttəfiq təşyi'i-cənazəyə hazır olmuşdular. Məscidin səhnində müsəlmanlar bir yerdə namaz qıldılar. Qəbristanda mərasimi-dəfndən fariğ olduqda erməni Qriqoryan taifəsinin keşişi bu məzmun ilə camaata xitabən buyurdu:

– Camaat, siz ağlayırsınız ki, cənab Şeyx ağa vəfat edib və bizləri yetim qoyubdur. Halbuki bu mərhum zahirdə cismən vəfat etmişsə də, ruhən behiştə olub, Allah-təala hüzurunda diridir. Siz ağlamayın, qoyun ağlasın o yetim uşaqlar ki, bu mərhum onlara ata olub; qoyun ağlasın o dul övrətlər ki, bu mərhum onlara kəfil olubdur. Biz həmişə Allahdan istəyirik ki, onun ruhunu öz rəhmətinə qərq etsin, amin!

Ondan sonra erməni Lüteryan taifəsinin keşişi bu məzmununda bir nitq söylədilər:

– Camaat, bir belə alimin vəfatı bizim üçün bir böyük müsibətdir; ondan ötrü ki, bu kimi ne'məti Allah-təala bu gün əlimizdən alıb; biz görək ağlıyaq öz əhvalımıza, hansı ki, bizim müsibətlərimizin cəhətcincə ki, bu növ ne'mətlər bizim əlimizdən alınır. Allah-təala həzrətləri boylə-boylə müsibətlərilə bizləri mütənəbbəh ediyər, ayılmaq istiyər ki, ta öz mə'siyyətlərimizdən tövbə edib, onun tərəfinə qayıdaq. Məsələ, zəlzələ, yainki bir ildən bəri Qafqazda bu qədər naheq tökülən qanlar və bunun kimi hadisələr hamısı öz nəfsimizin bəlasıdır ki, biz çəkirik. Lazımdır ki, hamılıq ilə öz günahlarımızdan tövbə edib, Allah-təala tərəfinə qayıdaq; ta Allah-təala bizə mərhəmət buyurduğu ne'mətləri əlimizdən almasın və duagu olaq ki, bu mərhumun ruhunu behiştə-ə'ladə öz müqərrəblərilən həmməclis eləsin, amin!

Bu camaat o mərhumun əzasında lazımcına tə'ziyədarlıq mərasimini bərpa edib, öz vəzifeyi-müxlisənələrini kəmalı-himmət ilə ifa etdilər. Allah-təala həzrətləri bu mərhumə rəhmət və sair üləmamızın ömlərinə bərəkət versin, amin!

İSLAMİYYƏTİN İNSANİYYƏTPƏRVƏRLİYİ

Bir ildən ziyadə vəqtdən bəri Qafqazda erməni-müsəlman davasından naşi bu qədən qanlı hadisələrin əsli məbdəi-nəş'ətinə nəzərim'an ilə baxıldıqda vüquuna boylə bir maddi səbəb və bir milli müvəccid olmadığı kimi, nəticəyi-məş'uməsindən illərdən bəri qardaş kimi müaşirət edən iki qonşu növbənöv xəsarətlərə və gunəbəgunə müsibətlərə düçar olmaqlarından maəda cəhalət qurbanları olmaqla bərabər bəşəriyyət aləminə nüfus cəhətinə böyük bir nöqsan yetirməkləri dəxi müşahidə olmaqdadır. Məəttəəssüf, əziz vətənimizin sevgili övladları bir-birinə rəva gördükləri birəhmanə sui-qəsdədən dolayı darülmüsalimət olan Qafqazın hər guşəsi bir meydani-müharibəyə dönməsindən qəlblərimiz yanıb, ürəklərimiz parçalandı isə də, həmd olsun, bu anə kimi Şamaxı şəhəri və ətraf dəhatı boylə-boylə hadisələrin hüduşundan eymən qaldı.

Ancaq bu gunə ittifaqların ədəmi-vüquunun səbəbi bizim üləmələrin islamiyyət və insaniyyətpərvəranə məşa'iyi-cəmilələri idi ki, əhalini bir həyəcanlı hadisə eşitməklə pərişanhal gördüklərində durbinlik və məaləndişlik edib, məvaizi-müslihanə və nəsayehi-müşfiqanələri sayəsində hər iki tərəfi qədim mehribanlıq məqamında saxlamağa müvəffəq oldular. Və həmin asayiş və müsalimət üzrə yekdigərimiz ilə güzəran etməyimiz səbəbinədir ki, bu axır günlərdə tə'mirinə şüru' etdiyimiz Cami'i-şərif üçün erməni Meysəri kəndinin daş mə'dənlərindən aldığımız daşlardan yüz altmış ərradə bikirayə Cami'i-şərifə gətirməyə Mədrəsəkənd erməniləri qəzavətpənahımız Hacı Əbdülməcicid əfəndidən dəfəat ilə ilhah və israr ilə təvəqqe etdiklərindən mə'zun olub, bu günlərdə daşı gətirməkdədirlər. Hər halda ümum Qafqazda sükunət edən vətəndaşlarımız zərərdən və qeyri bir nəticəsi olmuyan bu bəradərküşlik ədavətin unudub, gələcəkdə xəş-bəxtlik sayəsində yaşamaqdan ötrü sülh və müsalimət üzrə dolanmaqların dərgahi-xudadan ən səmimül-qəlb istid'a edirik.

[QABISTAN MAHALININ PRİSTAVI...]

Qabıstan mahalının prıstavı naxoş olduđuna görę naçalnik Fyodorov cәнabları řöhęrin birinci çast prıstavı Vahabbęy Rәhimbęyovu Qabıstana gөndęrdi.

řamaxıda olan çayçı dükanların әvvәl axřamdan bađlanmađına naçalnik hökm etdi.

* *
*

İyulun 12-ci gecәsində mәřhur Ađsu ilə hәмcivar Hacıqasımılı kәndində Usufәli İsrafil ođlu öz hәyәtində tәxt üzәrində yatmıř halda neçә nәfәр bәdәfkar gәlib bařının altında olan xәncәrin vә yanında olan tüfәngin vә hәyәtindən bir bař düyә vә bir bař camıř gөtürüb getdiklәрində xәbәrdar olub sәs edәrkән kөmәyә gәlән qonřular canilәр ilə atıřıb ancaq bir bař camıř saldıra bilirlәр.

* *
*

řamaxıya naçalnik tә'yin olunmuř kapitan Fyodorov cәнabları vürudunun ikinci günü islam ülәмalarının didinә müřәrrәf oldular. Bu cәнabın tәřrifı ilə řad olan biz řamaxı әhli mәрhәмәti-rәiyyәtpәrvәranәsi sayәsində min bәd fariğülbal güzәran etmәyimizә әmin oluruq.

[BU GÜN QAFQAZIYA MƏMLƏKƏTİNDƏ...]

Bu gün Qafqaziya məmləkətində viranəzar bir vilayət və fəlakət-mədar bir camaat var isə, o da Şamaxı şəhəri və Şamaxı əhlidir desəm, həqiqət üzrə demiş oluram, zənn edirəm.

Beşinci ildir ki, bizim şəhərimiz zəlzələdən viran olubdur. Bu isə ümum Rusiya əhlinə, bəlkə də tamam dünyaya mə'lum olsa gərəkdir. Əgərçi axırınıcı olaraq 92-ci ildə hadisə olan zəlzələ cəhətindən Şamaxıda bir dəfə virançılıq törəndi isə də, amma, xeyr, deyə bilərik ki, bu halə kimi hər gündə virançılıq imtidad etməkdədir. Boylə ki, zəlzələdən sonra Şamaxı xüsusunda müqərrər olunmuş sərəncama görə daxili-şəhəri genişləndirməkdən ötrü içərisindən şəhərin xariclərinə, yə'ni aşağı və yuxarı tərəflərinə bir neçə yüz ev köçürülmüş idi.

Qafqazdan və tamam Rusiyadan şəhərimizə göndərilmiş ianə pullarından köçürülən evlərin hər birisinə iki yüz əlli manat verilmiş idi.

Zəlzələ kimi böyük bir sədəmə səbəbdən mən cəm'-ül-cihat varı yox olan bir şəxsi boylə az məbləğ ilə necə bir münasib ev tə'mir edə biləcəyi bədihidir.

O idi ki, hər kəs bir mühəqqər evi tikib tamam etməmiş, pul tamam olduqdan, qərz etməyə məcbur olub, aldığı qərzi də məsrəf etdikdən sonra fəqət hasarsız bir ev tikə bilmişdilər.

Şəhərin aşağı tərəfində bina olunan evlərin yeri və suyu qayətdə namünasib olduğundan əhli qışda soyuğun məşəqqətindən, yayda cəhənnəm kimi zəbanə çəkən istinin səbəbindən naxoşlayıb, az vəqtdə bir çoxları tələf olduqdan sonra baqiləri canları boğazlarına yığılmış halda evlərin uçurub şəhərə köçməyə məcbur oldular.

Yuxarı tərəf isə yerləri münasib olmağa görə bir qədər dayandılar isə də, şəhərdən-bazardan, alış-verişdən kənar olduqları üçün, hansı ki, bir tay kömürə, iki batman una bir abbasi hammallıq verməyə qüdrətləri çatmadıqlarından və gündüzlər şəhərə gəlib dadıstad edib, axşamlar evlərinə qayıdıqlarında qardan, yağışdan, palçıqdan təngə gəldikləri üçün onlar dəxi labüd olub şəhərə köçməli oldular. Köçüb də hər vəz' ilə olur-olsun deyə bir evciyəz bina etdiklərində bir yandan divanın məmaniəti qorxusundan ki, gərək tez tikib başa versin, bir yandan dəxi kisəboşluq səbəbdən möhkəm bir binagüzarlığa müqtədir olmadıqları üçün biçarələrin tamam ciddiləri və sə'yləri ancaq adi bir ev olsun gərək həmin bir namö'təbər ev düzəldə bilirlər.

Boylə olduđu üçündür ki, keçən gün, yə'ni mahi-hazirin 17-ci günü Padar nəvəsi Ağa Kərim adlı bir nəfər Qəl'əbazar məhəlləsində tazə tikişdiyi ev ki, hənuz tamam deyil, naghay yıxılıb öz övrəti və südəmər bir uşağı və həmsayəsi olan Həmid Məşədi Əhməd oğlunun övrəti evin içərisində qalıb tələf oldular.

İştə binəvaların halətləri necə müəssir və necə müəlləm imiş; beş ildən bəri narahat evlərdə, hasarsız həyətlərdə zəhmət, əziyyət çəkən ismətli həmşirələrimiz indi qohum-əqrəbası arasında şəhər içərisində olmaqla sevincək olub, ağışı-şəfqətində bəslədiyi nuri-didəsinə kəndisi ilə bərabər naghay boylə bir qorxulu, vahiməli ölüm halında gördükdə etdikləri qısqanc və həyalı fəryadları eşidənin və görənün ürəyini parçalamaqda imiş.

Fövrən köməyə gələn yüzlərcə müsəlman qardaşlar binəvaları xilas etməyi bacarmadıqlarından necə təəssüf ilə ağlamaqda imişlər!

Binəva həmşirələrimiz! Siz bu neçə dəqiqə zəhmətdən sonra şəhidə olduğunuz üçün özünüzü, nuri-didənizi əbədi rahatlıya yetirdiniz isə, sizin bu fəlakətli halətiniz dindaşlarınıza, əqrəbalarınıza, ələlxüsüs ailənizə böyük nisgil oldu.

Vətəndaşlar! Baxınız, boylədir bizim güzəranımız! Şamaxıya ianə olunan nəqdiyyə pulların miqdarı altı yüz min manatdan ziyadə imiş. Of, bilməm nələr... Hər halda ümidvarız ki, tazə varid olmuş naçalnikimiz kapitan Fyodorov cənabları bizim dərdlərimizə qalacaqdır.

[QARABAĞ DAVASI QƏT'İ XÜSUSUNDA...]

Qarabağ davası qət'i xüsusunda Şamaxı üləması və əhli tərəflərindən sərdar Voronsov-Daşkov¹ cənablarının hüzeni-şəriflərinə edilən teleqraflara cavab olaraq Badkubə qubernatoru tərəfindən gəlmiş teleqramı Cüm'ə məsciddə və Hacı Məhəmməd Rza məscidində cəm olmuş camaat arasında üləma hüzurunda naçalnik Fyodorov cənabları oxudular: Qarabağda dava qət' və sülh icra olunubdur. Hər halda Şamaxı üləmalarının camaatı müsəlimətə də'vət etmələrin təmənnə edirəm.

Şamaxı tüccari-mö'təbərindən neçə nəfər zatigiram Qarabağda məcruh və xəsarətdidə olan müsəlman qardaşlarımızın xeyirlərinə ianə dəftəri açıqlar, bəqədr beş yüz manat hələlikdə cəm olub və yenə olmaqdadır.

Və yenə həmin xüsusda şəhərimizin qəyrətli və rəhmdil cavanları Vəzirovun "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük" komediyasını hökumət izni ilə avqust ayının üçündə Salamovların evində oynayacaqlar. Millət pişrəfti üçün çeşmədaştığımız olan ziyalı cavanlarımızın əmsalın dəxi ziyadəsi ilə görməkdə gözlərimizin işıqlanmasını dərgahi-əhədiyyətdən ən səmimül-qəlb rica və təmənnə edirik.

Bəli, Şamaxı əhli öz milləti-nəciyyəyi-islamiyyələrinə qarşı ürəklərində bəslədikləri məhəbbəti-qeyrətməndənələri təhəyyücündən Qarabağ faciyyəyi-müəssifəsindən xəsarətlərə düşər olan sevgili qardaşlarını düşmənlərin zalimənə və birəhmanə sui-qəsdlərindən müdafiyyəyə müqtədir olmadıqlarından yaralanmış ürəklərinə mərhəm olaraq bir yanda ianə dəftəri açmaqla və bir tərəfdə teatr məclisi bərpə etməklə bərgi-səbz mənzələsində olan hədiyyeyi-mühəqqəranələr cəm etməkdə olmaqla təsəlliyab ola bilirlər isə də, amma qalaşçapovların² məxsusən müsəlmanlara etdiyi yaddançıxmaz olan birəhmanə və xanimansuzanə hərəkətindən ancaq dərgahi-əhədiyyətə şaki olub, dövlətin ədalət qanununa ona cəza verilməsinə ümidvar olmaqla təsəlliyab ola bilirlər.

[AVQUSTUN 3-də SALAMOVLARIN EVİNDƏ...]

Avqustun 3-də Salamovların evində Qarabağda axır vaxtda erməni-müsəlman qırğınında yaralanmış müsəlmanların mənfəətinə müdiriməs'ul uçitel Əlicabbar Orucəliyev cənabları sair ziyalı cavanlar ilə müttəfiq Vəzirovun dörd pərdəli “Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük” komediyasını səhneyi-tamaşaya qoydular. Spektakl çıxarılacaq otaq vəsi' və geniş zaldan ibarət idisə də, izdiham və qələbəlikdən insan adətən yerindən hərəkət edə bilməyirdi. Tamaşaçıların boylə cəm olduqlarında ancaq ianə etmək ən ümdə məqsədləri və saf-sadiq niyyətləri olduğu hər kəsin nəsəyi-əhvalından müşahidə olunurdu. İanə mətlub vəchilə olmuş idisə də, spektakl dəxi müntəzəm bir surətdə tərtib olunmuş vəz' ilə hüzurə çıxarılıb, kəməli-ləyaqət ilə oynanıldı.

Cəbrayılbəyov cənabları (Hacı Qənbər) hansı ki, öz dövləti(ni) ə'la dərəcədə dərk etdiyindən hərəkəti-səkənatında və ədayi-kəlimat və bəyanatında ziyadə məhərat göstərib, cəməəti qah-qah ilə güldürürdü. Cənab Məhəmmədov (Aşiq Vəli) aşıqlar tərzində gözəlce saz çalıb, xoş avaz ilə oxumağında və məlahətli oynamağında cəməəti vələh ediyordu. Ağalərbəy Hüseynbəyov (Əşrəf) özünü səhneyi-tamaşada asudə saxlamaqla müəssir dediyi ibrətamiz sözləri tamaşaçıları məbhut etmişdi. Müstafayev (Cəbi) öz rolunu nəhayət dərəcədə əzbərləmişdi. Danışığında, hərəkətində bir hiyləkər nökrəi mücəssəm ediyordu.

Övrətlər rollarını cənab Səfərəliyev (Dilbər xanım), Kazım Abdullayev (Yətər), İsmayilov (Cavahir xanım) qayətdə gözəl oynadılar. Məxsusən İsmayilov öz səsini və şiveyi-hərəkətini övrətlər şivəsinə artıq dərəcədə bənzədirdi.

Hüseynbəy Hüseynbəyov (Hacı Səlman), Qulam Abdullayev (mayor Xudaverdi bəy), Məşədi Nəcəf Sadiqov (Molla Səfi), Şirəlibəyov (Mahmud), Əlibəy Nazir Hüseynbəyov (başmaqçı İmamqulu) hər biri öz rolunda behəqqi münasibi-məqam idilər. Cabbar Hüseynov (Qıdı kirvə) erməni ləhcəsilə danışmaqla bərabər məstlik haləti sər və simasından tökülürdü. Həmçinin süfliyorun səsi o qədər eşidilmiyordu. Antrakt vaxtında muzik və zurnaçılar çalırıldı.

Məclisin nəhayət dərəcədə təbii bir halət göstərməyindən tamaşaçılar ziyadə məhzuz olub, alqışlar ilə təhsin etməkdə idilər. Görü-

nürdü ki, müntəzim və müreyyəb cənabları öz vəzifələrində lazımınca sə'y edib, qeyrət göstərmişlər.

Vüsul olan məbləğin vəz'i-məxaricindən sonra təmizəlbəqi 318 manat 68 qəpik pulu Orucəliyev və Şirəlibəy cənab Şişə şəhrinə poçta vasitəsilə doktor Kərimbəy Mehmandarovun üstünə göndəriliblər.

* *

*

Bu vaxtda kimi Qafqaz məktəblərində müntəzəm bir proqram olmadığından şagirdanə tə'lim edilən elmi-hal və elmi-tarixdən bir fayda hasil olmadığı üçün həmin əmri-mühümmü nizam və intizam dairəsinə salmaq münasibəti ilə Bakı məkatibinin komissiyası tərəfindən işbu avqust ayının on beşindən axırına qədər ümumi bir məclisiməşvərət qərar olunduğu kimi, bu barədə hər bir şəhərə xüsusi bir məclisdən ötrü dəxi müraciət olunubmuş. Əzon cümlə əl'an öz vətəni Şamaxıda sakin olan, Qoridə darülmüəllimin müsəlman şö'bəsinin inspektoru Sultan Məcid Qənizadə¹ cənablarına da rücu olunub, bu xüsusda bir məramnamə tərtibi xahiş etmişdilər. Buna görə müşarileyh dəxi Şamaxıda olan müəllimləri bir neçə gün mütəəqibən öz mənzilinə də'vət edib, tərtib etdikləri məramnaməni və ifadəyi-məramnaməni Bakı məkatib komissiyasına göndərdilər.

[ŞAMAXI TÜCCARİ-MÖ'TƏBƏRANİNDƏN...]

Şamaxı tüccari-mö'təbəranindən Məşədi Əbdüləli Abdullayev, Məşədi Səfdər Qurbanov, Ağa Nəcəf Yəhyayev, Kərbəlayı Kazım Güləhmədov cənabları Qarabağda axırncı qırğında yaralanan müsəlmanlar üçün məsaiyi-millətpərəstanələri sayəsində zeyldə mərquf olan təfsil üzrə topladıqları min yetmiş (1070) manat məbləği həmin avqust ayının səkkizinci günündə xəzineyi-dövlətə tövdiən Qarabağ şəhərində doktor Kərimbəy Mehmandarov cənablarının tərəfi-alilərinə 262351–1048 nömrəli qəbz ilə bərabər göndərdilər.

Həmin xüsusda fəzailməab Mir Mehdi ağa həzrətləri cüm'ə moizəsində məfaddi-şərifeyi-ayeyi-vafi-hidayeyi (innəməl-mö'minunə ixvətun)* ilax. məzmununa mütabiq ifadati-rəşiqə və bəyanati-dəqiqə əda edərək, ümməti-mərhuməni bir-birinə ianə və himayə etməklə dəxi də tərğib və təhris edib, bu əməli-xeyrin və bu mübarək işin əncamı səbəbinə cəmaətə qarşı rizaməndlik və məmnuniyyətin izhar etməklə bərabər Qarabağ sitəmdidələrinə ianə verən müsəlman qardaşlara duayi-xeyir verib, moizəsin xitamə yetirdi.

* T ə r c ü m ə s i: Məminlər bir-birilə qardaşdırlar.

[HƏMD OLSUN, O GÜNDƏN Kİ...]

Həmd olsun, o gündən ki, naçalnik Fyodorov cənabları Şamaxıya varid olubdur, şəhərin abadanlığına canü dil ilə şayə' olmaqdadır. Boylə ki, vilayətimizin tə'mirətı əksəriyyəten təxtə-şalmandan yapılmış olduğuna nəzərənin piş əz vəqt yanqı müdafiəsinə tədbirlər ittixaz etməkdədir ki, əgər mümkün olursa, rastabazarın içindən arxı (qanavı) sərəncam etdirsin ki, həmə övqat axar su cari olsun, tainki yanqı ittifaqında kara gəlsin. Bu mümkün olmasa, şəhərin üç hissəsində, yə'ni yuxarı tərəfində, orta meydanda, bir də aşağı meydanda su anbarları tikdirsin. Həmçinin şəhərin qiblə tərəfi xaricində şikəst olmuş Hacı ağa Rəhim bəy körpüsü, – məşhur beş gözlü körpü ki, tamam elatin və köçərilərin ən əhəmiyyətli yoludur, – haman körpünü tə'mir etdirsin. Bədəstur zəlzələdən bəri küçələrdə rəhgüzarlarda tökülüb qalmış olan daş-torpaqların cəhətində ki, fayton, ərradə işləyə bilməyir və bə'zi küçələrdən yağınlıq vəqtində hətta insan da adətən übur etməyə acizdir, ona binaən qəti surətdə e'lan edibdir ki, qüvvəsindən gələn mülkədarlar öz hissəsində olan daş-torpaqları atdır-sınlar və küçənin döşəməsin döşdürsünlər. Qüvvəsi yetməyən mülkədarlara şəhərə məxsus olan on iki min manata qədər puldan, yainki Şamaxıya zəlzələ vəqtində olunmuş ianədən qalan iyirmi min manata qədər puldan köməklik olunsun.

Cənab Fyodorov öz vəzifəsin lazımınca ifa etməkdə olduğundan gecələr saat ikidə, üçdə və günəzlər çox tezdən və asudəliyə məxsus olan vəqtlərdə piyada və tək təftiş etməkdə olub, şəhərin hər tərəfində görünür. Həmçinin polisa amilləri gecələr sübhə kimi küçə və bazarları nizam ilə mühafizə edirlər. Ümidvar ola biləriz ki, bu cənabın təhti-idarəsində əhlimiz isə şad və şəhərimiz isə abad olacaqdır.

* *
*

Şamaxı miravoy sudyası Q.M.Şneyder cənabları Tiflis şəhərinin üçüncü atdelinə tə'yin olub, bu günlərdə Şamaxıdan gedəsidir. Bu cənabın həqiqətdə tutduğu bitərəfanəliyindən və ədalətkarənə fəvrən etdiyi qət'i-teyyələrindən əhlimiz hər halda razı qaldıqları üçün müsəlman mütəşəxxisləri öz evlərində mütəəddid ziyafətlər verdik-

l erind n ma da həmin avqust ayının on birinci günündə müsəlman t ccar  v   inovnikləri tərəflərindən  h r klubunun baėında dəxi bir böyük ziyaf ti-vida verildi. Erməni n c balarından ziyaf td  g zl nm kd  olan   xasdan m g r ne  nəfər g lmif  dil r. O g n  hazirun eys  i r t  m  g l olub axşam saat altıda muzika ilə bərabər m rqumi sakin olduėu evinə götürüb, qapıda bir qədər muzika  alınandan sonra  p   b-görüşüb qayıtdılar.

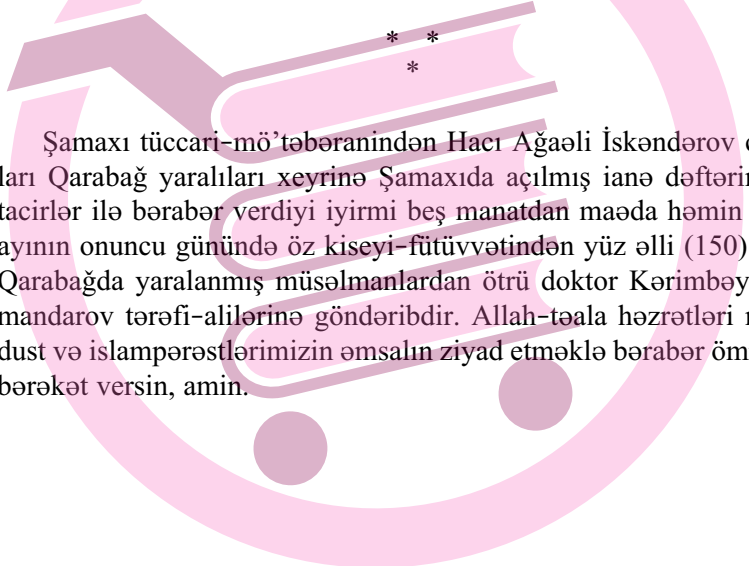
  h rimizd  bu cənabın əvəzinə daxili-Rusiyadan  erni ov cənablarının tə'yin olunması söylənir.

* *
*

Senati-ali divanxanasının q t'i-teyyinə görə pame  ik Sultan bəy T rlanb yovun  amaxının  rq -şimalında vaqe olan  z movrusi torpaq mülkün ölüb ixtiyarına verməyə tə'yin olan incin r  Caybanok nd malaqanları mane olub, müxalifət göstəriblər.  ncin rin şikayətinə görə naçalnik malaqanlara qarşı ədalət qanununa dair etdiyi nəsihətləri sayəsində m rqumları bir növ ilə sakit edib. Bu xüsusda canişini-Qafqaza teleqraf olunubdur. N  sərəncam olacaėın göstərəcəkdir.

[HƏMD OLSUN, ŞAMAXIDA BUGÜNKÜ...]

Həmd olsun, Şamaxıda bugünkü maarifdust babalar gələcəkdə vətənin və övladi-vətənin tərəqqi və təalisin ancaq oxumaqda müşahidə etdiklərindən Şamaxının 2-ci çastında vaqə Dərəməhəllə adı ilə məşhur olan bir qit'ə xaraba yeri öz xərcləri ilə rusi və müsəlmani mədrəsə binaguzarlığından ötrü qubernatordan ərizə vasitəsilə təvəqqe etmişdilər. Bu axır günlərdə izninə müvəffəq olduqları üçün haman yerin nəqşeyi-müsvəddəsin qubernator divanxanasına göndəriblər. Və bu xüsusda ianə dəftəri açılıb. Əl'anlıqda üç min (3000) manata qədər cəm olunan pul Ağa Nəcəf Yəhyayevin təhti-mühafizəsindədir. İnşallah, mədrəsənin təsdiq xəbəri yetişdikdə tə'mirinə şüru' olunmaqla bərabər kafi qədərincə para ianəsinə mətlubi-vəch ilə qeyrət göstərilməsinə ümidvar oluruq.

Şamaxı tüccari-mö'təbərindən Hacı Ağəli İskəndərov cənabları Qarabağ yaralıları xeyrinə Şamaxıda açılmış ianə dəftərinə sair tacirlər ilə bərabər verdiyi iyirmi beş manatdan maəda həmin avqust ayının onuncu günündə öz kiseyi-fütüvvətindən yüz əlli (150) manat Qarabağda yaralanmış müsəlmanlardan ötrü doktor Kərimbəy Mehmandarov tərəfi-alilərində göndəribdir. Allah-təala həzrətləri millətdust və islampərəstlərimizin əmsalın ziyad etməklə bərabər ömrlərinə bərəkət versin, amin.

[KÜRDƏMİR MAHALINDA QARASAQQALLI KƏNDİNDƏN...]

Kürdəmir mahalında Qarasaqqallı kəndindən bir nəfər şəxs Kürdəmir əhlindən üç nəfəri təhrik edib öz qonşusunun evinə oğurluğa gedirlər. Xanə sahibi xəbərdar olub isə kəndçi oğru dəxi öz evinə qaçıb, çəpərdən özünü bağa atarkən bağda sancılmış payaların birinə keçib, həman halət ilə ölüb qalar. Sübh mə'lum olur ki, həyalı oğru tutduğu əməlin qəbahəti-xəcalətinə görə özün xilas etdirməyə səsin çıxara bilməyibmiş.

* *
*

Pirhəsənli obası tərəflərində otlacaq alıb qoyun saxlamaqla təəyyüş edən Göylər qoyunçularına oğurluğa gedən pirhəsənli Səlman sürüdən bir rə's qoyun götürüb aparmağa başladıqda qoyun sahibi tərəfindən tüfəng gülləsi ilə öldürülür. Eşitdiyimizə görə, məqtul bir rəsid cavan imiş. Heyf olsun ki, rəşadətənin boylə cinayətlərə¹ sərf etməklə bərabər canın dəxi üç manatlıq bir qoyuna qurban edibdir. Xudaya, nə vəqtə kimi kəndçi qardaşlarımız üç manatlara, beş manatlara girami canlarını qurban edəcəklər?

[27 AVQUST, BAKI...]

27 avqust, Bakı. Qubernatorun təşrifinə darülziyəfə bərabərində hazır olan ə'yan, əşraf və sairin müntəzir durmuşdular ki, qubernator varid oldu. Deputat Abdullayevdən duz-çörək qəbul etdi və hazırına təvazö' edib buyurdular: – Ötədən bəri sülh üzrə dolanmaqda olan sıra iki qonşu, yə'ni erməni və müsəlmanlar ilə görüşməkdə çox şad olu-ram.

Abdullayev dedi ki, siz müsəlimədot və sülhpərvər cənabları zi-yarət etməklə müşərrəf olduğumuz kimi, tərəqqi etməklə bərabər xoşbəxtlik üzrə yaşamağımıza əmin oluruq.

Qubernator camaata xitabən: – Şəhərinizdə realni uşqol təşkili izni üçün popeçitelə yazdığım təsəvvüri-səvab dediyim cəhətinə sizləri təbşir eləyirəm.

Bu barədə hazırlaşırınsız təklifi eylədi.

Bu mətləbə sabiq dövlət duması üzvü Mirzə Məhəmmədtəqi Əliyev boylə xətm verdi: – Bu xüsusda siz cənablara ziyadəsincə təşəkküri-acizənə ediriz və bu müqəddəs vəzifənin icrasında dəxi gümanca hazır olmuşuq.

Ə'dadi realni məktəbi məsələsini qurtardıqda, qubernator: – Seminariya barəsində dəxi ərizə veribsınız, onun xərci çoxdur, öhdə-sindən gələ bilərmisınız? – deyib sordu.

Əliyev bu xüsusda: – Öz aramızda daha dir məsləhət edəcəyik, – deyib, xətm-kəlam eylədi. Sonra qubernator hazırınə xudahafiz edib, darülziyəfəyə daxil oldular.

28 avqust. Cənab qubernator saat doqquzdan ərizəçiləri qəbul etdi. Bə'd şəhər klubunun bağında şəhər tərəfindən kəşidə olunmuş ali bir məclisi-ziyəfətə təşrifərma oldular.

Həman gün saat dördə faytona əyləşib, şəhəri təftiş edərək mən-zilinə qayıtdılar.

* *
*

Avqustun 27-ci gecəsi şəhər xüsusunda olan zasedaniyadan – məclis in'iqadindən:

Zəlzələ vəqtində Şamaxıya olunmuş ianə pullarından keçən fevral ayına qədər iyirmi min manatı mütəcaviz pul komitetdə qalır imiş. O

vəqtdən hal-hazırəcən lalam olan bə'z azarxana (balnitsa) kimi yerlərə xərc və komitet əczələrinə donluq verilməkdə olub. Əl'anlıqda hazırda qalan puldan gələn fevral ayına qədər (balnitsa) azarxana xərci ki, – hər ayda yüz manata qədər olmuş ola, – həmin puldan dəf' edilir ki, fevraldan sonra azarxana da xəzinə xərci ilə dolansın. Və həmçinin min manat da şəhərin aşağı hissəsində su olmamağına görə azarxananın suyundan bir hissə aparılıb, məzkur yerdə bir bulaq düzəlməkdən ötrü vəz' olunur ki, əgər min manatdan ziyadə xərc olur isə, cəmaət özləri sərf etsinlər.

İndi təmizəlbəqi pul ki, yeddi min iki yüz manat qalır, haman puldan Hacıağa Rəhim körpüsü tə'mir olunmağa qərar qoyulur. Və nə qədər haman puldan artıq qalır isə, məktəbi-ə'dadi (realni) uşqolun keyrinə qalsın. Və komitet dəxi mövquf olunur.

* *
*

29 avqustda Bakı qubernatoru Rusiyadan gəlmiş mühacirlərin yerlərinə dair məsələlər xüsusunda Qızmeşad adlı malaqan kəndinə təşrifəmə oldular. Sabah Mədrəsə adlı erməni kəndinə təşrif aparacaqlar.

MƏTBUAT

Əqvami-müxtəlifənin tərəqqi və tədənnisinin mətbuatlən nisbəti-müstəqimi vardır. Boylə ki, bu gün əqsayi-ələmdə olan miləli-müxtəlifənin əhvalı tədqiq olunduqda mətbuatda tərəqqisi çox olan bir millətin mədəniyyətdə dəxi tərəqqisi o nisbətəndir və bil'əks, mətbuatda tərəqqisi olmayan millətin təməddün ələmindən geri qalmağı naqabili-inkar bir həqiqətdir. Bəs bu surətdə “əl-əhəmmü fə-ləhəmm” babından mətbuata əhəmiyyət verib, əvvəlü bilaəvvəl onun pişrəftinə çalışmalıyız, əfkar və hissiyyati-milliyəmizi oyatmaqda vəsaili-mütəəddidələr ittixaz etməliyiz. Amma çi faidə:

“Kəriman-ra be dəst əndər dirəm nist,
Dirəmdaran-e ələm-ra kərəm nist”*.

Ələmi-mətbuatın nizam və bəqasına, səbat və davamına yardımçı üç firqədən əlavə deyil: əvvəlinci, ruhani; 2-ci, ürəfa; 3-cü, sərmayədaran.

1-ci isə bir dəfə də olur isə bu tərəfə guşeyi-çəşmilə boylə bir nəzəri-e'tina etmiyorlar və etmək də istəmiyorlar.

2-ci isə ancaq əcnəbi mətbuatına əludə olduqlarından islam mətbuatına xidmət deyil, müsəlman nəşriyyatına qeyrət deyil, hətta ildə altı-yeddi manat verib əbunə qeyd olmaq ünvanilə bir-ikicə müsəlman qəzetəsinin yaşamasına kömək etmiyorlar. Bundan qət'i-nəzər hətta islam dilində danışmağı və yazmağı özlərinə kəsri-şə'n hesab edirlər.

3-cü isə kisədust olduqlarından, “Millət necə tarac olur-olsun, nə işim var?!” – deyib də, ancaq kəndi xeyirləri nəyədə olur isə ümdə nəzərləri oradadır.

Ona görədir ki, bu gün qüvayi-milliyəmizi zə'f və kəsəlet istilə edib, kalbüdi-ruhaniyyəmizi tərək etməyə məcbur olan ruhi-mə'nəvi “Həyat” kimi bir cərideyi-yovmiyyəmizin “əlvida, əlvida!” naleyi-cangüdazın eşidən günlərə qaldıq¹, eşidib də rəgi-milliyə, xüni-islamiyə, qeyrəti-insaniyyəmizə əsla bir əsər də etmədi; bir cüz'i hadisə məsəbəsində oxunub bir əhəmiyyət verilməmiş vaz keçinildi.

* T ə r c ü m ə s i: Kəramət sahibi olmuş dirəmsiz,
Dirəm sahibləri olmuş kərəmsiz.

Həmana hələ biz ətələt, bətələt, kəsələtlərdə novmişita mübtə-laləri kimi bir haləti-cümd və xümudda müstəğrəq qalmışlar imişiz.

Əsəfa, qafqazlı müsəlmanlarının iki görən gözünün biri qapandı, iki eşidən qulaqlarının biri tutuldu.

Bu ar bizə yetməzmi ki, bir milyondan əskik qonşumuz səkkiz-ən qəzetə, jurnal saxlamağı bacara bilsinlər, yeddi milyona qədər biz himmətsiz Qafqaz müsəlmanları bildir iki ruznaməyə² malik oldu-ğumuzda, bu il üç edə bilmədiyimiz bəs deyil, birin də itirib oturduq. Guya bu dürri-şadab və bu gövhəri-kəmyab bizim xəzineyi-ümmiy-yəmizdən məfqud olmuyubmuş. Hala “Həyat”ın, ərseyi-vücutə qədəm qoyduğu iki il tamam deyil idi, bu qədər azca ömr etdiyi kifayət edərdimi? Tərəqqinin nəhayətinə çatdıqımı əcəba? Yoxsa, tərəqqiyi-mə’kusə adət etmək istəyirik?

Ey qeyrətdən dəm vuran müsəlmanlar! Bir təsəvvür ediniz, gözü-nüz qonşularımız bizə zəbani-hal ilə bu misrayı xitab edərlər:

Xakət besər tərəqqiyi-mə’kus kərdei*.

Qeyrət, müsəlmanlar, qeyrət! Bu nəng və arə mütəhəmmil olmaq olarmı? Bəhər hal bunca müsəmiyə edib “Həyat”ı əlimizdən çıxartdıq isə də, bu gün aləmi-islamiyyətdə meydanı-rəqabətdə tək və yalnız qalıb sinəsipər olan “İrşad”a qədrşünas olub, hər bir nəfərimiz bəqəd-rülvüs’ köməklik etməliyik ki, xudanəkərdə, hərgah “İrşad”a bir sədəmə toxunur isə, biz Qafqaz müsəlmanları bir böylə müvəffə-qiyyətə əbədə bir daha nail ola bilməyəcəyimiz bədihidir.

Morad-e ma nəsihət bud goftim,
Həvalə bər xoda kərdim-o rəftim**.

* T ə r c ü m ə s i: İnkişaf eyləmişən, ay yazıq, ancaq geriye.

** T ə r c ü m ə s i: Nəsihətdi muradım xalqa, etdim,
Həvalə eylədim Allaha, getdim.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ REALNİ UŞQOLA TƏŞKİLİNDƏN...]

Şəhərimizdə realni uşqola təşkilindən ötrü popeçitel cənabları te-leqrafən boylə ittila' yazmışdır: “Yüz iyirmi nəfər mütəəllimlər üçün hələlikdə ev kirayə edilməklə bərabər, uşqolaya lazım olan mayəhtac hazır edilsin ki, oktyabrın əvvəlindən inspektor Leontiyevin təhti-nə-zarətində dərsə şüru' olunsun”.

Bu xüsusda mahi-hazirin 22-sində Şamaxı ə'yanları məclisi-inti-xabdə hazır olub, uşqoladan ötrü ev kirayə etməyə və mayəhtac hazır-lamağa atiyəzzikr neçə zəvati-girami intixab etmişlərdir.

Müntəxəblər: Abdullayev, Yəhyayev, Veyisov, Dolyov, Ter-Ava-nesov cənablarıdır.

Ötədən bəri arzusunda olduğumuz realni uşqolanın izninə və şü-ruinə müvəffəqiyyətimizdən maəda ənqərib zamanda rusi və mü-səlmani uşqola təşkilinə dəxi nailiyyətimizə mütəm'in olduğumuz üçün cəmaətimizin, ələlxüsus məarifməndanlarımızın fəvqəl'adə mə-sərətlərindən naşi necə bir əhəmiyyətli əmrin icrasına himmət edilib, qeyrət göstərilməkdədir. Cümləsindən olaraq müsəlmanlar ittifaqı na-mında bir kitabxana və basmaxana şirkəti fikri-alisinə düşmüşlərdir. İşbu kitabxananın binagüzarları inciner Zivər bəy Həmidbəyov və Məşədi Sultan Mustafayev cənablarıdır. Cəmaətimiz bu şirkətə zi-yadəsincə rəğbət göstərirlər.

Əmin oluruq ki, bu ziyalı fikrin nəticəyi-məhsulu olan ittifaq şir-kətinin qüvvədən fə'lə gəlməyinə bir an daha əvvəl mübaşir olub is-tehsalina lazımcına çalışacaqlar. Necə ki, bu xüsusda qubernatora ərizə verib icazə də istəmişlərdir. Əgərçi şimdiki halda boylə binagü-zarlıqlar şayani-təqdir isə də, lakin ümidvar oluruq ki, millət pişrəftinə vəsileyi-nəcat olan ruhanilərimiz, ürəfalarımız, sərmayədarlarımız ancaq bunlara qənaət etməyib, hər cəhətlə ən geridə qalmış cəmaəti-mizi və məarifsizlikdən xarabəzarə dönən vətənimizi ciddən şərəf-ləndirəcək olan mərtəbəyi-əqsəlkəmalə dəxi isal etdirib, istiqbalımız¹ üçün daha parlaq vəsilələr ittixaz² etməklə bərabər həm övlad və əhfadlarımızın bəxtiyarənə yaşamaqlarına səbəb və həm özlərinin dünyada şöhrət və üqbada izzət qazanmaqlarına sai olacaqlar.

QEYRƏT

Bu gün aləmi-mətbuati-islamdə nəşr olunan qəzetələrin hansı bir nömrəsidir ki, onda islamiyyətin tədennisindən bəhs edilib tərəqqi və təalisinə milləti-islam tərğib və təhris olunmasın?

Zənni-acizanəmə görə bunca tərğib və təhrisdən murad islamın ancaq islamiyyət ilə bərabər edəcək olduğu tərəqqisidir ki, onun sayəsində hər cəhətlə qeyrəti-islam və namusi-millət mülahizə olunsun; nəinki daireyi-islamdan xaric tərəqqidir ki, onilə nə irzi-islam mühafizə və nə qeyrəti-millət mülahizə oluna bilər.

Hər halda adını tərəqqiyi-islam qoyduğumuz şu vəzifeyi-müqəddəsəni mətlub bir surətdə əncamə irişdirməkdən ötrü şüari-islamiyyəməizin intişarına qeyrət və qeyrəti-milliyəməizin izdiyadına himmət etməliyiz, tainki ismi ilə müsəmması düz olub həqiqətdə tərəqqiyi-islam olmuş olsun və illa əksi surətdə edilən tərəqqiyə islam tərəqqisi denilməkdən maəda, tədənni də deyil, hətta islamiyyətin və qeyrəti-islamiyyətin nistü nabüd olmağına aşkar bir səbəb olduğu həqiqətdən kənar deyil, zənn ediyorum.

Pəs boylə olan surətdə şəriəti-ğərrayi-Məhəmmədi göstərdiyi əvamiri əxz və nəvahini tərək edib hədisi-şərif “iza ləm yəğurrül-rəcul fəhuvə mənkusəl-qəlb”* məzmununca qeyrətsizlikdən mənkusəqəlb olmağa tənəzzül etməyib, irsi-islami mühafizə etməklə bərabər elmi-islami təhsil edib, zəminində dəxi ülumi-dünyəviyyə və əlsinəyi-əcnəbiyyəni əxz etməliyiz ki, həm dünya cəhətinə və həm axirət cəhətinə tərəqqi edib, mə’sud və bəxtiyar olaq.

* T ə r c ü m ə s i : Kişi ki, qürurlanmadı, demək, qəlbi sınıqdır.

[ŞAMAXININ QƏRBİNDƏ VAQE'...]

Şamaxının qərbində vaqe' Cıyanlu kənd malaqanları şamaxılı Sultan bəy Tərլanbəyovun iki yüz desatinə qədər çarəkdar adlı yerin qəsb və zəbt etdiklərin və əmlaki-divanxanəsinin qət'i-teyyinə görə məzkur yeri kömürtəpə edib, Sultan bəyin ixtiyarına verməyə mə'mur olub gələn incinərə təərrüz edib hədələdiklərin və naçalnik Fyodorov cənablarının müslihanə nəsihətin qəbul etmədiklərin sabiqdə "Həyat" nömrələrinin birində¹ ittila' vermişdik.

İkimci dəfə olaraq senat divanxanəsinin qət'i-teyyinə görə sentyabrın 27-sində naçalnik, agent, inciner həman yeri Sultan bəyin ixtiyarına verməkdən ötrü oraya getdiklərində yenə malaqanlar e'tiraz edib müxalifət göstərirlər. Naçalnik cənabları: – Padişahın qanununa müxalifət etməyin! – deyərək nəsihətlərinə cəvabən özümüzü, övrətlərimizi ölümə verəcəyiz, yerdən əl çəkməyəcəyiz kimi sözlər deyirlər.

Ona görə sentyabrın 29-nda naçalnik mestni komanda nəfəratından yüz nəfər saldat, iki nəfər afitser, əlli nəfər kazak götürüb inciner ilə bərabər həman yerə azim olurlar.

Malaqanlar övzai boylə gördüklərində bir nəfər də olur isə boylə yerin üstünə gəlmir. İnciner yeri asanlıq ilə kömürtəpə edib Sultan bəyin ixtiyarına verib şəhərə qayıdırlar.

* *
*

Qarasu qışlağında Padar elindən Nuru və İdris yer üstündə sözə gəlirlər. İdris tufəng ilə vurub Nurunu öldürübdür.

[ŞAMAXI REALNI UŞQOLASINA İNSPEKTOR...]

Şamaxı realni uşqolasına inspektor tə'yin olub gələn Leontiyev cənabları oktyabrın altısında Şamaxıya varid oldu.

Şəhər uşqolasında oxuyan mütəəllimlərin atalarını və sairini ayın səkkizində də'vət edib, atiyəz zikr fəqəratı bəyan etdikdən sonra cümlə şəhər əhlinə dəxi bildirməkdən ötrü nəşr etdirdiyi həmin e'lam-naməni eyni surətdə yazırıq:

1) Oktyabrın onundan on beşinə kimi başlanır realni uşqolaya qəbul olmaqdan ötrü imtahanlar yarımınıcı, birinci və ikinci klaslara;

2) İmtahan olunacaq şəhər uşqolasında hər gün saat ikidən sonra;

3) Ərizələri göndərmək olar oktyabrın on beşinə kimi şəhər uşqolasına poçt ilə və ya vermək olar inspektorun özünə;

4) Tə'yin olunmuş vəqtdə gəlməyən uşaqlar dəxi imtahan olunar dərse şüru' olunandan sonra;

5) Dərsə gələn uşaqlar özləri ilə bərabər gətirməlidirlər: qələm, kağız və çənil;

6) Uşaqların böyükkləri ilə danışmaqdan ötrü vəqt tə'yin olunub hər gün sübh saat ondan on ikiyə qədər oktyabrın on beşinədək şəhər uşqolasında, ondan sonra realni uşqolada Mustafabəyovun evində (inspektor Leontiyev).

Oktyabrın 15-ci günündə realni uşqolanın rəsm-güşadı olacaqdır. Bu günə kimi yetmiş nəfər mütəəllimlər ərizə veriblər.

Lakin Şamaxıda sakin olan müsəlmanlar hər millətdən birə on, bəlkə də ziyadə olduqları halda uşqolaya ərizə verən müsəlman mütəəllimlərinin ədədləri sairindən çox əskik oldu və halonki şəhərin borcudur ki, hər ildə dörd min manat realni uşqolaya pul versin. Həmin pul təqsim olunduqda üç min manatdan ziyadəsini müsəlmanlar verəsidirlər. Buna görə və həm müsəlman nüfusunun ziyadətinə görə lazım idi ki, müsəlman mütəəllimləri üç dəfə sairindən daha ziyadə olaydı. Amma, xeyr, ziyadə deyil, hətta müsəvi də deyil, pək azdır.

Hər halda arzu edirik ki, bugünkü babalar boylə qiymətli zamanları qafilanə fövt etməyib, övladi-vətənin tə'lim və tərbiyəsini mənzurda tutmaqla gələcəkdə bəxtiyaranə yaşamalarına indiki haldan sə'y və təlaşda olub bəzli-himmət edəydilər.

[OKTYABRIN ONUNDA QOŞUNLU MAHALINDA...]

Oktyabrın onunda Qoşunlu mahalında Pirhəsənli cəmətinin Donqara adlı otlacağında olan qoyunlarına Gürjivan kənd ermənilərindən¹ Tertet oğlu deyilən bir nəfər oğurluğa gedir.

İtlər duyuxub hürdüklərindən qoyunda olan çoban Həsənəli Bədir oğlu ayılarına qaraltı tərəfə hücum edir. Erməni Tertet oğlu işə macal verməyib həman dəqiqə tufəng ilə vurub binəva çoban Həsənəlini öldürür.

* *
*

“İrşad”ın 246-cı nömrəsində xəbər verdiyimiz Pirhəsənli Həsənəli Bədir oğlun gürjivanlı erməni Tertet oğlu öldürdüyündən naşi oktyabrın 24-də Gürjivan yüzbaşısından naçalnikə boylə bir raport gəlmişdir: “Kürdəmirə çaxır aparan gürjivanlı ərredəçi ermənilər² Pirhəsənli qabağından keçərkən pirhəsənlilər tükülüb ərredəçiləri döyüb, çaxırlarını axıdıb və bir nəfəri də xəncər ilə məcruh edibdilər”.

Buna görə naçalnik öz böyük köməkçisi olan Afanasyevskini və Qoşunlu mahalının pristavı olan Yusif bəy Sultanovu o tərəfə göndərdi.

[NOYABRIN DÖRDÜNDƏ KÜRDƏMİR İLƏ AĞSU...]

Noyabrın dördündə Kürdəmir ilə Ağsu arasında olan Nazır çayından fayton ilə keçməkdə olan Şamaxı sakinləri Məşhədi Ağahüseyn Məşhədi Qədir oğlun, Kərbəlayı Nuru Kərbəlayı Zeynal oğlun və iki qardaş Hacı Mikayıl oğlanların sel aparıbdır. Kərbəlayı Nurunun yanında min manat pulu var imiş. Zəlzələ hadisəsindən varları yox olub Şamaxıda özlərinə bir kəsb yolu tapa bilmədikləri üçün qürbət vilayətlərdə kəməli-məşəqqət və mərəret ilə beş qəpik qara pul cəməvərlik edən və əziz bayram günlərində sevgili övladların sevin-dirməyə gələn zavallı müsafirlərimiz!

Əmin olunuz, siz neçə dəqiqə zəhmətdən sonra əbədi rahatlıya yetib bir daha dünya zəhməti görməzsiniz. Amma il uzunluğunuzun gözləyən əqvam və əşirənizə və övladınıza sizin bu müsibətiniz çox ağır olacaqdır! Allah olara səbr versin!

İştə, sair şəhərlər kimi, bizim vaqon yolumuz olmadığından qət'i-nəzər Şamaxıdan hər bir vilayətə getmək istədiyimizdə ancaq tək hə-man şosa yoluna möhtac olduğumuz halda Şamaxıdan Kürdəmirə, Kürdəmirdən Şamaxıya əzimet edən müsafirlərimiz bu çaydan ke-çincəyə qədər canlarından naümid olurlar. O gündən ki, bu çayın körpüsü dağılıb, hər ildə bizlərdən yüzlərcə can və minlərcə mal tələf etməkdədir. Əcəba, nə üçün hökumət müsamiyə edərək körpünü tə'mir etməsin? Məgər biz Rusiya rəiyyəti deyilik və yaxud özlərimiz bu xüsusda lazım olan yerinə ərizələr göndərüb dərdimizi söyləmirik? Məgər biz şamaxılılar əhd etmişik ki, heç vəqt öz dərdimizi arayıb dərmanımızı tapmıyaq? Hər halda istid'a edirik ki, baş bilənlərimiz bu barədə bir binagüzarlıq edib, lazım olan yerinə ərizə verməklə körpünü iadə etdirlərlər.

* *
*

Noyabrın birində, gecə əvvəl axşamdan¹ Novruz Kərbəlayı Əziz oğlunun evinə oğru gəlib əvvəl-axır malik olduğu bir qazan və bir dəst yorğan-döşəyin aparıbdır². İnsaf da dinin yarısıdır. Oğru ol, insafını əldən vermə demişlər, oğru qardaş!

* *
*

Neçə gün bundan əqdəm uradnik Kərim bəy Məhəmmədov Şamaxı naçalniki Fyodorov tərəfindən tə'yin olunub bir dəstə kazak ilə Qabistan mahalın təftiş etməyə getdiklərində öz qəza Sibiriyadan çoxdan qaçıb gəlmiş və qaçaqlığında pək bimürüvvət və biinsaf olan ləngəbizli məşhur qaçaq Mamaya rast gəldiklərində bir qədər atışmadan sonra mərquumu aciz edib, tutub şəhərə gətirdilər. Noyabrın üçündə həbsə alındı.

[BU İL ŞAMAXI ƏHLİ...]

Bu il Şamaxı əhli realni uşqolaya verəcək olduğu dörd min manat pul xüsusunda noyabrın yeddisində qiraətxanada olan erməni-müsəlman ictimaində çox-çox müzakirədən sonra boylə qərardad olundu ki, üç min üç yüz manat müsəlmanlar və yeddi yüz manat ermənilər versinlər. Hər iki tərəf buna razı qaldılar.

Həmin ictimaiyyətdə Nazır çayının körpüsüzlüyündən müzakirə edilib dəfəat ilə mal və can tələf etdiyi nəzərə alınib, bu xüsusda sərdari-əkrəm Voronsov-Daşkov cənablarına teleqrafən ərizə verib, körpünü tə'mir etdirmək istid'asını etdilər.

[QABISTAN MAHALINDA ƏRƏBŞAHVERDİLİ...]

Qabıstan mahalında Ərəbşahverdili obasında kamil ixtiyar edib sakin olan İran əhli Qulamhüseyn malakan Mərəzəsi kəndində dükənçiliq edən şamaxılı İsmayıl Hacı Sultan oğlunun mənzilində həmin noyabrın on beşində qonaq varid olub qalır.

Xain qonaq gecənin bir vaxtında məzkur İsmayıl rəxtxabda yatdığı halda beybud ilə on bir yerdən zəxmdar edib öldürür. Yanında olan altı yüz manata qədər pulu, bir qədər ətləs şal və iki gümüş kəməri götürüb gedir.

Bu gün dörd gündür ki, Qabıstan pristavı tərəfindən qatil axtarılır isə də, tapılmayıbdır.

İştə zavallı İsmayılın dəfəat ilə mənzilində qonaq qalıb, çayın içib, çörəyin yeyib, rahat yatan zalım qonaq nə dərəcədə nəməkbəhəram və nə payədə səngdil imiş.

[NOYABRIN 18-də ŞAMAXILI MALAQAN...]

Noyabrın 18-də şamaxılı malaqan Qurişinqovun dükəninin bərabərində satdıq maşın kotanına bağlanmış nəqaraxanalı bir nəfər zəngin malaqanın atı nasıl isə hürkərək kotanı götürüb qaçdığına naghah Şamaxı nücəbazadələrindən millətdust Ələkbər bəy Aşurov cənablarına toxunub, biçərəni başı üstə yerə çalır. Mərqumu bihuş bir halətdə evinə aparırlar. Haman gecə vəfat edir. Rəhmətullah ileyh.

LƏBBEYK İCABƏT

Sevgili, yeganə “İrşad”ımızın 272-ci nömrəsində “Ümum müsəlmanlara!” sərlövhəli məqaləyi¹ oxuduqda şairi-həcvgu Əsrəfin² şu qit’əsi xatirimə gəldi:

Ey vətən, ver əlini bir sıxayım,
Əlimizdən gediyorsun, adıyo!
Çəşmi-şəfqətlə baxıldıqca sana
Məni məhzun³ ediyorsun, adıyo!

Qayəti-təhəssürümdən nə yapacağımı şaşırıb sərəsimə həmvətənlərim olan Şamaxı əhlinə təvəccöhümdə nə gördüm? Bütün şəhər əhli mütəəssir olub, ümumi bir pərişanhallıq ilə rəfiqim Səhhətin⁴ şu beytləri ilə mütərənnüm olmaq istəyirlər:

Ey vətən, getmə ki, əldən gedəriz!
Biləriz fərz sənin xidmətini!
Nəqdi-can eşqinə isar edəriz,
İstəriz vəz’i-fələh hey’ətini!

İştə “İrşad”a dadrəslik məqamında əl uzatmağa mayil olan həmvətənlərimdən tazə il üçün abunə olmağa iki yüzə qədər zəvati-giram kəməli-rəğbət ilə amadədirlər. Ancaq “İrşad” idarəsində abunə dəftərinin hələlikdə açılmıyıb və açılması ədibi-mücahidimiz Ağayev cənablarının Qafqaza müsafirətindən sonraya qaldığına⁵ görə hal-hazırda abunə ola bilməyirlər. Ümidvarız ki, inşaallah, tamam Qafqaz müsəlmanları və sairin himmət edib, əl-ələ verib “İrşad”ın davam və bəqasına ifayi-himmət edəcəklər və bu mənəbi-feyzin qapanmasına millət naminə razı olmayacaqlar.

İştə, hamıya mə’lum olduğu kimi, biz Şamaxı əhli əksər biladi-Qafqazdan fəqir və kəmtəvana olduğumuz halda, az da olur isə bu qədərçik “İrşad”a xidmət⁶ edəcəyik. Bizə nisbətən hər vilayət kömək edər isə “İrşad” qapanmaz güman edirəm.

Milliyəti yad eyləyin, ey ümməti-naci!
Pək təhlükəli xəstədir islam məzaci!

[NEÇƏ GÜN BUNDAN ƏQDƏM BAKIDAN...]

Neçə gün bundan əqdəm Bakıdan Şamaxı sakini Setrak Yeğanov deputat Abdullayevə boylə bir kağız yazmışdı ki, Şamaxıya dəmir yol çəkilmək xüsusunda burada bir nəfər mənə təklif edir ki, Şamaxı əhli on dörd min manat verməyə mütəəhhid olsalar, bu babda onlar üçün vəsatət edərem; boylə ki, məbləği-məzkurun nisfin dəmir yol aları yerin üzərinə töküldükdə və nisfin qatar hərəkət edəndə versinlər.

Dəfəat ilə bu kimi kağızlar Şamaxıya gəlməkdə olub axırda bi-nəticə olduğuna görə, bu kağıza e'tina edilməyib, cavab verməyi lazım bilməmişdilər.

İştə noyabrın iyirmisində həmin xüsusda Şamaxı naçalniki Fyodorov cənabları Bakıdan Nadojin tərəfindən göndərilmiş və zeyldə eynən tərcüməsi dərc olunmuş həmin teleqramı aldı.

Tərcümə: "Dəmir yol xüsusunda Yeğanov deputat Abdullayevə yazdığı kağıza hənuz cavab yoxdur. Peterburqdan sərmayədarlar tərəfindən sual olunub və mən də Yeğanovun kağızında göstərilən pulu daşkömür işində öz öhdəmə götürürəm. Şamaxıdan xahiş etdiyim ancaq bir vəkalətnamədir ki, onilə ixtiyar alam.

Sakinəm Bakıda Metropol mehmanxanasında.

Nadojin".

Buna görə Fyodorov cənabları Şamaxı rəisləri ilə məşvərət etdikdən sonra boylə cavab verdilər: Şamaxı əhli vəkalət verməyə hazırdılar. Ancaq özün gələsən ki, bu xüsusda bir müzakirə olunsun.

İxtar:

Həmin Nadojin Şamaxıda Əngəxaran kəndində yavuş vəqtlərdə tapılmış olan daşkömür mə'dəni icarə edən şəxs olsa gərək.

TƏŞƏKKÜR

Bu il tamam Qafqaziyada ğəlləcat bahalığı iqlimgir olduğu kimi, Şamaxıda dəxi son dərəcədə hökmfərmadır. Boylə ki, Şamaxımız zə-tən bir kasıb vilayət olub, əhli əksəriyyətlə fəqir-füqərə və bitəvana olduqlarından nəhayət üsrət ilə güzəran etməkdədirlər.

İştə öz dindaşların bu fəlakətdə görə bilməyən rəuf, mehriban ta-cirlərimizdən on beş nəfər zati-giram bu xüsusda məclisi-müşavirədə bulunub, qərardad etdikləri üzrə filməclis beş min manat toplayıb, Əbdüləhəd İskəndərovu kassir tə'yin etmişlər.

Hələlikdə beş vaqon buğda Bakıdan və üç vaqon un Rusiyadan alınıb; məramları isə ğəlləcat Şamaxıya varid olan qiymətə, bəlkə də putda bir şahı, iki şahı əksiyinə satdırıb, fəqir və fūqəralara kömək et-məkdir.

Tacirlərimizin bu himmətlərinə izhari-təşəkkür edib, əmsalının ziyadə olmasın dərğahi-həqdən ən səmimülqəlb istircə edirik.

[DEKABRIN 31-ci GÜNÜ...]

Dekabrın 31-ci günü “İrşad” vasitəsi ilə rizvancaygah Müzəffərəddin şah həzrətlərinin vəfatı xəbəri şəhərimizdə müntəşir oldu.

Üləmayi-ə'zəm və ə'yani-vilayət şəhərin mərkəzində vaqə' Hacı Məhəmməd Rza cami-şərifində binayi-əzadərliq bərpa etdirib, qərar verdikləri üzrə çavuş və natiq qara ələmlər ilə süvarə küçə və məhəlləti dolanıb bu qəməfza xəbəri əhli-şəhərə yetirdilər.

Sabahı günü, yə'ni yanvarın birində Şamaxı müsəlmanları mütəfəqən dükənlərin açmayıb, ən səmimül-qəlb məclisi-əzayə hazır oldular. Cami'i-şərif ağır qiymətli xalılar ilə məfruş olunub, bir tərəfdə dəxi mütəəddid səndəlilər qoyulmuşdur.

Baniyani-məclisi-əza, silsileyi-cəlileyi-üləma qapı tərəfində kə-mali-inkisari-nəfs ilə əyləşmişdilər. Əhli-məclisə güləb və çay verirdi. Qarelər fərdən bə'd fərd gözəl ləhnlər ilə əşrxanlığa məşğul idilər.

Əcnəbilərdən sərsələmətiyə gələnlər şəhər naçalniki Fyodorov cənabları sair polisiya əmələcatı ilə, şəhər həkimi Melikov, erməni keşişləri bir çox cəmaəti ilə həkəza, rus keşişi və sair sahibi-mənsəblər dəstə-dəstə gəlib, hər kəs bir nitq söyləyib, sərsələməti verir idilər.

Cəvabən qəzavətpənahımız Hacı Əbdülməcrid əfəndi həzrətləri və fəzailməab Ağa Mir Mehdi ağa cənabları hər biri öz növbəsində münasib bir nitq söyləyir idilər.

İmamlı məscid məktəbinin mütəəllimləri öz müəllimləri Mir Bağır ilə bərabər məscidə daxil olub, Ə.Sabir Tahirzadənin məğfur Müzəffərəddin şah vəfatı münasibətincə inşa etdiyi:

“Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi!”

– sürudini bir səs ilə axıra kimi oxudular. Bu ətfali-mə'sumların ləhni-məhzunanələri hazırni bəğayət mütəəssir etdi.

Sürud tamam olduqda Ə.Sabir Tahirzadə üləmadən mə'zun olub, minbər üzərində məktubən şah həzrətlərinin vəfatı münasibətincə hürriyyətə aid bir nitq oxudu.

Bə'dən rövşəxan Hacı Molla Əbdülsəlam xətmî-Qur'an edib, fatihəxanlıqdan sonra minbərə çıxıb, şahî-mərhumun vəfatına münasib zikri-müsibət edib, məclisə xitam verildi.

Həmin məclisdə atiyəzzikr teleqram Tehrana sədri-ə'zəm hüzurlarına Şamaxı müsəlmanları tərəfindən göndərildi.

Teleqramın tərcüməsi:

“Tehran, sədri-ə'zəm!

Biz, Şamaxı müsəlmanları böyük məscidə cəm olub, mərhum şahın ruhuna dualar edib, sizin cənabınızdan kəmalî-əhtiram ilə təvəqqe edirik ki, ə'lahəzrəti-şahənşahi-ə'zəmin qüdüminə bizim artıq dərəcədə olan əfsuslarımızı yetirəsiniz. Müzəffərəddin şahın vəfatı xüsusunda, hansı ki, öz məmləkətinə konstitusiya idarələrin ə'zəm olan rəhmətlərini mərhəmət etməklə özünə əbədi zindəlik kəsb etdi.

Şamaxı müsəlmanları”.

* *
*

Dekabrın 31-ci gecəsində şəhər klubunda tazə il bayramının istiqbalı üçün tərtib olunmuş muzikalı müsəmirəni İrən şahının vəfat xəbərinə görə naçalnik Fyodorov cənabları mövquf etdirdi.

[YANVARIN 24-də GECƏ SAƏT...]

Yanvarın 24-də gecə saət on iki radələrində Əhməd Soltan Əsəd oğlu öz otaqlarında əhli-məhəllədən neçə nəfər ilə kitabxanlığa məşğul olduğu halda, küçə tərəfində olan akuşkadan açılan tapança ilə sol cinağının altından güllələnib dal tərəfdən çıxıb; hətta güllə divara da giribdir. Polis mə'murları bədəfkarın izini bir qədər apara bilibsə də, küçə bərk pəlçıqlıq olduğuna görə bir yana çıxara bilməyibdirlər.

Bu kimi mətləblərə dürüst diqqət ediləndə mə'lum olur ki, xəlqin cəhalətindən və əhəmiyyətsiz işlərdən naşi vəhşikaranə bir şeydir. Lazım idi ki, bu günə işlərin pişbəndliyinə hər məhəllənin rəisləri və ağsaqqalları bir əlac edəydilər.

Necə ki, bakılılar nə dərəcədə zəhmətlər çəkib və nə qədər fədalər verib sudlar və akrujnoylar bərabərində, vəkillər qapılarında boyunları çiyinlərində xar və zəlilanə durub, pulların məsrəf edib, tənqə gələndən sonra arayıb tapdıqları ən faydalı çarə həməən Hidayət məclisinin təşkilinə müvəffəq olublar və Bakının qan dəryasına döən küçə və bazarların darül'əman dərəcəsinə yetiriblər.

Əfsus ki, bizim cəməət boylə bir əhəmiyyətli işə kəmə'tinalıq etdilər və edirlər də. Çox gözəl olardı ki, cəməətimiz və rüəsalarımız Hidayət məclisinin böyük faydaların nəzərdə tutub münadiyani-millətin "qumu, qumu, ya əyyühəl-qafilun"* sədələrinə əhali səmi'-e'tibar edəydilər.

Ya rəb, in arzu məra çə xoşəst,
To bə in arzu məra berəsan**.

* T ə r c ü m ə s i: Durun, durun, ey qafillər!

** Ya rəb, bu arzu mənim üçün nə xoşdur, sən məni bu arzuya çatdır.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ ŞİRKƏTLƏR, ZAVODLAR...]

Şəhərimizdə şirkətlər, zavodlar, böyük-böyük fabriklər olmayıb, hətta dəmir yollarından da uzaqda qaldığı halda yenə ticarət qismindən xal, palas, ipək, gəlləcat və hər dürlü mütəəddid mağazalar, sənaye qismindən dəxi şərbafxanələr, rəngsaxxanələr, dəbbağxanələr və sair-lərin mövcudiyətlərini nəzərə alıb mülahizə edilir isə, özünə görə böyük bir ticarət mərkəzi ədd oluna bilir, zənn edirəm.

Heyfa ki, ticarət mərkəzi denilməyə şayan olan şəhərimizin indiki ümuri-müamilatı zə'fi-qüvveyi-iqtisadiyyəsindən dolayı bir heykəli-müqəvvə, bir bədən-i-biruh məsabəsində hərəkətsiz duruyor.

Əcəba, ruhsuz bədəndən nə fayda hasil ola bilir? Oylə isə hər bə-dənin mayeyi-zindəganlığı ruh olduğu kimi, hər ticarətin də baisi-pişrəfti və səbəbi-tərəqqisi, zənni-acizanəmə görə, əqəllən (obşes-tvenni kredit) istiqrazi-ümumi olaraq bir bankdır; əvət, cümləyə mə'lum olduğu üzrə bankdır; necə ki, əksər məmləkətlərdə olan bütün tica-rətlər bu gün banklar müavinəti ilə kəsbi-e'tilə ediyorlar.

Şimdi baxalım fəvqəzzikr banklar kimlərin təhti-himayələrində təşkil olunur?

Əlbəttə, bu kimi əmrlər əğniyə himmətləri sayəsində vücudə gəl-məsi bədihidir.

Ona görə müşarileyhim həzəratının nəzəri-diqqətlərini ümum əhli-vətənə və xüsusən özlərinə dəxi mənfəətbəxşa olan belə mühüm bir əmrin lüzumiyyətinə cəlb edib və tə'avənu bil-bərri ayeyi-şərifə-sinə itaətən öz vətəndaşlarına müavinətdə bulunmaqların təmənnə edirik.

ZƏMAN NƏ İSTƏYİR? AMMA BİZ...

Yəqin ki, sərlövhənin bu axırkı iki kəlmələri zamana ədəmi-mütabiqətimizi eyham ediyor. Əcəba, boyləmi? Bəli! Müqtəzayi-zəmanə, müqtəzayi-halə ədəmi-müvafiqətimiz əzhərü minəş-şəmsdir. Belə isə bu müddəanı isbata, izaha çalışmaq lüzumsuz qalıyor; daha bu müddəadan danışmağa, yazmağa ehtiyac qalmıyor. Belə deyilmi? Amma bizim millətimiz geridə qaldığından bu xüsusda nə qədər danışılır isə, nə qədər yazılır isə yenə azdır.

Binaən-əleyh mən də bu barədə öz biləcəyimi, anlayacağımı millətə xidmət bilib də yazmaqdan geri durmuyorum və hər kəsi də bu yola çağırıram. Çün sözü, işi millət deyib işləməz, bəlkə milləti təşkil edən əfradi-millət deyib işlədər. Odur ki, mən də bir fərd olduğum üçün bəqədri-qüvvə öz bildiyimi yazıram.

Mə'lumdur ki, əfradi-insan başlıca üç sinfə təqsim olunur. Birinci sinfi uşaqlar, ikinci sinfi cəvanlar, üçüncü sinfi qocalardır.

Müləhizə buyurulsun, bu üç sinif insanların hansı birisi millətə, milliyətə kömək edə bilər? Hansı birisi tərəqqiyə, səadətə səbəb ola bilər? Əlbəttə, aşkardır ki, birinci sinif insanların dünyavü mafihadan hələ xəbərləri yoxdur. Oylə isə daha kömək qeyri-mənzurdur. Bil'əks onlara kömək.

Üçüncü sinif insanlar isə ömrlərinin axır vaxtları olduğuyçün, həvəsləri getdikcə əksildiyiçin, hər bir işdə yorulduqları üçün onlardan da kömək xahiş etmək olmaz.

Anlaşıldı ki, millətin pişrəftinə, səadətinə bəis olan ikinci sinif – cəvanlardır.

Amma hansı cəvanlar? Burası böyük sualdır. Cavabına iczimi e'tiraf ilə bunu deyə bilərəm ki, o cəvanlar rahi-nicata, tərifi-səadətə dəlil, hadi ola bilər ki, oxumuş olalar, ali mədrəsələrdə təhsili-elm, təhsili-kəmalat etmiş olalar. Ana dillərindən, dini əmrlərindən ziyadəsincə də olmasa, kafi qədər xəbərdar olmuş olalar¹. Heyf ki, məəttəəssüf bunu söyləyə bilərəm ki, millətimizin avam cəvanları çox-çoxdur. Millətdən, milliyətdən bixəbər olanları daha çoxdur. Nə təəssüflü bir hal! Bundan daha böyük təəssüf olunacaq burasıdır ki, oxumuş cəvanlarımızı dəxi əksəriyyət ilə ana dilindən, əqaidi-diniyələrindən lazımınca xəbərdar ola bilməyiblər. Əcəba, bu təqsis kimdədir, oxumuşlarımızdımı? Xeyr! Xeyr! Təqsis bizim məktəbsizliyi-

mizdədir. Zira, üsuli-cədid üzrə təşkil olunmuş müntəzəm məktəblərimiz olmuş olsaydı, məkatibi-ətiqin ömr zayeedici üsulundan qorxub, hələ ana dili bilməyən, əqaidi-diniyyəsindən xəbərdar olmayan övladlarımız, ümidi-istiqlalımız olan övladlarımız xarici məktəblərə verilib², ilminskilər tə'lif edən risalələrə mö'təqid olmaz idilər. Ey vah, nə qəmli halət, nə yaman rəzalət, aman Allah, bu girdablar bizi boğur, biz hələ qafil dururuq. Bu cəhalət bizi odlara yandırır, biz hələ bixəbər qalırıq.

Halbuki daha o zəmanlar keçdi, mədəniyyət, hürriyyət zəmanı gəldi.

Hər bir dərdin, illətin çarəsinə baxmaq zəmanı yetişdi. Əcəba, bizim dərdimizin çarəsi varmı? Bəli! Bəli! Əfəndim, "liküllü gəmin fərəcün və liküllü dain dəvaün"* . Bilirmisən çarəmiz nədir? Bəli, çarəmiz, ən böyük çarəsiz məktəbdir. Məktəb, yenə məktəb! Hələ isə hər şəhərdə, bacardıqca hər kənddə iştiyaq ilə, ittifaq ilə məktəb açmalı, məktəbi-islamiyyə açmalı; islamın o mə'sum balaların saf qəlblərini islamiyyət nuri ilə tənvir etdikdən sonra əcnəbi dillərini də nə qədər oxunur-oxunsun, oxutmalı; övladi-vətəni tərəqqiyə, mədəniyyətə isal etməli, islamiyyət ilə bərabər tərəqqiyə isal etməli; əcnəbi tərəqqisinə islamiyyətə tərəqqisi demək olmaz; islam özü tərəqqi etməli³, bununçün də çalışmalı!

Amma kimlər çalışmalı? Ziyalı cəvanlar! Çünki islam millətində məktəbi pul açmaz, pullular da açmaz, nə tövr olsa da oxumuş, ziyalı cəvanlar açarlar. Zira, pullularımız əksəriyyətlə avam olduqları üçün məktəbin fəidəsini, mənfəətini, xeyrini⁴ kəmalınca düşünməzlər. Düşünmədikləri üçündür ki, bu yolda sərfi-himmət edib pul da xərcləməzlər. Amma oxumuş, qeyrətli cəvanlar o avam əğniyanı məarif yoluna təşviq, tərgib edib də məktəb açdıra bilərlər.

Pəh, pəh, nə böyük vəzifə, nə ali məqsəd! Ey millətimizin ziyalı cəvanları, bilsəniz ki, siz dünyalar qədəri olan bir vəzifə altında yaşayırsınız! Budur, vətəni-əzizimizin gül, rəyahin bitirən torpaqları qar-daşlarımızın mə'sum qanları ilə, elmsiz, tərbiyəsiz cəvanlarımızın vəhşikaranə, zalimanə hərəkətlərindən ağuşta olduğun görürsünüz! Bu hərəkətlər elmsizlikdən, cəhalətdən nəşi deyilmidir? Əfradi-milləti-islam cəmiən rifahi-halları üçün, istiqbalda səadətləri üçün siz alicənablara göz dikməyiylərmiz? Hərgah siz bu şanlı vəzifənizi layiqincə

* T ə r c ü m ə s i : Hər bir qəmin sonu və hər bir dərdin dərmanı vardır.

yerinə yetirsəniz, yəqin ki, yəqin ediniz ki⁵, zənciri-əsarətdə, qeydi-cəhalətdə boğulub qalmış millətəşlərlə qər q olduqları vərteyi-hələkətdən sahili-nicata çıxarda bilərsiniz. Məktəb açdırın, məktəblər açdırın, ta ki, nəticəsində o biz deyən oxumuş, böyük oxumuş, ana dilində əqaidi-diniyyəsindən xəbərdar olan cəvanlar sahərayi-meydani-tərəqqi olsunlar.

Bir də təqazayi-zəmanı müləhizə edib də iş görməli! Bilirmisiniz zəman nə istəyir? Amma biz...

[MƏRHUMÜL-MƏĞFUR HACI MƏCİD ƏFƏNDİ...]

Mərhumül-məğfur Hacı Məcüd əfəndi həzrətlərinin vəfatından sonra Şamaxıda vəqə olan mərasimi-tə'ziyədarlıqlar xüsusunda bə'zi mə'lumat:

Tə'ziyədarlığın 2-ci günündə ki, tamam dükən-bazarlar bağlı və xəlq tamamən hərə bir haləti-yə's və kədərdə Hacı əfəndi həzrətlərinin imarəti olan küçədə durmuşdular və imarətin tamam otaqları əzadlar ilə malamal idi. Əşrxanlar, qarelər, tamam əlhani-hicaz ilə ayati-kərimələr təlavət etdilər.

Saat 10 radələrində Şamaxı realnı məktəbinin yuxarı sinif şagirdlərindən bir-bir hey'əti-xasə müəllimləri Mirzə Abbasqulu Mehdizadə cənablarının təhti-nəzarətində gəldilər. Müəllim əfəndinin qabaqca yazıb ətfali-məktəbə tə'lim etdiyi xitabə növhələr oxunur. Əvvəl oxuyan Ağə Həsən Güləhmədov cənablarıdır:

– Aman Allah, nə fəlakət! Fələk bizi nə vaxtsız, gözlənilməyən müsibətə düçar etdi! Nə çarə ki, iradəti-ilahiyyə layətəğəyyərdir. Biz daima əvamiri-ilahiyyəyə inqiyad etməyə mə'mur olduğumuz kimi, şədaid və məsaibi-ruzigar qarşısında aciz qalıb, təhəmmül etməyə məcburuz.

Dünyada rahət və səadətın fūqdaninə inanmalıyıq. Bunu da bil-məliyiz ki, ibtilalərimizə səbəb həyatımıza irtikab etdiyimiz xətalərin olmasıdır. Boylə olduğunda gəliniz günahlarımızdan tövbə edəlim və tələbi-məğfirət edib bu müsibətdə bərabər ağıhıyalım. (Burada Ağə Hüseyn Nəzərov cənabları bir mərsiyə oxuyur).

Çıxmasınmı nöh səmayə naleyi-əfğanımız?
Getdi əldən nə'məti-həqdadəyi-ruhanımız.

Yetdi dövri-çərxdən bir nəgəhan matəm bizə,
Yüz veribdir, ey cəməət, bir tükənməz qəm bizə.

Ağlamaq lazım olub hər saətü hər dəm bizə,
Çün batıbdır kəştiyi-millət, qopub tufanımız.

Getdi ol kəs kim, olurdu daima qəmxarımız,
Bəs kimə olsun dəxi min bə'd istizharımız.

Yanmasınmı atəşi-ah ilə qəlbi-zarımız,
Yaqmasınmı göyləri ahi-dili-suzanımız.

Burada 2-ci natiq Qəzənfər Məhərrəmov cənabları xitabə oxuyur:

– Ağalar, əfəndilər! Kədərlərinizə hər tərəfdən edilən iştirak sizə mövcibi-təsliyə ola bilər. Qədərin qəlbimizə açdığı bu dərin yaraya təvəkkül ilə müqabilə etmək üçün təəssüfati-ümumiyyədən hissədar olarıq.

Mərhum Hacı əfəndi həzrətlərinin fəzail və kəmalati-biintihasını düşünərkən və onun qoyduğu asari-xeyriyyələri nəzərə alırken göz yaşlarımız yaralarımıza bir mərhəm kimi tə'sir edəcək. Mə'lumdur ki, ümüm Qafqaz müsəlmanları bu müsibətdə biz ilə şərikdir və bizim ilə bərabər matəm tutacaqlar. (Burada yenə mərsiyə oxuyan müdavimət ediyor).

Ol müqəddəs və'zi kim, ya ol mübarək sözləri
Xatirə düşdükcə, hər dəm ağladırsa sizləri,
Dağidar etməkliyələ şan deyilmə bizləri,
Qəlbi-mə'sumanəmizlə didəyi-giryanımız.

Təsliyə verməkliyə yoxdursa istə'dadımız,
Tə'ziyə tutmaqda barı qoy deyilsin adımız;
Həzrəti-Hacı əfəndi mə'nəvi ustadımız,
Müstəfiz eylər sizi, əlbəttə, ey ə'yanımız.

Burada 3-cü natiq danışır. Ağababa Sadıqov cənablarıdır:

– Biz, məktəb şagirdləri atalarımız ilə bir müsibətdə şərik olduğumuzu zəbani-hal ilə deyil, bəlkə zəbani-məqal bəyan etməyə cəsərət edirdik. Fəqət burada bir deyəcəyim var, budur ki, bu cənabın ülvyyəti-rütbəsinə səbəb nə imiş? Mə'lum ki, alim olmağıdır; yə'ni onun elmidir ki, onu bu qədər əziz və möhtərəm etmiş idi.

Pəs lazım budur ki, elmin nə olduğunu düşünməli və onun üçün asan yollar aramalı və onun mühəssillərinə mümkün olan qədər yardım etməli, ta cəməətimizin gözü işıqlansın və bu qiylü qalımızın məsəlləri millətimizin arasında ziyad olsun. (Yenə mərsiyə oxuyan müdavimət edir).

Tapmışıq hazırda əlhəmd ol vücudi-qaibi,
İsmü rəsmi Mustafa olduqda vardır naibi,
İşlərə seyqəl verər əlbəttə fikri-saibi,
Dərdimiz çoxdursa, vardır şükr kim,
dərmanımız.

Lütf qılsın həzrəti-xaliq sizə əcri-cəzil,
Mərhəmət qılsın bütün övladına ömri-təvil,
Xanədani-pakə versin ol xuda səbri-cəmil,
Görməsin artıq müsibət bir daha Şirvanımız.

4-cü natiq Xəlilullah Əhmədov cənabları xitabə oxuyur:

– Bizim o həqiqi mə'nəvi atamız dindaranə və müstəğfiranə və məhəbbəti-ilahiyyə ilə xəbərdir olduğu halda gözlərini qapadı. O cənabın həyati-dindaranəsi naili-ğüfran olduğuna bürhandır. Binaən-əleyh dərgahi-həzrəti-əhədiyyətdən məs'ələt edirdik ki, o cənabın dərəcəti-aliyələrin mütəali edib cümləmizə səbri-cəmil və əcri-cəzil əta buyursun. Və səmim qəlbədən hamımız üçün tofiq istərəm və bir sureyi-fatihə ilə kəlamımı xətm edərəm.

Burada hamı əfəndi cənabları şagirdani bir nitq ilə alqışladı. Bə'də şagirdan müraciət etdilər.

[ŞAMAXI UYEZDİ BAKI QUBERNİYASININ...]

Şamaxı uyezdi Bakı quberniyasının sair nahiyələrinə nisbətən ab-həva və mülkiyyət cəhətinə müstəid və məhsulavər bir yer olduğundan məhsulatinın firavanlıq üzrə yetişdiyi şayani-təqdirdir. Bununla belə, neçə illərdən bəri öz mənfəəti-şəxsiyyətlərin füqərayi-kasibənin acliğında tapan kəmfürsət möhtəkirlərin bu nainsafanə ticarətlərindən naşi xərmən vəqtində xalvarı iyirmi manata satılan buğdanın qiyməti bir ay keçməmiş qırx manat, bəlkə də artıq bir məzənnə kəsb edib və durur.

Şəhərli olsun, kəndli olsun, hər həftə azuqə almaqdan ötrü həftə günlərində zəhmət ilə qazanıb və qənaət ilə yığdıqları pulu, bir əlinə dağarcığızın alıb, ürək parçalayan bir hali-iztirarda əllaflar dükanlarının qabağında və qapan küncələrində boyun-boyuna çatıb durmaqların nəzəri-diqqətə alan qeyrətməndani-vətənin həmiyyəti-füqərapərvə-ranələri cünbüşə gəlib bir ovniyyə şirkəti təşkil etmək təşəbbüsündə bulunmaqla iyirmi nəfərdən ibarət zəvati-giram səkkiz min manatdan artıq bir sərmayə cəmləyib şəhərin özündə və ətrafında olan anbarlardan və sair şəhərlərdən artıq qiymətə taxıl aldırıb xalvarda səkkiz-doqquz manat zərərinə həftədə bir dəfə olaraq cümə günündə səkkiz yüz putdan¹ artıq satmaqla füqərayi-kasibinə köməklik etməkdədilər.

Şirkəti-ovniyyənin möhtərəm üzvləri bu işi özlərinə məxsus müqəddəs bir vəzifə bildiklərindən icrasında hər cür zəhəmatdan yorulmaqsızın səmimi² bir fəaliyyətdə olurlar.

Bunların bu təşəbbüsi-xüdapəsəndanələri sayəsində şəhərimizin kəmtəvana kasıbları, dul və yetimdar övrətləri bir növ ilə qışın taqətfərsa olan məşəqqətindən xilas olub, özlərin bahara yetirib və gözlərini xərmənin tez gəlməyinə dikiblər.

İndi ikinci ildir ki, həmin şirkəti-ovniyyə hər ildə oktyabr ayından başlayıb iyul ayının axırına kimi dəvam edir.

Keçən il şirkətin əsl sərmayəsi sahiblərinə təslim olunduqda hər səhmə altmış manat zərər aid olmuşdu. Bu il isə daha ziyadə olacağı zənn olunur. Mənə qalır isə şirkəti-ovniyyəyə təşəkkürati-səmimənəmin ərzi bə'dində³ bərvəchi-ati bir ixtarda bulunmaq istəyirəm. Belə ki, həmin sərmayəni eyni ilə saxlayıb xərmən vəqtində ki, Şa-

maxıda hər ildə buğdanın xalvarı iyirmidən başlayıb iyirmi beş manatdan ziyadə qiymətə olmur, bu qiymətlərə buğda cəm edilib payız və qış fəsillərində hər putun altı abbasiya satarlar isə həm füqəra ucuz qiymətə taxıl almış olurlar və həm əsl sərmayə mənfəətbərdar olur.

Zənnimcə, bu qərar ilə müdavimətdə bulunurlar isə bir neçə ildən sonra əsl sərmayə təmamiyyət üzrə sahiblərinə aid olub da bir mayeyi-təvəkkül dəxi füqəranın ehtiyacatın rəf etməkdən ötrü əldə olar.

Buraya qədər yazdıqlarım vətənimizin füqərayı-kasibəsinin ehtiyacatı-cismaniyyəsi rəf'inə dair olub, ümdə məqsədim isə bundan daha əhəmm və bundan daha⁴ əlzəm olan övladi-vətənin bilküllüyyə ehtiyacatı-ruhaniyyələrinə aid bir neçə kəlmə möhtərəm vətəndaşlarıma ərz etməkdən ibarət olacaqdır.

Əgərçi bizim şəhərdə məktəbin və fayidatı-məktəbin nə olduğun bilməyənlər çoxdur isə, hətta üsuli-cədid üzrə⁵ tədrisin adından belə qorxanlar daha ziyadədirlər isə də, həmd olsun, bu kimi təşəbbüsətin əsri-hazırımızda nə dərəcədə əlzəm və əvcəb olduğunu bilən qeyrətli və himmətli rüəsamız az deyildir. Ancaq bu aralıq bə'zən ərbabi-qərəzlər, yə'ni kisədustlar, xudpərəstlər, – məktəb açılır isə kisələrindən pul alınır, – qorxusundan üsuli-cədidəni əvamünnasın nəzərlərinə bir əmri-qəbih və bir əməli-naməşru' kimi göstəririlər.

Odur ki, il yarım bundan əqdəm təşəbbüsündə olduğumuz məktəbi-milliyəmiz bu hala kimi əlacpəzir oluna bilməyir. Hər vəqt iqdamat olunur isə insafa yaraşmayan bir şayiə buraxılıb⁶, öz kisələrini mühafizə etmək üçün övladi-vətəni, elm və tərbiyə acları olan övladi-vətəni acıdan öldürüb məhv və nabud etmək istəyirlər. Bu da insafımı?..

İndi mənim kisədustlara deyəcək bir sözüüm yoxdur. Qoy onlar bu ləamət ilə mühafizə etdikləri kisələrin qəbrlərinə aparsınlar. Qoy onlar millət övladı deyil, öz övladların da oxutmasınlar. Mənim bir təvəq-qəm, bir xahişim var isə – islamiyyət qədri, insaniyyət rütbəsi, milliyət şə'ni, məarif dərəcəsi tanıyan qeyrətməndani-vətənimizdəndir.

Ona görə də kəmalı-inkisar ilə cənablarından rica edirik ki, bundan artıq övladi-vətənin fəlakətinə və özlərinin məs'uliyət altında qalmalarına razı olmuyub, bu müqəddəs vəzifəni əncamə gətirməkdə bəzli-himmət buyursunlar ki, inşaallah indəllah və indəlrəsul⁷, əcrləri zayə olmaz yəqin edirəm.

[QƏDİMA ŞAMAXI ŞƏHƏRİNİN...]

Qədimə Şamaxı şəhərinin məxsusiyyatından olan Miraxur bulağı ki, sabiqən firavan suyu ilə şəhərin bir çox hissəsini dolandırırmiş, asari-xeyri zayə olmağa qoymayan zəvati-əxyarın ədəmi-vücudundanmı¹, ya nədənmi, bilməm, fəqət müəxxərən gələ-gələ əksilib cüz'i bir surətdə qaldığı halında dəxi cəmaət pişrövlərinin müsəməhəkarlıqlarından bilistifadə bir zat həmin suyu özünə məxsus bilir imiş.

Şamaxı uyezdinin naçalniki Fyodorov cənabları şəhərimizə hakim tə'yin olunan gündən bu halə² qədər şəhərimizin pişrəfti üçün bir çox iqdamatda olduğu kimi, bu dəfə dəxi məzkur bulağın tə'sisin nəzərə alıb qubernatordan hasil etdiyi izn mövcubincə, şəhərin məxsusi pulundan min manata qədər xərc etməklə bərabər suyun mənbəyindən bulağa qədər xarab olmuş yolların, azmış və qəsb olunmuş suları cəm edib bulağı³ əvvəlki yerində tazədən tə'mir etdirib və bulağın nəhayət dərəcədə nahəmvar olub xəndəklər təşkil etmiş olan küçəsin düzəldib, əngərüb daş ilə dəxi döşədəcəkdir. Hali-hazırda bulağın sabiqdəki miqdar suyu olmaqla belə cəmaəti sirab etməkdədir.

Lakin bu firavanlıqda suyun ayağı şəhərin sair hissələrində ziyadəsincə lazım olduğu halda, heyflər olsun ki, bütün-bütünə çirkab kü-rəbəndlərindən tökülüb hədəərə getməkdədir.

Mə'lumdur ki, zəlzələ hadisəsindən sonra Şamaxı tə'miratının çox hissəsi ağac və təxtədən qayırılıbdır, bu isə hər halda yanqlara uğrayacağı bədihidir. Necə ki, bu bir-iki ildən bəri neçə yanqlar ittifaq düşübdür ki, ədəmi-alati-itfaiyyə cəhətinə söndürmək mümkün olmayıb, ali imarətlər və dükənlər yarıb tələf olubdurlar.

Binaən-əleyh, naçalnik cənabları bu mülahizəti nəzəri-diqqətə alıb da belə bir niyyəti-mərhəmətkaranədə olubdur ki, məzkur bulağın ayağın dəmir turbalar ilə müstəqimən rastəbazar içərisindən apardırıb hər korpusda bir məhfəzədən əlavə, yuxarı və aşağı meydanlarda hovuzlar təşkil etdirsən.

Və zəlzələ vəqtində ianə komitetdən⁴ qalmış alati-itfaiyyə ki, bütün şəhərin malıdır və bu halda Şamaxının yuxarı hissəsində saxlanır, onun dəxi nisfini aşağıda saxlamaqdan öteri meydanların birində itfəxanə qayıtdırsın, tainki yanqı ittifaqatında kara gəlsin.

Və bu xüsusda öz əfkarın dəfəat ilə cəmaətə mə'lum edib, icrası xərcinə dəxi onlardan himmət istəmişdir. Cəmaət qəbul etmişlərsə də,

eşitdiyimizə görə, bə'zi mülkədarlar belə bir əhəmiyyətli işə rə'y vermək istəməyirlər. Əcəba, əgər bu söz doğru isə zəhi müsəməkəkarlıq deyilmi?

Əminiz ki, mülkədar həzəratı bu azca xərci verməkdə imtina göstərməyib, həm öz mülklərin və həm kirayənişinlərin malın yanqı atəşindən mühafizə edərlər. Zira, fəvqdə ərz olunan kimi, indiki tə'mirətimizin hər halda yanqıdan nə dərəcədə qorxusu olduğı mə'lumdur. Xudanəkərdə, bir bədbəxtlik üz verər isə, sonra peşimançılıq fayda verməz. Əlac-e vəqəə piş əz vüqu' bayəd kərd!*

[BU AXIR VƏQTLƏRDƏ ŞAMAXIDAN...]

Bu axır vəqtlərdə Şamaxıdan yazılmış bə'z məqalələr bir para imzalar ilə məhəlli qəzetələrə göndərilib də dərc olunub-olunmadığı gözə çarpişır. Yahu! Belə namə'qulanə hərəkətlər nə dərəcədə insanı heyrətə buraxır; çünki o imzalar ilə müsəmma olan əşxas əbədən Şamaxıda belə yoxdur.

Ələlxüsus Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov ismli Şamaxıda bir zat olmadığı kimi, yazdığı böhtandan¹ dəxi bir əsər olsun eşitməmişik və görməmişik. Heç vəqt Şamaxı üləması ittifaq və ittihadə bər'əks bir hərəkətdə bulunmuyublar. Bəlkə də onlar hər halda ittifaq və ittihad tərəfdarlarıdır.

Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov pərdəsinin dalında gizlənən vücudi-mübarəki öz vicdanına and verib, islamıyyətin buralarına toxunmasın rica edib də, minbə'd Şamaxıya dair göndərilən məqalələrə və məktublara ziyadə diqqət olunub, xassə şəxsiyyətvə və ittihadə toxunan məqalələrin mühərrirlərin kəmalınca tanınamış dərcinə müsaidə buyurmamaqların qəzetələrımız müdirələrindən acızanə istirham edirik.

* T ə r c ü m ə s i : Hadisə üz verməzdən əvvəl qarşısı alınmalıdır.

[PADAR KÖÇƏRİLƏRİ ŞAMAXI UYEZDİNİN...]

Padar köçəriləri Şamaxı uyezdinin elatı arasında hər cəhətcə ən sərvətli bir taifə olduqlarındanmı, ya nədənmi, bilmirəm, fəqət, yaylaqda olsun, qışlaqda olsun, qaliba, mücadilə, müqatilədə olub, xassə köç etdikləri zəmanda aralarında olan qətlü qarətlər vüquunda hər dəfə eşitdiyimiz kimi, bu dəfə dəxi təfsili-zeyl üzrə şayə olmuş bir xəbəri eşitdik.

Padar rüəsasından olub və bildir öz əlində öz tufəngi açılmaqla məqtul olan İbad namın oğlu Ağalar həmin may ayının yeddinci günündə əğnam və məvaşisi ilə bərabər sakin olduqları binalarından hərəkət edib yaylağa əzimet edərkən Küduri düzü denilən yerdə gecələyib qalır.

Bu xəbəri yenə Padar rüəsasından Saday namın oğulları eşitdiklərində, məzkurun köçün orada saxlatmaq və öz köçlərini qabağa salmaq qəsdilə haman yerə azim olmaq istədiklərində ataları olan Saday övladının bu gedişindən bir hadisə törənməsin deyə, onlara mane olub, haman gecə özü rakibən Ağaların köçünə gəlib də orada tövqif etməyi müşarileyhə təklif edir. Ağalar isə qəbul etməyib, işləri davaya, atışmaya müncərr olduqda Saday məqtul və bir çox qoyunlar tələf olur.

Budur bizim Padar rəislərinin ittixaz¹ etdikləri məsləki-cəhalət-karanə!..

Ah!.. ah!.. Vətəni-əzizimin zavallı övladı cəhalət qurbanları olmaqdadırlar, olduqca da halaldan, haramdan qazanılmış pullar imanlı şahidlərin, insaflı vəkillərin, daha kimlər və kimlərin ciblərinə doldurulub abruyi-islamiyyəmiş dəxi əcnəbilər qapılarında tökülməkdədir... İnsaf...

Bundan da betər olurmu zillət?!

Qardaşlarım, eyləyin bir ibrət!

[VƏSAİTİ-MƏ'LUMƏ İLƏ E'MALİ-FİKR...]

Vəsaiti-mə'lumə ilə e'mali-fikr sayəsində ixtira olunmuş dəmir yollar və paraxodlar küreyi-ərzdə vəqə olan bütün məmləkətləri, şəhərləri, hətta bə'z qəryələri biri-birinə rəbt və vəsl etdiyi bir əsrdə, bədbəxt Şamaxı, bilcümlə lətafəti-zahirə və batinədən məhrum olduğu kimi, bilkülliyyə ölkələrdən də ayrılıb sürüdən geri qalmış bir quzuya bənzəyir ki, səhrayı-nisyanə atılıb qalmışdır. Belədirmi?

Yox! yox! Quzu isə onda bir mələmək hissi, bir də ana məhəbbəti vardır. Şamaxı bunlardan dəxi məhrumdur. Bəlkə də qanqren (mövti-üzvi) olmuş bir üzvə şəbihdir ki, təbiblər təcvi zi ilə kəsilib atılmışdır?

Səyyaleyi-mədəniyyəti bədəni-ələmdə cari etməkdə üruq mənziləsində olan dəmir yolların şəhərimizdən kəsildi yi üçündür ki, bu gündən sevgili vətənimiz büsbütün ruhsuz, hissiz belə qalmışdır.

Şamaxıdan Kürdəmir mövqəfinə qədər yetmiş iki verstlik məsafədə olan birçə şosa yolumuz var isə, onun dəxi dördədən bir hissəsi dağ və təpələr olduğundan maəda, Ağsu denilən böyük bir qəsəbənin yanında şiddəti-seylan ilə cərəyan edib yolumuzu kəsən bir nəhr vardır ki, neçə illərdən bəri körpüsüz qaldığı cəhətinə əhaliyə və müsafirinə malən və nüfusen hər ildə ziyadəsincə xəsarət yetirməkdədir.

Müddətlərcə qürbətdə qalıb vətən həsrəti çəkən zavallı müsafir-lərimiz hini-övdətlərində həmin nəhrdən keçincəyə qədər vətənlərinə gələ biləcəklərinə mütməin ola bilməyirlər.

Vaxtilə bu nəhrə qurban olanlar dəxi az olmuyubdur.

Hasili-kəlam, bütün qitəati-xəmseyi-ərzi istirahət və əmniyyət ilə gəzmək mümkün olduğu bu əsri-hazırda Kürdəmirdən Şamaxıya, Şamaxıdan Kürdəmirə əzimet edəcək olan müsafir-lər bu nəhrdən əmin ola bilməyirlər.

Zira, bu nəhrdə qorxu yalnız sel cəhətinə deyil, bəlkə də bu seyli-xüruşanın içində yuvarlanmaqla gəlməkdə olan daşların cəhətinədir ki, insan deyil, filə də toxunur isə həlak edəsidir.

Hansı tacir və müsafirdir ki, bu nəhrdən az və ya çox zərərdidə olmuyublar? Hansı ildir ki, əhali malən və nüfusen bu nəhrə qurbanlar verməyiblər?

Nili-mübarək hər sənə misirlilərdən bir qurban almaqla qənaət¹ edirmiş isə də, bu namübarək nəhr ildə bizdən yüzlərcə qurbanlar alır da qane olmur.

Misirliyələri ildə bir qurban vermədən müstəğni edən həzrəti-Ömər² rəziyallahü ənh idi. Lakin bizləri ildə yüzlərcə qurban vermədən təxlisi-griban etməyə həzrətlərin neçə-neçə peyrəvilərinə ehtiyacımız olduğu halda, əsəfən bir nəfər də olsun tapa biləcəyikmi? Yə'ni Ağsu cəməatindən olsun, Şamaxı əhlindən³ olsun, elə zəvati-möhtərəmə tapılacaqdır ki, bu xüsusda lazım olan yerinə ərizə verib həmin nəhrin üzərində bir körpü tə'mir etdirməyi hökumətdən xahiş etsinlər? Heyhat!

Hələ təəccüb burasıdır ki, bu nəhrdən hansı birimiz zərərdidə oluruq isə, qəzadən belə varmış, – deyə təsəlli alıb da sakit otururuq⁴. Canım, qəzadə nə təqsir? Qədərdə nə günah?! Təqsir və günah isə bizim deyil də, kimindir? Nəhrin üzərində körpü olur, körpüdən də səlamət keçilir.

Bunu bildikdən sonra, ağlamayan uşağa məmə verməzlər, – deyə bir həqiqətin meydana olduğunu düşünüb də bu xüsusda bir tədbir etməyimiz lazım deyilmi?

Ah! Mən bu sözləri kimlərə deyirəm, yaxud kimlər eşidəcək? Ey Şamaxı əhli!⁵ Ey eşitdikcə müsəmiyə edən vətəndaşlar! Qorxmayın! Bu dəfə sizə məktəbi-milli açın demirəm ki, insafa yaraşmayan şayiələrlə övladi-vətən təkfir oluna. Mən bu dəfə sizə⁶ Ağsu çayının üzərində körpü tə'miri üçün hökumətə ərizə verin, deyə rica edirəm.

* *
*

Bu gün mayın 12-ci günü şəhərimizə poçt vürudu günü olduğu halda Ağsu çayında suların daşmasından tə'xir edib gəlmədi.

* *
*

Mayın onunda Şirvan yaylaqlarında külək və çovğun ilə bərabər yağan⁷ şiddətli qarlardan köçərilərə bir çox zərər isabət edibdir. Uzaq yaylaqlardan hələlik xəbərimiz yoxdur isə də, şəhərin təqribən on beş verstliyində olan Kürdəmiş, Avaxıl və Nağaraxana yaylaqlarında at, inək və ulaq tələfatından əlavə, təxminən iki yüzə qədər qoyun həlak olubdur.

[BAHARDAN İKİ AY YARIM KEÇİR...]

Bahardan iki ay yarım keçir isə də, bu il Şamaxı və ətrafına qaliba yağmağa olan yağmurların cəhətinə iki gün də olur isə mütəaqib gün üzü görməyib, bir xoş havayı ziyarət edə bilməmişik. Hələ qış libasından çıxma bilmədiyimizdən qət'i-nəzər, bə'zən qoca kişilər dükanlarında manqal qoyub atəşə qızındıqları dəxi gözə çarpır. Bundan qiyas olunsun ki, qışın məşəqqətindən xilas olub yazı çıxmaqla sevincək olan füyqərayi-kasibin nə dərəcədə fəlakət ilə güzəran etməkdədirlər...

Güzəştə əz in¹ şəhərimizin şərq, qərb və cənub cəhətlərində olan Pirsəid, Rus, Zoğalabad çaylarının bu axır günlərdə aşib-daşması əhaliyə və köçürülərə hər gün minlərcə zərər yetirməkdədir.

Gün keçməz ki, bu çayların birinin yaxud üçünün də əhaliyə yetirdiyi zərərlərdən bir xəbər eşidilməsin.

İllərdən bəri belə xəbərləri eşitməklə qulaqlarımız dolan biz cəmaətdə dəxi bu kimi mühüm vüquata əhəmiyyət verməyib, sakit oturmaq adət deyil, təbiət olub getmişdir. Ən gərəkli bir məsələdən ötrü bə'zən bir müzakirədə oluruq isə də, nəticəyə-kar həmən binəticəlikdən maəda bir şey olub qalır da; necə ki, sabiqdə eşidirdik ki, zəlzələ vəqtində sair şəhərlərdən ianə ünvanilə yığılıb göndərilən pullardan bir məbləğ ayrılıb ki, onunla Zoğalabad çayının üzərində mərhum Hacı Ağa Rəhim bəyin binakərdəsi olub bu gün şikəstə-bəstə qalan körpü tə'mir olunsun. Olundumu?.. Hansı ki, bu körpü yalnız Şamaxı əhlinin deyil, bəlkə də ümum köçürülərimizin və bütün əhli-dəhatımızın bədənində ruh mənşələsində kimi lazımlı tək bircə yolumuzdur.

Əgər həmin şikəstə-bəstə dediyimiz körpü şiddətlə hücumavər olan bu ilki sellərdən səlamət qala bilməz isə, əmvatı-müslimini dəfn üçün qəbristanı çayın selindən keçə bilmədiyimizdə nə edəcəyik, bilmirəm...

Bu fəqəratı yazmaqdan ümdə məqsədim Şamaxı uyezdində olan çayların bə'zisinin bu axır günlərdə əhaliyə yetirdiyi xəsarəti ərz etməkdir. Hər tərəfdən çox xəbərlər eşidirik isə də inandığımız bunlardır: Girdman çayı bir neçə qaramal apardıqından maəda, lahic Hacı Teymur namın dəxi evin aparıbdır.

Ağsu çayının nəhayət dərəcədə cərəyan edən şiddətli selindən tələf olan heyvanatdan başqa zərərində olan bağlar nə qədər isə, bizə yetişən xəbərə görə Ağa İsa bəy, Məşədi Həmid, Xəlilullah və Məşədi Əhmədin bağlarıdır və bir də Davar bağıdır ki, onu sel bit-tətam aparıbdır. Mayın 19-cu günü Şamaxı tüccari-mö'təbəranından Məşədi Məhəmmədsadiq Güləhmədov Kürdəmirdən Şamaxıya gəlirkən Ağsu çayının kənarına varid olur, çayda artıq sel olduğuna görə keçməyib, çayın qərb tərəfində olan Şıx Məcid kəndində mirab Məşədi Əbdüləzizin evində gecələyib qalır, sübh suyun əqəllən bir arşın azaldığını mülahizə etməklərinə görə faytonçusu olan Məhəmməd namın faytonunda əyləşib çaya daxil olurlar. Az getməmiş sel faytonu çevirir. Məşədi Məhəmmədsadiq isə özü ilə bərabər gətirdiyi qanovuz tayından əl çəkib, faytonun içindən çıxır; bərəkət versin ki, faytonu su çevirdikcə, yuvarladıqca fayton üzərində özün mühafizə etməyə müqtədir ola bilir. Bu əsnada Ağsu yüzbaşısı həmiyyətli Əliövsət və məzkur Məşədi Əbdüləziz rəqibən özünü yetirib müşarileyhi və faytonçunu xilas edir. Qanovuz tayın sel bir qədər aparıldıqdan sonra² onu dəxi tuturlar. Çamadanı və mabaqi əşyası axıb gedər və gedən şeylərdən bu vəqtə qədər bir xəbər yoxdur və faytonu yarım tələf halda çıxardırlar.

CÜMƏ

Sərlövhəmizdə olan “Cümə” kəlməsi bu günə qədər hər kəsə mə'lum imiş kimi sayılır idisə də, lakin bu mə'lumiyyət səthi və zahiri olub əsil həqiqəti və mahiyyəti bu günün cümə adı ilə təsmiyyəsinin vəchi naməlum bir halda qalırdı.

Bu axır illərdə qəzetə və jurnalların aləmi-islamda müntəşir olmasından müsəlmanlar da fi əl cümlədə olur isə bu təqəza pəsəndidə olub bir para əmrlərə girişmək və şüari-islam olan bə'zi şeylərin əhyasına təşəbbüs olunduqda cümə günləri dükan və bazarları bağlamaq adəti dəxi onların sırasına keçdi.

Hər nə qədər dükanları bağlamaq cümə günləri görülcək əməllərin müqəddiməsi olub yavaş-yavaş əsil mətləblərə girişmək ümidi-əbəslə olur idisə də, lakin bizlər bu müqəddimə ilə kifayətlənib əsil mətləbi büsbütün xatirdən çıxartmış olduq.

Demək istəyirəm ki, qəbul-ül islami ürfiyyədə denilib əyyami-səadətdə cümə adı ilə təsmiyə olunan bu yövmi-mübarəki ancaq iki ildən bəri tanıya bilməmiş isə də, bu da keçmişdə olduğu kimi, genə səthi bir surətdə olub bilkülliyyə zahiriyyətdən çıxmamışdır.

Sami bəy mərhum Qamusı Türkisində yazır: Cümə həftənin altıncı günü ki, cəmaət ilə qılınır bir namazi-məxsusi olub, cəmaəti-müsliminin cəm olduğu gün olmaqla böylə təsmiyə olunmuşdur: Cümə günü Cümə namazı. Bəli, cümə günü!? Cümə namazı!? Yox, yox, canım! Bu bizcə böylə degil. Cümə günündə hava xoş olur isə diltövr avı, qırğı avı, seyrü siyahət, kef, ixtilat, sazəndə, nəvazəndə, zurna-qaval, tapançabazlıq...

Hava xoş olmaz isə bəza dükanların bir qapısını açıb, bir qapısını aralı qoymaqla gizli-gizli vürüş etmək, yaxud laübalı boş-boşuna gəzmək və hərzədarlıq etmək, u u u u u.

Müsəlmanların məhz ictima' və ibadətləri üçün və'z olunan belə mübarək günü pərişançılıq və üsyançılıq ilə əncama yetirmək. Bizcə, cümə bunlardan ibarətdir. Degilmi?

Şəhərimizdə gözəlcə qiraətxanamız olduğu halda əhlimiz tərəfindən boykot olunmuş kimi olduğu üçün hələ sair günləri demirəm, hətta cümə günündə dəxi iki nəfər adam oraya getmir. Güman olunmasın ki, qiraətxanəni guya boykot edənlər məscidə gediyorlar. Xeyr!

Xeyr! Əgər böylə olmuş olsaydı, bizim bu məqaləni yazmağa ixtiyarımız ola bilməzdi.

Əhli-sünnət və əl-cümlə ilə cəmiyyəyə məxsus Cameyi şərbafımızda hələ şah da bilir ki, şərəfə sənəmmənzərdir məsəli meydanda olduğu halda cümə namazında qırx-əlli nəfər hazır olmuyorlar. (Əzancaranda və Zəncamanda). Biz şamaxılılar nə axirətimizi təhsil üçün məscidlərimizə cəm oluruq ki, əqəllən cəmət ilə bir yerdə iki rük'ət namaz qılmaq feyzini dərk edək. “Kim nə bilsin, bəlkə də Şıxminaz məhləsi əhli dəxi həmin mülahizə ilə məscidlərinə pişnamaz götürmürlər”. Və nə dünyamız pişrəfti üçün bir ictiməəmiz olur ki, minlərlə baliğ olan ehtiyacatımızın laməhalə birin müzakirəyə qoyub bir tədbir axtaraq.

İbadət ki etmirik ictiməəmiz isə də fəqət seyd üçün təşkil olunan ictiməələrdir ki, o da hər halda min günə iftiraqlara səbəb olur. Xassə, cavanlarımızın ictiməə seyriyyələri, bəli, cavanlarımızın ictiməə şeyriyyələri!

Mən qətiyyəni seyrə gedilməsin, demirəm. Baharın lətəfəti-təbiyyəi olduğundan hər kəscə mətlub və bilatəbi insanın qəlbi ona məczub olduğun bilmiyənlərdənəm. Bahar məfrəhruh insaniyyə və məhrəkhiss adəmiyyə olduğu üçün seyriyyə insaniyyə ruhu və adəmiyyə hissi ilə getməli. Və irfaq izharından dəxi:

“Bərq derəxtən səbz dər nəzər huşyar
Hər fərəqəş dəftərist mərifət kərdkar”*

– beyti-ürfanməzaqımızın mütalie etməlidir, nəinki bizim xanlarımız kimi ki, əksəriyyə seyrələri qumar, şərəb və axşama kimi tapança atmaqdan ibarətdir. Hələ onlardan sual etməlidir ki, canım, boş-boş havaya bu tapança atmaqdan nə həzz alırsınız? Yox! Yox! Bu sualları onlardan etməyə haqlı ola bilmərik. Zira biz onları tərbiyyə etmədik, məktəbdə oxutmadıq, onların səadətine, əxlaqına, hasil-kəlam, onların islamiyyətinə belə xidmət qılmadıq. Ata olub da onların barəsində atalıq həqqin ifa etmədik. Bəhraxırı onları aq oluruq. Biz bu sualları özlərimizə verməliyik ki, neyçün övladımız haqqında bunca cəfalari

* T ə r c ü m ə s i : Ağacın yaşıl yarpağı gözə işıq verir,
Dəftərin hər vərəqindən mərifət yüksəlir.

rəva görürük? Və nə səbəbə onların zayə olmasına razı oluruq? Və yenə onlar üçün məktəbi-milli açıb tə'lim etdirmirik? Və halonki məktəbi-milli bədəni-millətdə ruh məsabəsində olan bir üzvi-şərifdir ki, onsuz bütün üzvlərin məhkum-fəna olması bədihidir, ona görə də dübarə və səhhərə olaraq şəhərimiz üləmə, rüəsa və tüccarından rica edirik ki, vətəni-əzizimizin laməhalə indiki mə'sum balalarına tərəh-hüm edib də iki ildən bəri təşkil niyyətində olduğumuz məktəbi-milliyəmiz xüsusunda ənqərib bir binagüzarlıqla bu mübarək əsası tə'sis etsinlər. Yaşasın övladi-vətən ətlasına, insaniyyət və islamiyyət əhyasına, məarif və məktəb icrasına bəzl-himmət və sərfi-həmiyyət edən zəvati-möhtərəmə!

MÜHƏRRƏRAT

Fikrimcə:

137-ci nömrənidə "Həftəyi-ədəbi" ünvanı altında nəşr etdirdiyimiz məqaleyi-müfidəyi¹ oxuduq. "Şimdi gələcək həftəyi-ədəbi üçün bir sual irad ediyoruz ilax..." məfaidinə gəlincə, qəzetəniniz fəqət Bakı şəhəri üçün olmayıb, Qafqazımızın mahali-bəidəsinə şümuli olduğu mə'lumunuzdur. Binaən-əleyh bir həftə müddətində uzaq vilayətlər ilə mürasilat üçün zaman kifayət edəməyəcəyindən, bu müddətin on beş gün olmasını müqərrər etsəniz, daha münasib olur zənnimi arayı-müsibənizə ərz ediyorum.

XAQANI

Ulularımızdan eşitdiyim

Şirvan xaqanlarından, – xaqani-kəbir Mənuçöhr¹ olsa gerek, – bir gün erkən ova getdiyi əsnadə Şamaxının şimal-qərbində, ən yavıq bir məhəldə vaqə Məlhəm kəndi kənarından keçərkən, pişvazı üçün kənd əhlindən bir kimsənin gəldiyini görmədiyi halda ancaq çıpırtı yığmaqla məşğul gördüyü bir uşağı yanına çağırıb demiş ki:

– Oğlum, sizin kənddə ən böyük kimdir?

– Əmi, bizim kənddə ən böyük gamuşdur.

– Oğlum, mən oylə böyük demədim. Bunu demək istədim ki, sizin kənddə adam qabağına çıxan kimdir?

– Əmi, bizim kənddə adam qabağına çıxan itdir!

– Yox, canım, yə'ni ağsaqqal adam kimdir?

– Əmi, adam istəsən mən, saqqal istərsən bilməm.

Şah gülərək:

– Oğlum, söylə baxayım, sən burada nə yapırsan?

– Əmi, mən burada çör-çöp toplayıram!

– Oğlum, çöp mə'lum, çör nədir, əcəba?

– Əmi, çöp ayaqda duran, çör isə yerə yıxılmış çıpırtı deməkdir!

Uşağın bu sözləri xaqanın xoşuna gedər, bir qızıl çıxarır:

– Al, oğlum!

– Nədir o?

– Bir qızıldır, sənə bağışlıyıram.

– Sağ ol, əmi! Mən istəməm!

– Nəyə?

– İstəməm, çünki anam məni çör-çöp yığmağa göndərmiş, bu qızılı göstərsəm sorar ki, nerədən buldun? Şübhələnidir də, sonra sənə acıqlanar.

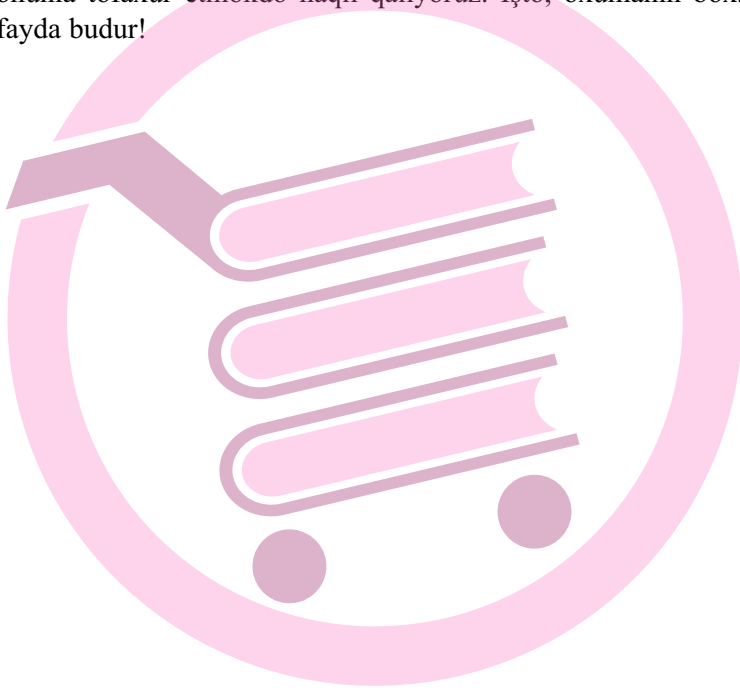
– Oğlum, mən Şirvanın şahı xaqanam. Anana söylə ki, qızılı mənə xaqan verdi.

Uşaq tə'zim edər:

– Şahım, oylə isə heç alamam, çünki padşah adama ehsan edər, bir qızıl verməz ki!.. Çox... çox versin gerek! Anam da deyər ki, gerek sənə padşah çox versin, sən bu pulun qalanını nə yaptın?

Kiçik bir uşaqda bu böyük iste'dadı görən xaqan uşaqın oxursa, şübhəsiz, gələcəkdə böyük fazil bir şəxs olacağına əmin olduğu cəhətlə, uşaqın atasını ehzar etdirib onun oxuma məsarifinə kəfil² olacağını və'd ilə uşaqın bir alim zətin təhti-tərbiyəsinə verilməsini vüzərayə əmr edər.

Əvət, oxumaq bərəkəti sayəsindədir ki, məlhəmli dülğar Əli kişinin oğlu Şirvan şahlarının sərmayeyi-təfaxürü olan "Xaqan" ləqəbini onlardan almağa kəsbi-ləyaqət edib. Xaqani Şirvani kimi bir şöhrəti-əbədiyə nail olur ki, bu gün bütün üdəba, şüəra və füzəla indində şayani-təqdir olmaqla biz şirvanlılar, xassə biz Şirvan şairləri onunla təfaxür etməkdə haqlı qalıyoruz. İştə, oxumanın bəxş etdiyi fayda budur!

I

Müdir əfəndim!

Mətbuat aləminə qədəmgüzar olan möhtərəm “Bəhlul” jurnalını mən səmimülqəlb təbrik, dəvam və bəqasını həqdən təmənna ediyorum. Məlfufənizdə xəbar, əş’ar və müştəri təmənnasında bulunduğunuzdan dolayı ərz edirəm üç-dörd ay olur ki, dükan açıb kəsbkara məşğul olduğumdan, idarələrə mə’lum olduğu kimi, xəbarnəvisliyi bilküllüyyə tərk etməyə məcburəm.

Və kəza müştəri aramağa daha kəsretilməşəğilimdən vəqtim qalmadıği üçün cənablarınızdan münfəiləm.

Ancaq həyati-milliyəmizə dair şe’r yazmaq ilə müavinətinizdə bulunmaqda olacağımı, yazdığım şe’rləri imzasız dərc etməmiş şərt ilə və’d ediyorum.

Ələkbər Sabir Tahirzadə Şirvani

Bə’d-əttəhrir. Əfəndim! İnsafsız adamlar az deyildir, bəsa olalar ki, bir şəxsin, ya bir əmrin əleyhində mənim əqidəmin bər’əksi olan qərəzi-şəxsiyyə, xahişi-nəfsaniyyələr sayəsində məktublar yazılsın, sizi inandırmaqdan ötrü mənim adım ilə imzalıyıb göndərilsin, siz də aldanasınız. Ona görə lazım gətirir ki, əvvələn, mənim şiveyi-xəttimə diqqət buyurub tanıyasınız və saniyən, minbə’d sizə göndərəcək olduğum kağızda imza qoymuyub, əvəzində sizin poçta nömrənizi yazacağam (248).

II

Fi 17 yanvar 1908

Şamaxıdan

Qoridə maarifpərvər Sultan Məcid Qənizadə hüzurlərinə!

Bə’d-əssəlam, himmətzədə pərvəranələri sayəsində yazdıqları məktubi-ali rəsidiyi-dəsti-minnətdarımız oldu. İxtar: kəndi alış-ve-rişimə dair rusca danışmaq, imza etmək və paketlər ünvanı yazmaq kimi şeylərə müqtədirəm. Rusca qələmə alınmış yazıları layiqincə oxuya bilmirəmsə də, çap olunan kitabları bir əndazəyə qədər oxuram. Vəqt müsaidə edər isə mütəliatda, mükəlimatda bulunduğumca, əmri-

mə kafi dərəcədə rusca yazmağa, oxumağa və danışmağa müvəffəq ola biləcəyim bədihi olsa görək.

Metrik şəhadətnaməsi hazırdır isə də, Şamaxı şüə qazisi uyezdnı olduğundan qanun mövcibincə attestat şəhadətnaməsi Bakıda qubernski qazidən alınmalıdır. Ona dəxi müvəffəq olmağım vasitə ilə olur isə Bakıda çox zəvat tapa bilərəm...

Məktubumun üzərində olan paketin rusca yazısı kəndi xəttimdir.

Baqi ixlas və məhəbbət, əfəndim.

Həqiqi dostum Firidunbəy¹ cənablarına müxlisənə salam edirəm.

Müxlisiniz Ələkbər Sabir Tahirzadə Şamaxı.

Bə'd-əttəhrir:

Bu gündən e'tibarən naçalnikə ərizə verib əxlaq şəhadətnaməsi almağa mübadirət etdim. Şəhadətnaməni alandan sonra Bakıya imtəhandan ötrü getməliyəm. Çarçəşm intizar ilə cəvabınıza müntəzirəm.

Ə.S.

III

Fi 27 yanvar 1908.

Şamaxıdan.

Qoridə dusti-dirin və bəradəri-sədaqətayinim Sultan Məcid hüzurisəriflərinə!

Məktubi-məvəddətüslubunuzu ikinci dəfə olaraq dəsti-şükranə aldım. Həqiqi-acizənəmdə ibzal buyurduqları təvəccöhəti-alilərinə qarşı təşəkkürdən acizəm.

Ümum əbnayi-vətən uğrunda bəslədikləri hissiiyyati-millətpərvəranələri ərzi-təşəkkürə mövcib ikən acizləri kəminin qələmi-şikəstərəqəmi o təşəkküratın ifasından aciz olduğu təbiidir.

Asari-naçizənəm cəhətinə təşviq və təhris babindən tövsif və təcimdimdə yazdıqları bəyanati-alilərinə izhari-itminan edərək üdəbə və şüərayi-əsrimizin rəhleyi-tədrisində feyzi-ifadələri ilə müstəfiz olmağa çox müştəqəm.

Hissiiyyati-sədaqətpərvəranələri ilə acizlərini məarifə xidmət və müəllimlər sırasına cəlb etməyə iqdām buyurduqları də'vətnamələri bir səmimi məhəbbətdən nəş'ət etdiyin dərk edirəm. Yoxsa o rütbeyi-üzmayə ədəmi-ləyaqətimi kəndim gözəlcə hiss edirəm.

Bəli!

Didey-e pak in çenin binəd,
Nazənin comle nazənin binəd*.

Bari şimdilik lazım olan şəhadətnamələri hazırlamışam. Bir neçə gündən sonra Bakıya getmək xəyalında varam. Həqiqətən siz buyuran kimi sabun və cızlaq tiyanının qırağından qurtarıb, bir neçə dəqiqə ömrümdə insan kimi asudə nəfəs çəkib, ehtiramati-mövhibeyi-vicdaniyyəmi sevgili millətimin tərəqqi və təalisi yolunda ərseyi-şühudə qoymaqlığımı bargahi-həzrəti-qaziyül-hacatdən müstəməndanə niyaz edirəm.

Hələlik imtəhan məsələləri ilə dolaşmaqdayam. Bu əqəbəyi keçdikdən sonra vəqtim müsaidə etdikcə rusca öyrənməyə sə'y edəcəyəm. Baqi ixlas və məhəbbət.

Əli Sabir Tahirzadə Şirvani

IV

Fəzilətli Sultan Məcid Qənizadə hüzeni-şeriflərinə!

İxtar:

Mənim imtəhanım xüsusunda Bakı qubernski məclisin təyin etdiyi gün ki, həmin aprelin 11-ci günü idi, Bakıda olub cami'i-şərifdə imtəhan verdim. Attestatım isə əngərrib şeyxülislam idarəsindən gələsidi.

Aprelin səkkizində Tiflisdə idim. Çox istərdim ki, oradan xidmətlərinizə gəlib, sizi və qaibənə dost dutduğum Firidunbəy cənablarını ziyarət edəm. Bəxtin ədəmi-müsaidətindən, vəqtin tənqliyindən Bakıya qayıtmağa məcbur oldum. Ona görə də çox təəssüf edirəm. Müşarileyh cənablarına müştəqənə səlam edir, feyzi-ziyaretinə nail olmağımı dərgahi-həqdən niyaz edirəm. Baqi ixlas və məhəbbət.

Şamaxıdan Ələkbər Sabir Tahirzadə

23 aprel 1908

* T ə r c ü m ə s i : Pak görər pak görən nəzər hamını,
Nazənin-nazənin görər hamını.

Maarifpərvəri-möhtərəm Sultan Məcid Qənizadə hüzeni-alilərində!
Rüfətli bəy əfəndim!

Sabiqdə məhəlli qəzetlər vasitəsilə nəşr olunan mənsəbinizdən əzliniz xəbəri-hüznəvərinə hər nə qədər qəzetə idarələri təkzib edirlər idisə də, bilkülliyyə əmniyyəti-qəlb hasil olmurdu. Binaənəleyh bu xəbəri-küdurətəngiz Şamaxıda olan dostlarınız üçün bir mayeyi-alam, bir məbdəi-əkdar olmuşdu.

Bunu mütəəqib dusti-həqiqimiz Mahmudbəy¹ cənablarına və nuri-çəşmi Məhəmmədtəqi² bəradərimizə tərəfi-alilərindən irsal buyurulan məktublara o sözlərin əsassız olduğunu yazmış olduğunuzu bilmişdik. Bilmişdik isə də, yenə rahat olamıyorduk. Ta ki, qəzetələrdə təbdili-mənsəb xəbəri-məsərrətəxşalərini oxumaqla məfövqülhədd məmnun olduq.

Bu mənsəbi-alilərin təbrik ilə zati-ədiyələrinin yövmen-fəyövmen tərfi'i-rütbə etməkləri ilə millətə xidmətdə paydar və bərqərar olmaların cənab həqdən ən səmimülqəlb niyaz edirəm.

Acizlərinə gəlinə, bu vəqtə qədər çarçəşmi-intizar ilə yolunuzu gözləyənlərin ən birincisi mən idim. Zira zati-fəzilətməabləri ilə məvasilətmizi arzu edirdim. Həm də kəndi əfkari-məxsusəmi şifahi olaraq ərz edəcəkdik.

Nə edəyim ki, Şamaxını ədəmi-təşrifinizlə bu məqsədimə müvəffəq olamadım³.

Şimdi müsaidə edər isəniz burada olsun kəndi halımdan bir qədər yazmaq istəyirəm.

Əvvələn, Şamaxının halı sizə mə'lumdur. Siz də bilirsiniz ki, bura mənim kimilər üçün bir zindani-fəlakətşümuldur. Odu ki, getdikcə məişətim tənəzzül ediyor. Əvət, bu tənəzzülü mən də sevirəm; çünki iştiyaq və məhəbbətim elm və məarifədir. Boylə olduğu üçündür ki, beş ay olur ki, mədari-məişətim olan dükancığazımı fūrux edib, üsulitədrisin əməli olaraq qanun və qəvaidin təhsil üçün fəzilətməab Əbdülxalıq əfəndinin məktəbinə getməklə bərabər, məktəbə lazım olan ülumə də kəsbibələdiyyət etmişəm.

Hala iki aydan ziyadədir ki, o məktəbdə uşaqlara tə'lim edirəm. Həm də tə'limimi təqdir ediyorlar.

Şimdi əcəba nə ediyim? Bir yer yox ki, oraya tə'yin olunub da vəzifəmi icra edəyim.

İki ay bundan müqəddəm “Tazə həyat”da⁴ Bakıdakı “Səadət” məktəbinə iki nəfər müəllimin lüzumi bəbində bir e’lan⁵ var idi. Bu e’lanı görərək mən də oraya bir ərizə verdim.

Bu anə qədər bir xəbərim yox. Bilmirəm nasıl oldu?

Bunlara o qədər əmniyyətim yoxdur. Yalnız ümidim sizədir ki, təhri-idarənizdə və ya başqa yerlərdə məhlul bir yer bulunar isə orasını acizləri üçün qazanmağa çalışacaqsınız.

Hər halda mövqei düşdükdə bəndələrini fəramuşi-xatir etməyib, məmnun edəcəyinizə əminəm. Baqi ixlas və məhəbbət.

Əli Sabir Tahirzadə Şamaxı

17 avqust 1908

VI

Sultan Məcid hüzeni-şəriflərinə!
Davərim, əfəndim!

Ke dəst-e teşne migirəd bər abi?
Xodavəndane fəzl axər səvabi!*

Keçən sənə öz həmvətənlərimə xidmət etməyə himmət bağladım. Lakin bu xidmətlərə qarşı onlardan mükafat əvəzinə aldığı mücazatlara da pək ağladım... Daha taqətim, taq və səbrim başa gəlibdir. Yusif¹ kimi ixvan əlində əsir qalmışam. Birisi silli ilə üzümə urur; ağuşi-məhəbbət açıb o birisi tərəfə yönəldikdə yumuruğun başıma zolluyur; ondan rugərdan olub başqasına mütəvəccəh olduqda döşümdən itəliyyir, ağzıma urur; ona dal çevirəndə digəri dalımdan urur, ağzı üstə yıxılıram...

Halım fəna, güzəranım bir qəmli faciə mənziləsinədir...

* T ə r c ü m ə s i : Təşnələrə əl tutar kim bir qaşığı su ilə?
Fəzilət əhli, axır səvabə hümmət eylə!

Bir daha Şamaxıda qalmağa tabü təvanım qalmıyıbdır. Bir nəfər həvadar və qəmxaırım yoxdur. Yenə sizə ümidvar olub da dərdlər verməyə cəsərət edirəm.

Baz amədəm be dərgəhe to ilticakonan,
Gər hacətəm rəva nəkoni ru koca konəm?*

Acizənə istida edirəm bundan artıq mənim burada “katorqa” cəzasına məhkum olub qalmağıma razı olmuyasınız. Lütf və mərhəmət əlinizi mənim tərəfimə uzadıb, bu cəhənnəmdən məni xilas edəsiniz. Baqi ixlas və məhəbbət.

Ələkbər Sabir Tahirzadə Şirvani.

21 nömrəli “Zənbur” məcmuəsinin² poçta qutusunda “Rəhm qıl, Sabir!” ünvanlı bir beyt³ var idi. Şamaxılılar məni zənn etdilər və halonki mən deyiləm. O dəxi məndən ötrü tə’sirbəxşi-su’i-zənn oldu...
Təvəkkül bəxuda!

VII

Məktubi-məxsusi
Möhtərəm əfəndim!

İki həftə bundan qabaq xüsusi məktubumla bərabər keçənlərinde “İrşad”da çap olunmuş şe’rlərimdən bir danə göndərmişdim. Və keçən həftə Səmədovlara¹ yazdığım xüsusi bir məktub ilə bərabər “Məmdəlinin”² həqqində yeni dediyim bir şe’ri dəxi göndərmişdim ki, sizə yetirsinlər. Ümmid ki, vüsul olmuşdurlar. Budur, bu gün də bir şe’r göndərirəm.

Əfəndim! Yavaş-yavaş dirçəlirəm. Ümidvaram ki, çox şe’r yazam. Baqi məhəbbət.

Dostunuz Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani.

16 yanvar.

25 məhərrəm.

* T ə r c ü m ə s i : Gəldim hüzuruna, sənə mən bir rica edim,
Rədd eyləsən, de, onda qapından hara gedim?

VIII

Ruhum, canım, Şərifzadə!

Bu gün bir həftədəir Tiflisdəyəm. Şamaxı əhlindən bir namünasib yoldaşım dəxi var idi ki, onun işinə Tiflisdə surət verməyə aramızda olan qohumluq məni məcbur etmişdi. İşini bitiririk. Şimdi üç gündür ki özü də getdi.

Faiq əfəndi¹ məni artıq düşdüyüm mənzildə qoymayıb evə, yə'ni Mirzə Cəlil bəradərimgilə gətirdi. Üç gündür Mirzəgildəyəm. Sidqizadədən² və məxdumunuz Əbdüləzizdən ziyadəsincə razıyam.

Bəradər! Sentyabrın birindən bu günə qədər xəstəyəm. Üç ay Bakıda doktorlar qapısında, iki ay da Şamaxıda moqtorlar qapısında təz'yii-həyat etdim. Dərdimə əlac bulamadım. Axır laəlac olub, müalicə üçün Tiflisə gəlmişəm. Görəyim burada sağala biləcəkmiyəm?!

Doktor Rudnikovdan dava yeyirəm. Xəstəliyim qara ciyərimin böyüməsindən nəş'ət etmiş.

Şamaxıda ikən Mirzə Cəlildən məktub almışdım. Yazmışdı ki, fevralın on beşinə qədər Tiflisə gedəcəyik. Hələ bu vəqtə qədər gəlməyiblər. Və Faiq əfəndi iki gündür ki, kəndə getdi.

Sizi arzu ediyorum. Tiflis soyuqdur, peçin qırağından ayrılmayıram. Siz də kürsüdən çıxıbilməzsiniz zənn ediyorum. Pəs nasıl görüşəcəyiz, sağlıq olsun. Faiq əfəndi gedərkən mənə söylədi ki, Şərifzadəyə məktub yazdıqda məndən dua yaz və zimmən ixtar et ki, onun məktubuna cavab yazmaz isəm qiyamətmi qopar?

Bağı afiyət və səlamətlik üzrə yaşamanızı niyaz edərək xətmikələm ediyorum.

Qaraladığım sətirlərdən halım sizə mə'lum olar zənn ediyorum.

Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani
Fevral 6, ruzi-yekşənbə, 1911

Cavab yazasınız rica ediyorum.

Arizi-qəmlər əlindən ki, başım şişmiş idi,
Zənn edərdim ona bəlkə edə çarə ciyərim;
Bəxti-mənhusimi gör, mən bu təmənnədə ikən
Başladı şişməyə imdi üzü qarə ciyərim.

Ə.S.

IX

Qardaşım Səhhət!

Müalicədən ötrü Tiflisə gəldikdən sonra sənə məktub yazmamışam; zira ki, halım müsaid olmayıbdir. Mirzə Cəlil və Həmidə xanım cənablarından çox razıyam. Bilmirsən mənə nə qədər ehtiram edirlər! Bu neçə müddətdə təmam məxaricimi və zəhəmatımı mü-təhəmmil olmuşlar. Məni mehmanxana ya xəstəxanada yatmağa razı olmadılar, öz evlərində mənzil vermişlər. Xülasə, bilmirəm nə dil ilə təşəkkür edim, rəbbi-təala həzrətləri əvəz versin. Bu qədər bil ki, öz evimdən artıq mənə pərəstartiş edirlər. Doktorları cəm' edib, konsultasiya yaptılar; doktorların bəzisi operasiya, yə'ni əməliyyatı-cərrahiyyə icra etmək lazım bildi. Mənə təklif etdilər ki, ciyərindəki illət kəmalınca bizə mə'lum və müşəxxəs deyildir; razı olsan əməliyyatı-cərrahiyyə yaparıq; ciyərlərindən kəsmək lazım isə, kəsərik, yox, lazım deyilsə, yenə kəsdiyimiz yeri tikib, əlac edərik.

Dedim:

– Bağışlıyınız, doktor əfəndilər! Mənim qarnım portmanat, kisə deyil ki, istədiyiniz kimi açıb, qapayasınız. Bəlkə kəsdiniz, sonra əmələ gəlmədi?!

Mənim bu sözüüm həkimlərin çox xoşuna getdi, gülüşdülər. Və bu-radakı əhibba da doktorların qət'i söz vermədiyinə görə əməliyyat icrasına razı olmadılar. Hələlik daxili müalicə ilə müdara edirəm. Doktor Kasparyans mənə müalicə edir.

Mövla görəlim neylər. Neylərsə, gözəl eylər.

Baqi ixlas və iradət.

Qardaşım Ə.Sabir.

15 iyun 1911.

X

Qardaşım Səhhət!

Məktubun yetişdi. Evdən, uşaqlardan bir əndazəyəcən nigəranlığım rəf' oldu.

Qaldı ki, mənim əhvalım, sabiqdə sənə məktub yazdığım halda indiki haldan min dəfə yaxşıraq idi; özüm öz bədbəxtliyimə bais oldum. Doğrusu, Mirzə Cəlil və Həmidə xanım cənablarının həddən artıq iltifatlarından xəcalət çəkdiyimə görə çalışdım ki, bəlkə bir az tez səhhət tapım; daha da xəstəliyim şiddət elədi. Boylə ki, burada bir nəfər Qandəmirov adlı doktor var, – İran konsulunun məxsusi həkimidir, Rusiyada və Yevropada təhsil etmişdir, osmanlı türkcəsilə də gözəlcə danışır, – getdim onun yanına. Məni müayinə etdi, soruşdu ki, kimdən əlac edirsən. Dedim:

– Doktor Kasparyansdan.

Dedi:

– Kasparyans eyi bir doktordur, lakin bir qədər ixtiyarlaşmış.

Doğrusu, onun bu ibarəsi gəyətdə mənim xoşuma getdi. Türklərə məhəbbətimin kəsərindən xəyal etdim ki, bu adamın danışığı yalnız mənə əlacdır.

Ondan əlac istədim. Mənə bir həb və bir içmə dərman yazdı. Dedi ki:

– Bu həbdən gecələr yatan vəqtdə iki danə atarsan, o içmə dərmandan da iki saətdə bir xörək qaşığı içərsən. Bir az vəqtdə bütün-bütünə səhhətyab olarsan, şişmanlaşarsan. Vətəninə gedib, qəzetələrdə məni mədh edərsən.

Bu adamın yazdığı davaları Mirzə Cəlil cənablarına məsləhət etməmiş, aldım. Çünki bilirdim ona məsləhət etsəydim, razı olmayacaqdı. Həkim iki həb demişdisə, mən gecə bir danə həb atdım. O qədər məni ishala apardı ki, daha taqətim qalmamışdır. Xəcalətimdən əhvalatı Mirzə Cəlil cənablarına deməyə utanıram. Yenə də doktor Kasparyansa ricu' etmişəmsə də, lakin həyatımdan bilkülliyə qət'i-ümidəm. Axır nəfəslərim olduğun dərk edib də, bu məktubla sənə əhvalımı xəbər verirəm. Bir qədər babət olar isəm Şamaxıya qayıdacağam. Məndən Mahmudbəyə səlam et. Mehdibəy Hacınski¹ cənablarına ayrı məktub yazmaq fikrindəyəm. Lakin əlim daha qələm tutmayıdır. Əhli-

əyalımı sizə, sizi də Allaha tapşırıram. Ölürsəm, qəm etmərəm; çünki bilirəm siz mənim asarımı təb' etdirərsiniz. Baqi vəssələm.

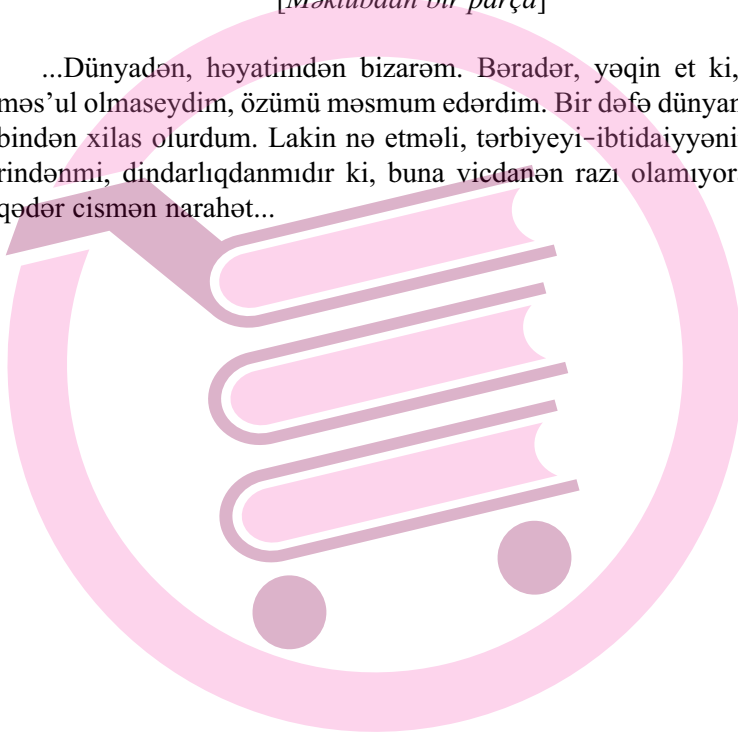
Qardaşın Ə.Sabir

27 iyun 1911

XI

[Məktubdan bir parça]

...Dünyadən, həyatimdən bizarəm. Bəradər, yəqin et ki, şə'r'ən məs'ul olmaseydim, özümü məsmum edərdim. Bir dəfə dünyanın əzabından xilas olurdum. Lakin nə etməli, tərbiyəyi-ibtidaiyyənin tə'sirindənmi, dindarlıqdanmıdır ki, buna vicdanən razı olamıyoram. Nə qədər cismən narahət...

İZAH VƏ ŞƏRHLƏR

İzahlarda “Hophopnamə”nin 1912-ci il çapı “birinci nəşr”, 1914-cü il çapı “ikinci nəşr”, 1922-ci il çapı “üçüncü nəşr”, 1934-cü ildə buraxılan “Bütün əsərlər” “dördüncü nəşr”, “Hophopnamə”nin 1948-ci il çapı “beşinci nəşr” 1954-cü il çapı isə “altıncı nəşr” deyə qeyd olunur.

SATİRALAR

1911

SUAL

(“*Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba*”)

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (2 yanvar 1911, № 1) *imzasız* çap olunmuşdur. Yalnız son üç nəşrə daxil edilmişdir.

[LƏ’NƏT SƏNƏ, EY CƏHL, NƏ BİDAD EDİYORSAN!]

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (4 yanvar 1911, № 3) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Habil və Qabil* – Din tarixində Adəm peyğəmbərin oğulları sayılır. Qabil paxıllığından və qısqançlıqdan öz qardaşı Habilə öldürmüşdür. Bu qan tarixdə ilk cinayət sayılır. Şe’rdə həmin əfsanəvi hadisəyə işarə olunur.

² Dördüncü nəşrdə *ilə* əvəzinə: *elə*.

[QAFİL YAŞAMAQDANSA GÖZƏL KARDIR ÖLMƏK]

(Səh.7)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (10 yanvar 1911, № 8), az sonra isə Həş-tərxanda çıxan “Bürhani-tərəqqi” qəzetində (21 yanvar 1911, № 131) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə *qəflətlə* əvəzinə: *qəflətdə*.

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ

(“*Nasirülmülk, sənə boylə gümanum yox idi*”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (13 yanvar 1911, № 11) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Nasirülmülk* – İranda Qacar sülaləsinin son hökmdarı, az yaşlı Əhməd şahın hakimiyyəti dövründə (1909–1925) naibüssəltənə olmuşdur.

² Məhəmmədli şah taxtdan salındıqdan sonra Odessaya, oradan da Berlinə gedir. Berlində *Nasirülmülk* ilə görüşmək istədikdə, *Nasirülmülk* onu rədd edir. Həmin əhvalata işarə olunur.

NASİRÜLMÜLK BAKIDAN İRANA AZİM OLDUQDA

(“*Məncə, İrana əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk*”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 yanvar 1911, № 12) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

MÜXBİRÜSSƏLTƏNƏYƏ

(“*Yapdığın hiyləni hər günkü qəzetdə oxudum*”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 yanvar 1911, № 12) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrdə “*Təbriz hakimi Müxbirüssəltənəyə*” adı ilə verilmişdir.

¹ *Müxbirüssəltənə* – Təbriz hakimi, məşrutə uğrundakı mübarizənin əleyhdarlarından biri idi.

[ƏCDADINA ÇƏKDİ, PƏDƏRİN MÜTLƏQ UNUTDU]

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (17 yanvar 1911, № 14) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə taziyanədən əvvəl şairin belə bir qeydi vardır: “*İranda məclisi-məb’usan topa tutulan vəqt demişdim*”.

¹ *Zöhhak* – Qədim İranın əfsanəvi padşahlarıdır. Guya çiyinlərinə iki ilan yapışmış imiş, bu ilanlar ona əzab verməsin deyə bunlara gündə iki uşağın beynini yedirərmiş. Tarixdə ən zalım padşahlardan biri kimi məşhurdur.

² *Cingizxan (1155–1227)* – Monqol xanı və sərkərdəsi idi. 1206-cı ildə xaqan elan edilmişdi. Onun hakimiyyəti dövründə (1206–1227) Monqol dövləti təşkil olunmuşdur. Qonşu dövlətlərin feodal dağınıqlığından istifadə edərək Şimali Çinə, Şərqi Türkünstan, Xarəzm dövləti və başqa ölkələrə bir sıra işğalçı yürüşlər etmişdir. 1220-ci ildə Cingizxanın süvari dəstələri İrana, sonra isə Azərbaycana soxulmuş, Təbriz, Marağa, Gəncə, Şamaxı və s. şəhərləri çapıb talamışdı.

MÜHABİRƏ

(“– *Qafqaz əhli üç il ərzində nə e’mal eylədi?*”)

(Səh.8)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (18 yanvar 1911, № 15) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

[MİLLƏTİNİN HALI PƏRİŞAN OLA]

(Səh.9)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (18 yanvar 1911, № 3) “(....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Bu satıra şair Əliqulu Qəmküsarin 1959-cu ildə Azərnəşr tərəfindən buraxılmış “Seçilmiş əsərləri”nə salınmışdır. “Hophopnamə”yə ilk dəfə daxil edilən bu şe’er nə üçün Qəmküsarin yox, məhz Sabirindir?

Əvvələn, ona görə ki, “(....)” imzası 1910–1911-ci illərdə “Molla Nəsrəddin” jurnalında yalnız Sabirin işlətdiyi gizli imza idi və bu imza ilə çıxan satiraların 24-ü “Hophopnamə”nin Abbas Səhhət tərəfindən hazırlanmış ilk nəşrlərindən başlayaraq Sabir külliyyatının bütün sonrakı çaplarına daxil edilmişdir. Əliqulu Qəmküsarin isə bu imza ilə nəşr olunmuş başqa bir əsəri elm aləminə məlum deyildir. İkincisi, 1911-ci ilin mart ayında xəstəliyinin şiddətlənməsi ilə əlaqədar olaraq Sabir “Molla Nəsrəddin”dən ayrıldığı zaman həmin imza da xalq şairi ilə birlikdə jurnalın səhifələrini tərk etmişdir. Əliqulu Qəmküsar isə yaşayırdı, Sabirin vəfatından sonra o, bir satirik şair kimi daha qızgın fəaliyyət göstərir, bir müddət hətta “Molla Nəsrəddin”in redaktorlarından biri olur. Həmin imza Əliqulu Qəmküsarin olmuş olsaydı, jurnalın səhifələrindən tamamilə çıxmazdı. Nəhayət, əsərin dili, üslubu ilə xalq şairinin satirik ifadə tərzindəki sıx əlaqə də bu şe’rin məhz Sabir qə-

ləminə məxsus olduğunu bir daha təsdiq edir. O da maraqlıdır ki, son vaxtlara qədər tədqiqatçılar həmin şeirdən adətən Əliqulu Qəmküsarın Sabirənə şerlərindən biri kimi danışmış və bu şe'r üzərində böyük şairin "Səbr elə" satirasının "aydın təsirini" qeyd etmişlər.

¹ *Çakər* – Xalq cənnət vədi ilə sakit etməyə çalışan yarı şair, yarı ruhani bir adam idi.

² Jurnalda bu sözün üzərinə çıxış əlaməti qoyulub, "*Məşədi Məhəmməd Kələntərov*" deyərək izah verilmişdir.

MÜXABİRƏ

(*"Məmdəli: Sevgili sultan babam, söylə, sənin halın nədir?"*)

(Səh.10)

İran şahı Məhəmmədəli ilə Türkiyə sultanı II Əbdülhəmidin söhbəti şəklində yazılan bu satira ilk dəfə "Molla Nəsrəddin" jurnalında (18 yanvar 1911, № 3) *imzasız* çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci nəşrdə *sərlövhasiz*, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə "*Məmdəli və Həmid*" adı ilə verilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə *halın* əvəzinə: *fikrin*.

² Jurnalda *gəzib* əvəzinə: *bütün*.

ABBAS AĞA DEYİR Kİ

(*"Can verib millətə, ali, əbədi nam alırız"*)

(Səh.13)

İlk dəfə "Günəş" qəzetində (19 yanvar 1911, № 16) "Ə.S." imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Abbas ağa* – Təbriz mücahidlərindən idi. İranın baş naziri Mirzə Ələsgər xanı (Atabəy Əzəmi) öldürmüşdür.

² Dördüncü nəşrdə *kam* əvəzinə: *can*.

³ Dördüncü nəşrdə *yeni* əvəzinə: *iki*.

DREPER DEYİR Kİ

(*"Elm olduğu yerdə olamaz dinü dəyanət"*)

(Səh.13)

İlk dəfə "Yeni həqiqət" qəzetində (23 yanvar 1911, № 2) "Ə.S." imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Dreper, Con Uilyam (1811–1882)* – Amerikan kimyaçısı və fizioloqdur. “Avropanın əqli inkişafının tarixi” (1867–1870), “Din və elm arasındakı münaqişənin tarixi” (1874) və bir sıra başqa əsərləri ilə geniş şöhrət qazanmışdır.

² *Əhməd Midhət (1845–1913)* – Məşhur türk yazıçısıdır. Bir sıra tarixi və məişət romanlarının, hekayə və öçerklərin müəllifidir. Avropa ədəbiyyatından çoxlu tərcümələr etmişdir. “Xaceyi-əvvəl” (Birinci müəllim) ləqəbi ilə məşhurdur.

³ Bu bənd son iki nəşrdə verilməmişdir.

AVROPADA MƏMDƏLİNİN EŞQBAZLIĞI

(“*Məmdəli: Rəhm et mənə, can madmazel!*”)

(Səh.14)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (25 yanvar 1911, № 4) *imzasız* çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “*Gəl mənə! – Gəlmənəm!..*” adı ilə verilmişdir.

Məhəmmədli şah taxtdan salıxdan sonra Odessada yaşayırdı. Bir aktrisaya vurulmuş, ondan rədd cavabı almış, lakin dalınca Avropaya qədər getmişdi.

“Günəş”də (29 noyabr 1910) çap edilən “*Bizim Məhəmmədli eşqbazlıq edirmiş*” başlıqlı yazıda keçmiş İran şahı Məhəmmədli Mirzənin başına gələn macəralar haqda deyilirdi. “...Məhəmmədli Mirzənin Odessadan Avropaya getməsi siyasətçiləri narahat edib. Odur ki, Tehran hökuməti onun dalınca adam salıb, öyrənib ki, keçmiş şah 19 yaşlı bir irləndiyalı rəqqasəyə bənd olub. Rəqqasə onu rədd edib, Avstriyaya – Vyanaya gedib. Məhəmmədli Mirzə qıza orda da evlənməyi təklif edib. Qız yenə rədd cavabı verib. İndi şah onu şəhərbəşəhər izləyir”.

Sabirin bir neçə satirasında Məhəmmədli Mirzənin mənəvi, siyasi eybəcərlikləri, milli xəyanət və etinasızlığı tənqid edilmişdi. Həmin xəbərin təsiri ilə qələmə alıb “Molla Nəsrəddin” jurnalına göndərdiyi “Avropada Məmdəlinin eşqbazlığı” satirasında keçmiş İran şahının mənəvi kasıblığı və əxlaqi düşkünlüyü həm onun öz dili, həm də adı bir kişi kimi belə dəyərsizliyi rəqqasə madmazelin dili ilə ifadə olunurdu:

Məmdəli

Rəhm et mənə, can madmazel!
.....”

¹ *Şəddad* – Yəmənün qədim hökmdarlarından. Əfsanəyə görə, Hut peyğəmbərin dövründə yaşamış, lakin onun peyğəmbərliyini təsdiq etməyib kafir qalmış və öz tərəfdarları ilə birlikdə guya Cəbrailin seyhəsi (çığırtısı) ilə məhv olmuşdur.

² *Nəmrud* – Qədim Babil şəhərini tikdirmiş bir hökmdardır. Təxminən 4600 il bundan əvvəl yaşamışdır. İmansızlığı, İbrahim Xəlil peyğəmbəri oda atıb yandırmaq istəməsi ilə məşhurdur. Qədim dünyanın ən zalım hökmdarlarından biri sayılır.

YUXU

(*“Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsun”*)

(Səh.16)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (28 yanvar 1911, № 7) “Palanduz” səhifəsinin 4-cü nömrəsində “*Nizədar*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Sabirin “Palanduz” səhifəsi üçün və onun müdirinə xitabən Şamaxıdan yazıb göndərdiyi: “Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsun” misrası ilə başlanan “Yuxu” adlı satirası təkcə öz müəllifinin çar üsul-idarəsinə atəş açan, дума seçkilərindəki qanunsuzluğu, hiylə və rüşvətxorluğu rüsvay edən məzmunca dolğun satiralarından biri olmaqla qalmayıb, eyni zamanda, Nizədar ilə qələm dostu – məzhəkə səhifəsinin müdiri Heyvərə arasındakı ədəbi əlaqələrin xarakteri və istiqaməti barəsində də az-çox müəyyən təsəvvür doğurur.

Satira məzmunca biri-digərini davam etdirib tamamlayan iki hissədən ibarətdir. “Yuxu” adı altında verilmiş birinci hissədə Nizədar öz qələm dostu Heyvərəyə müraciət edərək ondan gördüyü yuxunu yozmasını xahiş edir. Şair yuxusunda görür ki, yenə Bakı şəhərindədir. Şəhərin mərkəzdən uzaq küçələrində böyük bir canlanma var. Əvvəllər gediş-gəliş nə olduğunu bilməyən, zülmət gecələrin tərkində ətalət yuxusuna dalan tozlu-palçıqlı küçələr indi tamam başqa bir rəngə boyanmış, işığa qərq olmuşdur. Ömründə bu tərəflərə ayağı dəyməmiş əyanlar, şan-şöhrət sahibləri indi qapıları bir-bir döyür, ev sahibləri ilə tanış olub, onların bəzisinə pul təklif edir, bəzisinə yağlı vədlər verir... Yuxudan qəfil oyanan şair bu hadisənin mahiyyətini, alış-verişin səbəbini bilmək istəyir və Heyvərəyə müraciətlə deyir:

*İndi, ey Heyvərə, varınsa hünər,
Söylə tə'birini bilirsən əgər?!
O soxaqlar, o şəxslər, yahu,
Kimdir aya, nədir, nə işdir bu?*

Əsərin əsas məqsədi, satiranın ideya məzmunu bunun ardınca gələn və hadisənin məntiqi davamı olan ikinci hissədə açılır. “Tə’bir” adı altında gədən həmin hissə Heyvərənin dilindən Nizədara müraciət şəklində yazılmışdır. Heyvərə dostunun yuxusunu belə yozur:

*Nizədara, edib yuxun tə'sir,
Guş ver, mən edim onu tə'bir:
Gördüyündür Bakı qlasnuları
Ki, təmizlətdilər kuçə-bazarı;
Gecələr gəşt edib yığırlar “səs”,
Arifə bir işarə olmuş bəs!..*

“Yuxu” satirasının digər əks-sədası “Palanduz” un elə həmin nömrəsində çıxan “*Qlasnılıq məsələsi*” felyetonundan gəlir. “Palanduz” satira məclisinin bayraqdarının – Nizədarın yeri yaman görünürmüş ki, onun əsəri məclisə daxil olan kimi, şairin qələmdaşlarına ilham və mövzu vermişdir. “Qlasnılıq məsələsi” felyetonunda da duma seçkilərinin eybəcərliklərinin digər çalarları açılır.

Həmin felyetonun ideya-bədii dəyərini və oxucular üçün maraqlı olacağını nəzərə alıb, burada bütövlükdə verməyi lazım bilirik:

“A kişi, hərdənbir mənim fikrimə belə gəlir ki, nə oldu qlasnılığa özümü sala bilmədim. Nə qədər bu barədə fikir edirəm, xəyallaşırım, bu barədə heç bir tədbir qura bilmirəm. O idi ki, bir gün bir nimdaş qlasnını yanladım. Dedim, aşna, iyirmi ildir ki, sən bizim dum şoqəribdə qlasnılıq edirsən. Bircə mənə də görüm ki, necə edim ki, mən də bu cənazəni dumaya birtəhər salım. Bu sözü nimdaş qlasnı məndən eşidən kimi dedi:

– Adə, üst-başından Quba meydanında köhnə paltar satana oxşayırsan. Bu ağıznan da gör nə fikirlərə düşübsən. Bir də, balam, sən bu ağız ilə orada nə danışacaqsan?

– A kişi, məgər bizim qlasnılar danışmaq üçün oraya seçiliblər? Onlar millətin heykəlləridir dumada oturublar. Allah eləməmişkən, bunların haqqında bir şey deyilsə, o saat durub cavab verərlər. Yoxsa ki, nə lazımdır boş yerə laqqıldamaq. Bir də, ey qlasnı, bəs nədən altı il bundan qabaq məktəblərdə süpürgəçilik edən bizim Nəstə xanımın oğlu bu həvəyə düşüb? Sabah, biri gün ona şar yeşiyi qoyulacaqdır. Ona heç bir söz deyən yoxdur. Helə bir gözün məni görür.

Dedi ki, sən uzun danışma, onun Ömər-ibn As kimi bir tərəfdarı var.

Bu sözü o cənabdan eşidən kimi dedim:

– Haqqın var, Məşədi. Sən deyəndir ki, sən deyən!!

Qərəz nə başını ağrıdım, mən burada söhbəti dəyişdirdim. Dedim ki, aşna, indi ki bu qlasnılıq mənə müyəssər olmadı, heç olmasa, mənə qlasnılığın sifətlərini bir-bir degilən.

– Oğlum, əvvəla budur ki, qlaşnı oldun, böyük-böyük adamlarla tanış olarsan. Bu bir. Kartoçkada da yazarsan: Məsəl: “Lal Şirvani, yankı neft makleri, flankəs qlaşnı Bakinski dum”. Hər yerə getdin əlüstü cibindən əbulçəni çıxarıdıb pridstavit eylərsən. Bir də gördün ki, səni bir yerə tə’yin etdilər. Onda ki lap vur-çatlasın. Bunlardan əlavə, qardaş oğlu, qlaşnı olduqda, şəksiz, evin birə on dəfə ucuz qiymət ediləcəkdir. İndi ki, oğlum, sən qlaşnılıq həvəsindəsən, ikicə ədəd yol örgədim. Əvvəla, gələn seçki üçün bir az üst-başuvı qıvrıqla, bir az da pul sazla. Rəştdən də bir neçə kisə düyü yazdır. İndi arıfsən məsələni başa düş. Vallah, qorxuram...

Qüvvət füyqərası!

Balta Bizoviç Nizədarov”.

Göründüyü kimi, “Yuxu” şeri ilə mövzu və ideyaca üzvi vəhdət təşkil edən felyeton imzalanarkən Sabirin istifadə etdiyi gizli imza, familiya yerində işlənmişdir. İmzadan sonra isə belə bir qeyd verilmişdir: “Hər kəs bizim imzamıza e’tiraz etsə, təvəqqə edirik qəzetəmizi diqqətlə oxusun”.

¹ *Heyvərə* – “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” adlı həftəlik məzhəkə səhifəsinin müdiri tərəfindən işlədilən gizli imza idi.

² *Nizədar* – M.Ə.Sabirin “Günəş” və “Yeni həqiqət” qəzetlərindəki “Palanduz” səhifəsində istifadə etdiyi gizli imzadır.

AY CAN!..

(“*Müftinin rə’yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan*”)

(Səh.17)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (29 yanvar 1911, № 5) *imzasız* çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci, beşinci və altıncı nəşrlərdə *sərlövhasiz*, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə “*İki mə’na*” adı ilə verilmişdir.

Bu satiranın materialı Ömər Faiq Nemanzadənin “Molla Nəsrəddin” jurnalında (25 yanvar 1911, № 4) çap olunmuş “*Təşəkkür*” adlı məqaləsindən götürülmüşdür. Həmin məqaləni aşağıda eyni ilə veririk:

“İndiki islam üləması arasında münaziəli, şəkkli bəhlərdən biri də hicab məsələsidir.

Bu oylə əhəmiyyətli bir məsələdir ki, həyati-ictimaiyyə və mədəniyyə-miz hər zaman bunun təhti-tə’sirində bulunmuş və əl’an da bulunmaqdadır. Bu məsələnin bir kərə qət’ olunub qurtulmasını, hər sahibi-məarif kimi, mən də arzu edərdim. Lakin bunun üçün cəsəretli, elmlı, nüfuzlu bir fəzilin vücudu

lazımdır. Hərçənd bir çox mollalar təklikdə “sətr”in şər’i olmadığını, məarif və tərəqqimizə zərər vurduğunu söyləyirdi, amma heç kəs meydana çıxıb aşkar deməyə cəsəret edəmiyordu.

Həmd olsun ki, Qafqaz müftisi Hüseyn əfəndi həzrətləri “Səda”nın 10, 11, 12, 13-cü nömrələrindəki alimənə nəşriyyatı ilə “sətr”in şər’i olmadığını, yə’ni müsəlman arvadlarının üzü açıq gözə biləcəklərini möhkəm və şər’i dəlillər ilə isbat və bəyan edib, məqami-fətvapənahidən bu çətin məsələyə nəhayət verdi.

Bu münasibətlə müfti əfəndi həzrətlərinə tərəqqiyi-milliyəmiz naminə əzri-təşəkkür elərim”.

¹ “Molla Nəsrəddin” jurnalının əməkdaşı Ömər Faiq Nəmanzadə nəzərdə tutulur.

² Jurnalda və ikinci nəşrdə *o cünbüş nə idi əvəzinə: o nə cünbüş idi.*

³ Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *fən* əvəzinə: *fənd.*

[EL ÇƏKİR NAMIMI MİN LƏ’NƏT İLƏ]

(Səh.18)

Məhəmmədəli şahın dilindən yazılmış bu təziyanə ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (29 yanvar 1911, № 5) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə *namımı* əvəzinə: *namını.*

TƏBRİZ MÜXBİRİNƏ

(“Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yənə?!”)

(Səh.18)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (30 yanvar 1911, № 8) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. Son iki nəşrdə “*Yekə təziyanə*” adı ilə verilmişdir.

EŞİDİRİZ Kİ

(“O zəmandan ki, Rəhim xan yetişib Təbrizə”)

(Səh.19)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (1 fevral 1911, № 10) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Rəhim xan* – İrannın iri feodallarından biri idi. 1905-ci il inqilabı dövründə Təbriz zəhmətkeşləri üsyan bayrağı qaldırdığı vaxt Məhəmmədəli şahın göstərişinə əsasən əksinqilabçılara kömək üçün böyük bir atlı qüvvəsi ilə Təbrizə gəlmiş, kəndləri qarət etmiş, bir çox adamı “inqilabçı” adı ilə tutub həbsə atmışdır. Bu taziyanə o münasibətlə yazılmışdır.

MENŞİKOV DEYİR Kİ

(“*Məktəbə düşmən olan bə’z müqəddəs (?) üləma*”)

(Səh.19)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (2 fevral 1911, № 11) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Menşikov* – Peterburqda çıxan mürtəcə “Novoye vremya” qəzetinin (1868–1917) fəal mühərrirlərindən biri idi.

ƏZRAİLİN İSTE’FASI

(“*Əzrail arz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...”*”)

(Səh.19)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (7 fevral 1911, № 6) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İkinci nəşrdə *olsan* əvəzinə: *olsun*.

[AĞLADIQCA KİŞİ QEYRƏTSİZ OLUR]

(Səh.20)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (9 fevral 1911, № 16) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. Son dörd nəşrdə “*İran niyə viran oldu?*” adı ilə verilmişdir.

¹ *Belə* sözü qəzetdə *nə bir*, ikinci nəşrdə isə *bir* şəklində getmişdir.

² *Sam* və *Nəriman* – Firdovsinin “Şahnamə” dastanının qəhrəmanlarından.

[ÇOX DA DEMƏ SƏRVƏTÜ SAMANLIYAM, EY FİLAN!]

(Səh.23)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “*Bir utan!*” adı ilə verilmişdir.

¹ İkinci və üçüncü nəşrlərdə *neçə* əvəzinə: *necə*.

DÖRD DİLLİ QIRMANC

(“*Kəşfi-vəch etmək deyil övratlərə şəər’an həram*”)

(Səh.24)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) *imzasız* çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “*Dörd mə’na*” adı ilə verilmişdir.

¹ “*İşıq*” – 1911-1912-ci illərdə Bakıda çıxan “tərbiyəyi-ətfala, ədəbiyyata, təbabət və evdarlığa dair” həftəlik qadın jurnalı idi. İlk nömrəsi 1911-ci ilin 22 yanvarında buraxılmışdır. Redaktoru Xədicə xanım Əlibəyova, nəşiri isə Mustafa bəy Əlibəyov idi. Müəlliflərinin çoxu qadınlardan ibarət olan bu jurnalda H.Cavid, M.Hadi, Ə.Müzənnib, R.Əfəndiyev və başqaları kimi şair və yazıçılar da fəal iştirak etmişlər.

² Dördüncü nəşrdə *şöylə* əvəzinə: *söylə*

[BÜTÜN AVROPADA KƏMYAB İKƏN, AMMA BAKIDA]

(Səh.24)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (12 fevral 1911, № 7) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bu taziyanə o zamanlar Şamaxıda müəllimlik edən Hafiz əfəndi Şeyxzadə üçün keçirilən yubiley münasibəti ilə yazılmışdır.

¹ Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *oldu* əvəzinə: *keçdi*.

MƏMDƏLİ DEYİR Kİ

(“*Rusiyə diplomasyasına bağladım ümid*”)

(Səh.25)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (13 fevral 1911, № 19) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Potsdam* – Almanyanın Berlin yaxınlığında, yaşıllıq içindəki şəhərlərdən biridir. Bir çox beynəlxalq görüşlər burada olmuşdur. Son iki nəşrdə bu şəhərin adı səhv olaraq *Rottsdam* getmişdir.

² *Frankfurt* – Almanyanın cənub-qərbində böyük şəhərdir.

ƏRDƏBİL HAKİMİ RƏŞİDÜLMÜLKƏ

(“*Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar*”)

(Səh.25)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (17 fevral 1911, № 22) “*Mütərcim Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Müslihiddin Sə'diyi-Şirazi (1184–1291)* – Şərqi dahi klassiklərindən biri, böyük fars şairi, məşhur “*Bustan*” (1257) və “*Gülüstən*”-in (1258) müəlifidir.

[MOLLA ƏRƏSZADƏNİN... VAY, YENƏ MA'BƏDİ VAR!]

(Səh.25)

İlk dəfə “*Molla Nəsrəddin*” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Molla Məhəmmədağı Ərəszadə* – Zaqafqaziya ruhani idarəsinin üzvü idi. O zamankı mətbuatda dini moizələrdən ibarət uzun-uzadı məqalələr çap etdirər, axırında isə həmişə “*ma'bədi var*” sözlərini yazardı.

ƏQVALE HƏKİMƏNE

(“*Əz “Səda” qarein bezar ayəd*”)

(Səh.26)

1911-ci ildə “*Molla Nəsrəddin*” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) *imzasız* çap olunmuşdur. S.M.Qənizadə və Ə.Müznibin xatirələrinə əsasən Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

1909–1911-ci illərdə Həşimbəy Vəzirov nəşr etdiyi “*Səda*” qəzeti səhi-fələrində “*Molla Nəsrəddin*” jurnalına və M.Ə.Sabirə qarşı qərəzlə dolu hü-cumlar edirdi. Onun səsinə səs verən mühərrirlərdən biri də müəllim və yazıçı Cəfər Bünyadzadə idi. C.Bünyadzadə hər gün “*Səda*” qəzetində uzun-uzadı, boş, yeknəşəq, məqalələr yazır, “*millət öldən getdi*” deyə bağırırdı.

Bu satira onlara cavab olaraq yazılmışdır.

TƏBRİZDƏN “MOLLA NƏSRƏDDİN”Ə GÖNDƏRİLƏN
KAĞIZLARIN MÜFƏTTİŞİNƏ

(“*Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox*”)

(Səh.26)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (23 fevral 1911, № 8) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

BALACA SƏHNƏ

(“*Səd şükr ki, oldu nur-baran*”)

(Səh.29)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (27 fevral 1911, № 30) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci nəşrdə “*Balaca felyeton*” adı ilə verilmişdir.

Qəzetdə sərlövhədən sonra “*Nəsimi-Şimal*” qəzetəsindən məalən tərcümə” qeydi vardır.

¹Son dörd nəşrdə mə'murlarından əvəzinə: təəfəndən.

²Son dörd nəşrdə başladılar əvəzinə: başlayırlar.

MÜHƏRRİRLƏRƏ

(“*Tə'limə dair odlu yazılmış məqalələr*”)

(Səh.31)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (1 mart 1911, №32) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

VAQİEYİ-YUBİLEYKARANƏ

(“*Girdim yerimə başımda qayğu*”)

(Səh.32)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “*Gözü yuxulu*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Xaqani Şirvani (1120-1199)* – XII əsrdə yaşayıb yaratmış böyük Azərbaycan şairidir. Şamaxı şəhərinin yaxınlığında olan Məlhəm kəndində doğulmuşdur.

² *Zülfüqar Şirvani (1190-?)* – Şamaxıda doğulmuş Azərbaycan şairlərindən biridir. XIV əsrin əvvəllərində Təbrizdə vəfat etmiş və məşhur Sürxab qəbristanında basdırılmışdır.

³ *Həsənbəy Məlikov Zərdabi (1837-1907)* – XIX-XX əsrlər Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, milli teatr və mətbuatın banisi, jurnalist, darvinist alim və böyük ictimai xadim idi. Nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzeti (1875-1877) ilə Azərbaycan mətbuatının əsasını qoymuşdur. Təbiyyat və kənd təsərrüfatına, maarif, dil, ədəbiyyat, incəsənət, teatr və elmin bir sıra başqa sahələrinə dair onlarca əsərlərin müəllifidir.

⁴ *“Kəşkül”* – 1883-cü ilin yanvarından Tiflisdə nəşrə başlayan jurnal idi. 1884-cü ilin mart ayından qəzetə çevrilmişdi. Redaktoru “Ziya” qəzetinin müdiri Səid Ünsizadənin qardaşı Cəlal Ünsizadə idi. “Kəşkül” öz ətrafına qabaqcıl ziyalılardan ibarət ədəbi qüvvələr toplamışdı. Əsasən “Əkinçi” qəzetinin yolu ilə gedən “Kəşkül”ün səhifələrində dil, ədəbiyyat, incəsənət, elm, maarif məsələlərinə dair məqalələr, bədii əsərlər, rus, Avropa və Şərq ədəbiyyatından tərcümələr çap olunmuşdur.

⁵ *Seyid Əzim Şirvani (1835-1888)* – XIX əsr Azərbaycan şeirinin görkəmli simalarından biridir. Maarifçi şeirləri və satırları ilə dövrünün realist sənətkarı kimi tanınmış, aşiqanə-lirik qəzəllərində isə Füzuli ənənələrini davam etdirmişdir. Şamaxıda doğulmuş və orada da yaşayıb yaratmışdır.

⁶ *Sultan Məcid Qənzadə (1866-1938)* – Maarifpərvər yazıçı və pedaqoq idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1887-ci ildə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunu bitirmişdir. Ömrünün çox hissəsini müəllimliyə, məktəb-maarif xadimliyinə həsr etmiş, bir sıra elmi-metodik və ədəbi-bədii əsərlər yazmışdır.

⁷ Bu beyt son iki nəşrdə verilmişdir.

⁸ *Həbibbəy Mahmudbəyov (1864-1928)* – Tanınmış müəllim və ictimai xadim idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1883-1887-ci illərdə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunda oxumuşdur. Ömrünün 40 ildən artığını xalq maarifinə həsr etmiş, ibtidai məktəb müəllimliyindən başlamış məktəb direktoru və maarif orqanlarında bir sıra məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

⁹ *“Rəhbər”* – 1906-1907-ci illərdə Bakıda nəşr olunan, ümumiyyətlə, Qafqazın, Rusiyanın, xüsusilə müsəlmanların məişətindən, “ədəbiyyatdan, üsuli-təlim və tərbiyədən bəhs edən” jurnal idi. İlk nömrəsi sentyabrın 24-də çıxmışdır. Redaktor və naşiri müəllim Mahmudbəy Mahmudbəyov idi. Jurnalda Bakı müəllimləri ilə yanaşı F.Köçərli, M.Ə.Sabir, A.Səhhət, R.Əfəndizadə,

S.M.Qənzadə və başqaları kimi görkəmli yazıçı və ictimai xadimlər fəal iştirak etmişlər.

¹⁰ Jurnalda və ikinci nəşrdə *pəlid* sözünün əvəzinə nöqtələr qoyulmuş, bu söz ilk dəfə üçüncü nəşrdə bərpa edilmişdir.

¹¹ İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *belə niyaz* əvəzinə: *heç nəmaz*.

¹² Axıncı iki beyt son iki nəşrdə verilməmişdir.

¹³ *Hafiz əfəndi Şeyxzadə* – Yarı din təbliğatçısı, əfəndi, yarı müəllim tipli bir adam idi. Şamaxıda məktəb açıb müəllimlik edirdi.

İkinci nəşrdə bu misra verilməmiş, yerinə nöqtələr qoyulmuş, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə *Əlhafiz əfəndi* əvəzinə: *əllamayi-dəhr*.

¹⁴ Bu misra Füzulinin “Leyli və Məcnun” poemasındandır.

[EY PULLULARIN SƏFASI, NOVRUZ!]

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və dördüncü nəşrlərdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

BAYRAM TÖHFƏSİ

(“*Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!*”)

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

[OYLƏ BİR TƏRCÜMƏ KİM, RUHİ-ŞEKSPİR GÖRCƏK]

(Səh.35)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1911, № 10) “(.....)” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız ikinci, beşinci və altıncı nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bu təziyanə Həşimbəy Vəzirov tərəfindən Şekspirin “Otello” əsərinin qəliz, savadsız bir dildə azərbaycancaya tərcüməsi ilə əlaqədar yazılmışdır.

¹ *Vilyam Şekspir (1564–1616)* – Dahi ingilis şairi, dünya ədəbiyyatında dramaturgiyanın klassik ustalarından biri, məşhur “Hamlet”, “Maqbet”, “Otello”, “Kral Lir” və bir çox başqa əsərlərin müəllifidir.

² *Otello* – V.Şekspirin məşhur “Otello” faciəsinin qəhrəmanıdır.

[ƏŞHƏDÜ BILLAHİ ƏLIYYÜL ƏZİM]

(Səh.35)

Bu əsərin ilk bəndi şairin ölümündən sonra “Mə’lumat” qəzetində (29 iyul, 1911, № 25) “*Mərhum Ə.Sabirin axırncı günlərində dediyi kəlam-larından*” qeydi ilə çap olunmuşdur. Bütünlükdə isə ilk dəfə “Yeni irşad” qəzetində (6 sentyabr 1911, № 7) şairin vəfatı münasibəti ilə A.Səhhətin çap etdirdiyi “Sabir” adlı məqaləsinə daxil edilmişdir.

Şair A.Səhhət “Hophopnamə”yə müqəddiməsində bu şerin yazılma tarixini belə izah edir: “...Bundan sonra Sabirin həvəsi ilə şöhrəti getdikcə artır, gözəl-gözəl nəzmlər inşad edib qəzetələrə göndərir və tutduğu məsləkində həmsöhbəti olduğu xüskə mö'minlərin və riyakar molla-nümalərin əhvali-ruhiyyələrinə kəmalınca vaqif olduğu üçün onların əf'al və ə'malin çox şirin məzmunlar ilə, zərif kinayələr ilə zəmm və təqbiyə başlayır. O qədər keçmir ki, qara camaatın lə'nət və töhmətlərinə nişanə olur. Bununla belə kəmalimətanət ilə öz əzmində səbat edib, sevgili millətindən gördüyü əza və cəfadən, yağış kimi üstünə yağan təkfir və təhqirlərdən əsla geri getməyib, öz məsləkində davam edir və mülayimənə dillərlə cühhal firqəsini bu növ anlatmağa çalışır:

Əşhədü billahi əliyyül əzim

[HƏMDÜLİLLAH Kİ, BU GÜN BƏXTƏVƏR OLDU BAŞIMIZ]

(Səh.36)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin hamısına “*İşarət-müsibət*” adı ilə daxil edilmişdir.

A.Səhhət əsəri çapa hazırlayarkən belə bir qeyd vermişdir: “*Bu şəri mərhum xəstə olduğu zaman ömrünün axır çağlarında yazdığından yarımçıq qalmışdır*”.

¹ *Zərdüşt* – Azərbaycanlıların qədim peyğəmbəri, atəşpərəstliyin banisidir. Novruz bayramının əsası Zərdüştün peyğəmbərliyi və Cəmşidi-Cəmin padşahlığı dövründə qoyulmuşdur.

² *Cəm (Cəmşidi-Cəm)* – İrənin və Midiyanın əfsanəvi padşahlarındandır.

SATİRİK PARÇALAR

[TUTDUM ORUCU İRƏMƏZANDA]

(Səh.37)

Bu şeir Sabirin ilk, məlum satirik parçalarındandır. İlk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A.Səhhət şeirin nə münasibətlə yazıldığını belə izah edir: “8 yaşında məktəbə gedib oxuduğunu, yazmağa həvəsinin olduğundan mollası tərəfindən afərin əvəzinə döyüldünü uşaq dili ilə bu səyaq nəzm etmişdir və rəsm-xətti də boyləcə imiş:

Tutum orucu irəməzanda

.....“

[BABAM SÜNNİ, NƏNƏM ŞİƏ, DÜRƏK MƏN]

(Səh.37)

Bu parça S.M.Qənzadənin xatirələri (“Ədəbiyyat qəzeti”, 16 iyul 1936, № 18) əsasında çap olunur. Xatirədə deyildiyinə görə, şeiri Sabir 1875-ci ildə S.Ə.Şirvaninin “Üsuli-cədid” məktəbində oxuyarkən yazmışdır.

[HƏMƏDANDA QONAĞIMDAN XƏBƏR ALDIM, KEY ŞEYX]

(Səh.37)

XIX əsrin axırlarında deyilmiş bu satirik parça ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət bu şeirin yazılması tarixini belə izah edir: “...Bir neçə vəqt Şamaxıda qaldıqdan sonra Kərbəla ziyarətinə azim olur. Ətəbati-aliyatda bir çox növə və dübeytlər yazmış, o cümlədən Həmədanda dediyi bir rübaisi budur:

Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx

.....”

[TANRI HƏR YERDƏ PULU BİR ÜRƏYİ SƏXTƏ VERƏR]

(Səh.38)

Yazılma tarixi dəqiq məlum olmayan bu parça S.M.Qənizadənin Sabir haqqındakı xatirələri əsasında kitaba daxil edilir. Mətn professor Cəfər Xəndanın “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” kitabı (1955) üzrə verilir.

[MOLLA, SƏMAVARINDAN DƏRDA, HƏZAR DƏRDA]

(Səh.38)

Bu beyt “Molla Nəsrəddin” jurnalı əməkdaşlarının xatirələri (“Revolyu-siya və kultura” jurnalı, 1937, №1) əsasında kitaba daxil edilir. Xatirələrdə deyildiyinə görə, “Molla Nəsrəddin” redaksiyasında çay masasının başında oturan çox olarmış. Redaksiyadakı samavar isə balaca imiş. Hərə bir stəkan içəndən sonra samavara yenidən su tökülər və od salınarmış. 1911-ci ildə müalicə üçün Tiflisə gedən Sabir bir dəfə redaksiyada çay içərkən həmin beyti demişdir.

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

[MƏN XƏLİLÜLLAH-E ƏSRƏM, PEDƏRƏM ÇON AZƏR]

(Səh.41)

XIX əsrin axırlarında yazılmış bu parça Sabirin ilk, məlum qələm təcrübələrindəndir. İlk dəfə 1912-ci ildə Abbas Səhhətin “Hophonamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Son nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A. Səhhət şerin nə münasibətlə yazıldığını belə izah edir: “Bir-iki il məktəbə (Seyid Əzim Şirvaninin Şamaxıda açdığı məktəb nəzərdə tutulur – *tərtibçinin qeydi*) davam etdikdən sonra cüz’i farsca, türkcə oxuyub öyrəndiyinə atası iktifa etmiş, bir daha məktəbə getməyə riza verməyib, özü ilə bərabər dükana aparır. Sabir isə iste’dadi-fitrəsi mocibincə dükanda olduğu halda yenə kitabət və qiraətə məşğul olur. Alış-verişdən ziyadə oxuyub-yazmağa həvəsnak olduğundan atası diltəng olub, onu məzəmmət edirmiş, hətta bir dəfə şe’r kitabını da çırmış. Bu isə Sabirin təb’inə nagüvərə gəlib Şamaxıdan qaçmağa müsəmməm olub boylə bir qəsidə yazmış:

Mən Xəlilullah-e əsrəm, pedərəm çon Azər

.....”

¹ *Xəlilullah* – İbrahim Xəlil peyğəmbərin ləqəblərindəndir, Allahın dostu deməkdir. Dini əsatirə görə, Qurban bayramının əsasını qoymuşdur.

² *Azər* – İbrahim Xəlil peyğəmbərin atasıdır. Dini rəvayətə görə, peyğəmbərlik iddiasına düşən oğlunun ən kəskin əleyhdarlarından biri olmuşdur.

³ Burada müəyyən tarixi əfsanə nəzərdə tutulur. Dini əsatirə görə, Babil şəhərinin əsasını qoyan və hökmranlıq edən Nəmrud bütperəst imiş. Guya İbrahim Xəlil peyğəmbər bütperəstlik əleyhinə təbliğat apardığı üçün Nəmrud onu oda atıb yandırmaq istəmişdir. Şeirdə həmin hadisəyə işarə edilir.

[XÜMSİ-ŞƏRABI SEYYİDƏ SAQI VERİB DEDİ]

(Səh.41)

XIX əsrin axırlarına aid olan bu beyt Sabirin bədahətən dediyi ilk şeir parçalarındandır. İlk dəfə 1912-ci ildə A. Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A. Səhhət bu beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “...Nəməki danışmağı, şux, zərif və hazırcavablığı səbəbindən az zamanda üləma və ə’yanın yanında mə’ruf və məşhur olur və ümumin məhəbbətini cəlb edir. Xüsusən ustadı mərhum Hacı Seyid Əzimin mənzuri-nəzəri olur. Bir vəqt Seyid ilə bərabər səfərdən gəlmiş bir nəfər şəxsin görüşünə gedirlər. Müsafir çamadanından on dənə lumu çıxarıb, iki dənəsin Seyidə, bir dənəsin Sabirə verib, buna münasib Sabirdən bədahətən bir şe’r istər. Sabir bir az fikirdən sonra deyir:

*Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi:
Sabir fəqirdir, yetər ancaq zəkat ona.*

Mərhum Seyid də:

*Seyyiddir ustad mənə nəzmü nəsrədə,
Möhtaci-istifadədədir kainat ona –*

beytin deyib, həman şe’rə iltihaqın Sabirə təklif edir”.

¹ Müsəlmanlar hər il öz qazanlarından “xüms” və “zəkat” adı ilə iki qisim dini vergi verməli idilər. Xüms qazancın beşdə bir, zəkat isə onda bir hissəsi olurdu. Xüms seyidlərə, zəkat isə yoxsullara, fəqirlərə verilərdi. On lumnun ikisi – xüms, yəni beşdə biri, birisi – zəkat, yəni onda biri olur. Şeirdə həmin hadisəyə işarə edilir.

[ŞE'R BİR GÖVHƏRİ-YEKDANEYİ-ZİQİYMƏTDİR]

(Səh.41)

Şairin gənclik illərində qələmə aldığı bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət bu şeirin yazılma tarixçəsindən danışarkən göstərir: “Zatən qəsidə deyib bə'z ə'yanı tərif etməyə heç mail olmamışdır. Qəsidə yazmaqda ədəmi-iqtidarını göstərən əşxasə dediyi bu idi: “Puldan ötrü yalan mədihələr yazmaqda iqtidarım yox isə də, doğru həcv yazmaqda çox hünərliyəm”, – deyər bu qit'ə ilə iftixar edərdi:

*Şe'r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir
.....”*

[SƏN PİRİ-CƏHANDİDƏSƏN, EY SEYYİDİ-SƏRKAR]

(Səh.42)

XIX əsrin axırlarında qələmə alınmış bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A. Səhhətin dediyinə görə, bu şeir Seyid Əzim Şirvaninin:

*“Ey məh, bilirəm fitneyi-dövrən olacaqsan,
Ey qaşı hilalım, məhi-taban olacaqsan” –*

beyti ilə başlanan qəzəlinə cavab yazılmışdır.

[SABİRİ-ŞEYDA Kİ, TƏRKİ-ŞƏHRİ-ŞİRVAN EYLƏDİ]

(Səh.42)

XIX əsrin 80-ci illərində şairin Xorasan səyahəti vaxtı dediyi bu şeir ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Hicri tarixə görə, illərin hər biri bürclərlə əlaqədar olaraq guya müəyyən bir heyvan (siçan, öküz, pələng, dovşan, balıq, ilan, at, qoyun, meymun,

quş, it və donuz) üstündə təhvil olur. “Meymun ili” dedikdə şair həmin hadisəni nəzərdə tutur.

[ÜÇ YÜZ ON DOQQUZ İDİ BƏ'D HƏZAR]

(Səh.43)

1902-ci ildə Şamaxıda vəqə olan zəzələ münasibətilə yazılmış bu mənzumə ilk dəfə 1948-ci ildə çap olunmuşdur. Yalnız son iki nəşrə daxil edilmişdir.

“Hophopnamə”nin 1948-ci il çapının tərtibçisi H. Səmədzadənin yazdığına görə, “bu şe’ri Bakı müəllimlərindən Şıralı Rzabəyli yoldaş öz atasının arxivindən tapmışdır. Rzabəylinin atası Əlisoltan o zaman Fərqanədə məhkəmə dilmancı vəzifəsində işləyirmiş. Zəlzələ zamanı Şamaxıda yaşayan Mir Murtuza adlı bir qohumu Şamaxının vəziyyəti haqqında Fərqanəyə, Əlisoltana yazdığı məktuba bu şe’ri də əlavə etmişdir”.

Əlyazmasında şeirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “*Şamaxı təzəlzülatının xüsusunda Şamaxı şüəralarından Sabir təxəllüs Ağə Məşədi Ələkbər Tahirovun aş’ari-şirin tərənələrindən bir hədiyyeyi-acizənə və təşəkkürənəsidir*”.

¹ Tur – əfsanəvi dağdır. Guya Musa peyğəmbər həmin dağın üstünə çıxıb, Allahla danışarmış. Şair Şirvanın əzəmətini Tur dağına bənzədir. Tur dağının Şirvana qibtə etdiyini göstərir.

² “*Nəfəxi-sür*” dedikdə, şair müəyyən dini-əfsanəvi hadisəyə işarə edir. Guya qiyamət günü İsrafil öz surunu (şeypurunu) çalacaq və qiyamət bərpa olacaqmış.

³ Əlyazmasında bu misra düzgün yazılmadığından mənə və vəzn pozulmuşdur.

⁴ Son nəşrdə *qalib* əvəzinə: *qalib*.

⁵ Bu beytdə müəyyən dini-əfsanəvi hadisə nəzərdə tutulur. Guya Yəqub peyğəmbər öz istəkli oğlu Yusifi itirdikdən sonra həmişə onu axtarar, göz yaş tökərmiş. “Piri-Kən’an” – Yə’qub peyğəmbərə işarədir. Qardaşlarının xeyanəti nəticəsində Yusif Kən’andan Misirə aparılmışdır.

⁶ Şərqdə geniş yayılmış Xosrov və Şirin əhvalatına işarə olunur.

⁷ *Məlikov, Həsənbəy Zərdabi (1837–1907)* – Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli nümayəndələrindən biri, milli teatr və mətbuatın banisi, jurnalist, darvinist alim və böyük ictimai xadim idi. Nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzeti (1875–1877) ilə Azərbaycan mətbuatının əsasını qoymuşdur. Təbiiyyat və kənd təsərrüfatına, maarif, dil, ədəbiyyat, incəsənət, teatr və elmin bir sıra başqa sahələrinə dair çoxlu əsərlərin müəllifidir.

[ŞÜKR LİLLAH Kİ, AFİTABİ-SÜXƏN]

(Səh.48)

İlk dəfə “Şərqi-Rus” qəzetində (27 iyun 1903, № 37) “Ələkbər Tahirov” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son üç nəşrə daxil edilmişdir. Dördüncü nəşrdə “Ədəbiyyat” adı ilə verilmişdir. Bu mənzumə Sabirin ilk məlum mətbu şeridir.

Qəzetdə şeyrdən əvvəl redaksiyanın belə bir qeydi vardır: “*Şamaxılı Əli Əzimov bəradərimizin idarəmizə göndərdiyi xeyrixahanə məktubunun ləffindəki “Sabir” təxəllüslü bir şairin kəlamıdır*”.

¹ “Şərqi-Rus” – 1903–1905-ci illərdə Tiflisdə Azərbaycan dilində “cəmiyyət işlərinə və ədəbiyyata” dair nəşr olunan qəzet idi. İlk nömrəsi martın 30-da buraxılan bu qəzetin səhifələrində rəsmi hökumət xəbərlərindən əlavə, ictimai-siyasi və mədəni həyatın bir çox cəhətlərini işıqlandıran məqalə, felyeton, hekayə, pyes və s. çap olunmuşdur. Qəzetdə C.Məmmədquluzadə, Ömər Faiq, F.Köçərli, A.Səhhət, M.Ə.Sabir, M.S.Ordubadi, R.Əfəndiyev və bir sıra başqa yazıçı və ictimai xadimlər iştirak etmişlər.

² *Məhəmmədəğa Şahtaxtı (1848–1930)* – “Şərqi-Rus” qəzetinin nəşir və redaktoru, görkəmli jurnalist və ictimai xadim idi. Naxçıvanın Şahtaxtı kəndində doğulmuş, uzun müddət Peterburq, Moskva, Paris, İstanbul və başqa şəhərlərdə yaşamış, ərəb, fars, alman, fransız, ingilis dillərini öyrənmişdi. Onlarca ədəbi-elmi əsərlərin müəllifi kimi tanınmışdır.

³ Qəzetdə *bu günün* əvəzinə: *bu gün*.

⁴ Axırıncı dörd beyt son iki nəşrdə verilməmişdir.

⁵ Dördüncü nəşrdə *ömri-pürmayəmiz* ifadəsi əvəzinə: *ömrümüz, mayəmiz*.

⁶ *Ola* sözü dördüncü nəşrdə *olan*, son iki nəşrdə isə *olar* şəklində getmişdir.

MÜSƏLMAN VƏ ERMƏNİ VƏTƏNDAŞLARIMIZA

(“*Əsrimiz xahiş edərkən ittifaqı ittihad*”)

(Səh.50)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (1 iyul 1905, № 19) “M. Ələkbər Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Son dörd nəşrdə “*Beynəlmiləl*” adı ilə verilmişdir.

Şeri çap üçün “Həyat” qəzeti redaksiyasına göndərən Sabir əsərin axırında belə bir qeyd vermişdir: “Həyat” qəzetinin 10-cu nömrəsində maarifdost

M.Həsən Tahirov həzrətlərinin ruhəfza məqaləsinin əvaxirində oxudum: həmin “hər birimiz şu qəzetəni oxuyub istiqbalımız üçün iş görməliyiz” kəlimatixeyrixahanəsinə peyrevi olaraq təqazayi-zəmanəmizcə bər’əks ittifaq düşən ərəminə və müsliimin ziddiyyətinin islahında fəvqəzzikr bir neçə qit’ənin tənzimini ənsəb və əlzəm gördüm. Başqa dəfələr də həm əhvali-ümumə dair mətləbləri öz qabiliyyətim qədərincə nəzm etməyə müştəqəm. Və belə xüdəmati-çəkəranələri vətən qardaşlarımızın yolunda özümüzə vacib biliriz. Əgər təşviq babindən təb’ edəcək olursanız məmnun qalırız”.

Mirzə Həsən Tahirov (1887–1939) – Şəkiddə doğulmuş, əvvəlcə molla yanında oxumuş, sonra üsuli-cədid məktəbində təhsil almışdır. Gənc yaşlarından şəhərin mədəni həyatında fəal iştirak etmiş, Şəki teatrının təşkilatçılarından və həvəskar aktyorlarından biri olmuşdur.

Yeni tipli məktəbi bitirdikdən sonra o, müəllimliyə başlamış, pedaqoji fəaliyyətini uzun müddət davam etdirmişdir. Mirzə Həsən 1902-ci ildə Şəkiddə qız məktəbi açmış, 1910-cu ilə qədər bu məktəbi idarə etmişdir.

1905-ci ildən sonra Azərbaycan dilində qəzet və jurnallar nəşrə başladığında o, dövrü mətbuatda yaxından iştirak etmişdir. “Molla Nəsrəddin” jurnalındaki “Dərdimənd” imzası da M.H.Tahirova məxsusdur. Müasirlərinin dediklərinə görə, o, C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabirlə dostluq etmiş, onlarla məktublaşmışdır.

M. Həsən Tahirov “Həyat” qəzetinin Şəki üzrə müxbiri idi. Onun “*Maarifimiz baharı*” adlı məqaləsi “Həyat” qəzetinin nəşri münasibətilə yazılmış və qəzetin 1905-ci il 17 iyun tarixli 10-cu nömrəsində çap olunmuşdur. Həmin məqalə bu sözlərlə qurtarırdı: “Hər birimiz şu qəzetəni oxuyub istiqbalımız üçün iş görməliyiz. Şu qəzetə bizim üçün çox iş görəcək. Hər məsələmiz onda həll olunacaq. Daha o məqamı tövsif və tərifə hacət görməyirik. Ünvanı olan “Həyat” kəlməsindən hər şey bəlli olur. “Həyat” dediyimizdə “bahar” təsəvvür olunacaqdır. İştə maarifimizin baharı bundan ibarətdir. qardaşlarımız!”

“Həyat” qəzeti redaksiyasının Sabirin şəri haqqında belə bir qeydi vardır: “Şə’rinizdə türkcəyə müxalif bə’zi əlfaz və cümlələrlə bərabər qəvaidi-əruzə dəxi müğayir bə’z misralar və kəza mütəəddid imalələrə rast gəldiyimizdən təshihə lüzum gördük. Zətən qəzetəmizin hər nüsxəsi başında təshih xüsusunda muxtar bulunduğumuz e’lan olunmuşdur”.

Şərin əlyazması itib-batdığından redaksiyanın hansı “əlfaz və cümlələri”, əruz vəzninin qayda-qanunları ilə uyuşmayan hansı misraları dəyişdir-diyini və necə “təshih” etdiyini müəyyənləşdirmək mümkün deyil.

“Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza” şərinin yaranması tarixçəsindən danışarkən elmi həqiqət naminə bir faktı qeyd etməliyik. “Həyat” qəzetində sülh və əmin-amanlığa çağırış ruhlu ilk şəri qəzetin baş mühərriri

Əlibəy Hüseynzadə dərc etdirmişdir (7 iyun 1905). Məzmunu və istiqaməti etibarilə müəllifin sonrakı əsərlərindən seçilən həmin şeirdə deyilirdi:

Pəncələşmək müqtəza bu narəva halat ilə,
Keçməsin əyyamımız bihudə bir heyhat ilə,
Cəhli-xəlqi eyləyək bərbad irşadat ilə,
Baği-mülki eyləyək abad irşadat ilə,
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!

Arkadaşlar, sülh edin ta ki sevinisin kainat,
Sülh içində sən'ətü elmü hünər bulsun nicat,
Sülh ilə qabil ikən şanlı dirəxşan ahiyat,
Ümmətə lazım deyil boylə şərəfsiz bir məmat:
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!

Daima feyzü rifah eylər təvəllüd sülhdən,
Hər tərəfdə bir vifaqə daimi mümkün ikən,
Bir nifaq içrə vətən layiqmi olsun naləzən,
Bax nə söylər aləmə qarşı bütün əhli-süxən:
Dövri-isləhatdır, sülhü səlah əyyamıdır!
Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır!

Çarizmin millətçilik siyasəti əleyhinə çevrilmiş məşhur şerini qələmə alarkən Sabirin bu əsərdən xəbəri olmamış deyildi. Yuxarıda bir parçasını misal gətirdiyimiz məktuba əsasən demək olar ki, şair “Həyat” qəzetini diqqətlə izləmiş, onun səhifələrində çap olunan materialları mütləq etmişdir. Həmin əsərlə Sabir şeri arasındakı səsleşmə, istər mövzu, ideya məzmunu, istərsə vəzn, ahəng əlaqəsi də, görünür, buradan irəli gəlmişdir.

Xalq şairi haqqında ilk rəyi, mətbu sözü də burjua mühərriri Əlibəy Hüseynzadə söyləmişdir. “Müsəlman və erməni vətəndaşlarımızı” şerinin nəşrindən dörd gün sonra “Həyat” qəzetində dərc etdirdiyi (5 iyul 1905) məqalələrinin birində Əlibəy Hüseynzadə Sabirin poetik iste'dadına yüksək qiymət vermiş, dostluq və beynəlmilətçilik ideyasını tərənnüm edən bu məşhur şeirdən ayrıca bəhs etmişdir. Məqalə müəllifi “sülh və vifaqə dair şövqəvər mənzumələr vücudə gətirənlərin” sırasında Sabirin adını birinci çəkmiş, erməni ziyalıların, yazıçı və mühərrirlərinin diqqətini Sabir şerinin ideya məzmununa cəlb edərək yazmışdır:

“Üç-dörd gün müqəddəm qəzetəmizin sütunlarında deyilmi idi ki, növrəsəidəğan şüeramızdan Ələkbər Sabir bu büğz və ədavətin və bu nifağın və bunlardan irəli gələn nəhb və qarətin, qətl və qıtalın bir cəhl və qəflət, bir zəlalət nəticəsi olduğunu xəlqə bildirmək üçün fəryad edib duruyordu. Erməni qəzetələri və qəzetə mühərrirləri buna diqqət etdilərmi? Erməni süxəndanları Ələkbər Sabirin mənzuməsində nəqərat olub təkrar edən:

“Ey süxəndanan, bu günlər bir hidayət vəqətidir,
Ülfətü ünsiyyəətə dair xitabət vəqətidir”

– beyti-mə'nadarından ibrət alıb, o yolda qələm oynatdılarımı? Bir şe'r və ya bir məqalə yazdılarımı? Yazdırsa bildirsinlər, biz onları tərcümə edib, sülh və vifaqi məyəlanının ikitərəfli olduğunu cəmaətimizə böyük bir məmnuniyyət və məsərrətlə bildirməyə hazırıq”.

¹ Son iki nəşrdə *almaq* əvəzinə: *olmaq*.

² *Fitneyi-iblisi-məl'un* dedikdə, şair çar hökumətini və onun Qafqazda yeritdiyi fitnəkar milli qırğın siyasətini nəzərdə tutur.

³ Dördüncü nəşrdə *qəryə* əvəzinə: *dünya*.

⁴ Son iki nəşrdə *dəf'ində* əvəzinə: *dəf'inə*.

ŞİMDİ FÜRSƏT VAR İKƏN BİR İŞ GÖR İSTİQBAL ÜÇÜN!

(“*Qılma, ey mün'im, təcahüd kəsəti-əmvəl üçün*”)

(Səh.51)

İlk dəfə “Rəhbər” jurnalında (24 sentyabr 1906, № 1) *imzasız* çap olunmuşdur. Yalnız son üç nəşrdə daxil edilmişdir. Hər üç nəşrdə “*İstiqbal üçün*” adı ilə verilmişdir.

¹ Hər üç nəşrdə *fürsət* əvəzinə: *vüs'ət*.

² Hər üç nəşrdə *halınca* əvəzinə: *fikrincə*.

³ Bu misra hər üç nəşrdə belə getmişdir: *Dünkü dərvəşi bu gün gör mün'imi-təqdirə bax*.

⁴ Hər üç nəşrdə *bilməzəm* əvəzinə: *bilmirəm*.

⁵ Bu misra heç bir nəşrdə verilməmişdir.

⁶ Hər üç nəşrdə *izzət* əvəzinə: *millət*.

⁷ Hər üç nəşrdə *millət* əvəzinə: *izzət*.

⁸ Hər üç nəşrdə *dərs* əvəzinə: *təhsil*.

SÖZ

(“Ey söz, nola dersəm sənə xurşidi-səməvat”)

(Səh.53)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (18 dekabr 1906, № 5) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son dörd nəşrə daxil edilmişdir.

[QƏRİNİ-MƏĞFİRƏT QIL, YA İLAHİ]

(Səh.54)

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu şeir ilk dəfə “İrşad” qəzetində (11 yanvar 1907, № 8) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. “Dua” adı ilə yalnız ikinci nəşrə daxil edilmişdir.

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibətilə qələmə alınmış və həmin günlərdə təziyə məclisində oxunmuş şeir güclü təsir doğurmuşdur. 1907-ci ilin yanvarında çap olunmuş bir məqalə bu cəhətdən diqqətə layiqdir (“İrşad” qəzeti, 11 yanvar 1907, № 8).

Müzəffərəddin şahın vəfatı ilə əlaqədar Şamaxıda təşkil olunmuş təziyə məclisinin geniş təsvirini verən həmin məqalədə oxuyuruq:

“İmamlı məscid məktəbinin mütəəllimləri öz müəllimləri Mir Bağır ilə bərabər məscidə daxil olub, Ə.Sabir Tahirzadənin məğfur Müzəffərəddin şah vəfatı münasibətincə inşa etdiyi:

“Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi,
Müzəffərdin vəfalı padşahi” –

sürudunu bir səs ilə axıra kimi oxudular. Bu ötfalı-mə’sumlərin ləhni-məhzunələri hazırni bəğayət mütəəssir etdi.

Sürud tamam olduqda Ə.Sabir Tahirzadə üləmadən mə’zun olub, minbər üzərində məktubən şah həzrətlərinin vəfatı münasibətincə hürriyyətə aid bir nitq oxudu”.

İstər lirik, istərsə satirik şeirlərində azadlıq və istiqbal motivlərini dönə-dönə tərənnüm edən böyük şair, görünür, Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibətilə söylədiyi həmin nitqində də eyni motivləri ön plana çəkmişdir. Təəs-süf ki, şairin “hürriyyətə aid oxuduğu” bu yazılı nitqinin mətni bizə gəlib çatmamışdır.

¹ Müzəffərəddin şah (1853–1906) – 1896–1906-cı illərdə İran şahı olmuşdur. Onun şahlığı dövründə xarici imperialistlər İrani yarımmüstəmləkə-

yə çevirmişlər. XX əsrin əvvəllərində genişlənən xalq hərəkatının güclü təzyiği altında Müzəffərəddin şah 1906-cı ilin avqustunda konstitusiyaya verilməsi və milli məclisin çağırılması haqqında fərman vermək məcburiyyətində qaldı. 1906-cı ilin dekabrında konstitusiyanın birinci hissəsini imzaladı.

² *Məhəmmədli Mirzə (1872–1925) – 1907–1909-cu illərdə İran şahı olmuşdur. Atası Müzəffərəddin şahın vəfatından sonra taxta çıxmış və qısa müddətli şahlığı dövründə iri torpaq sahiblərinin, feodalların mənafeyini müdafiə edərək inqilab əleyhinə qızgın mübarizə aparmışdır. Müzəffərəddin şahın verdiyi konstitusiyayı geri almış, milli məclisə qarşı mübarizəni davam etdirib, 1908-ci ilin iyun ayında məclisi qovmuşdur.*

M.Ə.Sabir az sonra Məhəmmədli şah əleyhinə qəti mübarizəyə başlamış, onu “Məmdəli, Mə’dəli, Məndəli” və sair adlarla öz satirasının əsas hədəflərindən birinə çevirmişdir.

ABDULLA CÖVDƏTİN ƏŞ’ARINI TƏXMİS

(*“Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən”*)

(Səh.55)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (12 yanvar 1907, № 7) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü, beşinci və altıncı nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü nəşrdə “Təxmis” adı ilə verilmişdir.

Bu şeir türk şairi Abdulla Cövdətin 1906-cı ildə “Füyuzat” jurnalının 26 noyabr tarixli 3-cü nömrəsində çap olunmuş bir qit’əsindən təxmisdır. Həmin qit’ə belədir:

*“Yolunda bin həqiqət verdiyim bir şanlı rə’yadən
Qalan pişaniyi-ömrüdə bir nabud kövkəbdir;
Tənəffürlər, tərəhhümlər, təxəttürlərlə dünyadən
Güzarim zəxmdari-vəsl bir hicri-mükövkəbdir”.*

NÖVHEYİ-MİLLİ

(*“Vahəsrətə!.. ki, bərhəm oldu tifaqi-millət!”*)

(Səh.56)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (15 fevral 1907, № 26) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

TƏHƏSSÜR

(“*Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında*”)

(Səh.57)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (22 fevral 1907, № 31), sonra isə Peterburqda çıxan “Ülfət” qəzetində (8 mart 1907, № 63) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

“Ülfət” qəzetində M.Ə.Sabirin şe’rindən əvvəl “*Ədəbiyyat aləmi*” adlı bir məqalə verilmişdir. Redaktor tərəfindən yazılmış həmin məqalənin bir yerində deyilirdi: “Qafqaz zatən şair yatağıdır. Orada pək böyük şairlər yetişmişdir. Hazırda bir çox təbiəti-şe’riyyə sahibləri bulunduğu “İrşad” və “Füyuzat” kimi məhəlli cəridələrdə dərc edilmiş şe’rlərindən görülür... Biz görək Qafqaz, görək Qazanda zühur edən yeni şairlərimizin əsərlərini qeyri qəzetələrdə gördükcə nəql edib, “Ülfət” oxucularını dəxi ləzzətyab eləməkdən kəndimizi alamıyuruq. Bu dəfə “İrşad” rəfiqimizdən “Təhəssür” ismli şe’ri nəql etdik... Məqsədimiz qarelərimizi hər şeydən hissədar etməkdir. Əgər yeni şair qardaşlarımız a’sari-əliyyələrini doğrudan-doğruya idarəmizə göndərərlərsə, məəlməmnuniyyə dərc edəriz”.

EYDİ-MÖVLUDİ-NƏBİ

(“*Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda*”)

(Səh.59)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (13 aprel 1907, № 18) “*Əli Sabir Tahirzadə Şirvani*” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Bu şeir Füzulinin:

*“Əşrəqət min fələkil-bəhcəti şəmsün və biha,
Mələl-ələmə nurən və sürurən və bəha”*

– beyti ilə başlanan qəzəлиндən təzmindir.

TƏRANEYİ-ŞAİRANƏ

(“*Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?*”)

(Səh.60)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (6 iyun 1907, № 47) “*Əli Sabir Tahirzadə Şirvani*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şeirdən sonra “Ə.S.T. zadə” imzası ilə belə bir “İxtar” verilmişdir: “Şişədə, Bakıda, Ərdəbildə şair təxəllüsdəşlərimizə olduqca təşəkkür edəcəyiz. Fəqət, təxsisdən ötrü bacardıqca və bəhri-şe’rə müsaidə etdikcəyə qədər əsil adıımızdan olan “Əli” kəlməsi ilə bərabər təxəllüsümüz olan “Sabir” kəlməsin bir misraya yerləşdirmək sə’yində olmağa məcburuz”.

O zaman Bakı qəzətlərində “Sabir” imzası ilə şeir yazan çox olduğundan böyük şair belə bir qeydi verməyi lazım və vacib bilmişdir.

¹ Bu misra qəzetdə və ikinci nəşrdə belə getmişdir: *Qulami-himmət ol, şairi-qəzəlxanum.*

İLTİHABİ-TƏƏSSÜRATIMDAN YENƏ BİR ŞÖ’LEYİ-CƏHANSUZUM

(“Əl’əman, ey şahı-Yəsrib mədfənü Məkki vətən”)

(Səh.62)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (3 avqust 1907, № 89) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “Təəssüratım” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü nəşrdə *bulmaz* əvəzinə: *olmaz.*

ŞƏKİBAİ

(“Yar getdikcə təhəssür dili-şeydadə durar”)

(Səh.64)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (16 avqust 1907, № 98) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün qalan nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şerhin sonunda M.Ə.Sabirin belə bir qeydi var: “*Bu qəzəlin məqtəiməzmununun Xaqani Şirvaninin:*

*Çinan istadəəm pişo pəsə-tə’n
Ki, istadə əlifhəyi-ətə’na*

– *beytindən iqtibas etdiyimizi acizənə ixtar edirik*”.

¹ Son üç nəşrdə dağ adı olan *Bisütun* sözü *büsbütün* şəklində verildiyindən beytin mənası və məzmunu təhrif edilmişdir.

² Ərəb əlifbasında “ət’əna” sözü belə yazılır: (اطعنا) Bu sözün kökü “tə’n” hər iki tərəfdən əliflə əhatə olunmuşdur. Beytdə buna işarə edilir.

ƏNİN

(“Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!”)

(Səh.65)

Həsənbəy Zərdabinin vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu şeir ilk dəfə “İrşad” qəzetində (19 yanvar 1908, № 9) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Qəzetdə və ikinci nəşrdə *savuldun* sözünə *saqımb bir tərəfə çəkilmək* deyə izah verilmişdir.

² Həsənbəy Zərdabinin nəşr etdiyi “Əkinçi” qəzetinə (1875–1877) işarə olunur.

³ *Cühələ xabgahidir əl’an misrası* əvəzinə qəzetdə: *Bir daha doğmaz oldu əhli-lisan* misrası verilmişdir.

NÖVHƏ

(“Ərseyi-ələmin yenə vəz’i bələli görsənir!”)

(Səh.66)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (30 yanvar 1908, № 25) “Ələkbər Tahirzadə Şamaxı” imzası ilə çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Nuh* – dini əfsanəyə görə, peyğəmbərlərdən biridir. “Nuh tufanı” haqqındakı əsatirdə tufandan sonrakı insanlığın ilk nümayəndəsi kimi göstərilmişdir.

² *Fərat* – İraqda çay adıdır.

[ÇÜNKİ VÜCUDİ-ALİM BİR NE’MƏTİ-XUDADIR]

(Səh.67)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (29 fevral 1908, № 49) Şamaxıdan yazılmış müxbir məktubunun içerisində çap olunmuşdur.

Bu və bundan sonrakı şeir şamaxılı quberniya qazısı Hacı Əbdülməcid əfəndi Əfəndizadənin vəfatı münasibəti ilə yazılmışdır. Hacı Məcrid əfəndi 1908-ci il fevralın 21-də vəfat etmişdir.

Matəm mərasimini geniş təsvir edən müxbir, məktubunun bir yerində yazır: “Minlərcə hazırın əfəndi həzrətlərinə iqtida edərək namaza şüru’ olundu.

Namaz xitam bulduqda səflər pozulmaqsızın cəmaət kəməli-aramiyyət ilə durub, püştəbədə növhə oxumağa amadə duran, məşhur xoşavazlar Ağa Xəlil və Seyfullahın oxuyacaq olduqları növhəni gözləyirdilər. Bu əsnada müşarileyhlər həməhəng olaraq Ə.Sabir Tahirzadə cənabları, əfəndi mərhūmun vəfatı münasibətincə inşad etdiyi atiyəzəzikkə növhəni oxuyub hazırni ağlatdılar...

Çünki bu cür alim bir ne'məti-xudadır
..... ”

¹ Qəzetdə *vücudi-alim* ifadəsi əvəzinə: *bu cür alim*.

[EY MÜSİBƏTZƏDƏ DİNDAŞLARIM, ETDİKCƏ NƏZƏR]

(Səh.68)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (8 mart 1908, № 29) A. Səhhətin Hacı Məcid əfəndinin vəfatına dair yazdığı məqalənin içərisində çap olunmuşdur. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərə daxil edilmişdir.

Hacı Məcid əfəndinin vəfatına dair yazdığı və həmin günlərdə təziyə məclislərində oxunub, “Tazə həyat” və “İrşad” qəzetlərində (29 fevral, 8 mart 1908) dərc edilmiş:

*“Ey müsibətzədə dindaşlarım, etdikcə nəzər,
Görürəm mən sizi bir başqa müsibətdə bu gün!”*

*“Çünki vücudi-alim bir ne'məti-xudadır,
Ne'mət ki, getdi əldən qan ağlamaq rəvandır!” –*

beyləri ilə başlanan növhələrində Sabir dünyagörüşü və dini xadimlərinə münasibətindəki məhdudiyətlə əlaqədar olaraq quberniya qazısını “alimi-həqiqi”, “pədəri-mə'nəviyi-əhli-vətən” – deyə qələmə verir, onun vəfatını xalq üçün böyük itki sayır.

Matəm mərasiminin təsvirinə həsr etdiyi publisist məqaləsində isə Sabir deyirdi: “Aman Allah, nə fəlakət! Fəlak bizi nə vaxtsız, gözlənilməyən müsibətə düşər etdi... Mərhūm Hacı əfəndi həzrətlərinin fəzail və kəmalatı-biintihəsini düşünərkən və onun qoyduğu asari-xeyriyyələri nəzərə alırkən göz yaşlarımız yaralarımıza bir məlhəm kimi tə'sir edəcək. Mə'lumdur ki, ümum Qafqaz müsəlmanları bu müsibətdə biz ilə şərikdir və bizim ilə bərabər matəm tutacaqlar” (“İrşad” qəzeti, 8 mart 1908).

İnqilabçı satirikin din xadimlərinə münasibət məsələsində axıradək ardıcıl, prinsipial mövqe tutmaması, bəzən dini təsirə qapılaraq ruhanilərə güzəştə getməsi Cəlil Məmmədquluzadə kimi qabaqcıl sənətkarı təəssüfləndirib narahat etməyə bilməzdi. Məhz buna görədir ki, Sabirin yuxarıda adları çəkilən əsərlərinin nəşrindən bir neçə gün sonra ədib “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Təəssüf” adlı bir felyetonla çıxış etmişdir (1908, № 13). İndiyə qədər istər Cəlil Məmmədquluzadə, istərsə Sabir tədqiqatçılarının diqqətindən kənar qalmış həmin felyetonda yazıçı qələm dostunun məqaləsindəki bir beyti misal gətirərək özünəməxsus kəskin satira dili ilə deyirdi:

“Ey vay, islamin dirəyi yıxıldı, göylər töküldü, mələklərin fəryad və fəğanı ərşi-ə’layi titrətdi. Fani dünyanın ziynəti getdi. Cəmi müsəlmanın tək-cə olan ümidgahı zaval buldu. Dəxi bu gündən sonra dünya müsəlmanlara zindan olacaq, dəxi bu gündən sonra Şamaxı şəhərindəki mütəəzzim üsul-cədidə mədrəsələri qapanacaq, əllidən artıq müddərisləri, iki mindən ziyadə tələbəsi dağılacaq... Şamaxı uyezdində açılan cəmiyyəti-xeyriyyələr, yetim-xanalar viran olacaq... kəndlərdə açılan cəmi üsul-cədidə milli məktəbləri qapanacaq. Müsəlmanlar üçün hökumətdən minbir zəhmətlə alınan cəmi milli ixtiyarat əldən çıxacaq. Müsəlmanların uca və hörmətli başları aşağı düşəcək. İndiki müsəlmanların geri qalmasını və səlamət yollarını göstərən ali əsərlər, təzə kitablar yarıda qalacaq... Xülasə, gecə-gündüz çalışıb çöpə dönməyi ilə ələ gətirilən mərifət binaləri, tərəqqi əsərləri, ittihad cəmiyyətləri başsız qalacaq. Ey vah:

*Çıxmasınmi nöh səmayə naleyi-əfğanımız?
Çün batıbdır kəştiyi-millət, qopub tufanımız!*

Ey vah, bu il cəmi müsəlmanlar üçün müsibət ilidir; həqiqət, bu 1908-ci il cəmi dünya üçün bəla və fəlakət ilidir”.

İnqilabi-satirik şeirləri ilə geniş oxucu kütlələrinin qəlbinə yol tapan xalq şairinin xırda burjua mətbuatında çap etdirdiyi dini məzmunlu əsərləri Cəlil Məmmədquluzadəni bütün ömrü boyu düşündürmüş, bu felyetondan sonra da ədib dəfələrlə həmin məsələyə qayıtmışdır. 1929-cu ildə Sabir barəsində yazdığı xatirətində da, şair Əliqulu Qəmküsara həsr etdiyi məqaləsində də böyük sənətkar bu mövzuya toxunmuşdur. Əliqulu Qəmküsarin həyat və fəaliyyətindən bəhs edərkən dediyi: “Molla Nəsrəddin”də iştirak edən şairlər cərgəsində “Cüvəllağı” yoldaşımız fikir açıqlığı və dini mövhumata qarşı şiddətli tənqid və çıxışları ilə hətta Sabiri də qabaqlamışdı”, – sözləri də ədibin məhz həmin düşüncələri ilə bağlı idi.

Şairin dini mahiyyət daşıyan şeirlərinin “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrinə daxil edildiyini gördükdə Cəlil Məmmədquluzadə dərinədən təəssüflənmiş, Sabir barəsindəki xatirətində illərdən bəri onu narahat edən bu məsələyə dair öz düşüncələrini belə yekunlaşdırmışdır:

“Sabir – bu təxəllüs altında bizim şairimiz deyil; Sabir eyni səbr v  təhəmmül sahibi, dindar bir şairin t x ll s d r ki, dünyanın c vr v  c fasına, insanların günah v  m ’siy tin  m t h mmil olub, yaxşı dünyanın intizarında qalır ki, bu da iman və e’tiqad əhlinin qismətidir.

Biz, necə ki, ərz olunub, Mirzə Ələkbər Sabir t x ll sl  şair bilmirdik. Onun   n də “Hophopnamə” kitabında Sabirin “Sabir” təxəllüsü altında yazılarının d rcini g r nd  ona  fsus etdik ki, “Daş q lbli insanları neyl rdin, ilahi” kimi bir m nzm yl  (səhifə 174) Hacı Məcid  f ndizad nin vəfatı münasibəti ilə Sabirin çox yanıqlı v  mütəəssir qəsidəsi dərc olunub (313-c  səhifə).

Onun   n mən h m v qt “Sabir” l fzini bir yanda g r nd  v   sid nd  belə bir x yalata cumuram: n    n dünya belə qurulubdur ki, gün l k siz olmur və qızıl g l tikansız bitmir. Və bəlkə həmin dünya qanununun t ’sirin-d ndir ki, “Hop-hop” kimi  n qiymətli və nadir bir şairimizin g lxarlığının i in  dindarlıq sarmaşıqları da gəlib qarışaydı g r k”.

Göründüyü  zr , Sabirin dini görüşlərə liberal münasibəti C.Məmmədquluzadə t r f nd n tənqidlə qarşılanmışdır. “Demək, mollan sr ddin il rin r h-bəri v  atası sayılan Cəlil Məmmədquluzadə Sabiri dahi şair kimi qiymətləndirib onun sənətinə p r stiy  etməklə bərabər, onun ötəri səhvlərinə də laqeyd qalmamışdır, “sevdiyinin nöqsanlarına g z yummamışdır” (Məmməd Cəfər).

¹ Dördüncü nəşrdə *beyti-ibadətdə*  v zin : *beyti-imam td *.

RƏHGÜZARİ-MƏXLUQATDA BİR MÖHTACİ-MƏSARİF

(“*Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan  ocuq!*”)

(Səh.70)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (9 mart 1908, N  10) *imzasız*  ap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.   nc  nəşrdə “*M htaci-məsarif*”, dördüncü nəşrdə isə “*M htaci-məarif*” adı ilə verilmişdir.

Bu  eir Məhəmməd Hadinin 1908-ci ildə “Tazə həyat” qəzetinin 10 v  11 mart tarixli 32 v  33-c  nömrələrində çap olunmuş “*R hg zari-m t-buatda bir  ukufeyi-məarif*” adlı əsərinə n zir dir. Həmin əsərin ilk bəndi belədir:

*“Ey iktisabi-elm   itaban olan  ocuq!
Ey talibi- ukufeyi-irfan olan  ocuq!
Bir tərzi-dilrubal  xuraman olan  ocuq!
Ağuş-i-məktəbi- d b  can atan  ocuq!
Ey kainati-izzətə sultan olan  ocuq!
Ey cənnəti-səadətə rizvan olan  ocuq!..”*

NƏ YAZIM?

(“*Şairəm, çünki vəzifəm budur əş'ar yazım*”)

(Səh.72)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (13 oktyabr 1908, № 41) “*Əbu-nəsr Şeybani*” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Pisi pis* ifadəsi əvəzinə ikinci nəşrdə: *kəci kəc*, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə isə: *bədi bəd*.

² İlk dörd nəşrdə *üstümə* əvəzinə: *üzümə*.

³ Bütün nəşrlərdə *istəmirsən* əvəzinə: *istəməzsən*.

⁴ Son üç nəşrdə *eymən* əvəzinə: *qadir*.

⁵ *Eymən deyiləm* ifadəsi ikinci və üçüncü nəşrlərdə verilməmiş, bunun əvəzinə sonrakı misranın *həm əhli-qələm* sözləri təkrar çap olunmuşdur.

SƏTTARXANA

(“*Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir*”)

(Səh.73)

İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (20 oktyabr 1908, № 42) “*Məczub*” imzası ilə çap olunmuşdur. Dördüncü nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Jurnalda, birinci və ikinci nəşrlərdə “*Xana*” adı ilə verilmişdir.

1908-ci ilin oktyabrında Səttarxanın rəhbərlik etdiyi fə dai dəstələri şah qoşunlarını darmadağın etdi və Rəhim xanın quldur dəstəsini Təbrizdən qovub çıxartdı. Əksinqilabi qüvvələr üzərində çalınan bu mühüm tarixi qələbə münasibətilə oktyabrın 6-da Cəlil Məmmədquluzadə Səttarxanın igidliyi haqqında jurnalda həcmcə kiçik, cəmi iki-üç cümlədən ibarət, məna və məzmununa səhifələr həsr edilməyə layiq bir yazı çap etdirmişdir.

“*Yaşa*” adı altında dərc etdiyi həmin yazıda ədib deyirdi:

“İnsan həddindən artıq bir şeyə sevinəndə çox vaxt dili tutulan kimi olar və əvvəl vaxt bilməz ki, nə *desin* və nə *danışsın*.

Şahın namərd qoşunlarının basılmağını eşidib ancaq bunu deyə bilərik: – *Yaşa, Səttarxan!*”

Oktyabrın 20-də isə jurnalda Sabirin Səttarxana həsr edilmiş məşhur şəri çap olundu. İnqilab sərkərdəsi və xalq qəhrəmanının şəninə qoşduğu bu şerində Sabir sanki “Molla Nəsrəddin” mühərririnin sevincini, şadlığını qələbən bölüşür, məslək dostunun yığcam şəkildə dediyi “*Yaşa, Səttarxan!*” sözlərinin məna və məzmununu poetik boyalarla, coşqun, hərəarətli bir dillə açır

səciyyətləndirməyi şair-vətəndaş kimi özünə borc bilir, buna kəskin daxili ehtiyac hiss edirdi.

İnqilabi satiralar ustası kimi tanınan Sabir “Səttarxana” şerini ciddi, lirik planda yazmışdır. Əsərin mövzusunə və ideyaya məzmununa uyğun olaraq burada xalq şairi öz adından çıxış edir. İnqilabi mübarizələr tarixinə parlaq səhifələr yazan Səttarxan haqqında hərarətlə danışır, onun xidmətlərini bir-bir sayıb alqışlayır. Şeirdə lirik təsvirin, alqış nidalarının ön plana keçməsi, təsdiq və tərənnümün əsas xüsusiyyət təşkil etməsi də buradan irəli gəlir.

¹ *Səttarxan* (?–1914) – cəsur xalq qəhrəmanı, Cənubi Azərbaycandakı inqilabi hərəkatın rəhbəri idi. Qaracadağ rayonunda kəndli ailəsində doğulmuşdur. Uzun müddət Zaqafqaziyanın sənaye mərkəzlərində çalışmış, fəhlə hərəkatında iştirak etmiş, sosial-demokrat “Hümmət” təşkilatının üzvü olmuşdur. 1905–1911-ci illərin İran inqilabı dövründə şah hakimiyyəti və yerli feodallara qarşı, konstitusiyanın bərpası uğrunda mübarizələrə rəhbərlik etmişdir.

Şeir çap olunarkən çar senzurası “Səttar” adının nəşrinə icazə verməmiş, ona görə də həm jurnalda, həm də “Hophopnamə”nin inqilabdan əvvəlki nəşrlərində adın yerinə nöqtələr qoyulmuşdur. Beləliklə, “Səttar” adı ilk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci çapında mətnə daxil edilmişdir.

² *Qacarilər* – 1794–1925-ci illərdə İranda hakimiyyət sürmüş sülalənin adıdır. Bu sülaləyə mənsub olan şahların (Ağa Məhəmməd şah, Nəsrəddin şah, Müzəffərəddin şah, Məhəmmədəli şah və b.) hakimiyyəti dövründə İranda ictimai-iqtisadi münasibətlər sahəsində və siyasi quruluşda orta əsr feodal qaydaları saxlanmış və İran xarici kapitalistlərin yarımmüstəmləkəsinə çevrilmişdir.

³ *Zöhhak* – qədim İranın əfsanəvi padşahlarından. Guya çiyirlərinə iki ilan yapışmış imiş; bu ilanlar ona əzab verməsin deyə bunlara gündə iki uşağın beynini yedirərmiş. Tarixdə ən zalım padşahlardan biri kimi məşhurdur.

⁴ Bu söz birinci, ikinci və üçüncü nəşrlərdə mətndən düşmüşdür.

⁵ Şair burada Eynüddövləyə işarə edir. Eynüddövlə Təbrizə hücum edən və Səttarxanla vuruşan şah qoşunları sərkərdəsinin ləqəbi idi.

[YAŞADIQCA XƏRABƏ ŞİRVANDA]

(Səh.75)

1910-cu ilin yanvar ayında yazılmış bu şeir ilk dəfə “Revolyusiya və kultura” jurnalında (1939, № 5) əlyazmasına əsasən “Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız son iki nəşrə daxil edilmişdir.

Jurnalda əsər aşağıdakı qeydlə nəşr olunmuşdur: “Sabirin burada dərc etdiyimiz şe’ri ilk dəfə nəşr olunur. Sabirin oğlu Məmmədsəlim Tahirzadə tərəfindən əldə edilib redaksiyamıza verilmiş bu şe’r Sabir Bakıda olduğu

zamanlar yazılmışdır. Şe'r, Bakıya gələrkən yazıçıya hörmət və yardım etmiş adamlara, xüsusilə Sabirin həmvətəni Əliqulu adlı bir adama müraciətlə yazılmış olsa da, yazıçının tərcümeyi-halının bəzi cəhətlərini aydınlaşdırdığı və xüsusilə Şamaxıda keçirdiyi ağır günlərin təsvirini verdiyi üçün böyük ədəbi qiymətə malikdir. Şerin imlasına və dilinə toxunulmamışdır".

¹ Jurnalda *vətəndən* əvəzinə: *vətənimdən*.

² Jurnalda *pak* əvəzinə: *ta ki*.

ƏQVALİ-HİKƏMİYYƏDƏN MÜQTƏBİS BİR MƏNZUM

(“Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir”)

(Səh.79)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (7 fevral 1910, № 31) “Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü nəşrdə “Əqvali-hikəmiyyə”, dördüncü nəşrdə isə “Hikmətli sözlər” adı ilə verilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə *kəc* əvəzinə: *gəc*.

² Son üç nəşrdə *tə'zir* əvəzinə: *tə'sir*.

TƏBAƏT

(“ – Sərmayeyi-irfani nasıl kəsb edər insan?”)

(Səh.80)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (3 iyun 1910, № 127) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

1 *Hutenberg, İohann (1400–1468)* – alman ixtiraçısıdır. 1440–ci ilin ortalarında kitab çapının Avropa üsulunu yaratmışdır.

[İDRAKDİR MÜSİBƏTƏ MİYZAN, ƏVƏT, ƏVƏT]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (12 oktyabr 1910, № 39) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Dördüncü nəşrdə səhvən “*Millət deyir ki*” adı ilə getmişdir.

[DƏRDİM OLDUR Kİ, MƏNƏ ARİZ OLAN DƏRDLƏRİN]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (13 oktyabr 1910, № 40) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[BİR ƏZMDƏ SƏBAT EDƏMƏZ ƏHLİ-EHTİYAC]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (14 oktyabr 1910, № 41) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[EY DİLBƏRİ-HÜRRİYYƏT, OLANDAN BƏRİ AŞIQ]

(Səh.81)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (15 dekabr 1910, № 92) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

BƏNZƏTMƏ

(“Sövdəyi-məvəddətdən”)

(Səh.82)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (19 dekabr 1910, № 95) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

RUHUM!..

(“Ruhum, ey şahbazi-ülviyyə”)

(Səh.83)

İlk dəfə “Yeni füyuzat” jurnalında (28 dekabr 1910, № 11) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Bir tərəfdən xəstəliyinin getdikcə şiddətlənməsi, digər tərəfdən də haqsız hücumlarla əlaqədar olaraq şair bəzən kədərli anlar da keçirirdi. Belə

anlarda qələmə aldığı əsərlərə həzin, lirik notlarla yanaşı, bəzi bioqrafik cəhətlər də daxil olurdu. Sabir sanki öz həyat yoluna bir də nəzər salır, yalnız vətən və xalq naminə yazıb-yaratması ilə təsəlli tapırdı.

“Ruhum!..” şerindəki:

*Ölməyimlə sevinməsin ağyar, –
Aləm olduqca mən dəxi duraram!*

– misraları məhz həmin qənaətin məhsulu idi, şairin əhval-ruhiyyəsini, gələcəyə bəslədiyi dərin inamı çox yaxşı əks etdirirdi.

Təsədüfi deyil ki, bu misraları çap edən mətbuat orqanı da Sabir şerindəki bioqrafik cəhəti sezməmiş, redaksiya adından verilən bir qeyddə həmin misraların məzmunu şərh olunmuşdur.

Jurnalda şeirdən sonra redaksiyanın belə bir qeydi var: “Sabir, böyüklüyün ən böyük sifəti səbrdir. İştə sən də bu sifətlə mövsüm və mövsufsan. Əzizim, səni incidənlərə həmpa olmamaq üçün sabir ol, sən ölmə! Sən ölürsən, ölmünlə sevinəcək qədər binəsib insaniyyət təsəvvür edəməm. A Sabir!.. Sana da ağyar olacaq qədər tədənniyi-əxlaqəmi düşdün?..”

*Fələk hər dürlü əsbabi-cəfasın toplusın, gəlsin,
Dönərsək, alçağız millət yolunda bir əzimətdən!”*

¹ Son üç nəşrdə *etmə* əvəzinə: *tutma*.

² Jurnalda və “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində bu və bundan sonra gələn misradakı *hürriyyət* sözünün çapına çar senzurası icazə vermədiyindən əvəzinə nöqtələr qoyulmuşdur. Bu söz yalnız “Hophopnamə”nin inqilabdan sonrakı nəşrlərində mətnə daxil edilmişdir.

TƏRBİYƏ

(“*Ümmətin rəhnüması tərbiyədir*”)

(Səh.84)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (29 dekabr 1910, № 104) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[DƏHR BİR MÜDDƏT OLDU MƏNZİLİMİZ]

(Səh.84)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (16 yanvar 1911, № 13) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ANALAR BƏZƏYİ

(“*Gər olsa nisadə elmü irfan*”)

(Səh.85)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (20 yanvar 1911, № 17) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “*Elmli və elmsiz ana*” adı ilə verilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə *o yolda* əvəzinə: *bu yolda*.

ANALAR BƏZƏYİ

(“*Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil*”)

(Səh.85)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (25 yanvar 1911, № 4) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bu misra ikinci və üçüncü nəşrlərdə verilməmişdir. Üçüncü nəşrdə isə bu barədə belə bir qeyd vardır: “*Bu beytin birinci misrası əldəki nüsxədə yox idi və bulunması mümkün olmadı*”.

NİTQƏ XİTAB

(“*Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!*”)

(Səh.86)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (28 yanvar 1911, № 7) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

HƏVƏS

(“*Həvəs sövq eylər insanı həyatə*”)

(Səh.87)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (16 fevral 1911, № 21) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

[TƏRK EDƏR KİM Kİ, ŞÜKRİ-NE'MƏTİ-NAS]

(Səh.88)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində çap olunmuş, sonra isə yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

[NOLA ƏRBABİ-KƏMAL EYLƏYƏ TƏHSİN MƏNƏ KİM]

(Səh.89)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

Kitabda şəirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “*Mərhum Sabirin dəsti-xəttilə yazılmış əsil nüsxəsi Sabir kitabxanasında məhfuzdur*”.

¹ *Süleyman* – rəvayətə görə, həm peyğəmbər, həm də qənaətcilliyi sayəsində böyük var-dövlət sahibi bir padşah olmuşdur.

[YARAN, MƏGƏR Kİ, MAHİ-ƏZA İBTİDA OLUR]

(Səh.90)

İlk dəfə “Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

Kitabda şəirdən əvvəl belə bir qeyd vardır: “*Sabirin dəsti-xəttilə yazılmış əsil nüsxəsi Sabir kitabxanasında məhfuzdur*”.

[NƏGƏRDƏD KƏZ ƏCƏL POŞTƏM XOMİDE]

(Səh.91)

Bu beyt Sultan Məcid Qənizadənin “Ədəbiyyat qəzeti”ndə (31 oktyabr 1936, № 26) çap olunmuş xatirələri əsasında kitaba daxil edilir.

Xatirə müəllifi beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “1911-ci il iyul ayında mən Bakıdaydım. Orada qaldığım bir neçə gün ərzində, Sabiri yoxlamağa tez-tez gəldirdim. Tbilisidə keçirdiyi müalicədən sorduqda, Həmidə xanımdan razılıqlar söyləyib, ömrü olursa onun xəcalətindən çıxmağı arzu edirdi:

Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xomidə

.....”

¹ *Həmidə xanım* (1873–1955) – Azərbaycanın ilk maarifpərvər qadınlarından biri, Cəlil Məmmədquluzadənin həyat yoldaşı idi. Sovet dövründə Azərbaycan Yazıçıları İttifaqının üzvü olmuş, rus ədəbiyyatından tərcümələr etmiş, C. Məmmədquluzadə haqqında müfəssəl xatirat yazmışdır.

[İSTƏRƏM ÖLMƏYİ MƏN, LEYK QAÇIR MƏNDƏN ƏCƏL]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (4 iyul 1911, № 3) H.İ.Qasımovun xatirəsi içərisində, 1912-ci ildə A. Səhhətin “Hophopnamə”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət beytin nə münasibətlə deyildiyini belə izah edir: “...Mərəzi getdikcə şiddət edir. Daha Bakıda qala bilməyib, Şamaxıya qayıdır və oradan Tiflisə müalicə üçün gedir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının hey’əti-təhririyəsi maddi cəhətdən çox müavinət edirsə də, heyfa ki, müalicəsi faydəbəxş olmayıb, bilaxirə Şamaxıya qayıdır və daha mərəzin zəhmətindən xilas olmaqçın ölmək arzu edib bu şe’ri deyir:

İstərəm ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl
.....”

¹ Qəzetdə *istərəm* əvəzinə: *raziyam*.

[ARIZİ-QƏMLƏR ƏLİNDƏN ÜRƏYİM ŞİŞMİŞ İDİ]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (29 iyul 1911, № 25) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə şeir “*Mərhum Sabirin axırıncı günlərində dediyi kəlamlarından*” qeydi ilə verilmişdir.

¹ Qəzetdə *arizi qəmlər* ifadəsi əvəzinə: *arizi dərdlər*.

² Qəzetdə *ona* əvəzinə: *buna*.

³ Şairin Qurbanəli Şərifzadəyə yazdığı məktubunda bu beyt belədir:

*“Arizi qəmlər əlindən ki, başım şişmiş idi,
Zənn edərdim ona bəlkə edə çarə ciyərim”.*

⁴ Məktubda *bəxti-mənhusimə bax* əvəzinə: *bəxti-mənhusimi* gör.

[MƏNƏ BƏD KEÇDİ ŞƏHRİ-ŞİRVANDA]

(Səh.91)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (10 avqust 1911, № 35) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

Qəzetdə şeirdən əvvəl “Şairi-mərhum Sabirin axırıncı kəlamlarından biri” qeydi vardır.

[RAHƏM BEDƏHİD, RU BERAH AMƏDƏƏM]

(Səh.92)

İlk dəfə “Məlumat” qəzetində (21 iyul 1911, № 18) Əli Fəhminin şairin vəfatı münasibəti ilə yazdığı “Vəq'eyi-dilsuz” adlı məqalənin içərisində çap olunmuşdur. İlk dörd nəşrin müqəddiməsinə daxil edilmişdir.

A. Səhhətin yazdığına görə, şair bu rübaini “axır nəfəslərində” demişdir.

QƏZƏLLƏR

[QOYMA GƏLƏ, SAQIYA, ZAHİDİ MEYXANƏYƏ]

(Səh.95)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (31 aprel 1907, № 15) “Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *yoxsa qoyub* ifadəsi əvəzinə: *qoydu məgər*.

² İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə bu beyt ilə sonrakı beytin yeri dəyişik getmişdir.

³ “Şimdi ki, üzdün əlin zülfi-pərişandən” və “Şəm'i də yaxmaqdadır atəşi-sevdayi-eşq” misraları ilə başlanan beytlər ikinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə belə verilmişdir:

*“Çünki üzöldü əlin zülfi-pərişandən,
Dərdini bari söylə, xəstə könül, şanəyə.
Aşiqi mə'suq ilə yandırır eşq atəşi,
Xassə müəssirdi bu şəm' ilə pərvanəyə”.*

⁴ *Adəm* – dini əfsanəyə görə, arvadı Həvva ilə birlikdə qırx gün cənnətdə yaşayan, guya Allahın əmrini pozub qadağan olunmuş meyvəni yediyi üçün cənnətdən qovulan, insanlığın ilk nümayəndəsidir.

[HƏR SƏRİ-MUYDƏ MİN AŞİQİ-NALANIN VAR]

(Səh.96)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Leyli və Qeys* – Şərqdə geniş yayılmış aşiqanə “Leyli və Məcnun” əfsanəsinin qəhrəmanlarıdır.

[VİRANƏ ŞƏMAXİDƏ MƏNƏ GƏNC TAPILMAZ]

(Səh.97)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İlk nəşrdə *sən* əvəzinə: *mən*.

[MƏFTUNİ-SƏRİ-ZÜLFÜNƏ QÜLLAB GƏRƏKMƏZ]

(Səh.98)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

[KUYİNİ XUNABEYİ-ÇEŞMİMLƏ NƏMNAK EYLƏRƏM]

(Səh.99)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ İlk nəşrdə *cəhanda* əvəzinə: *cəhan*.

² Dörd mənada olan “*cəhar*” sözünün xəffləşdirilmiş şəklidir.

[GƏR İSTƏSƏN Kİ, FİTNEYİ-ALƏM OYANMASIN]

(Səh.100)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bu misradakı təşbihin mənası budur: guya ay (qəmər) əqrəb bürcündə olanda üzünə kölgə düşür. Şair gözəlin üzünü aya, saçını (zülfünü) isə əqrəbə bənzədir.

[İSTƏSƏN KÖNLÜM KİMİ ZÜLFÜN PƏRİŞAN OLMASIN]

(Səh.101)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Əhrimən* – zərdüstlikdə şər allahı və divlər padşahı sayılır. “Əhrimənlər” sözü şeirdə bədxah, fitnə və fəsad törədən adamlar mənasında işlənmişdir.

[EY DİL, AMANDI, SİRRİNİ BİGANƏ BİLMƏSİN!]

(Səh.102)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

[EY ŞUX, YENƏ HƏMDƏM OLUB KAKİLƏ ZÜLFÜN]

(Səh.103)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Harut* – dini rəvayətə görə, mələk imiş, guya qadına məhəbbət bəslədiyinə görə cənnətdən qovulmuş və işlədiyi günahın müqabilində Babil qül-ləsindəki bir quyuda başıaşağı asılmışdır.

[XOSROVİ-HÜSNÜN, ƏZİZİM, SƏN İMİŞSƏN TACİ]

(Səh.104)

İlk dəfə 1914-cü ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Bütün sonrakı nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki nəşrdə *kəc nikahilə əvəzinə: kəc nigarilə*.

[QƏMİNDƏ ÇƏRXİ-ÇARÜMDƏN KEÇƏN FƏRYADÜ AHİM VAR]

(Səh.104)

İlk dəfə “Qurtuluş” jurnalında (1 oktyabr 1915, № 1) “*Mərhum Sabirin təb’ olunmamış bir qəzəli*” adı altında dərc edilmişdir. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ *İsa* – rəvayətə görə, peyğəmbərlərdən biri və xristian dininin banisidir. Guya miladi tarixin ilk ilində Fələstində dünyaya gəlmişdir.

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

MƏKTƏB ŞƏRQİSİ

(“*Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən*”)

(Səh.107)

İlk dəfə “Dəbistan” jurnalında (20 dekabr 1906, № 17) “*Ə.Sabir Tahirzadə Şamaxı*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə *təfərrücündən* əvəzinə: *təfərrücündə*.

MƏKTƏBƏ TƏRĞİB

(“*Mənim bağım, baharım!*”)

(Səh.108)

İlk dəfə “Milli nəğmələr” məcmuəsində (1907) “*Ə.Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ELMƏ TƏRĞİB

(“*Elmin izzəti payidar olur*”)

(Səh.110)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (31 avqust 1907, № 109) Şamaxıdan yazılmış bir müxbir məktubunun içərisində çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir.

Şerin yazılma tarixçesini və Sabirin Şamaxıdakı teatr tamaşaları ilə əlaqəsini aydınlaşdırmaq üçün əhəmiyyətli olan “Teatr nədir?” adlı həmin müxbir məktubunu aşağıda eyni ilə veririk:

“Ədibi-məşhur, şairi-mə’ruf Kamal Namiq həzrətləri demiş ki, teatr bir ayineyi-geytinümadır ki, orada hər kəs öz eybini görür.

Bəli, teatr bir ayineyi-ibrət, bir binayi-xeyir, bir məhəlli-təyəqqüz olduğunu hamı təsdiq ediyor. Qafqaz müsəlmanları da təsdiq ediyor. Amma indi, neçə-neçə illərdən bəri tərtib olunmuş komediyalarımız, faciələrimiz, Tiflis, Bakı müstəsna olduğu halda, indi meydana çıxır. Çıxdığı üçündür ki, bu az zaman içində teatr görmüş hər bir kəsdə bir oyanıqlıq, bir huşyarlıq hiss olunmaqdadır. Daha o zülməti-cəhalət, qəflət əməlləri keçdi. O qara pərdəli mazi çıxıb getdi. İndi gələcəyimizi düşünüb övladi-millətin bəxtiyarənə yaşaması üçün lazımı tədabirə təşəbbüs zamanı gəldi. İndi əsbabi-səadəti dərdəst edib də məktəblərimizi daha islah, teatrlarımızı daha rəvnəqli meydanitəməşaya vəz’ etmək vəqti gəldi. Odur ki, ömrümüzdə görmədiyimiz əməli komediyaları, faciələri iki ildən bəri nadirül-vüqu’ olaraq üç-dörd dəfə gördük.

Cəmətimizin dəxi mütənəsseh, mütənəbbəh olduqları aşikar hiss olunur. Ələlxüsus həmin avqust ayının 17-sində Salamovların evində yetim uşaqların mənfəəti üçün möhtərəm Nəcəfbəy Vəzirovun “Müsibəti-Fəxrəddin” faciəyi-ələmi-iştimaları ziyalı cavanlarımız tərəfindən oynanıldı. Ziyadə ibrətamiz bir faciə olduğunu hər kəs görüb də mütəəssir olduqları bədiheyimə’lum olurdu.

Oynayanlar isə bəhadirənə hər biri öz rolunda böyük bir məharət göstərir idi. Çünki cümləni heyrətə gətirəcək dərəcədə hazır olmuş idilər. Əlavə olaraq hər pərdənin arasında məktəb uşaqları məşhur şair Şirvani Sabir əfəndinin müxtəlif ahəngdə olan mütəəddid tərəneyi-milliyələrini həməvaz olub oxuyurdular. Həqiqətdə o uşaqlar ağzından eşidilən, məarifə, tərəqqiyə, milliyətə dair olan əbyat cümləni tərənnümeyi-təəşşüqə gətirir idi. Nümunə olmaq üçün bu pür mə’na əş’arın bir qismini yazıram, budur:

Elmin izzəti payidar olur.

Cəhlin nikbəti canşikar olur

Belə-belə şeyləri gördükə, əlhəmdülillah, cəmətimizin dəxi teatra rəğbəti getdikcə kəsbi-qüvvət etməkdədir. Daha “teatra gedən kafirdir” qövli-naməşruini fəramuş edib, təriqi-nicatə vasil olmaqdadırlar. Burasına təşəkkür olunar. Təəssüf olunacaq bir eybimiz var isə, o da biletləri aşağı mərtəbədə olanların xilafı-qaidə yuxarı mərtəbədə oturmaları idi. Oylə isə bir söz ziyalı cavanlara, bir söz də əfradi-cəmətə kəstaxanə ərz edəcəyəm. Səhv edir isəm, bağışlasınlar. Vallah, caygir olmasını təmənnə edirəm.

Ey ziyalı cavanlar! Bu yolda sə'y və ictimadınızı daha da artırın! Dörd ayda bir olmayub, ayda, laməhalə, iki ayda bir dəfə meydana çıxmalı! İnqirazə, izmehlalə üz çevirmiş avam cəmaəti ihyadə həzrət İsa olmalı! Qoyun sizi təkfir, təkzib etsinlər, çünki təkzib olunmaq ənbiya sifətidir.

Əlkəlamu yəcürül kəlamı, ikinci bir söz daha deyəcəyəm. Bilet qiymətlərin ucuz etməli ki, hər kəs gələ bilib də ibrət alsın. Ümdə mətləb pul olmayub, bəlkə avam cəmaətin daha da həvəsini artırmaq və teatrlarda nə təvri rəftar etmək qaidəsini öyrətmək olsun. Yaşayın, cavanlar! Yaşayın da, millət adına, vətən adına xidmətdə qüsurluq etməyin!

Keçəlim cəmaətə: Ey bə'z əğniyalar, kömək etməkdə təkahül, təkasül edirsiniz, daha etməyin! Çünki naşər' iş görmürsünüz, bəlkə düşmüşlərin əlindən yapışırsınız, atasızları atalı edirsiniz, ölmüşləri dirildirsiniz. Hansı ki, millətin xoşbəxtliyi pişrəfti bir tərəfdən də siz cənablara vabəstədir. Bir tərəfdən deyirəm, xeyr, bəlkə bu əmrin rükni-ə'zəmi olub da təriqi-nicatə vasil olmaq siz ilə qaimdir.

Qaldı ki, avam cəmaətlərə deyəcəyəm budur ki, oyun vaxtında hər kəs öz yerində oturub, ibrət alsınlar. Burada ermənilərin səliqəli teatrları yadıma düşdü. Xatirlərə kəlal gəlməsin deyə qareini-kiram hüzurinə ərzdən ictinab ediyorum”.

UŞAQ VƏ BUZ

(“Dərsə gedən bir uşaq”)

(Səh.111)

İlk dəfə “Birinci il” dərsliyində (1907) “Mənzumeyi-Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

YAZ GÜNLƏRİ

(“Gəl, gəl, a yaz günləri!”)

(Səh.112)

İlk dəfə “Birinci il” dərsliyində (1907) “Mənzumeyi-Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

AĞAQLARIN BƏHSİ

(“Alma, palıd, şam ağacı hal ilə”)

(Səh.113)

İlk dəfə “İkinci il” dərsliyində (1908) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son üç nəşrdə *yetişir* övəzinə: *yetişə*.

CÜTÇÜ

(“Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə”)

(Səh.115)

İlk dəfə “Yeni məktəb” “Üçüncü il” dərsliyində (1909) “*Ə.Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə *tarlasını* övəzinə: *tarlaları*.

QARĞA VƏ TÜLKÜ

(“Pendir ağzında bir qara qarğa”)

(Səh.116)

İlk dəfə “Yeni məktəb” “Üçüncü il” dərsliyində (1909) “*Ə.Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Şerir sonunda (“*Krilovdan tərcümə*”) qeydi verilmişdir.

MƏKTƏB UŞAQLARINA TÖHFƏ

(“Doğar insan ata ocağında”)

(Səh.117)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (14 fevral 1910, № 37) “*Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü və dördüncü nəşrlərdə “*Ata və ana hörməti*” adı ilə verilmişdir.

¹ İstər qəzetdə, istərsə ikinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *ocağında* əvəzinə: *otağında*.

² İkinci nəşrdə *soralum* əvəzinə: *sevəlim*.

MƏKTƏB ŞAGİRLƏRİNƏ TÖHFƏ

(“*Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı*”)

(Səh.119)

İlk dəfə “Səda” qəzetində (25 fevral 1910, № 46) “*Balaxanı məktəbi müəllimlərindən Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. İkinci, üçüncü və dördüncü nəşrlərdə *sərlövhəsiz* verilmişdir.

¹ *Sərfəraz* sözü əvəzinə qəzetdə: *səzavar*, dördüncü nəşrdə isə: *sərfəraz*.

TƏBİB İLƏ XƏSTƏ

(“*Bir təbibə gedib də bir bimar*”)

(Səh.120)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (18 iyun 1910, № 138) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Qəzetdə sərlövhənin altında belə bir qeyd vardır: “*Həfteyi-ədəbi üçün*”.

1910-cu ilin iyun ayında Sabir “Həqiqət” qəzetində çıxış etməyə başladığından sonra qəzetin əbədi-bədii səviyyəsini yüksəltmək üçün müəyyən tədbirlər həyata keçirilir. Şairin iştirak etdiyi gündən – 13 iyun tarixli 133-cü nömrədən etibarən qəzetdə “*Həfteyi-fənni*” və “*Həfteyi-ədəbi*” adı altında xüsusi guşələr ayrılır. Növbəti nömrələrin birində baş mühərrir “Həfteyi-ədəbi” adlı məqaləsində həmin guşələrin məzmun və istiqamətini səciyyə-ləndirərək yazırdı:

“Hər həftə, bazar günü “Həfteyi-fənni” və pəncşənbə günü “Həfteyi-ədəbi” insanlar altında bir qismi-məxsus açıyuruq. “Həfteyi-fənnidə dünyada yeni-yeni kəşf olunan əsərlərdən, istatisqalardan, qəraibi-həvayıyədən hasili fənnin nəzəri-kəşfinə isabət etmiş olan əhvaldan bəhs ediləcəkdir. Həfteyi-ədəbidə isə bir həftə içində nəşr olunan a’sari-ədəbiyyə ilə yeni nəşr olunmuş kitablar və teatrlar haqqında bəyani-mütaliə olunacağı kibi, bir həftə içində həfteyi-ədəbimizə irsal olunan şe’rlərdən birinciliyi qazanan təbrikən

həftəyi-ədəbiyə idxal ediləcəkdir. Bu həftələrə xaricdən göndərilən əsərlər də məəlməmnuniyyə qəbul olunur...” (17 iyun 1910, № 137).

Həftəyi-ədəbi üçün qoyulan suallar da çox aydın və maraqlı olurdu:

– Oxuduğunuz şe’rlər içində ən ziyadə təqdir etdiyiniz misra hansı misradır?

– Oxuduğunuz əş’ar içində ən çox xoşunuza gələn bir beyti göndəriniz!

– Eşitdiyiniz zərbi-məsəllər içində ən ziyadə xoşunuza gələn hansıdır?”

(17, 25 iyun, 15 iyul 1910, № 137, 149, 161).

Müsabiqədə mükafata layiq yerləri tutan müəlliflərin seçdikləri şeir parçaları, atalar sözü və məsəllər onların öz imzaları ilə qəzetdə müntəzəm surətdə dərc edilirdi. Üç dəfə birinci yeri tutan müəllifə isə qəzetin altı aylıq abunəsi hədiyyə verilirdi.

Bundan başqa, ədəbi həftə üçün yeni yazılmış, orijinal şeirlər də göndərilirdi. Bu şeirlərdə gənc nəslin təlim və tərbiyəsi məsələləri başlıca yer tutur, nəcib əxlaqi sifətlər, vətənpərvərlik, humanizm, əməyə məhəbbət kimi bəşəri ideyalar təbliğ və tərənnüm olunurdu.

M.Ə.Sabir istər ədəbi, istərsə elmi müsabiqənin ən fəal iştirakçısı olmuşdur. Şairin “Təbib ilə xəstə”, “Qarınca” və bir sıra başqa əsərləri “Həftəyi-ədəbi” üçün yazılmış, müsabiqədə birinci yeri tutaraq mükafata layiq görülmüşdür.

QOCA BAĞBAN

(“Bir taqım gənc yol kənarından”)

(Səh.121)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (21 iyun 1910, № 140) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

QARINCA

(“Gördülər bir qarınca bir mələxi”)

(Səh.122)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (23 iyun 1910, № 142) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

MOLLA NƏSRƏDDİNİN YORĞANI

(“*Gecə yatmaq zamanı çatmış idi*”)

(Səh.123)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (23 noyabr 1910, № 75) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə *aldılar yorğanı* ifadəsi əvəzinə: *yorğanı qapdılar*.

UŞAQ VƏ PUL

(“*Kuçədən bir çocuq yüyürdü evə*”)

(Səh.124)

İlk dəfə “Yeni füyuzat” jurnalında (23 noyabr 1910, № 6) “Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *Görərək* sözü jurnalda *görək* şəklində getmişdir.

İSKƏNDƏR VƏ FƏQİR

(“*Gün önündə bir acizü müztər*”)

(Səh.126)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (20 dekabr 1910, № 96) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ *İskəndər* (y.e.ə. 356–323) – qədim dünyanın məşhur sərkərdəsi və dövlət xadimi idi. 336-cı ildən etibarən Makedoniya hökmdarı olmuşdur. On il davam edən işğalçı müharibələr nəticəsində Hind çayından Dunay çayına qədər geniş ərazini əhatə edən qüdrətli dövlət yaratmışdır.

AZARLI KƏNDÇİ

(“*Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan*”)

(Səh.128)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (21 dekabr 1910, № 97) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

CAMUŞÇU VƏ SEL

(*“Bir kişi saxlayırdı bir camuş”*)

(Səh.130)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (26 dekabr 1910, № 101) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Bütün nəşrlərdə “*Camuş və sel*” adı ilə getmişdir.

MOLLA NƏSRƏDDİN VƏ OĞRU

(*“Mollanın borkünü çalıb oğru”*)

(Səh.131)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (2 yanvar 1911, № 1) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

ÖRÜMÇƏK VƏ İPƏK QURDU

(*“Bir örümçək özün öyüb durdu”*)

(Səh.132)

İlk dəfə “Günəş” qəzetində (10 yanvar 1911, № 8) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Bütün nəşrlərdə *öyüb* əvəzinə: *çəkib*.

² Son iki nəşrdə *görək* əvəzinə: *görüm*.

ARTIQ ALIB, ƏSKİK SATAN TACİR

(*“Bir nəfər tacir öz dükanında”*)

(Səh.133)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (3 fevral 1911, № 96) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və ikinci nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Son iki beyt heç bir nəşrdə verilməmişdir.

YALANÇI ÇOBAN

(“Bir çoban bir gün etdi dağda haray”)

(Səh.135)

İlk dəfə “Yeni həqiqət” qəzetində (11 fevral 1911, № 18) “Ə.S.” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

TƏRCÜMƏLƏR

“ŞAHNAMƏ”DƏN TƏRCÜMƏ

(“Belə nəql edir möbidi-huşyar”)

(Səh.139)

İlk dəfə “Rəhbər” jurnalında (31 oktyabr, 1, 23 dekabr 1906; 17, 30 yanvar 1907, № 2, 3, 4, 5, 6) “Sabir” və “Sabir Tahirzadə” imzaları ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Son dörd nəşrdə “Firdovsinin “Şahnamə”sindən” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü nəşrdə *gətirmələri* əvəzinə: *götürmələri*.

² Dördüncü nəşrdə *gətirdim* əvəzinə: *götürdüm*.

³ *Firidun* – İrənin qədim və əfsanəvi şahlarından biri, Pişdadilər sülaləsinin altıncı padşahı Cəmşidin nəvəsidir.

⁴ Son üç nəşrdə *biədəd* əvəzinə: *bir ədəd*.

⁵ Son nəşrdə *təxti-ac* ifadəsi *təxti-tac* şəklində getdiyindən misranın mənası təhrif olunmuşdur.

⁶ *Təhəmtən* – əfsanəvi pəhlivan Rüstəmi-Zalın ləqəbi; *Zabil* – İrənlərlərdən biri; *Rəxş* – Rüstəmi-Zalın məşhur atının adıdır.

⁷ Bütün nəşrlərdə *xəbər birlə* əvəzinə: *xəbərlərlə*.

⁸ Son dörd nəşrdə *e'zazü ikramlə* əvəzinə: *e'zamü ikramlə*.

⁹ Dördüncü nəşrdə *məcməri-udlə* ifadəsi əvəzinə: *məcməri-sudlə*.

¹⁰ “İzdiyəd” adı altında verilən parça Sabir tərəfindən dastana əlavə edilmişdir.

¹¹ İkinci nəşrdə tərcümənin sonunda belə bir qeyd vardır: “İşbu mənzumə dəxi natamam qalmışdır”.

TƏRCÜMEYİ-QÖVLƏL-MÜFTİ

(“*Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağaldımı*”)

(Səh.154)

İlk dəfə “Füyuzat” jurnalında (16 iyul 1907, № 22) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir.

“Füyuzat” jurnalının 1907-ci il 23 iyun tarixli 20-ci nömrəsində çap olunmuş “*Qövləl-müfti heygül-əhtizar*” adlı yazıda deyilirdi: “*Diyari-Misriyyə müftiyi-sabiqi üləmayi-şəhir Şeyx Məhəmməd Əbdə mərhumun vəfatından bir qaç saət müqəddəm ağlaya-ağlaya söyləmiş olduğu bir qaç beyti-dilsuzdur ki, məali aləmi-islamın əhvali-hazirəsinə daırdır. Biz bu əbyati-münifəyi tərçümə ilə qareini-giramı müstəfid etmək istərdik. Lakin lisani-cəlilərəbiyə bizdən ziyadə vaqif olan alimlərimizin himmətinə müraciətlə onlardan tərçüməsini rica etməyi ula gördük. Ümidimiz pürkəməldır ki, üləmayi-giram gələcək nüsxəyə qədər bu şe’rin tərçüməsini bizə göndərməklə ümumə bir xidməti-müftəxirə əda edərlər*”.

Bu yazıdan sonra jurnal Şeyx Məhəmməd Əbdənin ərəb dilindəki şerini çap etmişdir. Sabir həmin şeri tərçümə edib, jurnalə göndərmişdir.

[GÖRDÜM NEÇƏ DƏSTƏ TAZƏ GÜLLƏR]

(Səh.154)

M.Ə.Sabirin Şərq ədəbiyyatından ilk, məlum tərçüməsidir. Şairin məktəbdə oxuduğu illərdə edilmiş bu tərçümə ilk dəfə 1912-ci ildə A.Səhhətın “*Hophopnamə*”yə yazdığı müqəddimədə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

A.Səhhət şerin tərçümə tarixçesini belə izah edir: “*On iki sinnə yetişdikdə mərhum Hacı Seyid Əzimin məktəbinə daxil olmuş. Seyid onda hissi-şairanə gördüyü üçün dərs verdiyi mənzum farsı hekayələrin türkcə mənzum tərçüməsini Sabirdən istərmiş. O cümlədən “Gülüstən”da:*

*“Didəm güli-tazə çənd dəstə
Bər günbədi əz giyah bəstə”*

– hekayəsini türkcəyə boylə nəzmən tərçümə etmişdir:

*Gördüm neçə dəstə tazə güllər
.....”*

ŞE'R TƏRCÜMƏSİ

(*"Tapşırma sirrini məgər əhli-kərəmlərə"*)

(Səh.154)

İlk dəfə "Füyuzat" jurnalında (8 sentyabr 1907, № 26) "*Əli Sabir Tahirzadə Şirvani*" imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərə daxil edilmişdir. Dördüncü və beşinci nəşrlərdə "*Ərəbcə bir qit'ənin tərcüməsi*" adı ilə verilmişdir.

Jurnal 25-ci nömrəsindəki (15 avqust 1907) "*Mətlubumuz*" adlı müra-ciətində deyirdi: "*Diyari-Misriyyə müftisi Şeyx Məhəmməd Əbdə mərhūmun şe'rini nəsrən və nəzmən tərcümə ilə idarəmizə irsal buyuran əshabi-himmətə təşəkkür edir və İmam Əli kərəməllahi-vəche həzrətlərinin əş'aritätsinin də tərcümə və irsalınıərbabi-himmət və iqtidardan rica edirik*".

Sabir həmin şeri də tərcümə etmiş və tərcümədən əvvəl "Füyuzat" jurnalında şerin ərəbcəsi təkrar çap olunmuşdur. Ərəbcəsi belədir:

*"La tövdəissirrə illa ində zi kərəmin,
Vəssirrü ində kiraminnasi məxtumün,
Vəssirrü indi fibeytin ləhu gələqün
Qəd zaə miştahəhu vəlbeytü məxtumün".*

¹ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə *yanımda* əvəzinə: *yanında*.

LƏFFAZLIQ

(*"Məxlis" qəzetəsindən tərcümə*)

(Səh.155)

İlk dəfə "Həqiqət" qəzetində (2, 4 iyul 1910, № 150, 151) "*Ə.Sabir*" imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *tutub* əvəzinə: *qoyub*.

² *Dörd ayağa* ifadəsi kitabda *dörd ayaq* şəklində verilmişdir.

³ *Heyhat* sözü kitabda səhvən *həyat* şəklində getmişdir.

⁴ Kitabda *ola bilməz* ifadəsi əvəzinə: *olmasın*.

⁵ Kitabda *yüz min tımən* əvəzinə: *yüz bir tımən*.

⁶ *Söhbən Vail* – VIII əsrdə xəlifə Harunərrəşid zamanında yaşamış, dil və üslubunun gözəlliyi, zənginliyi sayəsində şöhrət qazanan məşhur ərəb natiqi

olmuşdur. Ş. Saminin yazdığına görə, “fəsaahət və bəlağətdə ismi zərbi-məsəl hökmünə keçmiş”dir.

Söhban Vailin adı mənbədən düzgün oxunmadığına görə “Hophopnamə”nin 1948-ci nəşrində *sö'ban və iblisi* şəklində getmişdir.

⁷ *Yəğma* (1782–1860) – görkəmli fars şairi, satirik və lirik əsərlər müəlifidir.

⁸ *Ənvəri* – XII əsrdə yaşamış fars şairidir. Sultan Səncərin saray şairlərindən biri olmuşdur. Qəsidələr ustası kimi tanınmışdır.

⁹ *Qəzəblərini* sözü kitabda *qəzətlərini* şəklində getdiyindən cümlənin məna və məzmunu tamam təhrif olunmuşdur.

¹⁰ *İnşad etdikləri* ifadəsi kitabda mətndən düşmüşdür.

¹¹ Sonuncu cümlə kitabda verilməmişdir.

¹² Kitabda *min dürlü* əvəzinə: *bir dürlü*.

HEKAYƏ VƏ FELYETONLAR

MEYDANA ÇIKIYOR...

(Səh.161)

Hekayə ilk dəfə “Həqiqət” qəzetində (17–18 iyun 1910, № 137–138) “*Bəha Səid*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

Hekayənin Sabir tərəfindən yazılıb–yazılmaması haqqında son illərdə mətbuatda mübahisə və müzakirə getmişdir. (*Bu xüsusda təfəsilatı ilə bax: M. Məmmədov. Sabir və mətbuat. Bakı, “Elm” nəşriyyatı, 1974, səh. 150–161*).

HAMISIN TAPA BİLİRƏM, BİRİN TAPA BİLMİRƏM

(Səh.165)

İlk dəfə “Bəhlul” jurnalında (14 iyul 1907, № 5) “*Acizləri qığıldayan*” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci və altıncı nəşrlərdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir. Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə “*Təpmaca*” adı ilə verilmişdir.

¹ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə *gərək* əvəzinə: *görə*.

² Bütün nəşrlərdə *dediyin* əvəzinə: *deyilən*.

³ Dördüncü və beşinci nəşrlərdə *bilsəm* əvəzinə: *bilməsəm*.

ŞİRVANDA MÜHÜM HƏVADİS

(Səh.167)

İlk dəfə “Bəhlul” jurnalında (7 oktyabr 1907, № 7) “*Laübalı*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Bu ifadə kitabda mətndən düşmüşdür.

² “*Bürhani-tərəqqi*” – 1906-1911-ci illərdə Həştərxanda müəyyən fasilələrlə nəşr olunan gündəlik qəzet idi. İlk nömrəsi 1906-cı il iyul ayının 8-də çıxmışdır. Nəşri və redaktoru Mustafa Lütfi İsmayılov Şirvanski idi. Qəzetdə yerli müəlliflərlə yanaşı, Nəriman Nərimanov da iştirak etmiş, “elmi və fənni” mövzularda bir sıra məqalələr (“Tibb və islam” və s.) dərc etdirmişdir. Burada habelə M.Ə.Sabir, M.Hadi və başqalarının da bəzi əsərləri çap olunmuşdur.

³ “*Bəhlul*” – 1907-ci ildə Bakıda “Molla Nəsrəddin”in təsiri ilə nəşrə başlayan, ayda iki dəfə çıxan “məzhəkə səyağında siyasi, fənni, ədəbi, iqtisadi və ictimai” jurnal idi. İlk nömrəsi may ayının 19-da, son 9-cu nömrəsi isə noyabrın 4-də çıxmışdır. Redaktoru bolşevik Ələsgər Əliyev idi. Jurnalda M.Ə.Sabir, Ə.Qəmküsar, S.Hüseyn, H.İ.Qasimov və başqaları fəal iştirak etmişlər.

⁴ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁵ “*İrşad*” – 1906-1908-ci illərdə Bakıda nəşr olunan gündəlik ictimai-siyasi qəzet idi. İlk nömrəsi 1905-ci il dekabrın 17-də, son nömrəsi isə 1908-ci il iyun ayının 25-də çıxmışdır. Redaktoru Əhmədbəy Ağayev (bir müddət müvəqqəti redaktoru Həşimbəy Vəzirov olmuşdur), nəşri isə İsabəy Aşurbəyov (sonralar Bəşirbəy Aşurbəyovla birlikdə) idi. Qəzetdə burjuva mühərrirlərindən əlavə, N.Nərimanov, M.Ə.Sabir, S.M.Əfəndiyev, Ü.Hacıbəyov, A.Səhhət, F.Köçərli, Ə.Qəmküsar, S.M.Qənizadə, R.Əfəndizadə və başqaları iştirak etmişlər.

⁶ Kitabda *onu* əvəzinə: *mən*

⁷ Son iki cümlə kitabda verilməmişdir.

⁸ Jurnalda felyetonun axırında “*Hələ var*” sözləri yazılmışsa da, növbəti nömrələrdə məbədi çap olunmamışdır.

YADİGAR

(Səh.169)

Həsənbəy Zərdabinin vəfatı ilə əlaqədar yazılmış bu felyeton ilk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında (13 yanvar 1908, № 2) “*Müxlisiniz Malxulaçı*” imzası ilə çap olunmuşdur. Altıncı nəşrdən başqa, bütün nəşrlərə daxil edilmişdir.

¹ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə *üstümüzə* əvəzinə: *üstünə*.

² Birinci nəşrdən başqa, bütün nəşrlərdə *danışılar, danışılaz* əvəzinə: *danışarlar*.

³ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə *olan* əvəzinə: *uyezdni*.

⁴ Bu söz bütün nəşrlərdə mətndən düşmüşdür.

⁵ Üçüncü, dördüncü və beşinci nəşrlərdə *zəbani-ərz edərəm* ifadəsi əvəzinə: *zəbani-təfsilən ərz edərəm*.

MƏQALƏLƏR VƏ MÜXBİR YAZILARI

M.Ə.Sabir “Həyat”, “İrşad” və “Tazə həyat” qəzetlərinin Şamaxı üzrə xüsusi müxbiri olmuş, həmin qəzetlərdə müntəzəm surətdə çıxışı etmişdir. Şairin müxbirliyinə dair qəzetlərdə müəyyən məlumat da vardır. “İrşad” qəzetində beş-altı nəfər şagirdin imzası ilə Şamaxıdan göndərilib dərc olunmuş bir məktubun sonunda redaksiyanın verdiyi qeyd bu cəhətdən diqqəti cəlb edir. Şamaxı məktəbində təlim və tərbiyə məsələləri ilə əlaqədar qəzetdə çap olunmuş sorğuya şagirdlərin cavabını dərc etdikdən sonra redaksiya bildirirdi ki: “Bu cavabın məzmununa mütabiq bir cavab da xüsusi müxbirimiz Ə.Sabir cənablarından gəlmişdi” (5 fevral 1907, № 18).

Şairin publisist məqalələri və müxbir məktubları qəzetlərdə açıq imza ilə, “Şamaxıdan”, “Şamaxı xəbərləri”, “Şamaxı müxbirimizdən” və s. bu kimi ümumi başlıqlar altında çap olunurdu. Bu yazılarla lap ilk, öləri tanışlıq göstərir ki, Sabir Şamaxıda cərəyan edən adi, kiçik əhvalatlardan başlamış mühüm ictimai-siyasi və mədəni hadisələrə qədər, – hər şeyi diqqətlə izləmiş, ciddi surətdə saf-çürük etmiş, oxucularının fikrini həmişə düzgün istiqamətləndirməyə çalışmışdır.

Sabirin “Həyat”, “İrşad” və “Tazə həyat” qəzetlərindəki publisist fəaliyyəti təkcə Şamaxı əhvalatları ilə məhdudlaşmır. Yazıçı habelə o zaman bütün ictimaiyyəti düşündürən 1905-ci il inqilabı və ziyalıların qarşısında duran vəzifələr haqqında, çarizmin milli qırğın siyasətini ifşa və beynəlmilətçilik ideyalarını təbliğ edən, xalq kütlələrini birliyə, qardaşlığa çağıran publisist əsərlər də yazıb çap etdirmişdir. Bundan başqa, böyük şairin mətbuat, teatr, məktəb, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi və s. mövzularda da bir sıra məqalələri vardır.

Sabirin məqalələri bizi mütəfəkkir şairin dünyagörüşü ilə, inqilabi-demokratik ideyaları ilə yaxından tanış edir. Alovlu vətənpərvər və mübariz publisist qələminin məhsulu olan bu məqalələrdə zamanın, 1905–1907-ci illər inqilabı dövrünün mühüm tələblərindən, vətənin, millətin böyük ictimai-siyasi dərdlərindən bəhs olunur; xalqın kəskin maddi və mənəvi ehtiyaclarından, yoxsulların ağır güzəranından, məktəbsizlikdən ürək yanğısı ilə danışılır: varlıların, möhtəkirlərin tüfeyli həyatı, məişətdəki ətalət, bayağılıq, oğru-

əyrilik tənqid atəşinə tutulur... Müəllif sadə həqiqətlərdən bəhs açsa da, ilk baxışda adi görünən həmin məsələləri yüksək, prinsipial səviyyəyə qaldırır, kəskin nəticələr çıxarırdı. Odur ki, Sabirin məqalələri və müxbir məktubları həm dolğun məzmun, qabaqcıl, mütərəqqi ideya, həm də hadisələrə fəal mü-nasibət nöqtəyi-nəzərindən diqqəti cəlb edir.

VƏFAT XƏBƏRİ

(Səh.173)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (18 fevral 1906, № 49) “*M. Ələkbər Sabir Şirvani*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

İSLAMİYYƏTİN İNSANİYYƏTPƏRVƏRLİYİ

(Səh.174)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (18 iyul 1906, № 157) “*M. Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[QABİSTAN MAHALININ PRİSTAVI...]

(Səh.175)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (18 iyul 1906, № 157) “*M. Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir*.

[BU GÜN QAFQAZIYA MƏMLƏKƏTİNDƏ...]

(Səh.176)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (24 iyul 1906, № 162) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[QARABAĞ DAVASI QƏT’İ XÜSUSUNDA...]

(Səh.178)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (6 avqust 1906, № 173) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

* Bu müxbir yazısını, həmçinin “Cümə” adlı məqaləni Alxan Bayramoğlu çap etdirmişdir (“Ədəbiyyat qəzeti”, 28 may 2004, № 21).

¹ *Voronsov-Daşkov (1837–1916)* – çarizmin dövlət xadimlərindən biri, 1905–1915-ci illərdə Qafqaz canişini olmuşdur. Qafqazdakı fəaliyyətini yerli burjuaziyaya istinad edərək inqilabi hərəkatı boğmağa doğru yönəltmişdir.

² *Qoloşapov* – o zaman Şuşa şəhərinin general-qubernatoru idi. Milli qırğın vaxtı fitnəkarlıq etmişdir.

[AVQUSTUN 3-DƏ SALAMOVLARIN EVİNDƏ...]

(Səh.179)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (10 avqust 1906, № 177) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ *Sultan Məcid Qənzadə (1866–1938)* – maarifpərvər yazıçı və pedaqoq idi. Şamaxıda doğulmuş və ilk təhsilini də orada almışdır. 1887-ci ildə Tiflisdə Aleksandr müəllimlər institutunu bitirmişdir. Ömrünün çox hissəsini müəllimliyə, maarifin tərəqqisinə həsr etmiş, bir sıra elmi-metodik və ədəbi-bədii əsərlər yazmışdır.

[ŞAMAXI TÜCCARİ-MÖ'TƏBƏRANİNDƏN...]

(Səh.181)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (13 avqust 1906, № 179) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[HƏMD OLSUN, O GÜNDƏN Kİ...]

(Səh.182)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (17 avqust 1906, № 183) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[HƏMD OLSUN, ŞAMAXIDA BUGÜNKÜ...]

(Səh.184)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (24 avqust 1906, № 189) “*M.Ə.S.*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[KÜRDƏMİR MAHALINDA QARASAQQALLI KƏNDİNDƏN...]

(Səh.185)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (31 avqust 1906, № 192) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *cinayətlərə* əvəzinə: *cinayətə*.

[27 AVQUST, BAKI...]

(Səh.186)

İlk dəfə “Həyat” qəzetində (3 sentyabr 1906, № 194) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

MƏTBUAT

(Səh.188)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (26 sentyabr 1906, № 226) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Həyat” qəzetinin bağlanmasına işarə olunur. Son nömrəsi 1906-cı il sentyabrın 3-də buraxılmışdır. “Həyat” bağlandıqdan sonra əvəzinə “Füyuzat” jurnalı (1906–1907) nəşrə başlamışdır.

² “Həyat” və “İrşad” qəzetləri nəzərdə tutulur.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ REALNİ UŞQOLA TƏŞKİLİNDƏN...]

(Səh.190)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (9 oktyabr 1906, № 237) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *istiqlalımız* əvəzinə: *istiqlalımız*.

² Kitabda *ittixaz* əvəzinə: *intixab*.

QEYRƏT

(Səh.191)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (13 oktyabr 1906, № 241) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Sabir külliyyatına ilk dəfə daxil edilir.

[ŞAMAXININ QƏRBİNDƏ VAQE'...]

(Səh.192)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (13 oktyabr 1906, № 241) “*Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ Həmin məqalə 1906-cı ildə “Həyat”ın 17 avqust tarixli 183-cü nömrəsində dərc olunmuşdur.

[ŞAMAXI REALNİ UŞQOLASINA İNSPEKTOR...]

(Səh.193)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (16 oktyabr 1906, № 243) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[OKTYABRIN ONUNDA QOŞUNLU MAHALINDA...]

(Səh.194)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (19, 31 oktyabr 1906, № 246, 254) “*Sabir*” və “*S.*” imzaları ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *ermənilərindən* əvəzinə: *sakini*.

² Kitabda *ərradəçi ermənilər* əvəzinə: *ərəbəçilər*.

[NOYABRIN DÖRDÜNDƏ KÜRDƏMİR İLƏ AĞSU...]

(Səh.195)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (12 noyabr 1906, № 262) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Axırını iki söz kitabda verilməmişdir.

² Kitabda *aparıbdır* əvəzinə: *aparıblar*.

[BU İL ŞAMAXI ƏHLİ...]

(Səh.196)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (17 noyabr 1906, № 266) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[QABISTAN MAHALINDA ƏRƏBŞAHVERDİLİ...]

(Səh.197)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (24 noyabr 1906, № 271) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[NOYABRIN 18-DƏ ŞAMAXILI MALAQAN...]

(Səh.197)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (26 noyabr 1906, № 272) “*Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

LƏBBEYK İCABƏT

(Səh.198)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (5 dekabr 1906, № 278) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ “İrşad” qəzeti bağlanmaq təhlükəsi qarşısında qaldığı vaxt redaktor Əhməd bəy Ağayev qəzetin əməkdaşları adından “*Ümum müsəlmanlara!*” müraciət şəklində yazdığı bir məqalə ilə çıxış etmişdir. Qəzetin 1906-cı il 26 noyabr tarixli 272-ci nömrəsində dərc olunmuş həmin müraciət belə başlanırdı:

“İrşad” fəvt eləyir!

Bu sözləri demək, yazmaq, çap edib aləmin, yar və əğyarın ənzarına atmaq nə dərəcədə ağır olduğunu hər bir sahibi-zövq və bəsirət, hər birərbabi-qeyrət və namus, hər bir millət və vətən dostu asanlıqla düşünə bilər...”

Sabir həmin məqaləni nəzərdə tutur.

² *Əşraf, Məhəmməd əfəndi (1845–1912)* – M.Ə.Sabirlə bir vaxtda yaşamış görkəmli türk satirik şairidir.

³ Kitabda *məhzun* əvəzinə: *məhrum*.

⁴ *Abbas Səhhət (1874–1918)* – M.Ə.Sabirin müasiri və qələm dostu, görkəmli şair və mütərcim idi. Rus və Qərb şairlərindən tərcümə edib, “Məğrib günəşləri” adı ilə çap etdirdiyi (1912) şeirləri toplusu məşhurdur.

⁵ “*və açılması...*” ifadəsindən buraya qədər olan parça kitabda verilməmişdir.

⁶ Kitabda *xidmət* əvəzinə: *kömək*.

[NEÇƏ GÜN BUNDAN ƏQDƏM BAKIDAN...]

(Səh.199)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (19 dekabr 1906, № 288) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

TƏŞƏKKÜR

(Səh.200)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (21 dekabr 1906, № 290) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[DEKABRIN 31-ci GÜNÜ...]

(Səh.201)

Müzəffərəddin şahın vəfatı münasibəti ilə yazılmış bu məqalə ilk dəfə “İrşad” qəzetində (11 yanvar 1907, № 8) “*Ə.S.T.-zadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[YANVARIN 24-də GECƏ SAƏT...]

(Səh.203)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (12 fevral 1907, № 23) “*Ə.Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

[ŞƏHƏRİMİZDƏ ŞİRKƏTLƏR, ZAVODLAR...]

(Səh.204)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (15 iyun 1907, № 112) “*Əli Sabir Tahirzadə Şirvani*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

ZƏMAN NƏ İSTƏYİR? AMMA BİZ...

(Səh.205)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (19 sentyabr 1907, № 124) “*Ə.Sabir Tahirzadə Şirvani*” imzası ilə çap olunmuşdur. “*Zəman nə istəyir?*” adı ilə yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Bu cümlə kitabda mətndən düşmüşdür.

² Kitabda *verilib* əvəzinə: *verib*.

³ “*Məktəbi-islamiyyə*” ifadəsindən buraya qədər olan hissə kitabda verilməmişdir.

⁴ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁵ *Yəqin ediniz ki* ifadəsi kitabda getməmişdir.

[MƏRHUMÜL-MƏĞFUR HACI MƏCİD ƏFƏNDİ...]

(Səh.208)

İlk dəfə “İrşad” qəzetində (8 mart 1908, № 29) “Əli Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

[ŞAMAXI UYEZDİ BAKI QUBERNİYASININ...]

(Səh.211)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (6 may 1908, № 101) “Ələkbər Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *səkkiz yüz putdan* əvəzinə: *yüz putdan*.

² Kitabda bu söz mətndən düşmüşdür.

³ *Ərzi bə'dində* sözləri kitabda verilməmişdir.

⁴ Sonuncu iki söz kitabda getməmişdir.

⁵ Qəzetdə *üzrə* sözü *orada* şəklində getmişdir.

⁶ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁷ Sonuncu iki söz kitabda verilməmişdir.

[QƏDİMA ŞAMAXI ŞƏHƏRİNİN...]

(Səh.213)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (8 may 1908, № 103) “Sabir Tahirzadə Şirvani” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ *Zəvati-əxyarın ədəmi-vücutundanmı* ifadəsi kitabda belə getmişdir: *zəvatin ədəmi-vücutumu*.

² Kitabda *bu halə* əvəzinə: *bu anə*.

³ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

⁴ Kitabda *komitetdən* əvəzinə: *komitetinin*.

[BU AXIR VƏQTLƏRDƏ ŞAMAXIDAN...]

(Səh.214)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (8 may 1908, № 103) “Ə.S.T.-zadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Kərbəlayı Hüseyn Nəcəfov” imzası ilə Şamaxıdan göndərilmiş “*Müxtəsər bir ixtar*” adlı məqalə “Tazə həyat” qəzetinin 1908-ci il 27 aprel tarixli 94-cü nömrəsində dərc edilmişdir. Həmin yazını aşağıda eyni ilə veririk:

“Ay müsəlman qardaşlar! Hacı Məcid əfəndi mərhum aləmi-islama böyük-böyük xidmətlər etməklə cümlə müsəlmanın öhdəsinə əvəz olunmayacaq minnətlər qoymuşdur. Canları ilə, dilləri ilə bu dairədə fədakarlıqlar edibdir. Bu cəhətlərdən mələzül-mö’minin və məlcəül-müslimin olubdur. Biz, şiələr o mərhumun məsləki daima ittihad olmağını bilir idik; yə’ni cümləmizi bir göz ilə görürdü. Ona binaən indiki Şamaxı uləmamızdan təvəqqə edirik o mərhumun məsləki ilə getsinlər; yə’ni qardaş deyək, can eşidək. Bu barədə şamaxılı müsəlman qardaşlarımızdan ziyadə minnətimiz var”.

[PADAR KÖÇƏRİLƏRİ ŞAMAXI UYEZDİNİN...]

(Səh.215)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (15 may 1908, № 109) “*Əli Sabir Tahirzadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *ittixaz* əvəzinə: *iftixar*.

[VƏSAİTİ-MƏ’LUMƏ İLƏ E’MALİ-FİKR...]

(Səh.216)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (20 may 1908, № 113) “*Ə.S.T.-zadə*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ Kitabda *qənaət* əvəzinə: *kifayət*.

² *Ömər* – Əbubəkrdən sonra xilafət taxtında əyləşən ikinci xəlifədir. Onun hakimiyyəti dövründə (634–644) ərəblər qonşu ölkələrə, o cümlədən İrana basqın etmiş və bu basqın Azərbaycanı da təhlükə altına almışdı. Girdman hökmdarı Cavanşir başda olmaqla alban dəstələri bir neçə il ərəblərə qarşı mərdliklə mübarizə aparmışlar.

³ Kitabda *əhlindən* əvəzinə: *əhalisindən*.

⁴ Kitabda *otururuq* əvəzinə: *oluruq*.

⁵ *Ey Şamaxı əhli* sözləri kitabda getməmişdir.

⁶ Kitabda *sizə* əvəzinə: *sizdən*.

⁷ Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

[BAHARDAN İKİ AY YARIM KEÇİR...]

(Səh.218)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində (27 may 1908, № 119) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ *Güzəştə əz in* ifadəsi kitabda verilməmişdir.

² Bu söz kitabda mətndən düşmüşdür.

CÜMƏ

(Səh.220)

İlk dəfə “Tazə həyat” qəzetində 2 iyun 1908, № 119) “Ə.Sabir Tahirzadə *Şamaxı*” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

MÜHƏRRƏRAT

(Səh.222)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (21 iyun 1910, № 140) “Ə.Sabir Tahirzadə” imzası ilə çap olunmuşdur. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ “Həqiqət” qəzetinin 1910-cu il 17 iyun tarixli 137-ci nömrəsində baş mühərrir “*Həfteyi-ədəbi*” və “*Həfteyi-fənni*” adlı bir məqalə ilə çıxış etmişdi. Qəzetdə “*Həfteyi-ədəbi*” adı altında ayrılmış guşələrin məqsəd və vəzifələrini izah edən, Sabirin məqaləsi ilə bağlı olan həmin yazıda deyilirdi: “...hər həftə bazar günü “*Həfteyi-fənni*” və pəncşənbə günü “*Həfteyi-ədəbi*” ünvanları altında bir qismi-məxsus açıyoruz. *Həfteyi-fənnidə* dünyada yeni-yeni kəşf olunan əsərlərdən, istatistikalardan, gəraibi-həvaiyyədən – hasili fənn nəzəri-kəşfinə isabət etmiş olan əhvaldan bəhs ediləcəkdir. *Həfteyi-ədəbidə* isə bir həftə içində nəşr olunan asari-ədəbiyyə ilə yeni nəşr olunmuş kitablar və teatrlar haqqında bəyani-mütaliə olunacağı kibi, bir həftə içində “*Həfteyi-ədəbi*”mizə irsal olunan şe’rlərdən birinciliyi qazanan təbrikən “*Həfteyi-ədəbi*”yə idxal ediləcəkdir. Bu həftələrə xaricdən göndərilən əsərlər də məəlməmnuniyyə qəbul olunur.

Şimdi gələcək həftəki “*Həfteyi-ədəbi*” üçün bir sual irad ediyoruz:

– Oxuduğunuz şe’rlər içində ən ziyadə təqdir etdiyiniz misra hankı misradır?

Bunu yazıb göndərənlərin içində birinciliyi qazananın öz imzası və in-tixab elədiyi misra təqdirən “*Həfteyi-ədəbi*”yə idxal olunacaqdır”.

“Həqiqət” qəzetinin bu maraqlı tədbiri Sabirin yaxından iştirakı ilə həyata keçirilirdi. Xalq şairi ədəbi həftənin elan olunan müddəti ilə razılaşmamış və həmin vaxtın uzadılması barəsində ayrıca təklif də vermişdi.

Sabir öz fikrində tamamilə haqlı idi. Qəzetin həyata keçirdiyi mədəni tədbirdə həm ərazi, həm də sayca daha geniş oxucu kütləsinin iştirakını təmin etmək məqsədilə vaxtında irəli sürülmüş ağıllı və faydalı təklif idi. Müsabiqənin müvəffəqiyyətlə nəticələnməsi bir çox cəhətdən də xalq şairinin məsləhətinə əməl edilib–edilməməsindən asılı olacaqdı. Təsadüfi deyil ki, Sabirin bu maraqlı və əməli xarakter daşıyan təklifi istər redaksiya, istərsə ədəbi ictimaiyyət tərəfindən dərhal bəyənilmiş və işdə əsas alınmışdır. Qəzetdə bilavasitə bu məsələyə dair **çap** olunmuş məlumatda oxuyuruq:

“Bundan sonra uzaq yerlərə vaxt qazandırmaq üçün həftəyi–ədəbi komissiyası on beş gündə bir dəfə ictima’ edəcəkdir. Yə’ni on beş gün zərfində göndərilən cavablar günü–gününə qəzetəmizdə dərc olunub, on beşinci gün komissiya tərəfindən birinci, ikinci, üçüncü dərəcəni qazanan cavablar seçiləcəkdir” (28 iyun 1910, № 146).

Xalq şairinin təklifi bəyənildikdən sonra müsabiqənin əhatə dairəsi, tədbirin miqyası daha da genişləndi. Təkcə Bakı və onun ətraf kəndlərindən deyil, Zaqafqaziya və Orta Asiyanın müxtəlif guşələrindən bu müsabiqədə fəal iştirak etməyə meyl və maraq göstərən oxucuların, müəlliflərin sayı gündü–gündən artdı. “Həftəyi–ədəbi” rubrikası altında həyata keçirilən həmin tədbir istər bir sıra orijinal əsərlərin meydana çıxması, istərsə xalq ədəbiyyatı nümunələrinin, atalar sözü və məsəllərin toplanması və nəşri işində əhəmiyyətli rol oynadı.

XAQANI

(*Ulularımızdan eşitdiyim*)

(Səh.223)

İlk dəfə “Həqiqət” qəzetində (6 iyul 1910, № 153) “*Ə.Sabir*” imzası ilə çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

¹ *Mənuçöhr* – Səlcuq dövlətinin süqutundan sonra hakimiyyət başına keçən Kəsrənilər sülaləsinə mənsub Şirvanşahlardan biridir. Onun hakimiyyəti dövründə (1120–1149) Şirvan dövləti xeyli güclənmiş və Azərbaycanın işiqləliyyəti uğrunda mübarizənin mərkəzinə çevrilmişdir.

² Kitabda *kəfil* əvəzinə: *vəkil*.

MƏKTUBLAR

M.Ə.Sabir öz dövründə müasirləri və qələm dostları olan Cəlil Məmmədquluzadə, Abbas Səhhət, Firidunbəy Köçərli, Sultan Məcid Qənizadə, Əlisgəndər Cəfərzadə və başqaları ilə müntəzəm məktublaşmış, fikir mübadiləsi etmişdir. Ədəbiyyat, mətbuat, məktəb, maarif məsələlərinə dair böyük şairin bir sıra qəzet və jurnal redaktorları, mühərrirləri ilə (Ələsgər Əliyev, Mehdibəy Hacinski və b.) yazdığı da məlumdur. Lakin bu məktubların çoxu bizə gəlib çatmamışdır. Görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas F. Köçərli M.Ə.Sabirin vəfatı münasibəti ilə “Məlumat” qəzetində (3 avqust 1911, № 29) çap etdirdiyi məqaləsində şairin tərcümeyi-halı və əsərləri haqqında oxuculara geniş məlumat verəcəyini vəd etdikdən sonra deyirdi: “Onun məndə bir çox nəzmən və nəsrən yazılmış məktubatı var ki, cümləsi mənim məhəll-iqamətim olan Qori şəhərində qalıbdır...”

M.Ə.Sabirin məktublarından az bir hissəsi qalmışdır. Söz yox, gələcək tədqiqat və axtarışlar şairin əldə olmayan məktublarının müəyyən hissəsini meydana çıxaracaqdır. Sabirin məlum məktublarının bir neçəsi ilk dəfə “Hophopnamə”nin əvvəlki çaplarına (1914, 1922) daxil edilmiş, bəzisi də indiyə qədər heç bir kitabına salınmamışdır. Şairin həyatını, ədəbi-ictimai və pedaqoji fəaliyyətini öyrənmək üçün son dərəcə böyük əhəmiyyəti olan həmin məktubları bu nəşrə daxil edilir.

I

MÜDİR ƏFƏNDİM!

(Səh.227)

1907-ci ilin mayında nəşrə başlayan “Bəhlul” jurnalının redaktoru Ələsgər Əliyevin ünvanına yazılmışdır. Sonralar əldə edilmiş bu məktub “Revolyusiya və kultura” jurnalında (1937, № 1) çap olunmuşdur. Yalnız beşinci nəşrə daxil edilmişdir.

II

QORİDƏ MAARİFPƏRVƏR SULTAN MƏCİD
QƏNİZADƏ HÜZURLƏRİNƏ!

(Səh.227)

S.M.Qənizadənin şəxsi arxivində saxlanan əlyazması əsasında ilk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

“Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrində S.M.Qənizadənin ünvanına yazılmış bu və bundan sonrakı məktublar belə bir qeydlə verilmişdir:

“Mərhum Sabir öz dəsti-xətilə S.M.Qənizadəyə yazdığı beş toğra məktub zeyldə dərc olunur. Bu məktubların nəş’əti boylədir: Qənizadə mərhum Sabirə Qori şəhərindən kağız yazıb Zaqafqaziya darülmüəllimininin türk şö’bəsinə müəllimlik vəzifəsinə də’vət etmişmiş. Bu xüsusda mürasilet başlandıqda mərhum Sabir müəllimlik vəzifəsinə hazırlaşmaq tərəddüdündə bulunaraq Qənizadəyə atidəki məktubları yazır. Nəhayət, Qənizadənin vəsətəti ilə Bakı “Nəşri-məarif” cəmiyyətinin təhri-idarəsində bulunan Balaxana zükur ibtidai məktəbində müəllimlik vəzifəsinə nail olur”.

¹ *Firidunbəy Köçərli (1863–1920)* – görkəmli Azərbaycan ədəbiyyatşünası və tənqidçisidir. Uzun müddət Qori seminariyasında müəllimlik edən Köçərli Mirzə Cəlil və Sabirin dostu, məsləkdaşı idi. Onlarca ədəbi-tənqidi və publisist məqalənin, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə dair sanballı elmi əsərin müəllifi kimi tanınmışdır.

III

QORİDƏ DUSTİ-DİRİN VƏ BƏRADƏRİ-SƏDAQƏT
AYINİM SULTAN MƏCİD HÜZURİ-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.228)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

IV

FƏZİLƏTLİ SULTAN MƏCİD QƏNİZADƏ HÜZURİ-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.229)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

V

MAARİFPƏRVƏRİ-MÖHTƏRƏM SULTAN MƏCİD QƏNİZADƏ
HÜZURİ-ALİLƏRİNƏ!

(Səh.230)

Bu məktubun bir hissəsi 1922-ci ildə “Hophopnamə”də dərc edilmişdir. Məktubu Sabirin Respublika əlyazmaları İnstitutunda saxlanan avtoqrafi

əsasında bütöv şəkildə ilk dəfə “Azərbaycan” jurnalında (1962, № 3) çap etdirmişik.

¹ *Mahmudbəy Mahmudbəyov (1863–1923)* – M.Ə.Sabirin müasiri və yaxın dostu, görkəmli müəllim olmuşdur. Qori seminariyasını bitirdikdən sonra uzun müddət rayon məktəblərində və Bakıda dərs demiş, uşaqlara məxsus “Rəhbər” jurnalını (1906–1907) nəşr etmiş, milli məktəblər üçün bir sıra dərsliklər və dərs vəsaitləri yazmışdır. “Hophopnamə”nin nəşrində yaxından iştirak etmişdir.

² *Məhəmmədtəqi* – Şamaxının maarifpərvər ziyahlarından biri, M.Ə.Sabirin dostu idi.

³ “*Səbiqdə məhəlli qəzetlər...*” ifadəsindən buraya qədər olan hissə Sabir killiyyətinə ilk dəfə daxil edilir.

⁴ “*Tazə həyat*” – 1907–1908-ci illərdə Bakıda gündəlik nəşr olunan “ədəbi, siyasi, fənni, iqtisadi və ictimai” qəzet idi. İlk nömrəsi 1907-ci il aprelin 1-də, son 230-cu nömrəsi isə 1908-ci il oktyabr ayının 7-də çıxmışdır. Qəzetin nəşri Hacı Zeynalabdin Tağıyev, redaktoru isə Haşımbəy Vəzirov idi. Qəzetdə M.Hadi, S.Hüseyn, M.Ə.Sabir, Ə.Müzənnib, M.S.Ordubadı, H.İ.Qasımov və başqaları iştirak etmişlər. “Tazə həyat” bağlandıqdan sonra onun yerinə “İttifaq” qəzeti (1908–1909) nəşrə başlamışdır.

⁵ Həmin elan “Tazə həyat” qəzetinin 1908-ci il 18 iyun tarixli nömrəsində dərc edilmişdir.

VI

SULTAN MƏCİD HÜZURİ-ŞƏRİFLƏRİNƏ!

(Səh.231)

İlk dəfə 1922-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

¹ *Yusif* – dini rəvayətə görə, Yəqub peyğəmbərin kiçik oğludur. Fövqəladə gözəlliyi ilə seçilən Yusifi guya atası o biri oğullarından çox istərmiş. Buna paxıllıq edən qardaşları Yusifi aldadıb çölə aparmış, çox əziyyət verəndən sonra onu quyuya salmışlar. Məktubda Sabir həmyerlilərindən gördüyü zülmü Yusifin qardaşlarından gördüyü zümlə müqayisə edir.

² “*Zənbur*” – 1909–1910-cu illərdə Bakıda “Molla Nəsrəddin”in təsiri ilə nəşr edilən həftəlik satira jurnalı idi. İlk nömrəsi 1909-cu il martın 13-də çıxmışdır. Naşiri həkim və yazıçı Əbdülxalıq Axundov, redaktoru əvvəlcə Rzabəy Səlimxanov, sonra Əzim Əzimzadə və nəhayət, knyaz Murtuzabəy Palavandov olmuşdur. Jurnalda M.Ə.Sabir, Ə.Nəzmi, A.Səhhət, Ə.Müzənnib və başqaları fəal iştirak etmişlər.

³ “Zənbur” jurnalının 1909-cu il 31 iyul tarixli 21-ci nömrəsində çap olunmuş həmin beyt budur:

*“Rəhm qıl, Sabir, bu qədri əzmə şe’rün başını;
Zayə etmə gözlərin, gər pak edirsən qaşını”.*

VII

MƏKTUBİ-MƏXSUSİ

(Səh.232)

“Molla Nəsrəddin” jurnalı redaktorunun ünvanına yazılan bu məktubu Respublika Əlyazmaları İnstitutunda C.Məmmədquluzadənin arxivində saxlanan avtoqraf əsasında “Azərbaycan” jurnalında (1962, № 3) çap etdirmişik. Külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ *Hacı Əbdürrəhim Səmədov (1841–1921)* – Şamaxının maarifpərvər tacirlərindən biri idi. C. Məmmədquluzadə onu “məşhur və möhtərəm tacirlərimizdən” biri kimi qiymətləndirmişdir. M.Ə.Sabir ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalı arasındakı işgüzar əlaqələrdə müəyyən rol oynamışdır.

² Məhəmmədəli şah nəzərdə tutulur.

VIII

RUHUM, CANIM, ŞƏRİFZADƏ!

(Səh.233)

“Molla Nəsrəddin” jurnalının fəal əməkdaşlarından olan Qurbanəli Şərifzadəyə yazılmış bu məktubun orijinalı professor Əziz Şərifin şəxsi arxivindədir. Məktub külliyyata ilk dəfə daxil edilir.

¹ *Ömər Faiq Nəmanzadə (1872–1937)* – inqilabdan əvvəlki Azərbaycan dövrü mətbuatında fəal iştirak edən, “Molla Nəsrəddin” jurnalının nəşri tarixində xüsusi xidməti olan mühərrirlərdən biridir.

² *Məmmədəli Sidqi (1888–1956)* – M.Ə.Sabiri şəxsən tanıyan ziyalılardan biri, maarifpərvər müəllim və şair Məmmədağlı Sidqinin oğludur. 1910-cu ilin noyabrından 1911-ci ilin martına kimi “Molla Nəsrəddin” jurnalının müvəqqəti redaktoru olmuş, inqilabdan sonra sovet mətbuatında fəal işləmişdir.

IX

QARDAŞIM SƏHHƏT!

(Səh.234)

İlk dəfə 1914-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonralar yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

Bu və bundan sonrakı məktub “Hophopnamə”nin 1914-cü il nəşrində: *“Mərhum Sabir əfəndinin naxoş olduğu halda Tiflisdən rəfiqi Səhhətə yazdığı axırıncı məktubları”* qeydi ilə verilmişdir.

X

QARDIŞIM SƏHHƏT!

(Səh.235)

İlk dəfə 1914-ci ildə “Hophopnamə”də çap olunmuşdur. Sonralar yalnız üçüncü nəşrə daxil edilmişdir.

¹ *Mehdibəy Hacinski (1879–1941)* – XX əsr Azərbaycan mətbuatında mühərrir kimi iştirak edən, “Hophopnamə”nin nəşri tarixində müəyyən xidməti olan ziyalılardan biridir.

XI

[MƏKTUBDAN BİR PARÇA]

(Səh.236)

İlk dəfə 1912-ci ildə “Hophopnamə”nin titul səhifəsində: *“Milli şairimiz mərhum Sabirin bir rəfiqinə öz xəttilə yazdığı şikayətnaməsindən bir nəbzə”* qeydi ilə verilmişdir. Sonrakı nəşrlərin heç birinə daxil edilməmişdir.

“Hophopnamə”nin 1922-ci il nəşrinin titul səhifəsində isə məktubdan parça belə bir qeydlə verilmişdir: *“Sabir Tahirzadə öz dəsti-xəttilə yoldaşı Abbas Səhhətə yazdığı məktubdan”*.

L Ü Ğ Ə T

A

- A b a – atalar, ata-baba.
A b a d i – abadanlıq, abad etmə.
A b d a r – parlaq, parlayan.
A b ə k i-ş u r – balaca, şor su. Xəzər dənizi nəzərdə tutulur.
A c – fil sümüyü; t ə x t i-a c – fil sümüyündən qayrılmış təxt.
A d a b – ədəblər, tərbiyə, əxlaq.
A d a t – adətlər.
A d i – adət edən, alışmış.
A f a q – üfüqlər, aləm, dünya.
A f ə t – bəla, müsibət, məc. gözəl.
A f i t a b – Günəş.
A f i y ə t – cansağlığı.
A ğ a z – başlama; a ğ a z i-k ə l a m – sözbə başlama.
A h ə n – dəmir.
A x t a x a n a – Şamaxı dağlarında danaların yeyib böyüdüüyü bir bitki.
A l – nəsil, ailə; a l i-ə b a – peyğəmbərin ailəsi (Məhəmməd, Əli, Fatimə, Həsən və Hüseyin).
A l a m – ələmlər, dərdlər; m a y e y i-a l a m – əməllər mənbəyi.
A l a t – alətlər, vəsait.
A l ə m i-m ə'n a – mənəvi dünya, ruhani aləm.
A l u – sarı gavalı.
A l u d ə – bulaşmış, giriftar.
A m a c – hədəf, nişanə.
A m a d ə – hazır.
A m i l – tacirin inandığı və işini aparən adam.
A m i r – rəis, əmr edən.
A r i – təmizlik; uzaq.
A r i y ə – müvəqqəti, qaytarmaq şərti ilə alınan şey.
A r i z – yanaq; a r i z i-a l – alyanaq.
A r i z o l m a q – üz vermək, baş vermək.
A r i z i – başa gələn, üz verən; a r i z i-q ə m l ə r – günün, zamanın qəmləri, dərdləri.
A s a r – əsərlər; hadisələr.
A s i m a n i – göylərə məxsus olan şey, çox təmiz və dəyərlı.
A s i t a n – saray qapısı, saray yolu.
A s u d ə x ə y a l – arxayın olan.
A ş i q k ü ş – aşıq öldürən.

A ş i y a n – yuva, məskən.
A ş ü f t ə – vurğun, aşiq.
A t ə ş b a r – od yağdıran, yandırır-yaxan; t a z i y a n e y i - a t ə ş b a r –
kəskin həcv.
A t ə ş i n d ə m – od nəfəsli, yandırıcı.
A v a n – anlar, dəqiqələr.
A y a t – Quran ayələri.
A y i n – dini nümayiş, dini adət, ibadət.
A z i m – əzm edən, bir məqsədlə bir yerə gedən.

B

B a b ə t – cür, cürə, növ, dürlü.
B a b u n ə – çobanyastığı, mollabaşı, yaxud ağkırpik gülü – bundan sinəni
yumşaltmaq üçün içmə dərman hazırlanır.
B a d – külək, yel, rüzgar.
B a d p a – külək sürəti ilə gedən.
B a f a i d ə – faydalı, xeyirli.
B a h i r – parlaq, gözəl; hər kəsə məlum.
B a k – qorxu, xovf, təhlükə.
B a l – qanad, qol.
B a l a – yuxarı; bir şeyin yuxarısı, üstü, yüksəkliyi.
B a l ü p ə r – qol-qanad.
B a n u h ə r ə m – xanım arvad, ağa arvad.
B a r – yük, ağırlıq; b a r i - m ö h n ə t – qəm yükü.
B a r a n – yağış, yağma; n u r - b a r a n – işıq yağışı, *məc.* azadlıq elanı.
B a r g a h – saray, padşahın evi.
B a r i , b a r – Allah, xuda; b a r i x u d a y a , b a r x u d a y a – ey böyük
Allah.
B a r i q ə – şimşək.
B a t i n i - ş u m – pis ürək.
B a v ə r (etmək) – inanmaq, etibar etmək, güman etmək.
B a - v ü c u d i n k i – buna görədir ki, belə olduğu üçündür ki.
B a z i ç ə – oyuncaq, öyləncə vasitəsi.
B e h c ə t a v ə r – sevinc gətirən, kef açan, zövq verən.
B e y t – ev.
B e y t ü l m a l – dövlət xəzinəsi; vərəsesiz ölənlərin mal-mülkü və bu cürə
ümumi mal-dövləti saxlayan idarə.
B ə b r b i y a n , y a x u d b ə b r – qaplıdan böyük yırtıcı heyvandır,
Hindistanda və Afrikada olur.
B ə d a y e – bədiələr, gözəl şeylər, gözəlliklər.

B ə d ə f k a r – sui-qəsdçi, cinayətkar.
 B ə d ə s t u r – təlimata görə.
 B ə d i ə p ə r d a z – bədii sözlər yaradan, gözəl fikirlər söyləyən.
 B ə d i h ə – düşünülmədən, dərhal söylənilən gözəl söz.
 B ə d i h i – aşkar, şübhəsiz, aydın.
 B ə d i i - ə f l a k – göyləri yaradan.
 B ə d i - k ə l a m – bədii söz ustası, gözəl əsərlər yaradıcısı.
 B ə ə z m – məqsədlə, niyyətlə; b ə ə z m i - ş i k a r – ovlamaq qəsdilə.
 B ə h a i m – heyvanlar, dördayaqlılar.
 B ə h r – hasil, məhsul; pay, hissə; dəniz, dərya.
 B ə q a – daimilik, əbədilik; m ü l k i - b ə q a – daimi ələ.
 B ə l' – udma, sürətlə yemə.
 B ə l d ə – şəhər, qəsəbə.
 B ə l i l ə – qarnı qəbiz edən dərman.
 B ə l i y y a t – bəlalalar, müsibətlər.
 B ə l l ə ' t ü – uddum.
 B ə n d – bağlama, azadlığını alma.
 B ə n i n ö v' – öz növündən olan, həmcins.
 B ə r¹ – bar, meyvə, yemiş.
 B ə r² – çox zaman azərbaycanca yönlük və yerlik hal şəkilçilərinin mənasını verir.
 B ə r³ – köks, sinə; d ö v r ü b ə r – ətraf, yan-yörə.
 B ə r d u ş – çiyinə, çiyin üstə, çiyinə çəkmə.
 B ə r' ə k s – əksinə, tərsinə.
 B ə r f ə r z – tutaq ki.
 B ə r g – yarpaq; b ə r g i - s ə b z – göy yarpaq.
 B ə r h ə m o l d u – pozuldu, dağıldı.
 B ə r i n – yüksək, əla.
 B ə r q ə r a r – qərarlı, davamlı.
 B ə r m ə l a – aşkar, görünən.
 B ə s a – çox, xeyli, artıq.
 B ə s k i – o qədər, o qədər ki.
 B ə s i r ə t – görmə və anlama qabiliyyəti; b ə s i r ə t g ö z ü – həqiqəti görən göz.
 B ə s t – pənah aparılan yer, sığınacaq, toxunulmaz yer; İranda canilərin məsuliyyətdən, həbs və cəzadan qaçıb gizləndikləri xilas evi, məkanı.
 B ə s t ə r – yataq, yorğan-döşək.
 B ə ş a ş ə t – sevinc, şadlıq; gülərüzlülük.
 B i d a d – zülm, amansızlıq.
 B i d a r (olmaq) – ayıq olmaq, xəbərdar olmaq, yatmamaq, oyanmaq.
 B i d' ə t – din, şəriət adı, şəriət əleyhinə iş, söz.

B i h i m m ə t – qeyrətsiz, səysiz, qayğısız.
B i h u d ə – boş, əbəs; faydasız.
B i x a r – tikansız.
B i x u d – özünü itirmiş, özündən getmiş, huşunu itirmiş.
B i l c ü m l ə – bütün, hamı, cəmi.
B i l x e y r – xeyrlə; b i l x e y r ü v ə s s ə l a m ə t – xeyir və salamatlıqla.
B i l i n t i x a b – seçməklə.
B i l i s t i n a d – istinad etməklə, söykənməklə
B i l i z a f ə t – artıqlaması ilə, daha çox.
B i l m ə r r ə – büsbütün, tamamilə, dibindən.
B i l m ə s ə r r ə t – şadlıqla, sevinclə.
B i l ü m u m – ümumiyyətlə.
B i m ü h a b a – çəkinmədən, qorxusuz, çalışıb-çabalımadan.
B i s ü k u n – sakin olmayan, rahatsız.
B i t t ə m a m – hamısı, bütün, tamamilə.
B i v ə – dul.
B i y ş – Çində və Hindistanda bitən öldürücü zəhərli bitkidir.
B i z z i y a d ə t – artıqlaması ilə.
B u (y) – iy, qoxu.
B u ç u q – yarım.
B u x a r ə n d a z – bağlanan, buğ verən.
B u m – yurd, yer, torpaq, mülk.
B u s e d i l m ə k – öpülmək.
B ü ğ z – kin, ədavət, düşmənlik.
B ü x l – paxıllıq, həsəd.
B ü l ə h a – əbləhlər, axmaqlar.
B ü r r a n – kəskin, kəsici, iti (qılnc).
B ü t l a n – haqsızlıq, batil və boş, bihudəlik.

C

C a d ə – yol, böyük yol, prospekt.
C a h – mənsəb, yüksək rütbə, böyük mövqə.
C a h i l i y y ə t – cahillik, nadanlıq, avamlıq.
C a i z – icazə verilmiş, rüsxət verilmiş.
C a i z ə c u l u q – şairin birinə təqdim etdiyi şeir müqabilində pul və ya şey istəməsi.
C a l i b – cəlb edən.
C a m – qədəh, piyalə; c a m i - C ə m – əfsanəvi Cəmsid padşahın qədəhi.
C a m ə – paltar, geyim.
C a n ğ ü d a z – əzabverici, ürək yandırıcı.

C a n s i p ər – özünü qurban edən, canını fəda edən; aşıq, məftun.
 C a n s u z – ürək yandıran.
 C a n ş i k a r – can ovlayan, can alan.
 C a r i – axan, axmaqda olan.
 C a v i d a n ı – əbədi, daimi.
 C a y (c a) – yer, məkan; s a y i-m ə l a l – qəm-qüssə yeri.
 C a y g i r – yerinə düşən, təsir bağışlayan.
 C e y – cızıq, hədd.
 C e y ş – ordu, qoşun.
 C ə b b a r – zalım; s u l t a n i-c ə b b a r – zalım padşah.
 C ə d d – baba, atanın və ananın atası.
 C ə d ə l – çəkişmə, didişmə, qovğa.
 C ə d i d, – yeni; t ər z i-c ə d i d – yeni üsul, yeni tədris üsulu.
 C ə d v a r – Hindyoşanı (zəhərə qarşı dərman kimi işlədilən bir bitki)
 C ə h a n d a r – dünyaya sahib olan, böyük hökmdar.
 C ə h a n d a r l ı q – dünya tutma, mal-dövlət yığma.
 C ə h a n d i d ə – dünyagörmüş, təcrübəli.
 C ə h a n g i r a n ə – dünyanı fəth edənlərə yaraşan tərzdə.
 C ə h a n n ü m a – dünyanı göstərən; a y i n e y i-c ə h a n n ü m a – hər yeri göstərən güzgü.
 C ə h i m – cəhənnəm.
 C ə i m – bayram, şadyanalıq, təntənə.
 C ə l a l ə f z a – cəlal artıran, daha da cəlallı, hörmətli edən.
 C ə l i l – böyük, cəlallı, yüksək, zəngin; l i s a n i-c ə l i l i ə r ə b – ərəbin zəngin dili.
 C ə l i l ə – cəlallı, böyük.
 C ə m a d – cansız cisim, şey.
 C ə m a d a t – cansız cisimlər, qaz və mayelərdən başqa cansız şeylər.
 C ə m a v ə r l i k e t m ə – yığma, yığıb toplama.
 C ə m i l ə – gözəl.
 C ə m i ü l c i h a t – hər tərəfdən; hər cəhətdən.
 C ə m i y ə t – toplama, cəm etmə, yığma; c ə m i y ə t-ə s q a l – müxəlləfat, ev şeyləri toplama.
 C ə n a b ə t – qüslü lazım olan napaklıq.
 C ə n g c u – hərbi, müharibə tərəfdarı.
 C ə n g ə l – meşə.
 C ə n n ə t m ə k a n – yeri cənnətdə olan, cənnətlik.
 C ə n n ə t r ü x – çox gözəl üzlü, dilbər yanaqlı.
 C ə r a h ə t – yaralılıq, yara.
 C ə r a i d – cəridələr, qəzetlər, jurnallar.
 C ə r ə y a n e t m ə – axma, sel, su axını.

C ə r i – cürətli, qoçaq.
C ə r i d ə – qəzet; c ə r i d e y i - ö v m i y y ə – gündəlik qəzet.
C ə v a l – çox fəal.
C ə v a n b ə x t – xoşbəxt, işi uğurlu olan.
C ə v a n m ə r d – kərəmli, səxavətli; alicənab.
C i b d u s t – pulpərəst, rüsvətxor.
C i b i l l i – təbii, yaradılışda olan xassə.
C i d a – mizraq, süngü.
C i d a l – müharibə, qovğa, vuruşma.
C i d d – çalışıb-çabalama, cəhd və səy etmə.
C i n a n – cənnət, behişt.
C i s m a n i – maddi; e t i y a c a t i - c i s m a n i y y ə – maddi ehtiyaclar.
C i v a r – qonşu, yaxın yer.
C i y ə r g u ş a – əziz bala, istəkli övlad.
C o v q ə – dəstə, qrup; c o v q ə y a p d ı n – dəstə, qrup düzəltmə.
C ö v f – iç; boşluq.
C u d – səxavət, əliaçıqlıq.
C u l f a – toxucu.
C u ş i ş b a r – coşan, coşub qaynayan, coşub daşan.
C u ş ü x ü r u ş – coşma, qaynama, coşqun hərəkət.
C u y – axar su, arx, çay.
C u y a n o l m a q – axtarmaq.
C ü h ə l a – cahillər, nadanlar.
C ü h h a l – cahillər, nadanlar, fanatiklər.
C ü m l ə – hamı, hamısı.
C ü m u d – donma, hərəkətsizlik.
C ü n b ü ş – hərəkət, tərpəniş.
C ü r m – 1. cinayət, günah; 2. planet, ulduz, göy cismi; c ü r m i - ə r z – Yer kürəsi.
C ü s t – cəld, tez tərpənən, sürətlə hərəkət edən.

Ç

Ç a k e t m ə k – yarmaq, yırtmaq.
Ç a k o l m a q – yırtılmaq, yarılmaq.
Ç a k ə r – nökər.
Ç a k ə r a n – nökərlər.
Ç a r (ç ə h a r) – dörd; ç a r (ç ə h a r) ü n s ü r – dörd ünsür: su, od, torpaq, hava.
Ç a r ç ə ş m – dörd gözlə, çox maraqla.
Ç a r ə s a z – çarə edən; ç a r ə s a z i s ü l h o l m a q – barışığa yol tapmaq.

Ç e ş m – göz.
 Ç e ş m a n – gözlər; n u r i-ç e ş m a n ı m – gözlərimin işığı.
 Ç e ş m i-q e y r ə t – qeyrət gözü; namus, mərdlik.
 Ç e t – dördə bir; azacıq.
 Ç ə r ə k ə – balaca kitab kimi dəftər, dərs dəftəri.
 Ç ə r x – kainat, fələk; göy; dünya, zəmanə; bəxt, tale.
 Ç ə r x ə ç i – cəhrə əyirən; xəbərçi, çuğul.
 Ç ə r x i-ç a r ü m – göyün dördüncü təbəqəsi.
 Ç ə r x i-f ə l ə k – dövrən, zəmanənin gedişi.
 Ç i d ə – tərtib; ç i d ə e t d i y i – düzəltdiyi, tərtib etdiyi.
 Ç i n g ə n ə – qaraçı qızı.
 Ç i r ə z ə b a n – gözəl danışan, iti dilli.
 Ç ö h r ə – üz, sima; ç ö h r e y i-s i y a h – qara üz; alçaq adam.
 Ç ö h r ə t ə r a ş – üzünü qırxdıran, bığ-saqqal qoymayan, *m.ə.c.* mömin olmayan.
 Ç u – elə ki; ç u K a v u s g ö r d ü – elə ki Kavus gördü...
 Ç u b – ağac, çubuq.
 Ç ü – o zaman ki, elə ki.

D

D a d – kömək, yardım, ədalət, həqiqət.
 D a d a n a q – dadanan, əl çəkməyən.
 D a d x a h – birinin hüququnu müdafiə edən, ədalət tələb edən.
 D a d r ə s – köməkçi, dada çatan.
 D a d ü s i t ə d – alver.
 D a i r – dövr edən, dolanan; d a i r ü m u r i d ö v l ə t – hökumət işləri dövr etməkdə, getməkdədir.
 D a m – tor, tələ.
 D a m a d – kürəkən.
 D a n a – bilici, alim.
 D a r – ev, bina, müəssisə; məkan, yer.
 D a r i-ş ə f a – xəstəxana, müalicəxana.
 D a r u – dava, dərman.
 D a r ü l c ü n u n – dəlixana, dəliləvi.
 D a r ü l ə m a n – təhlükəsiz yer.
 D a r ü l i r f a n – elm və mədəniyyət evi; ali məktəb.
 D a r ü l m ü s a l i m ə t – salamatlıq yeri.
 D a r ü l t ə h s i l – təhsil alınan yer, məktəb, institut.
 D a r ü l ü q b a – axirət, o dünya.
 D a r ü l z i y a f ə – qonaqlıq evi.

D a r ü z z ə f ə r – zəfər evi, qalibyyət evi.
D a v ə r – ədalətli hakim, hökmdar; Allah.
D ə f ə a t i l ə – dəfələrlə.
D ə h a t – kəndlər.
D ə h ə n – ağız; q ö n ç ə d ə h a n – qönçə ağızlı, gözəl.
D ə h r – dünya, aləm; dövr, əsr.
D ə h y e k – onda bir.
D ə x a l ə t – bir işə qarışma, müdaxilə etmə.
D ə x l – girmə, girişmə, qarışma, müdaxilə etmə.
D ə x l i-k ə l a m – sözə, söhbətə qarışmaq.
D ə k k ə t – paralanma, yarıma, qırılma; d ə k k ə t ü l-ə r z – yer üzünün zəlzələdən yarıması, paralanması.
D ə q ə l – biclik, hiylə, kələkbazlıq, fırıldaq.
D ə l a l ə t – aparma, yol göstərmə, bələdçilik etmə.
D ə l v – dolça, vedrə; Günəş sistemindəki on iki bürcdən biri.
D ə l i l – yol göstərən, rəhbər.
D ə m g ü z a r – vaxt keçirən.
D ə m i d ə – çalınmış, üfürülmüş.
D ə m s a z – dost, yaxın yoldaş, həmdəm; uyğun.
D ə n i – alçaq, zəlil.
D ə r – qarı.
D ə r a ğ u ş – qucaqlama.
D ə r b ə n d e t m ə k – bağlamaq, aradan götürmək, yox etmək.
D ə r c i b e t m ə k – cibə qoymaq, cibdə gizlətmək.
D ə r d a – dərd olsun!
D ə r d ə s t e t m ə k – öldə etmək, ələ almaq.
D ə r ə c a t – dərəcələr, rütbələr; d ə r ə c a y i-a l i y ə – yüksək dərəcələr.
D ə r ə k – uçurumun dibi; cəhənnəmin ən dərin yeri.
D ə r g a h (d ə r g ə h) – ev, saray qapısının qabağı.
D ə r g u ş q ı l m a q – yadda saxlamaq, xatırlamaq.
D ə r h ə q i q ə t – həqiqətən, doğrudan da.
D ə r h ə m – qarışıq, dolaşiq.
D ə r i-g ə n c – xəzinə qapısı.
D ə r i-q ə s r – saray qapısı.
D ə r k a r – işdə, aşkar, göz qabağında.
D ə r m i y a n e t m ə k – ortaya qoymaq, araya çəkmək.
D ə r-z a m a n – öz vaxtında.
D ə s t – əl.
D ə s t g i r – əsir.
D ə ş t – çöl, səhra, biyaban.
D ə 'v a – hüquq müdafiəsi üçün məhkəmə işi; müharibə, vuruşma, dava.

D ə v a n – yüyürməkdə, qaçmaqda olan, yüyürən, qaçan.
D ə y a n ə t – dindarlıq, dini tələblərə düzgün riayət.
D i d o l u n m a q – görüşünə gedilmək.
D i d a r – üz, sifət.
D i d ə – göz; d i d e y i - ş ə h l a – ala gözlər; d i d e y i - x u d b i n – ancaq özünü sevən, eqoist.
D i d ə n ə m – gözüyaşlı.
D i d u b u s – görüşüb öpüşmək.
D i k k ə – səki, skamya.
D i l a r a – ürək bəzəyən, könül oxşayan, gözəl dilbər.
D i l a r a m – ürək sakit edən, fərəh verən.
D i l a z a r – qəlb incidən, ürək sındıran.
D i l d a r – yar, sevgili, cavan.
D i l d a d ə – aşıq, vurğun, mübtəla; ürəyini, qəlbini həsr etmiş olan.
D i l f i r i b – könül aldadan; çox gözəl.
D i l g ü ş a – könül açan.
D i l i - z a r – inləyən qəlb.
D i l k ə b a b – qəlbə yanmış, çox əzab çəkmiş, çox zülm görmüş.
D i l n ə v a z – könül oxşayan.
D i l p ə z i r – ürəkalan, cazibəli.
D i l r ü b a – ürəkçəkən, cazibəli, gözəl.
D i l s u z – qəlbə yanan; ürək yandıran; v a q i e y i - d i l s u z – ürək yandıran, fəlakətli hadisə.
D i l ş a d – sevinən, qəlbə şad.
D i n a r – qızıl pul.
D i r a z – uzun.
D i r ə x ş ə n b ə – parlaq.
D i r ə m – gümüş pul.
D i r i ğ e t m ə k – əsirgəmək, qıymamaq.
D i r i n – köhnə, qədim; d u s t i - d i r i n – köhnə dost.
D i ş r ə – bayıra, xaricə, dışarı.
D i v a n ə s ə r – dəli; vurğun, məftun.
D ö v l ə t s ə r a (y) – hökumət sarayı, dövlət binası.
D ö v r e y i - t ə h s i l – təhsil illəri.
D ö v r i - q ə z a – tale, qəza-qədər, bəxt.
D u d ə – his, tüstü; məc. cəhalət.
D u d m a n – xanədan, sülalə; böyük ailə, nəsil.
D u m (d u m a) – çar Rusiyasında qanunverici, yaxud inzibati vəzifə daşıyan nümayəndələr məclisi.
D u n – alçaq.
D u r b i n – uzaqqörən.

D ü ç a r a n – düçar olanlar, giriftar olanlar.
D ü ç e ş m – iki göz; n u r i-d ü ç e ş m i m – iki gözümün işığı,
D ü n i m ə – iki yarım, ikiyə parçalanmış.
D ü r r i-Ə d ə n – Ədən incisi. (Ədən – Yəməndə bir şəhərin adıdır, dürləri ilə məşhurdur).
D ü v ə l – dövlətlər, hökumətlər.

E

E c a z – möcüzə.
E h m a l e y l ə m ə k – etinasızlıq, əhəmiyyət verməmək.
E h t i k a r – taxıl və ya başqa məhsulu saxlayıb sonra baha qiymətə satma.
E l a m – məlum etmə, bildirmə.
E ş ş ə k x i s a l – eşşək təbiətli.
E t i d a l – orta hal, mötədillik.
E t i l a – yüksəliş, tərəqqi, irəliləyiş.
E t i n a – çox diqqət, əhəmiyyət vermə; n ə z ə r i-e t i n a – çox fikir verib çalışma.
E y (eyi) – yaxşı, daha yaxşı.
E y b c u – eyib axtaran.
E y d – bayram.
E y m ə n – arxayın.
E y n – göz.
E y t a m – yetimlər.
E'z a z – əzizləmə, hörmət etmə.

Ə b a – ruhanilərin, mömin adamların geydikləri uzun üst geyimi.
Ə b a-q ə b a – ruhanilərin geydikləri uzun paltarlar.
Ə b a b i l – dağ qaranquşu.
Ə b c ə d – *bax*: səfəs.
Ə b d – qul.
Ə b d a l – sufizm təriqətlərindən biri; dərviştəbiət adam.
Ə b ə d a – əsla; heç vaxt, qətiyyən.
Ə b ə v e y n – atalar, ata-baba.
Ə b n a – oğullar.
Ə b r – bulud.
Ə b r i-s i y ə h – qara bulud.
Ə c a m i r – qaragüruh, avam xalq.
Ə c ə m – fars.

Ə c i b – təcəccüblü, qəribə.
 Ə c r a m – cisimlər, kainatda olan kürelər, ulduzlar.
 Ə c s a m – cisimlər.
 Ə d d – sayma.
 Ə d ə b i s t a n – ədəb yeri, elm, bilik yeri.
 Ə d l – ədalət, həqiqət tərəfdarı olma; bərabərlik.
 Ə d n a – çox dəni, ən alçaq, rəzil.
 Ə f k a r – fikirlər, niyyətlər.
 Ə f s u n – *bax*: füsün.
 Ə f s ü r d ə – xarab olmuş, solmuş.
 Ə ğ l ə b – çoxluq, əksəriyyət.
 Ə ğ n i y a – dövlətlilər.
 Ə h b a b – dostlar.
 Ə h f a d – nəvələr, övlad, nəsil.
 Ə h k a m – hökmlər, əmrlər; qüvvət, nüfuz.
 Ə h l – xalq.
 Ə h l i - d i y a r – bir ölkədə yaşayanlar, bir vətən əhli.
 Ə h l i - n ə z ə r – baxan, gören, göz yetirən.
 Ə h l i - z a h i r – dünya adamı, ancaq gördüyünə inanan və bununla da yaşayan.
 Ə h m ə z – ən qüvvətli, ən möhkəm.
 Ə h m ə z i - q a ə t – çox itaət, çox ibadət.
 Ə h r a r – hüriyyətçilər, hüriyyətpərvərlər.
 Ə h z a n – hüznlər, qəmlər, kədərler.
 Ə x b a r – xəbərler.
 Ə x v a n – qardaşlar.
 Ə x z (etmək) – almaq, əldə etmək, mənimsəmək.
 Ə k b ə r – böyük, dəstəbaşı.
 Ə k l – yemək.
 Ə k v a n – kövnlər, varlıqlar; dünya.
 Ə q d ə s – ən müqəddəs, ən qiymətli.
 Ə q l i - s ə l i m – sağlam ağıl, dürüst, doğru, düşünən baş.
 Ə q s a (y) – uzaqda olan, ən uzaq; ə q s a y i - Ş ə r q – Uzaq Şərq.
 Ə q v a l – qövlər, sözlər.
 Ə q v a l i - h ə k i m a n ə – alimənə, filosofənə sözlər.
 Ə q v a m – qövmələr, tayfalar, millətlər.
 Ə l a i q – əlaqələr, rabitələr.
 Ə l a m a n – amandır, kömək edin!
 Ə l a m a t – əlamətlər, nişanlar.
 Ə l a n – indi.
 Ə l ə m – bayraq.

Ə l f i r a q – ayrılıq, ittihadın əksi.
Ə l h ə q – həqiqətdə, doğrusu.
Ə l h ə z ə r – həzər olsun, uzaq olsun.
Ə l q a b – ləqəblər, müxtəlif titul adları.
Ə l q i s s ə – xülasə, qisası.
Ə l m i n n ə t ü l i l l a h – şükür Allaha.
Ə l y ö v m – bu gün, indi.
Ə l z ə m – çox lazımlı, zəruri.
Ə m d ə n – qəsdən, bilə-bilə, qərəzlə.
Ə m i q – dərin.
Ə m n – əminlik, arxayınlıq, rahatlıq, qorxusuzluq. Çox vaxt “aman” sözü ilə birlikdə işlənir.
Ə m n i y y ə t f ə z a – əminlik artıran.
Ə m r – iş.
Ə m r ə d – hələ bığı-saqqalı çıxmamış gənc.
Ə m r i - m ə a ş – məişət işi, dolanacaq vasitəsi.
Ə m s a l – misllər, bənzərlər.
Ə n a m – xalq, camaat.
Ə n a r – nar.
Ə n c a m – son, axır, aqibət.
Ə n c ü m a n – məclis, şura; konqres; cəmiyyət.
Ə n d u h – qəm, qüسسə.
Ə n f a s – nəfəslər; dua kimi bir şey oxuyub üfürmə.
Ə n h a r – nəhrlər, çaylar.
Ə n i s – dost, yoldaş.
Ə n k ə h t ü – nikahlayıram.
Ə n q ə r i b – yaxında, tezliklə.
Ə n v a – növlər, növbənöv.
Ə n z a r – nəzərlər.
Ə r b a b – əhl, sahib, bir işin və ya şeyin əhli, peşəkari.
Ə r b a b i - h ə v ə s – həvəslilər.
Ə r ə r – ardıc ağacı, dağ sərvi (gözəllərin boy-buxununa təşbeh edilir).
Ə r ə z – təbii olmayan, müvəqqəti, keçici hal.
Ə r k a n – hökumətin baş adamları, nazirlər, əyan.
Ə r k a n – rüknlər, baş üzvlər; ə r k a n i - d ö v l ə t – dövlət başçıları
Ə r k a n l ı – dalı bağlı olan, qüvvətli, möhkəm, dayaqlı.
Ə r r a d ə – araba, top arabası.
Ə r s – paslı dəmir döyülərkən tökülən çürük qırıntı.
Ə r s ə – meydan; vuruş meydanı; dünya; boş geniş sahə.
Ə r ş i - m ü l l a – dini etiqada görə göyün doqquzuncu təbəqəsi.
Ə r v a h – ruhlar.

Ə r z – 1. müddət; ü ç i l ə r z i n d ə . 2. bildirmə, söyləmə, şikayət etmə; göstərmə.
 Ə r z a n – ucuz.
 Ə r z ə n – darı.
 Ə s b a b – səbəblər.
 Ə s ə f – acıma, təəssüf etmə.
 Ə s h a b – sahiblər, ağalar, böyüklər; ə s h a b i - g i r a m – kəramətli, şərəfli böyüklər.
 Ə s i r i - q e y d i - f ə q r – yoxsulluq zəncirinin əsiri.
 Ə s k ə r a n – əsgərlər, döyüşçülər.
 Ə s k i n a s – kağız pul.
 Ə s q a l – ağır şeylər, ağırlıq.
 Ə s n a f – sənətkarlar, peşəçilər.
 Ə s r i - h a l – bu əsr, bu dövr, indiki zamanə.
 Ə s v a b – paltarlar, geyimlər.
 Ə s ə f – təəssüf ki, heyf ki.
 Ə s n a f – sənətkarlar, peşə sahibləri.
 Ə s r a r – sirlər, gizli sözlər; ə s r a r i - r u h i y y ə – ürək sirləri.
 Ə ş h ə d ü b i l l a h i ə l i y y ü l ə z i m – Allahın böyüklüyünə, əzəmətinə şəhadət edirəm.
 Ə ş x a s – şəxslər; abırlı, hörmətli adamlar.
 Ə ş y a x – şeyxlər.
 Ə ş k – göz yaşı; ə ş k i - b ə ş a ş ə t – sevinc yaşları.
 Ə ş k a l – şəkillər, surətlər.
 Ə ş r a f – şərəfətli, hörmətli adamlar.
 Ə ş r a r – şərirlər, fəsadçılar, yaramaz adamlar.
 Ə t a b ə t – ziyarətgahlar; ə t ə b a t i - a l i y a t – imamların məqbərələri olan yerlər.
 Ə t f – döndərmə, başqa tərəfə dönmə, çevirmə.
 Ə t f a l – uşaqlar.
 Ə t r a k – türklər.
 Ə t v a r – hal, əda, hərəkət tərzi; təhər-töhür.
 Ə v a m ü n n a s – avam camaat.
 Ə y a – ey (kitab).
 Ə y a i – burjuva və feodal hökumətlərində məmləkətin mötəbər, varlı adamları.
 Ə y a l – ailə, arvad-uşaq, külfət.
 Ə ' y a n – cəmiyyətin və ya millətin böyükləri.
 Ə y y a m i - s ə l ə f – keçmiş zamanlar, ata-babalar dövrü.
 Ə y y a r – kələkbaz, aldadıcı.
 Ə y y a r ə l i k – əyyarlıq, aldadıcılıq, hiyləgərlik; oğurluq.
 Ə y y a ş – eyş-işrət sağibi, sərxoş.

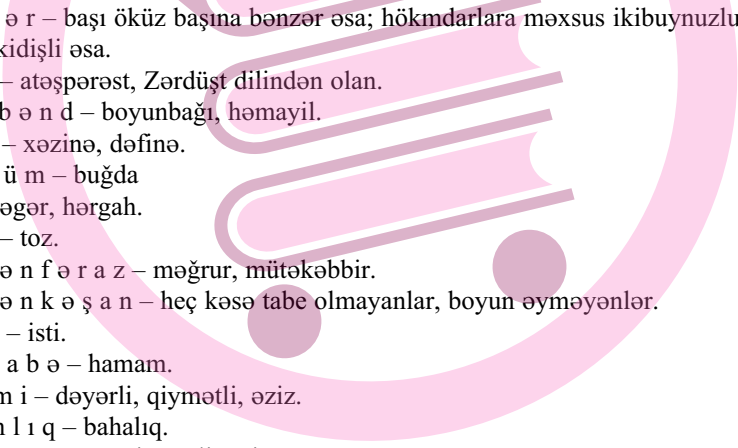
Ə z – ...dən; ə z i s l a m – islamdan.
Ə'z a – əziyyət, cəfa, cövr.
Ə z ə m i y y ə t – böyüklük.
Ə z m – qəti niyyət, bir məqsədlə yola düşmə.
Ə z v a y – sabur bitkisindən hazırlanan acı dərman, aloye.

F

F a c i a t – faciələr.
F a i q – üstün.
F a x i r – fəxr edən.
F a q ə – ehtiyac, zərurət, yoxsulluq.
F a n i – puç, sonu olmayan, çürüyüb yox olan şey.
F a n u s – fənər.
F a s i d – fəsad törədən, fitnəkar.
F a s i q – pis işlər sahibi; əclaf.
F a y i d a t – faydalar.
F a z i l – fəzilətli.
F e l ə n – işdə, əməldə.
F e y z – yaxşılıq; nemət, bərəkət.
F e y z a b a d – feyz və bərəkət yurdu, nemət ehsan ölkəsi.
F e y z a f e y z – çox tərəqqi, sürətlə, irəliləyiş.
F e y z i - t ə h s i l – təhsil, irəliləmə, tərəqqi etmə.
F ə x a r ə t – iftixar.
F ə x u r a n ə – iftixarla, öyünərək.
F ə q ə r a t – fəqərələr; epizodlar.
F ə l a h – qurtuluş, nicat.
F ə l a k ə t ş ü m ü l – fəlakətli, bəla və müsibət yeri.
F ə n n – hiylə, kələk, fənd.
F ə r – əsas olmayan, mühüm olmayan, ikinci dərəcəli; f ə r i - k a r – az əhəmiyyətli iş.
F ə r a h ə m – yığma, toplama, mənimsəmə.
F ə r a m u ş – unutma, yaddan çıxarma.
F ə r a r – qaçma, gizli qoyub qaçma.
F ə r d – tək, yeganə, misilsiz; f ə r d i - c ə h a n – dünyada tək olan.
F ə r d a – sabah.
F ə r d ə n b ə d f ə r d – tək-tək, bir-birinin dalınca.
F ə r ə h b i z – fərəhləndirən, xoşlandırıan.
F ə r ə h ə f z a – fərəh artıran, sevinc gətirən.
F ə r ə h ə n g i z – fərəhverici, sevindirici.
F ə r ə h f ə z a – çox fərəhverici, çox sevindirici.

F ər x ü n d ə – xoşbəxt, uğurlu, mübarək.
 F ər x ü n d ə k a m – xoşbəxt.
 F ər m a n r ə v a – hakim, hökmran.
 F ər r a r i l i k – tez qaça bilmə.
 F ər r a ş – icraçı hökumət, məhkəmə qərarının icraçısı.
 F ər s u d ə – əskimiş, solmuş, pozulmuş.
 F ər ş – yer, yer üstü; döşmə, sərmə.
 F ər t – artıqlıq, çoxluq, həddən ziyadəlik; f ər t i - q e y r ə t l ə – artıq
 F ər y a d r ə s – fəryada çatan, köməyə gələn.
 F ər z a n ə – ağıllı, müdrik.
 F ər z i n – şahmat oyununda vəzir.
 F ə s a d i y y u n – fəsadçılar, araqarışdıranlar.
 F ə s s a d – qan alan, qan çəkən, cərrah, dəllək (həcəmətçi).
 F ə t t a n – fitnəçi, fəsad salan.
 F ə v a y i d – faydalar.
 F ə z a i l m ə b – fəzilətlər, gözəl sifətlər sahibi.
 F ə z i l ə t – mərifət, hünər, əxlaq gözəlliyi.
 F ə z i l ə t m ə b – fəzilətlər sahibi.
 F ə z l – kamal, mərifət.
 F i k a r – yaralı, dərqli; h a l i - f i k a r i m i z – müsibətimiz.
 F i l f ö v r – dərhal, o saat.
 F i l m ə s ə l – misal üçün, tutaq ki.
 F i l ü k ə f i l ü l - h ə r a m – sənin işin haramdır.
 F i r d ö v s – bağça, cənnət bağçası.
 F i r ə n g – Avropa; avropalı; m ü l k i - f i r ə n g – Avropa torpağı.
 F i r i s t a d ə – göndərilən, elçi.
 F i r q ə – dəstə, qrup.
 F i r q ə t – ayrılıq.
 F i r u z e y i - ç e ş m – gözün firuzəsi, məc. mavi gözlər.
 F i s k – pis iş, əxlaqsızlıq.
 F i t a d ə – düşmüş, f i t a d ə - b ə k i l – torpağa düşmüş.
 F i t r ə t – yaradılmış; r u z i - f i t r ə t d ə n – yaradılan gündən.
 F i t r i – təbii; v ə d i e y i - f i t r i – təbiətin verdiyi şey, qabiliyyət, məharət.
 F ö h ş – söyüş, ədəbdən kənar hərəkət, əxlaqa zidd işlər.
 F ö v c – bölük.
 F ö v q – yuxarı, üst.
 F ö v q ə z z i k r – yuxarıda deyilən.
 F ö v t – məhv olma, yox olma.
 F u a d – ürək, qəlb, könül.
 F u l a d – polad.
 F ü c c a r – əxlaqsız, tərbiyəsiz, cəmiyyətə zidd iş sahibləri.

F ü q d a n (f i q d a n) – yoxluq, olmama.
 F ü q ə r a p ə r v ə r a n ə – kasıbların qayğısına qalma.
 F ü l u s – xırda mis pul.
 F ü n u n – fənlər.
 F ü r u x t e t m ə – satma.
 F ü r u q – işıq, şölə, nur.
 F ü r u m a y ə – alçaq, nacins; z a t i-f ü r u m a y ə – alçaq, nacins adam.
 F ü r u ş – satma; satış.
 F ü r u z a n – parlayan.
 F ü s ə h a – fəsih danışanlar, bir dildə üslubiyat qaydalarına uğun danışanlar.
 F ü s u n – cadu, sehr; hiylə.
 F ü s u n k a r – cadugər; hiyləgər.
 F ü t ü v v ə t – comərdlik, səxavət; mərdlik, igidlik.
 F ü y u z (f ü y u z a t) – feyzlər, bərəkətlər, mənəvi zövqlər.
 F ü z ə l a – fəzil adamlar.
 F ü z u n – çox, artıq.

G a v-s ə r – başı öküzü başına bənzər əsa; hökmdarlara məxsus ikibuynuzlu, yaxud ikidişli əsa.
 G ə b r – atəşpərəst, Zərdüşt dilindən olan.
 G ə l u b ə n d – boyunbağı, həmayil.
 G ə n c – xəzinə, dəfinə.
 G ə n d ü m – buğda
 G ə r – əgər, hərgah.
 G ə r d – toz.
 G ə r d ə n f ə r a z – məğrur, mütəkəbbir.
 G ə r d ə n k ə ş a n – heç kəsə tabe olmayanlar, boyun öyməyənlər.
 G ə r m – isti.
 G ə r m a b ə – hamam.
 G i r a m i – dəyərli, qiymətli, əziz.
 G i r a n l ı q – bahalıq.
 G i r a n m a y ə – qiymətli, əziz.
 G i r e h – düyün.
 G i r ə m – tutaq ki.
 G i r i b a n – yaxa.
 G i r i ş m ə – naz, şivə, qaş-göz ilə işarələr.
 G i r i z a n – qaçmış, getmiş, yox olmuş.
 G i r ü b ə n d – tutub-bağlama; güləsmə; ş i v e y i-g i r ü b ə n d – güləş qaydası.

G i r y ə – ağlayış.
G i y a h – ot.
G i y t i n ü m a – dünyanı göstərən; xarici aləmi özündə əks edən.
G ö f t g u – danışmaq.
G u n ə – növ, cür, çeşid.
G u ş – qulaq; g u ş e y l ə m ə k – dinləmək.
G u ş e y i - ç e ş m – göz ucu.
G ü f t a r – danışmaq, danışma, söz, mübahisə.
G ü h ə r – gövhər, mirvari.
G ü l ü z a r – gülyanaqlı, gözəl, dilbər, sevimli.
G ü m n a m – adı batmış, yaddan çıxmış, unudulmuş.
G ü m r a h – azğın, düz yoldan sarpmış.
G ü r g – qurd, canavar; g ü r g a n – qurdlar, canavarlar.
G ü r g i - ə c ə l – əcəl qurdu, qatıl, qaniçən.
G ü v a h – şahid.
G ü v a r a – xoşa gələn, ürəyə yatan; boğazdan asanlıqla keçən.
G ü z ə r – keçmə, keçib getmə.
G ü z ə t ə ə z i n – bundan keçək; bu bir yana qalsın.

Ğ

Ğ a y ə – son, axır, nəhayət, son məqsəd; ğ a y e y i - a m a l – əməllərin nəhayəti, sonuncusu, ən mühümü.
Ğ ə b ğ ə b – buxaq; ğ ə b ğ ə b i - d i l b ə r – gözəlin buxağı
Ğ ə r a i b – qəribə şeylər.
Ğ ə r r a – parlaq.
Ğ ə z a – yemək.
Ğ i f r a n – əfv, günahlı bağışlama; n a i l i - q ü f r a n – günahları bağışlanan.
Ğ i n a – qənilik, zənginlik; ğ i n a ə h l i – dövlətliklər, sərvətliklər.
Ğ ü r a b – qarğa.
Ğ ü r r a n – bağırən, haytiran, nərə vuran.

H

H a d i – doğru yol göstərən.
H a d i s o l m a q – baş vermək.
H a d i s a t – hadisələr, əhvalatlar.
H a i z – sahib olma, malik olma.
H a k ə z ə – habelə, həmçinin.
H a l – dərd, kədər, müşkülət.
H a l a – indi, bu gün, bu saat.

H a l ə t i - t ə h s i l – təhsil zamanı.
 H a l i – anlaşılan; sevilən.
 H a l i y a – indi, bu saat.
 H a l o n k i (v ə h a l o n k i) – halbuki, əslində.
 H a m i y a n – hamilər, himayə edənlər.
 H a s i d – paxıl.
 H a s i l – məhsul, əkilən şeydən bitən.
 H a t i f – qeybdən gələn səs.
 H a y ı m – mat, heyran qalan.
 H a z a k ü f ü r – bu küfrdür, bu kafirlikdir.
 H a z i r a n – hazır olanlar, indikilər, hal-hazırda yaşayanlar.
 H e y ə t e l m i – astronomiya.
 H e y ə t i - t ə h r i r i y ə – mətbuat orqanının redaksiyası.
 H e y k ə l – cindən, həməzəddən və bədnəzərdən qorumaq üçün uşaqların boynuna asılan dualı, muncuqlu asqı.
 H ə b a – boş şey; əbəs, bihudə.
 H ə b b ə – dən, dənə; b i r h ə b b ə s i m – gümüş dənəsi; ən kiçik gümüş pul.
 H ə b b i - s ə l a t i n – bitki, dərman bitkisi, kinə otu.
 H ə b i b – dost.
 H ə c c – Məkkəyə gedib Kəbəni ziyarət etmə.
 H ə c ə r – daş; Kəbə divarında olan məşhur qara daş.
 H ə c v g u – həcv yazan, həcv deyən.
 H ə d i s – Məhəmmədin və ya imamların işləri və dedikləri haqqında rəvayət.
 H ə k i m – filosof, alim; h ə k i m i - k a m i l – kamala yetişmiş, tam inkişaf etmiş alim.
 H ə q a i q ə d a – həqiqətçi, həqiqət söyləyən.
 H ə q b i n – həqiqəti görən, haqqı görən.
 H ə q d a d ə – Allahın verdiyi; n e m ə t i - h ə q d a d e y i - r u h a n i m i z – haqqın bizə vermiş olduğu mənəvi nemət.
 H ə q q a – həqiqətən, doğrudan da.
 H ə q q ü l f ü q ə r a – kasıbların, fəqirlərin haqqı, payı.
 H ə q q ü l - ə m ə l – iş haqqı, zəhmət haqqı.
 H ə q g u – doğru deyən, həqiqət söyləyən.
 H ə l a k ə t – həlak olma.
 H ə l a v ə t – şirinlik.
 H ə l i l ə – toxumlarından dərman hazırlanan bitki.
 H ə l h ə l ə – ”urra-urra”, hoydu-hoydu.
 H ə m a ğ u ş – bir-birini qucaqlamış.
 H ə m a q ə t – axmaqlıq, əbləhlik.
 H ə m a n a – aşkar, aydın, məlum; sanki, elə bil ki.
 H ə m a y i l – boyundan asılan dua; çiyindən aşırma.

H ə m c i v a r – qonşu.
 H ə m d ə m – dost, yaxın yoldaş; h ə m d ə m i- r a z – sirdaş.
 H ə m d ü l l i l a h – Allaha şükür.
 H ə m ə f k a r – bir fikirdə, bir rəydə, fikirdaş.
 H ə m ə l – Quzu bircü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
 H ə m i y y ə t – qeyrət, şərəf və namusu mühafizə və müdafiə etməkdə cəhd göstərmə.
 H ə m i y a n – birgə gedən, süvari yoldaş.
 H ə m y a n – cib, pulqabı; qayıq qurşaq şəklində olan qızıl pul kisəsi.
 H ə m n i ş i n o l m a q – bir yerdə oturmaq, həmsöhbət olmaq.
 H ə m r ə v i ş – həmhərəkət, bir cür tərpənən.
 H ə m s ə r – həyat yoldaşı, arvad, h ə m s ə r i- m ə z l m u m ə – zülm olunan yazıq arvad.
 H ə m s i n n – yaş, yaddaş.
 H ə m ş i r ə – bacı.
 H ə m v a r ə – həmişə, hər zaman, daima.
 H ə m z a d – avamların inamınca, uşaq doğulanda onunla bərabər doğulan cin; o hər vaxt uşağa ziyan vurmağa çalışır.
 H ə m z ə b a n – dilbiri; həmsöhbət.
 H ə m z ə l – it xiyarı, acı xiyar.
 H ə n ə k – zarafat.
 H ə n g a m – vaxt, zaman.
 H ə n g a m ə – zaman, bir hadisənin baş verdiyi vaxt.
 H ə n u z – hələ, hələlik.
 H ə r c a y i – avara, sərgödan, veyl.
 H ə r ə c – günah, qəbahət.
 H ə r ə k a t – işlər, hərəkətlər.
 H ə r i m – hərəm evi.
 H ə r i m i – hərəmxanada yaşayan, hərəm əhli.
 H ə r g i z – heç vaxt.
 H ə s ə b – adamın dəyəri, öz qədr-qiyəti; h ə s ə b v ə n ə s ə b – özü və ata-babaları.
 H ə s ə b ü l x a h i ş – arzusu üzrə istədiyi kimi.
 H ə s r ə t k ə ş a n – həsrət çəkənlər, həsrətdə qalanlar.
 H ə ş ə m – qulluqçular; şahın və başqa böyükklərin ətrafında, xidmətində olanlar.
 H ə ş r – qiyamət; ə r z i- ş u r i ş i- h ə ş r e y l ə r ə m – qiyamət qoparamam.
 H ə v a m – həşərat, sürünən heyvancıqlar.
 H ə v a d i s – hadisələr, vaqiələr.
 H ə v ə s n a k – həvəsli.
 H ə v v ə z – ərəb əlifbasında olan iki “h”dən birinin adı: ha-yi-həvvöz.
 H ə z a r – min; b ə d h ə z a r – min (ildən) sonra.

H ə z a r ə – bülbül.
H ə z ə n – hüzn, qəm, kədər.
H ə z ə r – qorxu, çəkinmə.
H ə z ə r a t – həzrətlər, möhtərəmlər; h ə z ə r a t i – ü l ə m a – üləma həzrətləri.
H ə z m i - r a b e d ə n ö t ü r m ə k – mənimsəmək.
H ə y a h a (y) – gurultu, mərəkə, uca səslər.
H i d a y ə t – doğru yolu axtarma, doğru yola girmə, doğru yol.
H i c a b – pərdə, utanma.
H i c a z – Ərəbistan yarımadasının şimali-qərbi; müsəlmanların ziyarətgahı.
Məkkə və Mədinə şəhərlərinin olduğu ölkə.
H i c a z i – hicazlı, ərəbistanlı; hacı.
H i k a y ə t – hekayələr, nağıllar.
H i k m ə t – 1. fizika; fəlsəfə. 2. gizli sirr, anlaşılmaz, bilinməz səbəb.
H i k m ə t ə d a – çox mənalı, həkimanə, filosofanə.
H i k ə m i y y ə – hikmətə, fəlsəfəyə mənsub.
H i l a l – aypara.
H i l m – yumşaqlıq, qəlbi incəlik.
H i m a r i y y u n – (himar – eşşək) eşşəklik, heyvəliq yolu ilə gedənlər, axmaqlar.
H i m ə m – himmətlər, səy, qeyrət, ictimai faydalı işdə fəal çalışma.
H i m m ə t – qeyrət, səy.
H i r m a n – şiddətli arzu, tamah.
H i n – vaxt, zaman, saat, dəqiqə; h i n i - z ə v a l – zail olma, yox olma, əldən getmə vaxtı.
H i r s – şiddətli arzu, tamah.
H i r z – tilsim.
H i s s ə d a r – pay alan; bir işdə iştirak edən.
H i y ə l – hiylələr.
H i y l ə t – hiylə, məkr.
H i y n – vaxt, zaman; h i y n i - z ə v a l – məhv olmaq vaxtı.
H o q q a – köhnə mədrəsələrdə, mollaxanalarda quru mürəkkəb lüləsi.
H ö c c ə t – dəlil, sübut, şahid.
H ö k m f ə r m a – hökm edən, hökm sürən; hakim.
H u ç ə k m ə k – Allahı çağırmaq, “ya Allah!” demək.
H u ş y a r – huşu özündə olan, ayıq.
H u r – 1. cənnət qızları, hurilər; 2. Günəş.
H u t – Balıq bürcü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
H ü b b – sevgi, məhəbbət.
H ü d a – həqiqət yolu, doğru yol.
H ü d u s – baş vermə.
H ü c c a c – hacılar.

H ü c c ə – oxunamı hecalara ayırma, hüccələmə, qiraətin mollaxana üsulu.
 H ü c c ə t (h ö c c ə t) – sübut, dəlil.
 H ü c r ə – otaq; h ü c r e y i-t ə h t ə l t ü r a b – torpaq altında olan otaq, padval otağı.
 H ü c u m a v ə r – hücumedici, şiddətlə axıb gələn.
 H ü k ə m a – həkimlər, filosoflar, alimlər.
 H ü m a (y) – cənnət quşu, dövlət quşu.
 H ü m a y u n – şahənə, mübarək, n a m i h ü m a y u n – mübarək ad.
 H ü n ə r m ə n d – hünərli, bacarıqlı, məharətli.
 H ü r r – azad, sərbəst.
 H ü r r i y y ə t ş ü a r – hüriyyəət sevən.
 H ü r u f a t – hərfilər, əlifba.
 H ü s n i-s i y y ə t – əxlaq gözəlliyi, qəlb təmizliyi.
 H ü s n ü q ü b h – gözəllik-çirkinlik, yaxşı-yaman.
 H ü t t i – ərəb əlifbasında olan iki “h”dən birinin adı: *hayi-hütti*.
 H ü z n a v ə r – qəm gətirən; x ə b ə r i-h ü z n a v ə r – kədərli xəbər.
 H ü z n i y e t i m a n ə – yetimlərə məxsus qəm, quşsə.
 H ü z u r – bir yerdə hazır olma, var olma; ön, qabaq; rahatlıq, asudəlik.
 H ü z z a r – hazır olanlar, məclisdə olan adamlar.

X

X a b – yuxu; x a b i-q ə f l ə t – qəflət yuxusu; x a b i-s a d i q – doğru yuxu.
 X a b g a h – yataq yeri.
 X a c ə – ağa, seyid; müəllim, müdərriş.
 X a h – istər.
 X a h a n – tələbkar, istəyib axtaran.
 X a h ə r – bacı.
 X a h i ş i-n ə f s ə n i y y ə – şəxsi arzular; bədxahlıqlar.
 X a k – torpaq; mülk, dövlət.
 X a k d a n – yer, dünya, ərz.
 X a l i – boş.
 X a l i s ə – xüsusi əmlak.
 X a m ə – qələm, yazı aləti.
 X a m t ə m ə – tamahda xamlıq edən, yersiz tamaha düşən.
 X a m u ş (etmək) – sakit etmək, susdurmaq; söndürmək.
 X a n ə – ev; x a n e y i-v i r a n – dağılmış, xarabaya dönmüş ev; x a n e y i
 “Z ə n b u r” – “Zənbur” jurnalının idarəsi.
 X a n ə d a n – böyük və əsil ailə, nəsil; x a n ə d a n i-p a k – təmiz, hörmətli ailə.
 X a n ə x ə r a b – evi dağılmış, bədbəxt.
 X a n ə m a n x ə r a b – evi, ailəsi dağılmış, bədbəxt.

X a n ə s u z – ev yandıran, ev dağıdan.
X a n i-x ü l d a ş i y a n – evləri cənnət olan xan.
X a n i m a n s u z a n ə – evləri xaraba qoyucu, ev dağıdıcı.
X a r – 1. həqir, zəlil. 2. tikan; x a r i-m ü ğ i l a n – tikanlı kol.
X a r i c b ə l ə d – şəhərdən çıxarılmış, qovulmuş.
X a r i c i-i m k a n – mümkün olmayan, imkansız; dözülməz.
X a s – xalis, təmiz, saf.
X a s a n – xaslar, böyüklər, seçmə şəxslər.
X a s s – məxsus, yalnız birinə aid olan, xüsusi.
X a s s ə – xüsilə, ələlxüsusi; h e y ə t i-x a s s ə – xüsusi heyət.
X a s ü a m – hamı, bütün xalq.
X a t ə m – üzük, möhür, möhürlü üzük.
X a t i m ə b ə x ş – nəticəli, sonu xeyirli.
X a t u n – qadın, xanım.
X a ş a k – çör-çöp.
X a v ə r – şərq.
X e y l – süvari, süvarilər, atlılar; ilxı, sürü.
X a z i n – xəzinəçi, xəzinədar; x ə z i n i-n i y r a n – cəhənnəm qarovulçusu.
X ə b a i s – xəbis işlər, pis, yaramaz hərəkətlər.
X ə d ə m – xidmətçilər, qulluqçular.
X ə d ə n g – ox.
X ə f a – gizlilik.
X ə f f a ş s i f ə t – bayquşa bənzəyən, işıqdan qorxan, işığı sevməyən, elm və mədəniyyət düşməni.
X ə f i – gizli.
X ə l – təxtdən salma, padşahlıqdan çıxarma.
X ə l ə f – övlad, atanın yerini tutan.
X ə l'ə t – rüşvət.
X ə l q ü l l a h – Allah bəndələri, camaat.
X ə m – əyri, bükük.
X ə m s ə – beş; q ə t a ə t i-x ə m s ə – beş qitə.
X ə n d ə n a k – gülən, sevinən.
X ə r – eşşək, uzunqulaq.
X ə r g a h – böyük adamların çadırı.
X ə r i d – alma, satın alma.
X ə s a r ə t – ziyan, itki.
X ə s a r ə t d i d ə – ziyan görmüş.
X ə s m – düşmən, yağı.
X ə t ə r n a k – qorxulu, xatalı.
X ə t m – bitirmə, sona çatdırma.
X ə t m i – bitki, dərman bitkisi, gülxətmi.

X ə t m i - k ə l a m – sözü bitirmə.
X ə t m i - Q u ' r a n – Quran oxumaq, Quranı oxuyub bitirmək.
X ə t t i - x a m – bışməmiş, formalaşmamış xətt, kəmsavad adamın xətti, yazısı.
X ə z a y i n – xəzinələr.
X ə z a n ə – xəzinə.
X ə z ə f – gildən qayrılmış qab-qacaq.
X ı s – tər, yaş.
X i d a r ə t – tənbəllik, kahallıq.
X i d ə m a t – xitmətlər.
X i d i v (x ə d i v) – hakim, hökmdar.
X i d m ə t g ü z a r – qulluqçu, xidmət edən.
X i c l ə t – xəcalət çökmə, xəcillik, utanma.
X i l q ə t – yaradılmış, yaradılma, v a s i t e y i - x i l q ə t i – yaranmasına, doğulmasına vasitə, səbəb.
X i r ə s a z – bulandıran, çaşdıran.
X i s a l – xislətlər, təbiət, xasiyyət.
X i t a b ə – nitq, camaata xitab olunan sözlər.
X i t a b ə t – natiqlik, xalqa müraciət.
X i t t ə – məmləkət, ölkə, yer; x i t t e y i - Ş i r v a n – Şirvan ölkəsi.
X i y ş – özü; x i y ş ü t ə b a r – özü və nəsl.
X i z l a n – köməksiz, adamsız qalma, bədbəxtliyə düşər olma, qara günə düşmə.
X o s r o v – şah, hökmdar; x o s r o v i - X a v ə r – Şərqi şahı; Günəş;
x o s r o v i - h ü s n – gözəllik sultanı, gözəllər padşahı.
X o ş b ə y a n – şirin dilli.
X o ş l i q a – gözəl sifətli, üzlü.
X o ş n i ş a n – gözəl görünüşlü, qəşəng.
X ö v f – qorxu.
X u b – yaxşı.
X u b ç e h r – gözəl, gözəlüzlü (qız).
X u b r u – gözəl üzlü, gözəl şimalı.
X u d – özü, məhz.
X u d a n ə k ə r d ə – Allah eləməmiş.
X u d a p ə s ə n d a n ə – Allaha xoş gedən.
X u d k a m i – inad, inadkarlıq, özbaşınalıq.
X u d s ə r – özbaşına, öz bildiyini edən.
X u n – qan; q ə r q i - d ə r y a y i - x u n – qan dənizinə batmaq və ya batırmaq.
X u n a b, x u n a b i - t ə r – qanlı su; qanlı göz yaş.
X u n x a r – qanıçən, vəhşi.
X u n i n – qanlı, qana bulaşmış.
X u n i n d i l – dərddli, həsrətli, ürəyi qanlı.
X u n i n c i y ə r – ciyəri qana dönmüş, məc. aşıq, vurulmuş.

X u r a m – sallana-sallana gözmə, naz ilə yerimə.
 X u r a m a n – naz ilə sallanaraq yürüyən; dilbər, sevgili.
 X u r d – yenə, yemək; x u r d ü x a b – yeyib yatmaq.
 X u r ş i d – Günəş.
 X ü f t ə – yatmış; qaranlıq.
 X ü l d – cənnət; x ü l d i b ə r i n – behişt.
 X ü l q ə n – əxlaqca.
 X ü l d a ş i y a n – yeri, məskəni cənnət olan.
 X ü l d z a r – cənnət; *məc.* gözəllər ölkəsi.
 X ü l u s – təmizlik, saflıq; x ü l u s i-q ə l b – təmiz ürəklik.
 X ü m s – beşdə bir.
 X ü m u d – sönük, sönüklük.
 X ü r a m – nazvə əda ilə yerimə.
 X ü r r ə m – şad, sevincli.
 X ü r s ə n d – razi salma, qane etmə; xoşnud etmə.
 X ü r u c – zühur etmə, çıxıb görünmə.
 X ü r u ş a n – bağurtılı, gurlayıcı.
 X ü s r – ziyan.
 X ü s u m ə t – düşmənlik; d ə f i-x ü s u m ə t – düşməniyi aradan qaldırmaq.
 X ü ş k – quru.
 X ü ş k ə – qulluqçunun yeməksiz, paltarsız, ancaq quru muzdu; x ü ş k ə m ö m i n l i k – təmənnəsiz, öz xərcinə möminlik etmə.
 X ü ş u – alçaq könüllülük, təvazö.
 X ü t ə n – Çində şəhərdir; gözəl qadınları, əla mişki və gözəl gözlü ceyranları ilə məşhur olmuşdur.
 X ü z u – təvazö, tabelik, itaət.

İ

İ a d ə – qaytarma; təkrar etmə; dağılmış, yox olmuş bir şeyi yenidən düzəltmə.
 İ a n ə – kömək, yardım.
 İ b a – qəbul etməmə, narazılıq.
 İ b a r ə t – 1. ibarəli sözlər. 2. kəlam, atalar sözü.
 İ b q a – əbədiləşdirmə, daimi etmə.
 İ b t i d a l ə n m ə k – mübtəla olma, düçar olma.
 İ b t i s a m – təbəssüm, gülüş.
 İ b z a l – əsirgəməmə, istənilən qədər sərf etmə.
 İ d b a r – bədbəxtlik, taleyin dönüklüyü.
 İ d r a k – dərk etmə, anlama.
 İ c a b – lazım olma, vacib olma; v ə q t i-c a b ı n d a – lazım olan vaxtda.
 İ c a b ə t – bir yerə dəvəti qəbul edib gəlmə.

İ c r a y i - ə m ə l - iş görmək.
 İ c t i m a - cəmiyyət, qorxma, ehtiyat etmə.
 İ c t i h a d - söy və qeyrət.
 İ c t i n a b - çəkinmə, pəhriz etmə.
 İ f a d a t - ifadələr, i f a d a t i - r ə ş i q ə - nəfis, bədii parlaq ifadələr.
 İ f h a m - anlaşıma; i f h a m e t m ə k - anlatmaq, başa salmaq.
 İ f n a - yox etmə, məhv etmə.
 İ f r i f s i y ə r - ifrit sifətində olan, ifritə bənzəyən (ifrit - cinlərin çox zərərli və qorxunc bir cinsi sayılır).
 İ f t a d ə - düşgün, yıxılmış, biçarə.
 İ ğ f a l - aldatma, azdırma, yoldan çıxartma.
 İ ğ v a - azdırma, yoldan çıxartma.
 İ h a n ə t - bir şey haqqında şübhə yaratma, tərəddüdə salma.
 İ h y a - diriltmə, çanlandırma.
 İ x l a s - səmimiyyət, qərəzsiz məhəbbət, saf və dərin hörmət.
 İ x t a r - xatırlatma; i x t a r d a b u l u n m a q - söyləmək, bildirmək.
 İ x t i l a l - qarışıqlıq, pozğunluq; i x t i l a l i - z e h n i - fikir qarışıqlığı.
 İ x t i r a a t - ixtiralar, icadlar.
 İ x v a n - dostlar, məsləkdaşlar; qardaşlar.
 İ k m a l - tamamlama, bitirmə, bir başa çatdırma, mükəmməl şəkə salma.
 İ k r a h - iyrənmə, nifrət.
 İ k r a h r ə s a n - iyrənc, mənfur, nifrət oyadan.
 İ k r a m - hörmət, əzizlənmə, ehtiram.
 İ k s i r - orta əsrlərdə yalançı kimya ilə məşğul olanların fəvqəladə bir qüvvə və təsirə malik olduğunu zənn etdikləri xəyali bir cisim.
 İ k t i s a d - kəsb etmə, qazanma; i k t i s a b i - i z z ə t i - n a m e t d i - böyük hörmət və ad qazandı.
 İ q b a l - taleyin gülməsi, bəxtin açılması; yaxşı bəxt.
 İ q d a m (etmək) - məqsədə çatmağa çalışmaq, istədiyini əldə etməyə səy etmək.
 İ q t i d a r - qüvvət, güc, qüdrət.
 İ q t i z a - zalım olma, zəruri olma, tələb olunma.
 İ q t i z h a r - yardım və himayə üçün xahiş.
 İ ' l a - yüksəltmə, ucaltma.
 İ l h a h - imamlıq; i m a m - dini rəhbər.
 İ l l a - məgər ki, ...dən başqa, ...dən özgə.
 İ l l ə t - xəstəlik, azar.
 İ l t i h a d - alovlanma, alışıb yanma.
 İ l t i h a q - qoşma, əlavə etmə.
 İ m ' a n - diqqətlə baxma, əhəmiyyət verib diqqət etmə.
 İ m a n o l m a q - baxılmaq, əhəmiyyət verilmək, diqqət edilmək.

İ m d a d – kömək, yardım.
 İ m h a – məhv, məhv etmə.
 İ m r a n – abadanlıq, tərəqqi, rifah.
 İ m r a r i - h ə y a t – yaşama, ömür keçirmə.
 İ m t i d a d e t m ə k – uzanmaq, davam etmək.
 İ m t i n a n – minnətdarlıq, təşəkkür.
 İ n a n – cilov, yüyən.
 İ n a y ə t – kömək, yardım.
 İ n b i s a t – sevinmə, şadlanma.
 İ n d ə s s ə l a t – namaz üstündə, namaz qılarkən.
 İ n d i r a z – dağılma, aradan çıxma.
 İ n c i z a b – cəzb olunma; iurğunluq.
 İ n f a q – xərc, xərcləmə, sərf etmə.
 İ n f i a l – acılıq, iztirab.
 İ n f i r a t – ayrılıq, təfriqə.
 İ n i q a b – rabitə, birləşmə,
 İ n k i s a r – qəlbi sınıqlıq, ruh düşkünlüyü.
 İ n q i l a b i y y u n – inqilabçılar.
 İ n q i y a d – itaət, boyun əymə, tabe olma.
 İ n s a n x a r – adamyeyən, yırtıcı.
 İ n t i f a – söndürmə, yangını ləğv etmə.
 İ n t i h a – son, son dərəcə, sonadək; q ü r u r i - i n t i h a s ı n d a n – artıq dərəcədə qürunundan, quduğanlığından.
 İ n t i x a b t a p m a q – seçilmək, seçilib ayrılmaq.
 İ n t i s a b – mənsub olma.
 İ n t i ş a r – yayma, hər kəsə bildirmə, ağızlara salma.
 İ n ş a – vücuda gətirmə, tikmə, yaratma.
 İ r a d – gətirmə, nəql etmə, söyləmə.
 İ r a d ə t – arzu, istək, razılıq.
 İ r a n i n i j a d – əsli-nəsəbi iranlı olan.
 İ r f a n – bilik, mərifət.
 İ r s a l ə – “risalə” sözünün xalq dilində tələffüzü; elmə, fənnə və dini məsələlərə aid kitabça.
 İ r t i h a l – ölmə, dünyadan köçmə.
 İ r t i k a b – pis iş görmə, günah işləmə.
 İ r ş a d – doğru yolu göstərmə, doğru yola aparma, yönəltmə.
 İ r z – həya, namus, qeyrət.
 İ s a b ə t – məqsədə, hədəfə doğru getmə, öz yerinə düşmə.
 İ s a l – irişdirmə, çatdırma, vəsl etmə.
 İ s a r – qurban etmə, fəda etmə.
 İ s l a m y a n – müsəlmanlar.

İ s m ə t – namus, həyalılıq, qadınlıq pərdəsi.
 İ s m ü r ə s m – ad-san.
 İ s t i d a – xahiş.
 İ s t a d ə – dayanmış, yerində möhkəm durmuş.
 İ s t i c a b ə t – duanın qəbul olunması.
 İ s t i c a l – bir işin tez olmasını istəmə, tələsmə.
 İ s t i ğ a s ə – yalvarış.
 İ s t i ğ n a – ehtiyacsızlıq, qənaət, heç kəsə və heç şeyə ehtiyacı olmamaq.
 İ s t i ğ r a r – günahın bağışlanmasını istəmə, tövbə etmə.
 İ s t i ğ r a t – bir şeyin içinə batıb qərq olma; dalğınlıq.
 İ s t i h q a r ə n – hədarətlə, hörmətsizliklə.
 İ s t i k r a h – nifrət, ikrah etmə, iyrənmə.
 İ s t i q l a l – azadlıq, müstəqillik.
 İ s t i m d a d – kömək istəmək.
 İ s t i r c a – istəyib rıca etmə, ürəkdən istəmə.
 İ s t i r h a m – xahiş, rıca.
 İ s t i ş m a m e t m ə k – iyini almaq, duymaq, anlamaq.
 İ ş a n – ruhani.
 İ ş a r ə n – söyləyərək, xəbər verərək; yazılı surətdə bildirərək.
 İ ş t i b a h – şübhə.
 İ ş t i k a – şikayət.
 İ t f a i y y ə – yangın söndürməyə məxsus; a l a t i - i t f a i y y ə – yangın
 söndürmə alətləri.
 İ t h a m – töhmət, məzəmmət, tədsirləndirmə.
 İ t l a q – ad, ad verilmə, adlandırılma.
 İ t t i l a – məlumat, xəbər.
 İ t t i f a q a t – təsadüflər, ittifaqlar.
 İ t t i h a d – birlik, ittifaq.
 İ t t i x a z e t m ə k – bir şeyi və ya bir işi seçib qəbul etmək.
 İ y m a – işarə ilə bildirmə, anlatma.
 İ z a – əziyyət vermə, incitmə.
 İ z ' a n – itaət etmə, boyun əymə, ürəkdən tabe olma; fərasət.
 İ z d i y a d – artırma, çoxaltma.
 İ z l a l – azdırma, doğru yoldan çıxartma, pis yola salma.
 İ z t i r a r – ehtiyac, zərurət, çarəsizlik.
 İ z z – şərəf, izzət.
 İ z z ə t – əzizlik.

J

J a l ə ç ə k a n – şəh çəkmiş; yaş, göz yaşı, ağlar.

K

- K a h i l – ağırtərənən, qayğısız, fərsiz.
K a l a – sərmayə, dövlət, zənginlik; k a l a y i - s ü x ə n – söz xəzinəsinin sahibi.
K a l b ü d – qəlib; bədən, qəfəs.
K a m r a n – məqsədinə catan, xoşbəxt, bəxtiyar.
K a n – mədən, mədən yeri.
K a r – iş, hərəkət, əməl.
K a r g ə r – fəhlə, işçi.
K e y – ki ey.
“K e y f ə m a y ə ş a” – neçə kefi istəyir; özbaşnalıq.
K e y l - k e y l – çanaq-çanaq.
K e y s u (g e y s u) – saç.
K ə b – nərd zəri.
K ə ' b ə – Məkkə şəhərində müsəlmanların ziyarət yeri olan məşhur bina.
K ə b i r – böyük; yaşlı.
K ə c m ə d a r – tərs dönən, nəhs.
K ə f a l ə t – zəmin olma, məsuliyyətini öhdəsinə alma.
K ə h v a r ə – beşik; k ə h v a r e y i - n a z – uşaqların əzizlənilib, oxşanıb yatdıqları beşik.
K ə l a l – qüسسə, qəm, sıxıntı.
K ə l i m a t – sözlər, kəlmələr, ifadələr.
K ə m a l a t – kamallar, mərifətlər, elm və hünər; ə r b a b i - k ə m a l a t – elm, hünər sabibləri.
K ə m a l i - y ə ' s (ilə) – böyük qəm, kədər içində.
K ə m a h i – haqq ilə, haqqı olan kimi.
K ə m b ə h a – ucuz, dəyərsiz.
K ə m i n – aciz, həqir.
K ə m q ə r a r – zəif, qorxaq.
K ə m y a b – aztapılan, qiymətli.
K ə n d i – özü; k ə n d i m ə – özümə.
K ə n i s a – kilsə; ə r b a b i - k ə n i s a – kilsə sabibləri, ruhanilər.
K ə n z – xəzinə, dəfinə; k ə n z i - l ö l ö - r a z – sirr incilərinin xəzinəsi.
K ə r a h ə t – iyrenlik, mənfurluq.
K ə r ə m – əsillik, alicənablıq, səxavət; ə h l i - k ə r ə m – kərəm sahibi.
K ə r ə m k a r a n ə – lütf və kərəmlə, səxavət və comərdliklə.
K ə r i m a – ey kərəmətli, böyük Allah!
K ə r r ü f ə r r – hücum-dönüş, irəli-geri, alma-vermə; hiylə.
K ə s b – qazanma, əldə etmə.
K ə s b i - k a r – işləmə, işləyib qazanma; iş-peşə.

K ə s r a – Qədim və orta əsr İran hökmdarlarının ümumi adı; Xosrov.
K ə s r ə t – çoxluq; k ə s r ə t i-ə m v a l – mal-dövlət çoxluğu.
K ə s r i-ş ə n – alçalma, alçaqlıq.
K ə ş f – açma; k ə ş f i-v ü c u h i-n i s v a n – qadınların üzünü açması.
K ə ş t i – gəmi.
K ə ş t i b a n – gəmiçi, gəmi sahibi.
K ə v a k i b – ulduzlar.
K ə y a n – keylər; qədim İran şahlarının ümumi adı.
K ə z a – habelə, həmçinin.
K i b r i y a – böyüklük, əzəmət, cəlal.
K i f a y ə – qabiliyyət, bacarıq.
K i n ə v ə r – ədavətli, düşmən, intiqam almaq istəyən.
K i r a m – alicənab, cəmərd olanlar.
K i s ə d u s t – cib dostu, pul dostu.
K i ş t z a r – tarla, zəmi.
K i ş v ə r – vilayət, ölkə, şəhər, məmləkət.
K i z b – yalan.
K ö s t ə x a n a – sırtıqcasına, həyasızcasına.
K ö v k ə b – ulduz.
K ö v n – varlıq, aləm; k ö v n ü m ə k a n – yer-göy, kainat.
K ö v s ə r – dini etiqada görə cənnət suyu.
K u (y) – kənd, məntəqə, yaşayış yeri; h ə r k u d ə b i z z i y a d ə t – hər kənddə, hər yerdə çoxluqla.
K u b ə k i – bu kənddən o kəndə, hər yeri, hər yerə.
K u f i y a n – kufəlilər, Kifə camaatı.
K u h k ə n – dağ yaran; Fərhad.
K u r – kor.
K u s – böyük baraban.
K ü d u r ə t – məhzunluq, qüssə, qəm.
K ü f r a n – küfrlər; nankorluq, naşükürlük.
K ü f f a r – kafirlər.
K ü f r ş i y ə m – bax: şeyəm.
K ü h s a r – dağlıq, dağlar.
K ü l a h – papaq.
K ü l l – bütün, cəmi, hər şey; x a l i q i-k ü l l – hər şeyi yaradan.
K ü l l i-ə s a s – hər şeyin binası, kökü, əsli.
K ü l l i y ə t ə n – hamı, hamılıqla.
K ü n-f ə y ə k u n – alt-üst, darmadağın.
K ü r n i ş – baş əymə, baş endirib salam vermə.
K ü r u r – beş yüz min.
K ü t ü b – kitablar.

Q

- Q a b i l i - ə r z – ərz olunmağa, söylənməyə layiq.
Q a ç – neçə.
Q a i b (etmək) – itirmək.
Q a i l – deyən, razılığını bildiren, etiraf edən.
Q a l – söz, danışıq.
Q a l i b a – çox ehtimal ki; çox ola bilsin ki.
Q a l i y ə m u – qarasaçlı; saçlarına müşk və ənbər sürtülmüş gözəl.
Q a r e i n – oxucular; q a r e i n i - k i r a m – hörmətli oxusular.
Q a s i b – qəsb edən.
Q a s i r – qüsurly; bacarıqsız.
Q a s t i n – mehmanxana; g u ş e y i - q a s t i n – mehmanxana nömrəsi.
Q a y ə t – bir işin, bir halın son dərəcəsi; q a y ə t i - t ə h ə s s ü r – son dərəcə həsrət çəkib təəssüf etmə.
Q a y ə t d ə – çox, son dərəcə, lap.
Q e y d – ip, zəncir; b ə n d ə l i k q e y d i n q ı r ı b – qulluq zəncirini qırıb, azad olub.
Q e y r ə t m ə n d a n – qeyrət sahibləri.
Q ə b l ə l v ü q u – bir işin baş verməsindən qabaq; h i s s i - q ə b l ə l v ü q u – hadisə baş vermədən qabaq onun duyulması.
Q ə b z ə – pəncə, ovuc; xəncər, qılınc kimi silahların dəstəsi.
Q ə d ə m g ü z a r – qədəm qoyan, girişən, iş başlayan.
Q ə d ə r – tale, bəxt, qəza-qədər; d ö v r i - q ə d ə r – bəxtin, taleyin gedişi.
Q ə d r d a n – qəbirbilən, qiymət bilən.
Q ə f a – qafa, baş, köllə.
Q ə f f a l – çilingər; kələkbaz, adam aldadan.
Q ə f f a r – əfv edən, günahdan keçən (Allah).
Q ə h r – kədər; məhv olma, ümidin ruça çıxması.
Q ə h t – qıt-qəhətlik.
Q ə l b ş i k ə n – qəlb qıran, ürək sındıran.
Q ə n d a b – şərbət.
Q ə n ə m – qoyun.
Q ə n i – dövlətli.
Q ə r i b ü l f ə h m – mənalı, ağla girən; təsir edən.
Q ə r i h ə – istedad.
Q ə r i n – yaxın; q ə r i n i - m ə ğ f i r ə t – əfv olunmağa, günahlarından keçilməyə layiq.
Q ə r q i - x u n – daha batmış, qanda boğulan, məhv edilən.
Q ə r y ə – böyük kənd, kiçik şəhər.
Q ə s b – qapma, zorla almaq, zəbt etmə.

Q ə s d – niyyət, istək, arzu, məqsəd.
 Q ə s ə m – and.
 Q ə s i r – qısa, məhdud; ə q l i – q ə s i r – dar düşüncə.
 Q ə s v ə t ə n g i z – qəm gətirən, cansıxıcı.
 Q ə t – kəsmə, qırma; q ə t i – r a h – yol kəsmə; q ə t i – ə l a i q – əlaqələri kəsmək.
 Q ə t a r i – f i ş ə n g – patrondaş.
 Q ə t i – t e y y – qərar, təbdir, sərəncam.
 Q ə v i ə q l – çox ağıllı, dərin düşünən.
 Q ə v i ş ö v k ə t – qüvvətli və şövkətli.
 Q ə y u r – qeyrətli, namuslu.
 Q ı l m a n – cənnət oğlanları.
 Q i n a – sərvət, dövlət; ə r b a b i – q i n a – dövlətlilər.
 Q i s s ə – əhvalat, hekayə.
 Q i t ə a t – qitələr, yerin qitələri.
 Q i y a m – qalxışma, təşəbbüs.
 Q l a s n ı – nümayəndə, deputat.
 Q ö v l – söz, vədə.
 Q ö v s e y n – qövslər, yaylar; *məc*: qaşlar.
 Q u f r a v a t – saçları dalğa-dalğa qıvrımlamaq (kökü fransızca “*caufre*”-dən alınmışdır, rusca “*гофрировать*”)
 Q u l l a b ı – haramzada, adam aldadan, saxtakarlıq.
 Q u l i – b i y a b a n – qulyabanı.
 Q u r b a n g a h – qurban kəsilən yer.
 Q ü b a r – toz; dərd; tutqunluq, qaranlıq.
 Q ü b h – pis iş, çirkin hərəkət, bədəməl.
 Q ü d d u s i y a n – müqəddəslər.
 Q ü d u m – qədəm, addımlar, gəlmə.
 Q ü f r a n – əfv, rəhmət, mərhəmət.
 Q ü r u n – əsrlər, zamanlar, qərinələr.
 Q ü s l – ölünü dini qaydalarla yuma; murdarlıqdan sonra yuyunma.
 Q ü t t a i – t ə r i q – yol kəsənlər, quldurlar.
 Q ü v a – qüvvələr; q ü v a y i – m i l l i y y ə – milli qüvvələr.
 Q ü v v e y i – n i z a m i y y ə – hərbi qüvvə; milis dəstəsi.
 Q ü y u d a t – qeydlər; bağlar, bəndlər, zəncirlər.

L

L a ə q ə l – azından, ən azı, heç olmasa.
 L a f – söz; boş söhbət.
 L a – f ə v a l l a h – yox vallah, vallah belə deyil, Allaha and olsun yox.
 L a f i – d ə h a n – əmələ keçməyib, yalnız dildə qalan sözlər.

L a h ö v l ə v ə l a q ü v v ə t ə i l l a v ə b i l l a h – “Allahdan başqa heç kimdə qüvvət və qüdrət yoxdur”.

L a l e y i - n ö ' m a n – lalə gülünün növlərindən, qızıl lalə.

L a l ə g u n – lalə rəngində, qan rəngində.

L a l ə r ü x – lalə üzlü, al yanaqlı.

L a m e – parlaq.

L a m ə z h ə b – məzhəbsiz, dinsiz.

L a n ə – yuva.

L a n t a r a n – söyüş, nalayıq, ədəbsiz sözlər.

L a ş – leş, cəmdək.

“L a y ə s ' ə l u n ” – soruşulmaz, sual edilməz, məsul olmayan.

L a y ə t ə ğ ə y y ə r – dəyişilməz.

L e y k – lakin, amma.

L e y l – gecə.

L e y l ə – gecə; l e y l ə t ü l - i s r a – merac gecəsi.

L ə b r i z – qıraqlarına qədr dolu (kasa və s).

L ə c a c ə t – tərslik, inadkarlıq, kəslük.

L ə ğ v – boş söz, cəfəngiyat; gəvəzə, boşboğaz, naqqal.

L ə ğ v k a r a n ə – əbəs, boş, mənasız, yanlış.

L ə i m – alçaq, rəzil.

L ə i n – məlum.

L ə h i – gözəl və ahəngdar səs, xoş avaz.

L ə h v, l ə h v ü l ə b – oyun, öyləncə, faydasız iş.

L ə q l ə q – leylək (quş)

L ə ' l – yaqut, qırmızı qiymətli daş; l ə l i - Y ə m ə n – Yəmən yaqutu, əla yaqut.

L ə m ə – işıq, parıltı, şölə; l ə m e y i - v i c d a n – söz.

L ə ' n e t m ə k – lənətlənmək, lənət oxumaq.

L ə r z i ş – titrəmə, tərpənmə; l ə r z i ş i - ə r z – zəlzələ.

L ə y a q – ləyaqət, yararlıq.

L ə z z ə t ə f z a – çox ləzzətli.

L ə z z ə t y a b – ləzzət apararı, zövq alan.

L i l ' ə c ə b – təəccüb olsun, əcəba.

L i l v ə l a – dostluq xatirinə.

L i s a n – dil.

“L i s a n ü l ğ e y b ” – qeybdən gələn səs; məşhur şair Hafiz Şirazinin ləqəbi.

L ö ' b ə t – oyuncaq, kukla; *məc.* gözəl, qəşəng.

L ö b ə t i s t a n – oyuncaqlar, kuklalar, gözəllər ölkəsi, yurdu; l ö b ə t i s t a n i - t a t a r – tatar gözəllərinin şəhəri.

L i v a – bayraq; l i v a y i - z ə f ə r – qələbə bayrağı.

L ö ' l ö ' – inci, dürr; l ö l ö i - t ə r – təzə inci.

L ö v h i-s a f – təmiz beyin, saf qəlb.

L ö v n – rəng, boya; bəniz, adam.

L ü h u m – ötlər, ətli yeməklər

M

M a – su; m a i-z ü l a l – təmiz, duru su.

M a b a q i – qalan, bir şeydən qalan hissə.

M a b e y n – ara, aralıq, iki şeyin, yaxud iki şəxsin arası.

M a d ə r i-n a l a n – ağlayan, inləyən ana.

M a ə d a – başqa, savayı.

M a ə m l ə k – bütün mal-mülk, nə ki var.

M a h – ay.

M a h i-ə z a – matəm ayı.

M a h l i q a – üzü, sifəti ay kimi (gözəl).

M a h m ə n z ə r (məhmənzər) – üzü aya bənzər.

M a h r u – ayüzlü, gözəl.

M a f ö v q ü l h ə d d – həddən ziyadə, son dərəcə.

M a l a m a l – doqduq.

M a m ə z – keçmişdə olan işlər, keçmiş şeylər.

M a n ə n d – bənzər, misl, tay.

M a r – ilan.

M a r f a ş – məfrəş, yorğan-döşək yüklənən böyük çuval.

M a s ə v a (əsl: məsiyə) – Allahın adlarından biri.

M a ş – mülk-maş; mal-dövlət.

M a y e y i-t ə v ə k k ü l – sonradan lazım olacaq maya.

M a z i – keçmiş; tarix, tarixi.

M e h r – Günəş, məhəbbət, sevgi.

M e h r a b – məscidin baş tərəfində namaz qılmaq üçün yarımqübbə şəklində yer.

M e h r i m a n ə – sevgi ilə, məhrیبancasına.

M e y k ü s a r – şərab sevən, eyş-işrət yoldaşı.

M e y m ə n ə t – xoşbəxtlik, uğur.

M ə a d i n – mədənlər.

M ə a l – niyyət, məqsəd, məna.

M ə a l ə n d i ş l i k – uzaqgörənlik, ehtiyatkarlıq, tədbirlilik.

M ə a n i – mənalər.

M ə a r i f m ə n d a n – maarifpərvərlər.

M ə a ş – məişət, dolanacaq.

M ə b a d i n k i – olmaya ki, belə olsun ki.

M ə b d ə – başlanğıc.

M ə b h u t – heyran.

M ə b u d – ibadət olunan, Tanrı, Allah.
 M ə b u s – xalq nümayəndəsi, deputat.
 M ə c a z i – qeyri-həqiqi, düz olmayan, görüldüyü kimi deyil.
 M ə c d – şan, şərəf, böyüklük.
 M ə c i d – şan-şöhrət sahibi.
 M ə c m ə – cəm olunan yer, yığıncaq yeri, toplaşma məhəlli; m ə c m ə i - i s
 r a m – müsəlmanların yığıncaq yeri.
 M ə c m ə r – içində ətirli maddələr yandırılan qab.
 M ə c r u h – yaralı.
 M ə c u s – Zərdüşt dinində olan xalq; zərdüştülərin kahini, maq.
 M ə c z u b – cəzb olunmuş, vurulmuş, aşıq, divanə.
 M ə d a r i s – mədrəsələr, məktəblər.
 M ə d f ə n – qəbiristan, məzar.
 M ə d ə l ə t f ə r – ədalətpərəst, ədalət tərəfdarı.
 M ə d i h ə g u – mənəb sahibinə yaltaqlanıb mədh, tərif yazan (şair).
 M ə d u d – sayılmış, sayı məlum.
 M ə ə l m ə m n i n i y y ə – məmnuniyyətlə.
 M ə f a i d – məzmunlar, mündəricələr, mənalar.
 M ə f h u m – anlayış, mənə; m ə f h u m o l m a q – anlaşılmaq, aydın olmaq.
 M ə f q u d o l m a q – itmək, yox olmaq.
 M ə f l u k – bədbəxtliyə düşmüş, müsibət çəkmiş.
 M ə f r ü ş – döşənmiş.
 M ə f s ə d ə – fitnə, fəsad, intriqa.
 M ə f z u l – aşağıda olan, alçaqda duran, fəzil olmayan.
 M ə g ə s – çibin; m ə g ə s i - n ə h l – arı.
 M ə ğ r i b – günbatan, qərb.
 M ə ğ f u r – mərhum, rəhmətə getmiş; bütün günahları bağışlanmış.
 M ə h a b ə t – heybətli, əzəmətli görünüş, təşəxxüs.
 M ə h a s i n – biğ-saqqal.
 M ə h b i t – enilən yer; göydən düşülən yer.
 M ə h b u b – sevgili, sevilən.
 M ə h c ə b i n – ay alınlı, gözəl.
 M ə h d – beşik; *məc.* vətən, yurd.
 M ə h ə l – bir şeyin yeri, vaxtı, qaydası.
 M ə h ə l l i - i q a m ə t – bir adamın yaşadığı yer.
 M ə h f ə z ə – mühafizə yeri, anbar.
 M ə h f i l – məclis, cəmiyyət, yığıncaq yeri.
 M ə h f u z – hifz olunmuş.
 M ə h i n – böyük, möhtərəm.
 M ə h i n - t a b a n – parlaq, şölə saçan ay.
 M ə h l u l – adamsız, yiyəsiz, boş.

M ə h m u m a n ə – qayğılı; qüssəli; n ə f s i-m ə h m u m a n ə – qəm-qüssəyə batmış.
 M ə h s u s a t – hiss olunan, duyulan şeylər.
 M ə h s u l a v ə r – çox məhsul verən (torpaq).
 M ə h ş ə r – qiyamət, vay; q o p a r ı m m ə h ş ə r i n i – öldürüm.
 M ə h t ə l ə t – ay üzül, gözəl.
 M ə h z ə r – hazır olmaq yeri, hüzur yeri; m ə h z ə r i-ş a h – şahın hüzuru.
 M ə h z u z – şəzz alan, zövq alan.
 M ə x d u m – oğul, hörmətli bir adamın oğlu.
 M ə x r u b – xaraba, dağılmış.
 M ə x z ə n – xəzinə; m ə x z ə n i-h i k m ə t – elm və fəlsəfə xəzinəsi.
 M ə k a t i b – məktəblər.
 M ə k u s – bir şeyin əksi.
 M ə q a l – söz, söyləmə, nitq, danışmaq.
 M ə q a m – yer, məkan, rütbə.
 M ə q b ə r ə – qəbiristanlıq.
 M ə q ə r r – qarargah, məhəl.
 M ə q s u d – məqsədlər, arzular.
 M ə q s u m – qismət, qismət olan.
 M ə q t ə – şerin son beyti.
 M ə q t u l – qətl edilmiş, öldürülmüş.
 M ə q t u l ə n – öldürülmüş olaraq.
 M ə l a m ə t – tənə, töhmət, məzəmmət.
 M ə l a z – sığınacaq yeri, pənah aparılan yer; m ə l a z ü l-m ö m i n i n – möminlərin pənah apardıqları yer.
 M ə l c ə – sığınacaq yer, pənah aparılan yer. M ə l ə b ə – oyun yeri.
 M ə l ə x – çeyirtkə.
 M ə l ə k m ə n z ə r – mələkə bənzər, gözəl.
 M ə l ə k' e h t i ş a m – mələklər kimi dəbdəbəsi, təntənəsi olan.
 M ə l'ə n ə t – lənətləmə; lənətləmə layiq iş.
 M ə l f u f ə – bağlı məktub; zərf, paket.
 M ə l u l – dərdi olan, xəstəliyi olan; m ə l u l ə y o x m u i l l ə t – xəstənin bir azarı yoxmu?
 M ə' l u m l ə r – məşhur, böyük, adlı adamlar.
 M ə m a l i k – məmləkətlər, ölkələr.
 M ə m a t – ölüm.
 M ə m u r – tikinti, abadanlıq.
 M ə n a l – mal-mülk, var-dövlət.
 M ə n a m – yuxu, rəya.
 M ə n a z i l – mənzillər; m ə n a z i l s ü r m ə k – mənzildən mənzilə köçmək.

M ə n f a – sürgün yeri.
 M ə n f ə t b ə x ş a – xeyir verən, mənfəət verən.
 M ə n h u s – nəhs, bəd, uğursuz; b ə x t i-m ə n h u s – uğursuz tale.
 M ə n i – mənə.
 “M ə n k ə f ə r” – kim kafir isə... (Quranda dəfələrlə təkrar olunan ifadədir).
 M ə n k u s – sərnigün, tərsinə dönmüş; m ə n k u s ə-q ə l b o l m a q –
 əksinə çevrilmək, tərsinə dönmək.
 M ə n ş u r – fərman, birinə yüksək rütbə verilməsi haqqında şahın fərmanı.
 M ə n z ə l ə – dərəcə, mərtəbə.
 M ə n z u r – nəzərə alınan, nəzərdə tutulan.
 M ə n z u r i-n ə z ə r o l m a q – birinin diqqətini özünə cəlb etmək, birini
 çox maraqlandırmaq.
 M ə r a n q o z – dülgər.
 M ə r a r ə t – acılıq; m ə r a r ə t i-q ə l b i y y ə – ruhi acılıq, iztirab.
 M ə r a t i b – mərtəbələr, rütbələr, yüksək vəzifələr.
 M ə r b u t – bağlı.
 M ə r d u d – rədd edilmiş, qovulmuş.
 M ə r ğ z a r – çəmən, çəmənlik.
 M ə r h u m ü l-m ə ğ f u r – Allahın pəhmətinə nail olmuş.
 M ə r i z – bir şeyin ərz olunduğu, baş verdiyi yer; məqam; m ə r i z i-t u f a
 n – tufan məqamı.
 M ə r k ə b – minik heyvanı; at, eşşək.
 M ə r k u z – sancılmış, taxılmış.
 M ə r q u m – yazılmış; adı çəkilmiş.
 M ə r u f – məlum, tanış; bilinən, tanınan; şöhrətli.
 M ə s a – axşam.
 M ə s a b ə – dərəcə.
 M ə s a h ə t – yerlər, ərazi, yerin səthi; e l m i-m ə s a h ə t – həndəsə.
 M ə s a i – söylər, zəhmətlər.
 M ə s a i l – məsələlər, mövzular.
 M ə s a r i f – xərclər, ehtiyac üçün xərclənən məbləğ.
 M ə s d ə r – bir şeyin çıxdığı, baş verdiyi yer, mənbə; m ə s d ə r i i r f a n
 – elm və mədəniyyət ocağı.
 M ə s d u d – bağlı, bağlanmış, sədd çəkilib qapanmış.
 M ə s ' ə d ə t – xoşbəxtlik, səadət.
 M ə s ə l ə t – rıca, xahiş.
 M ə s x ə r ə c ü n b a n – masqara edən, oyunbaz.
 M ə s i y ə t – günah.
 M ə s k ə n ə t – miskinlik, fəqirlik, kasıblıq.
 M ə s m u m e t m ə k – zəhərləmək.
 M ə s n ə d – məqam, mövqə, böyük mənşəb.

M ə s n u i – süni, texniki yolla edilən.
 M ə s r u r – şad, sevincli, fərəhli.
 M ə s t a n ə r ə v i ş – sərxoş kimi yerimə, sərxoş gedişi.
 M ə s t k a m – arzuya çatmaqla məst, şad olma.
 M ə s t u r – yazılmış, göstərilmiş olan.
 M ə s t u r ə – örtülü, çadralı.
 M ə ' s u m – günahsız.
 M ə s u m a n ə – günahsızcasına; q ə l b i - m ə s u m a n ə – təmiz ürək.
 M ə s u n – saxlanılan, mühafizə olunan, qorunan.
 M ə ş a y i x – şeyxlər.
 M ə ' ş ə r – cəmiyyət, xalq kütləsi, insanlar.
 M ə ş k u k – şübhəli, qeyri-məlum.
 M ə ş r i q – gündoğar, Şərqi.
 M ə ş r ə b – təbiət, adət, xasiyyət, əxlaq.
 M ə ş r u ' – qanuni, şəriətə uyğun.
 M ə ş r u t ə – şahın hüququnu məhdud edən konstitusiyalı dövlət, quruluş.
 M ə ş r u t ə p ə n a h – məşrutə quruluşuna sığınma, məşrutəçiliyə tabe olma.
 M ə ş ş a t ə – qadın bəzəkçisi; gəlini bəzəyən qadın.
 M ə ş u m – bədbəxt, talesiz.
 M ə ş u m i y y ə t – uğursuzluq; mənhusluq, məşumluq.
 M ə ş y – yerləş, yürüş.
 M ə t a l i b – mətləblər.
 M ə t l u b – tələb olunan, gözlənilən.
 M ə ' v a – yer, məhəl, məskən.
 M ə v a i z – mövzələr, nəsihətlər.
 M ə v a r i s – miraslar; miras sahibləri.
 M ə v a ş i – mal-qara, qoşqu heyvanları, süd, ət verən heyvanlar.
 M ə v ə d d ə t – məhəbbət, sevgi, səmimi, yaxın dostluq.
 M ə v ə d d ə t k a r a n ə – məhəbbət və dostluqla.
 M ə z a q – dadma, ləzzət duyma; əhvali-ruhiyyə; m ə z a q i - m i l l ə t –
 millətin zövqü, ruhu.
 M ə z a l i m – zülmələr, haqsızlıqlar, ədalətsizliklər.
 M ə z b ə l ə – zibillik.
 M ə z b u t – zəbt olunmuş, möhkəmlənmiş.
 M ə z ə l l ə t – alçaqlıq, etibarsızlıq, hərəarət.
 M ə z h ə r – bir şeyin və ya hadisənin zahir olduğu, göründüyü yer və ya
 adam; layiq; nail.
 M ə z k u r – zikr olunan, deyilən.
 M ə z m u m – eyibli, danlaqlı, pis, məzəmmətli.
 M ə z r ə ə – əkin, tarla.
 M ə z r ə ə c a t – əkilmiş yerlər və şeylər.

M i d h ə t – mədh, tərif, öymə.
M i f t a h – açar.
M i h ə n – möhnətlər, əziyyətlər, bəlalar.
M i q d a r – qədr-qiymət, hörmət.
M i q d a r i - f i k r – ağıl dərəcəsi, şüur səviyyəsi.
M i k n ə t – güc, bacarıq, qüdrət.
M i l ə l – millətlər, xalqlar.
M i n b ə d – bundan sonra, indən belə, gələcəkdə.
M i n h e y s i - z ə k a t – zəkat cəhətindən, zəkat üzrə.
M i n n ə t g ü z a r – minnət qoyan.
M i r – əmir, hakim.
M i s y o n e r – müstəmləkə və qeyri-müstəqil ölkələrdə xristian dinini yaymaq üçün hökumət tərəfindən göndərilən ruhani agent.
M i ş k a t – çıraq üçün ev divarında olan taxça.
M i z a c – səhhət və xəstəlik halı; ç a r e y i - m i z a c – sağalmaq, yaxşı olmaq çarəsi.
M i z a h – zarafat, güldürmə, əylənmə.
M i z a n – tərəzi, qapan.
M o z a l a n – eşşək milçəyi, gigovun.
M ö b i d – zərdüşt dininin başçısı.
M ö h l i k – təhlükəli, həlakədi.
M ö h n ə t z ə d ə – başı bəlalı, müsibətli.
M ö h t a c i - m ə s a r i f – kömək edilməli adam.
M ö t ə b ə r a n – mötəbərlər.
M ö t ə q i d – etiqad edən, inanan.
M ö v c – dalğa, ləpə.
M ö v c i b – bir işə, hərəkətə səbəb olan.
M ö v h i b ə – vergi; hədiyyə, ehsan.
M ö v h u m – boş xəyal, yalan təsəvvür.
M ö v q e y i - t ə d r i s – dərs deyilən yer.
M ö v q u f – tutulmuş, saxlanmış; m ö q u f i - m ə l a l – qəm-qüssəyə batmış.
M ö v l a – ağa, böyük, müqəddəs bilinən şəxs.
M ö v l u d – doğulmuş, dünyaya gəlmiş uşaq; doğum, doğulan; m ö v l u d i - n ə b i – peyğəmbərin anadan olan günü.
M ö v r u s – miras qalmış.
M ö v s u f – vəsf edilmiş, tərif edilmiş.
M ö v s ü m – isimlənmiş, adlandırılmış.
M ö v t i - ü z m i – bədən üzvlərindən birində toxumaların cürüməsi (qanqrena).
M u, m u y – tük, saç, zülf.
M u m y a y – sınıq sümükləri bitişdirmək üçün sürtmə dərmanı.

M u s t a f a – Məhəmməd (peyğəmbər).
 M ü a m i l ə – rəftar, əlaqə.
 M ü a m i l e y i - b i ş ü u r – şüursuz əlaqə, kobud rəftar.
 M ü a ş i r ə t – dostluqla başlama.
 M ü a v i n ə t – kömək, yardım; əməkdaşlıq.
 M ü b a h a t – iftixar, fəxr, öyünmə.
 M ü b a ş i r – idarə edən; m ü b a ş i r o l m a q – idarə etmək, idarə etməyə girişmək.
 M ü b ə r r a – təmiz, pak.
 M ü c a z – halal, şəriətə uyğun; ə h l i - m ü c a z – halal tərəfdarı.
 M ü c ə s s ə m e t m ə k – olduğu kimi göstərmək, canlandırmaq.
 M ü c t ə h i d – Qurandan mənalara və qanunlara çıxara bilən; şiələrin alimi.
 M ü d a r e – yaxşı rəftar, dostluqla yola getmə, xoş əlaqə.
 M ü d a v i m ə t – davam etmə, işin arasını kəsməmə.
 M ü d d ə a – istənilən, iddia edilən şey.
 M ü d ə x x ə r ə – toplanmış, bir yerə yığılmış.
 M ü d ə l l ə l – dəlillərlə sübut edilən şey.
 M ü d ə r r i s – müəllim, dərs verən.
 M ü d i l l – sübut edən, dəlillərlə isbat edən.
 M ü ə d d ə b – ədəbli, tərbiyəli.
 M ü ə x x ə r ə n – son zamanlarda, axır vaxtlarda.
 M ü ə m m ə m – əmmaməli, başında əmmamə.
 M ü ə m m ə r – yaşayan, həyatda olan, ömür sürən.
 M ü ə s s i f – təəssüf etdirən, kədər gətirən.
 M ü ə y y ə d – qüvvət və mətanət sahibi.
 M ü ə z z ə z – əzizlənmiş, izzətli, çox hörmətli.
 M ü f ə t t i n – fitnəkar, araqızıqdıran, çuğulcu.
 M ü f i d – faydalı.
 M ü f s i d – fitnəkar, fəsad törədən.
 M ü f t ə x i r – fəxr edən, güvənən.
 M ü f t i – fitva verən, şəriət məsələlərini həll edən.
 M ü ğ b e ç ə – müğün, yeni atəşpərəstin oğlu; meyxanaçı şagirdi.
 M ü ğ i y l a n – dəvətikanı, tikanlı kol növü.
 M ü h a l – çox çətin, mümkün olmayan şey.
 M ü h a v i r ə – söhbət, danışmaq, danışma.
 M ü h ə q q ə r – alçaq, pis.
 M ü h ə q q ə r a n ə – dəyərsiz, xırda, cüzi; h ə d i y e y i - m ü h ə q q ə r a n ə – kiçik, layiqsiz hədiyyə.
 M ü h ə q q i r – təhqiredici.
 M ü h ə r r ə r a t – yazılar, məktublar, məqalələr.
 M ü h ə s s i l – təhsil alan, elm öyrənməyə çalışan.

M ü h ə y y a q ı l m a q – hazırlamaq.
M ü h l i k – həlakedic, öldürücü.
M ü x a b i r ə – xəbərleşmə, məktublaşma.
M ü x a l i f – zidd, əks, bədxah.
M ü x b i r – xəbərdir olan, bilən.
M ü x ə r r i b – xarab edən, dağıdıcı.
M ü x l i s – səmimi dost, sədaqətli dost.
M ü x l i s a n ə – sədaqətli, səmimi; ürəkdən gələn.
M ü j k a n – kirpiklər.
M ü k a l i m a t – mükəlimələr, danışıqlar.
M ü k ə r r ə m – kəramətli, möhtərəm, əziz; z a t i – m ü k ə r r ə m – möhtərəm, əziz şəxs.
M ü k ə r r ə r – təkrarla, təkrar-təkrar.
M ü k ö v k ə b – ulduzlu.
M ü q a t i l ə – ölüb öldürmə, birini qırma.
M ü q ə d d ə m – qabaq, əvvəl.
M ü q ə d d ə r – tale.
M ü q ə f f a – qafiyəli.
M ü q ə l l i d – təqlid edən, birisinin təbliğatına inanıb onun dalınca gedən, onu yamsılayan.
M ü q ə r r ə b – yaxın, dost.
M ü q ə r r ə r – qərara alınmış, müəyyən edilmiş.
M ü q ə y y ə d (eləmək) – bağlamaq, azadlığını almaq.
M ü q t ə b ə s – iqtibas olunmuş.
M ü q t ə d i r – bacarıqlı.
M ü l a q a t – görüşmə, əlaqə bağlama, salaməleyk etmə.
M ü l a h i z a t – mülahizələr.
M ü l a z i m o l m a q – birindən ayrılmamaq, həmişə yanında olmaq.
M ü l ə q q ə b – ləqəbli; ləqəbi, titulu olan.
M ü l ə v v ə s – murdar; bulaşlıq; çirkin işlər sahibi.
M ü l h ə q – bitmiş, qoşulmuş.
M ü l h i d – Allahsız, Allaha inanmayan, dinsiz.
M ü l t ə c a o l m a q – pənah aparmaq, sığınmaq.
M ü l u k a n ə – şaha layiq.
M ü m t a z – seçilən; imtiyazlı.
M ü m t ə n ə ’ – qadağan edilmiş, əlçatmaz, mümkün olmayan şey.
M ü n a f a t – uymamazlıq, ziddiyyət, müxaliflik.
M ü n a f i q – xain, satqın, ikiüzlü.
M ü n a z i ə – mübahisə, çekişmə.
M ü n c ə l i – parlaq, işıqlı.
M ü n c ə r r o l m a – bir işin bir nəticəyə çatması, bir hadisənin sona yetməsi.

M ü n ə k i s – əks olunmuş.
 M ü n ə z z ə m – nizamlı.
 M ü n f ə i l – xəcalət, sıxılıb utanma; mütəəssir.
 M ü n i f – uca, yüksək, ali.
 M ü n' i m – xalqı yedirib içirən, ənam və ehsan verən.
 M ü n s i f – insaf sahibi, ədalət tərəfdarı.
 M ü n t ə h a – son dərəcə.
 M ü n t ə x ə b – seçilmiş.
 M ü n t ə ş i r o l m a q – yayılmaq, hər yanda məlum olmaq.
 M ü n t ə z ə m – intizamlı, düzgün, öz yolunda.
 M ü r a a t – riayət etmə, baxma, gözləmə
 M ü r d ə – ölü.
 M ü r ə s s ə – cəvahiratla bəzədilmiş.
 M ü r ə t t ə b – tərtib edilmiş, düzülmüş.
 M ü r ğ – quş; m ü r ğ i - s ə h ə r – səhər quşu, xoruz.
 M ü r ğ a n – quşlar.
 M ü r i d – bir şeyxin şagirdi.
 M ü r t ə k i b – pis, yaramaz iş edən, cəzaya layiq hərəkət edən.
 M ü s a d i m ə – toqquşma.
 M ü s a f i r ə t – səfər.
 M ü s a f i r i n – yolçular, səfər edənlər.
 M ü s a i d ə t – yardım, icazə, imkan; ə d ə m i m ü s a i d ə t – imkansızlıq, iznsizlik.
 M ü s a l i m ə d u s t – sülh və salamatlıq tərəfdarı.
 M ü s a m i h ə – etinasızlıq, diqqətsizlik.
 M ü s a m i r ə – konsert.
 M ü s a v a t – bərabərlik.
 M ü s ə l i m ə t – salamatlıq, bərişiq.
 M ü s ə l l a – yay quraq keçib uzun müddət yağış yağmadıqda ruhanilərin başçılığı ilə səhraya, çölə nümayişə çıxmaq, Allahdan yağış istəmək mərasimi.
 M ü s ə l l ə m – mübahisəsiz, hamı tərəfindən qəbul və etiraf edilən.
 M ü s ə l s ə l – bir-birinə bağlı, sıra ilə, bir-birinin dalınca.
 M ü s ə m m a – adlanan; i s m i i l ə m ü s ə m m a s ı – bir şeyin adı ilə özü.
 M ü s ə m m i m – qərar verən, bir işin icrasını qəti həll edən.
 M ü s h ə f – səhifələrdən əmələ gəlmiş kitab; Quran.
 M ü s i b ə t z a (y) – müsibət doğuran, fəlakət gətirən.
 M ü s l i h – islah edən, yaxşılığa çalışsan, sülh istəyən.
 M ü s l i m – müsəlman.
 M ü s l i m i n – müsəlmanlar.
 M ü s l i m i y ə t – müsəlmanlıq.

M ü s t ə f i d – yaxşılıq istəyən, xeyirxah.
 M ü s t ə f i z – feyz alan, feyziyab olan.
 M ü s t ə ğ f i r a n ə – günahlarının bağışlanmasını Allahdan rica edərək, tövbə edərək.
 M ü s t ə ğ n i – ehtiyacı olmayan, varına qane olan.
 M ü s t ə ğ r ə q – qər q olmuş.
 M ü s t ə h ə q q – həqqi, layiq.
 M ü s t ə h s ə n – bəyənilən, gözəl.
 M ü s t ə i d – istedadlı, qabil.
 M ü s t ə q b ə l – gələcək.
 M ü s t ə m ə n d a n – biçarələr, zavallılar, yoxsullar.
 M ü s t ə t a b – yaxşılıq istəyən, xeyirxah.
 M ü s t ö v c i b – layiq, müstəhəq.
 M ü ş a r i l e h – həmin adam; adi çəkilən, göstərilən, işarə edilən adam.
 M ü ş f i q a n ə – mehrbancasına.
 M ü ş t a q – şövqlü, həvəsli, bir şeyi bərk istəyən, arzu edən.
 M ü ş t a q a n ə – böyük həvəslə.
 M ü ş t ə h i b – şübhə edən, inanmayan.
 M ü ş t ə i l e t m ə – alovlandırma, qızıqdırma.
 M ü t a l i a t – mütalilər.
 M ü t ə a q i b – təqib edən, arxasından gələn.
 M ü t ə a q i b ə n – dalbadal, ara kəsmədən.
 M ü t ə a l i – yüksək, ali.
 M ü t ə c a v i z – təcavüzkar.
 M ü t ə d d i d – bir sıra, bir neçə.
 M ü t ə n ə b b e h – oyanma, vəziyyəti anlama, xəbərdar olma, ibrət alma.
 M ü t ə n c ə m (əsl: mütəncən) – tavada qızardılmış, qovrulmuş; qızartma, bozartma.
 M ü t ə n ə s s e h – nəsihət qəbul edən.
 M ü t ə r ə n n i m o l m a q – oxumaq, tərənnüm etmək.
 M ü t ə s ə v v i f ə – sufiyanə; ə ş a r i - m ü t ə s ə v v i f ə – sufiyanə şeirlər.
 M ü t ə v ə c c i h – üz tutan, birinə tərəf gedən.
 M ü t ə v ə l l i d – baş vermiş, hasil olmuş.
 M ü t ə v ə s s i l – bir vasitə tapıb yaxınlaşan.
 M ü t ə z a i d – artma, çoxalma; artıq, çox.
 M ü t ə z ə l l i m a n ə – zülm və təhqirdən şikayət edərək.
 M ü t ə y ə q q i z – oyaq, gözü açıq.
 M ü t m ə i n – arxayın.
 M ü t t ə f i q ə n – birgə.
 M ü t t ə f i q ü r r ə y – həmfikir, bir iş haqqında rəyləri bir olan.
 M ü t t ə h i d – əlbir.

M ü v a s i l ət – bir-birinə çatma, görüşüb qovuşma.
 M ü v əcə d – icad edən.
 M ü v ək k əl – vəkil edilmiş.
 M ü z ə f f ər k ü ş – Müzəffəri öldürən, yeni Müzəffərəddin şahın verdiyi məşrutyyəti məhv edən.
 M ü z ə v v i r – hiyləgər, saxtakar, yalançı.
 M ü z i – ziyalı, işqlı.
 M ü z i l l – azdırıcı, pis yola aparıcı, başdan çıxaran.
 M ü z t ər – çarəsiz, zərurətdə olan..
 M ü z t ər i b – iztirablı; m ü z t ər i b-ə h v a l – qəm-kədər içində, halı pərişan.

N

N a b – təmiz, saf; m e y i-n a b – saf, təmiz şərab.
 N a b əcə a – yersiz, lüzumsuz.
 N a b ə g a h – vaxtsız, gözlənilmədən.
 N a b ək a r – yaramaz, şuluqçu.
 N a b ə ş ü u r – ağılsız, şüursuz, qanmaz.
 N a b u d – tapılmaz, yox olan.
 N a c i – nicat verən, fəlakətdən xilas edən.
 N a q a b i l – qeyri-mümkün.
 N a ç i z – dəyərsiz, əhəmiyyətsiz, həqir.
 N a ç i z a n ə – dəyərsiz olan; a s a r i-n a ç i z a n a – zəif yazılmış əsərlər.
 N a d i r ə n – hərdənbir, seyrek, nadir hallarda.
 N a d i r ü l-v ü q u – seyrek baş verən, az təsadüf edilən.
 N a f i z – nüfuzlu, sözü keçən, hörmətli.
 N a g ü v a r a – xoş olmayan, acı.
 N a i m – yatan, yuxuda olan.
 N a k ə s – əclaf, alçaq.
 N a m – ad; n a m i-v a l i d a t – analıq adı.
 N a m d a r – *bax*: namvər.
 N a m ə q u l a n ə – ağılsızcasına.
 N a m ə ş r u – şəriətə zidd; ə m ə l i-n a m ə ş r u – şəriətin qadağan etdiyi iş.
 N a m ü b a r ə k – uğursuz.
 N a m v ər – adlı-sanlı, şöhrətli.
 N a n – çörək.
 N a p əd i d – görünməz.
 N a r – od, alov.
 N a r ə v a – nalayiq, yaraşmaz; ş i v e y i-n a r ə v a – nalayiq hərəkət.
 N a s – xalq, el.
 N a s ə z a – yaraşmaz, nalayiq.

N a s i r – köməkçi, yardım edən.
 N a s i y ə – alın, üz; n a s i y e y i-ə h v a l – üzünün görünüşü, sima.
 N a s ı l – necə, nə cür.
 N a s u t – insanlıq, insanlar aləmi.
 N a ş ər – şəriətdən kənar.
 N a ş i – nəşət edən.
 N a t ə v a n – gücsüz, zəif, qüvvətsiz.
 N a t i q ə – nitq qüvvəsi, danışmaq qabiliyyəti.
 N a v ü k (n a v ə k) – ox; n a v ü k i-d i l d u z – qəlbə girən (kirpik).
 N a y (ney) – zurna.
 N a y i b – köməkçi, müavin.
 N a z i l – yuxarıdan enən, gələn.
 N e y – qamış.
 N e y i s t a n – qamışlıq.
 N ə b ə r d – hərb, müharibə, vuruş.
 N ə b i – peyğəmbər; n ə b i y y ü l-m ü s l i m i n – müsəlmanların peyğəmbəri; n ə b i y ü-r r ə h m ə – Məhəmməd peyğəmbər.
 N ə b z ə – az hissə, bir parça.
 N ə d a m ə t – peşmanlıq.
 N ə d i m – dost, yaxın yoldaş, həmsöhbət.
 N ə ğ z – nəfis, gözəl.
 N ə i m – bolluq, nemət içində yaşama.
 N ə q z – pozma, ləğv etmə (müqaviləni və s.)
 N ə q ş – surət; n ə q ş i-x ə t a – yanlış hərəkət.
 N ə m ə k – duz.
 N ə m ə k b ə h ə r a m – nankor, yaxşılığa yamanlıq edən.
 N ə m ə k i – duzlu; n ə m ə k i d a n i ş m a q – şirin danışmaq.
 N ə m n a k – nəmli, rütubətli.
 N ə n g – ar, həya; eyb, bədnamıq.
 N ə r g i s i-ş ə h l a – göz, gözəl ala gözlər.
 N ə s a y e h – nəsihətlər; n ə s a y e h i-m ü ş f i q a n ə – səfəqət və mehribanlıq nəsihətləri.
 N ə s a r a – xristian, İsa dini tərəfdarı.
 N ə s b ə n – qoyaraq, təyin edərək.
 N ə s ə b – soy, ata-baba, mənşə, nəslin əsli.
 N ə s ə q – tərtib, qayda, tərz.
 N ə s i b ə – qismət, payına düşən.
 N ə s i b ə d a r – pay alan, bir şeydən hissə alan.
 N ə f ə r a t – nəfərlər, əsgərlər.
 N ə f x ə – üfürmə; n ə f x e y i-s u r – borunun üfürülüb çalınması.
 N ə c a s ə t – murdarlıq.

N ə c c a r – dülğər.
N ə f s i - ə m m a r ə – insanı pisliliyə yönəldən şəhvət, güclü ehtiras.
N ə f i - f i r a v a n – bol qazanc, çox mənəfəət.
N ə h a r – gündüz.
N ə h l – arı.
N ə h v – sintaksis.
N ə x – sap, iplik.
N ə x l – xurma ağacı.
N ə l – nal.
N ə l e y n – ruhanilərin geydikləri başmaq.
N ə ş ə t – baş vermə, meydana gəlmə.
N ə v a h i – qadağan olan şeylər və işlər, şəriətə zidd hərəkətlər.
N ə v i d – mustuluq, müjdə, şad xəbər.
N ə y y i r – nurlu, parlaq; n ə y y i r i - ə z ə m – günəş.
N ə z a f ə t – təmizlik.
N ə z ə r g a h – baxılan yer, tamaşa edilən yer.
N ə z a r ə – baxma, nəzər etmə, tamaşa etmə.
N ə z m – intizam, nizan, qayda.
N i ə m – nemətlər, gözəl yeməklər.
N i f a s – yeni doğan arvadın qanaxma.
N i f r i n – nifrət, lənətə vermək; v ə q f i - n i f r i n e d ə r ə m – lənətə verərəm, lənət oxumağa sərf edərəm.
N i g a h – baxış, nəzər.
N i g ə h b a n – gözətçi, qarovulçu.
N i g u n – başı aşağı, tərsinə dönmüş; b ə x t i - n i g u n – bədbəxt.
N i h a l – fidan, ağac.
N i h a n – qizli.
N i j a d – əlil-nəsəb, nəsil.
N i k – yaxşı; n i k ü - b ə d – yaxşı-yaman.
N i k b ə t (nəkbət) – bədbəxtlik, iqbalsızlıq, fəlakət.
N i k m ə a l – yaxşı mənalı, yaxşı məzmunlu.
N i k p e y – xoşbəxt, iqbali.
N i k r u – gözəl üzlü, xoşsifət.
N i k u – yaxşı, xoş, xoşagələn.
N i k u n a m – adı xeyrlə çəkilən, yaxşılıqla deyilən.
N i l f a m – tünd mavi.
N i m c a n – yarımcan.
N i m ə – yarım, yarı; n i m e y i - n ə h a r – günorta.
N i m x i z – hörmət üçün öyilmə, yarımqalxma, təzim.
N i m ş ə b – gecə yarısı.
N i s a – qadın.

N i s a r – tökmə, tökülmə, saçma, saçılma.
N i s b ə t – əlaqə, mənsubiyyət.
N i s f – yarı, yarım; n i s f i – yarısı.
N i s t – yox, n i s t v ə n a b u d o l m a q – yox olmaq.
N i s v a n – qadın, qız; m ə k t ə b i - n i s v a n – qızlar məktəbi.
N i s y a n – unutma, unudulma.
N i ş v u r m a q – sancmaq, incitmək.
N i ş a t (n ə ş a t) – sevinc, şadlıq.
N i ş i m ə n (n i ş i m ə n g) – oturacaq yer.
N i y a b ə t – naiblik, müavinlik.
N i y a y i ş – tərif, xeyir-dua, mədh.
N i y a z – rica, dua, itaət.
N i y r a n – odlar, cəhənnəm.
N i z a r – zəif, gücsüz, arıq; c i s m i - n i z a r – zəif bədən.
N i z ə d a r a – ey nizədar!
N ö h – doqquz.
N ö v – yeni, təzə.
N ö v g ü l – təzə gül, yeni açılmış gül.
N ö v m – yuxu; n ö v m i - ş i t a v ə y a y ö v m i - ş ə t v a – qış yuxusu, uzun yatmaq, *məc.* cəhalət və qəflət yuxusu.
N ö v r ə s t ə – yeniyetmə, gənc.
N ö v s a x t ə – yeniyetmə, yeni çıxmış.
N ö v p ə r v ə r – humanist, insan hüququnu müdafiə edən.
N ö v z a d – yeni doğulmuş.
N u r i - ç e ş m – gözün işığı.
N u r i - d i d ə – uşaq, övlad; göz işığı.
N u r ü l'ü y u n – gözlər işığı, əziz, sevimli.
N u ş x ə n d – şirin gülüslü (gözəl qız).
N ü b ü v v ə t – peyğəmbərlik.
N ü c u m – ulduzlar.
N ü h u s – uğursuzluqlar.
N ü k t ə – incə mənalı söz, ifadədə olan rəmzi mənə.
N ü m a y a n – görünən, göz qabağında olan.
N ü m u d a r – aydın, açıq, aşkar, göz qabağında.
N ü z u l e t m ə k – enmək, yuxarıdan, göyden gəlmək.

O

O n – o; o n k i – o i, o adam ki.
O n v ə r ə s t – Universitet.
O s m a n i – osmanlı, osmanlı türkü; ş a i r i - o s m a n i – osmanlı-türk şairi.

Ö

Ö v b a ş – qara camaat, avamlar, səfillər, avaralar, oğrular.
Ö v c – ən yüksək nöqtə; ö v c i - f ə z a – göyün ənginlikləri.
Ö v d ə t e t m ə k – qayıtmaq, geriyə dönmək.
Ö v h a m a t – övhəmlər; ö v h a m – vəhmlər; v ə h m – qorxu; əsəssiz təhlükə; yanlış, şübhəli fikir, mövhumat.
Ö v q a t – vaxtlar; h ə m ə ö v q a t – həmişə, hər vaxt.
Ö v n i y a – kömək, yardım.
Ö v r a d – təkrarlarla söylənən hər hansı bir dua, Quran ayəsi.
Ö v r ə n g – taxt, taxt-tac.
Ö v t a n – vətənlər.
Ö v z a – vəziyyət, hal.

P

P a, p a y – ayaq.
P a y a n – son, nəhayət.
P a k i z ə – təmiz, səliqəli, dəyərlı.
P a k i z ə ə d a – təmiz təbiətli, incə ədalı.
P a k n ə s ə b – mənşəcə təmiz, namuslu.
P a r l a m a n – konstitusiyalı dövlətlərdə qanunverici nümayəndələr məclisi, parlament.
P a s i b a n – gözətçi, qarovulcu.
“P a s i l y a n” – sürgün.
P a y b ə n d – ayağı bağlı, bir şeyə bağlanıb qalmaq.
P a y d a r – çox davam edən, möhkəm.
P a y ə – dərəcə, mərtəbə, rütbə; p a y ə b ə p a y ə – dərəcədən-dərəcəyə, yüksələ-yüksələ.
P e y a p a r m a q – təqib etmək; izi ilə getmək.
P e y ğ a m – xəbər, müraciət.
P e y k ə r – üz, sifət, bəniz, bədən.
P e y r ə v o l m a q – arxasınca getmək, izləmək.
P e y r ə v i – birinin arxasınca gedən, yolunu izləyən.
P e y v ə n d – bağlılıq, rabitə; sevgi.
P ə d ə r – ata.
P ə d ə r a n – atalar.
P ə d ə r a n ə – ataya layiq, ataya məxsus, atalıq.
P ə k – çox.
P ə k e y – çox yaxşı, başüstə.
P ə l i d – murdar, bulaşıq.
P ə n d – öyüd, nəsihət.
P ə r – qanad, lələk.

P ər ə s t a r – xidmətçi; pərəstiş edən.
 P ər ə s t a r i ş – qayğıkeşlik, hörmət, kömək.
 P ər x a ş – dava, vuruşma, qovğa.
 P ər i r u y – pəri üzlü.
 P ər i z a d – pəridən dogulmuş, gözəl.
 P ər n i y a n – ipək, qumaş; p ər n i y a n n a i m l ər i – ipək atlas içində yatanlar.
 P ər p u c – qırıb məhv etmə, sındırma, yox etmə.
 P ər t ö v – nur, işıq, parlaqlıq, şüa.
 P ər t ö v f ü r u z – işıqsaçan.
 P ə s – arxa, dal.
 P ə s ə n d i d ə – bəyənİLƏN.
 P ə s ər – orul.
 P ə s t – alçaq; alçaldılmış, gözdən düşmüş.
 P i l t ə n – filbədƏNli, çox güclü, iri gövdƏli.
 P i r – qoca; p i r ü c a v a n – qocalar və gƏnclər, hamı.
 P i r a n ə – qocalar kimi, qocalara yaraşan.
 P i r a y ə – zinət, rƏvnƏq, bƏzək, ziynƏtli.
 P i r i - K ə n a n – KƏnandan olan qoca – YƏqub peyğƏmbƏr.
 P i r u z ə – firuzƏ, qiymƏtli daş.
 P i s t a n – mƏmƏ, Əmcək.
 P i ş – Ən, qabaq; pişü p ə s i - t ə n – tƏnələr arasında.
 P i ş a n i – alın.
 P i ş b ə n d l i k – qabağınI tutma, qarşısını alma, imkan vermƏmƏ.
 P i ş ə z v ə q t – iş baş vermƏdƏn qabaq; Əz vaxtında.
 P i ş g a h – Ən tƏrƏf, qabaq tƏrƏf.
 P i ş k a m – qabaqcıl, tƏşƏbbüskar.
 P i ş r ə f t – qabağA getmƏ, tƏrƏqqi.
 P i ş r ə v – rƏhbƏr, qabaqda gedƏn.
 P i ş v a – başçı, rƏis, qabaqda gedƏn.
 P u y a n – yüyürƏn, sürƏtlƏ gedƏn.
 P ü r – dolu.
 P ü r b ə h a – bahalı.
 P ü r f ü t u h – mƏnƏvi nƏmƏtlƏrlƏ, lütfilər vƏ mƏrhƏmƏtlƏrlƏ dolu.
 P ü r x ü m a r – sƏrxoş, sƏrsƏm.
 P ü r k ə m a l – tam müsƏbƏt, mükƏmmƏl; sarsılmaz.
 P ü r m a y ə – ƏhƏmiyyƏtli, lazımlı, qiymƏtli.
 P ü r m ə n a – çox mƏnalı, mƏzmunlu.
 P ü r m ö h ə n – möhnƏtlƏ, dƏrd-qƏmlƏ dolu (ürək).
 P ü r n u r – nur dolu, çox işıqlı.
 P ü r s i l s i l ə – zƏncirlƏrlƏ dolu, çox zƏncirli.

R

- R a d ə (r a d d ə) – təqribi, təxminən.
R a c e – qayıdan; müraciət olunan.
R a k i b ə n – süvari olaraq, atlı olaraq.
R a h – yol.
R a h i – yolçu, gedən.
R a h n ü m u n – yol göstərən, rəhbər, bələdçi.
R a z – sirr
R a z i q – rizq verən, ruzi verən.
R a z ü n i y a z – dua və rica etmə, rəhm və kömək istəmə.
R ə b b – Allah.
R ə b b i - m ə c i d – Allahın adlarından və sifətlərindən biri; böyük olan Allah.
R ə b t – bağlama, əlaqələndirmə.
R ə f – qaldırma, aradan çıxarma; ləğv etmə; r ə f i - k ü d u r ə t – qəm-qüssəni dağıtmaq.
R ə f a h – xoş güzəran, bolluq.
R ə f a q ə t – yoldaşlıq, dostluq.
R ə f ə t – lütf, mərhəmət.
R ə ğ m ə n – qarşı, əks.
R ə h (r a h) – yol.
R ə h a – qurtuluş, xilas olma.
R ə h g ü z a r – keçid yolu, yol üstü.
R ə h l – yol yükü; r ə h l i - i q a m ə t – yolda bir yerdə uzun vaxt əyləşmə.
R ə h l ə – köhnə məktəbdə üstünə kitab-dəftər qoyulan dar və alçaq miz.
R ə h m g ü s t ə r – rəhm yayan, çox mərhəmətli.
R ə h n ü m a n – yol göstərən.
R ə x n ə – zərər, ziyan xələl.
R ə x ş a n – parlaq, parıldayan.
R ə x t – pal-paltar.
R ə x t x a b – yorğan-döşək.
R ə i y y ə t n ə v a z – rəiyyətperəst, rəiyyəti sevən.
R ə i y y i ə t d u s t – xalqa dost olan.
R ə k – damar; qeyrət.
R ə q ə m q ı l m a q – yazmaq.
R ə m z – işarə.
R ə n a – gözəl, lətif.
R ə n c – əziyyət, zəhmət.
R ə n c b ə r – əkinçi; zəhmətkeş; kəndli.
R ə n c i - r a h – yol əziyyəti.

R ə n c u r – xəstə, zəif, dərqli.
 R ə n g – hiylə, məkr, aldatma.
 R ə n g i n – anlaşılmaz, çətin; müxtəlif; parlaq.
 R ə s a l ə t – rəsulluq, peyğəmbərlik.
 R ə s i d ə – yetişmiş.
 R ə s i d ə l i k – təftiş, yoxlama.
 R ə ş a d – həqiqi yol, düz yol; ə h l i - r ə ş a d – xalqı doğru yola yönəldənlər.
 R ə ş a d i y u n – doğru yol göstərənlər, həqiqət yoluna aparənlər.
 R ə ş i d – mərd, bacarıqlı.
 R ə ş i q – nəfis, gözəl, zərif.
 R ə ş k – qibtə, paxıllıq.
 R ə u f – mərhəmətli, mehriban.
 R ə v a q – üstü örtülü, qabağı açıq yer; çardaq.
 R ə v a n – ruh; r ə v a n i - p a k – təmiz ruh.
 R ə v a n e t m ə k – yola salmaq.
 R ə y a h i n – reyhanlar; ətirli bitkilər.
 R ə 'y ə t – bayraq, ələm.
 R i d a – örtü; pərdə.
 R i h l ə t – ölmə, dünyadan köçmə.
 R i k a b – üzəngi.
 R i q q ə t – incəqəlblik, həssaslıq.
 R i s a l ə – kitabça.
 R i s m a n – sap, ip.
 R i ş – saqqal.
 “R i ş i k i , b ə r ə n g ə l x” – saqqal ki, hənaya-rəngə qaldı, iş fırıqdır.
 R i ş t ə – ip, bağ; *məc.* rabitə
 R i y a z i , e l m i - r i y a z i – riyaziyyat.
 R i z a – razılıq, bəyənilmə.
 R i z a m ə n d l i k – razılıq.
 R i z a n o l a n – tökülən, axan.
 R i z q – azuqə.
 R i z v a n – cənnət qarovulcusu.
 R i z v a n c a y g a h – yeri cənnət olan, behiştli.
 R ö b – dəhşət, qorxu.
 R ö v n ə q – parlaqlıq, gözəllik; r ö v n ə q i - k a r – işin yaxşılığı, məqsədə uyğunluğu.
 R ö v ş ə n – işıq, işıqlı, aydın.
 R ö v ş ə n d i l – qəlbi işıqlı, parlaq, istedadlı.
 R ö v ş ə n z ə m i r – elmi, bilikli.
 R ö y ə t – görünüş, tamaşa edilməli tərəf, sima.
 R u , r u y – üz.

R u b ə r u – üz-üzə, üzbəüz.
 R u d – simli musiqi aləti; b ə z m i- r u d – rud çalınan məclis.
 R u g ə r d a n – üz döndərən.
 R u m y a n (rusca “румяна” sözündən) – ənlük.
 R u z – gündüz; r u z i-ş ə b – gecə-gündüz; r u z i-ə z ə l d ə n – əzəl gündən.
 R u z ə d a r – orucututan.
 R u z i g a r – müddət, bir qədər vaxt.
 R u z n a m ə – qəzet.
 R ü b b – şirə, bəzi meyvələrin qaynanmış şirəsi; r ü b b i- b i y a n – biyan şirəsi.
 R ü b ə h – tülkü.
 R ü b u b i y y ə t – Allah, üluhiyyət.
 R ü ə s a – rəislər.
 R ü f ə t – böyüklük, yüksəklik.
 R ü k n – əsas üzv, dayaq.
 R ü s u l – Peyğəmbər.
 R ü u s – rəislər, başçılar.

S a b i q ə n – keçmişdə.
 S a b i r a n ə – səbrli adamlara məxsus; q ə n a ə t i- s a b i r a n ə – səbrli adamların etdiyi qənaət.
 S a b i t q ə d ə m – mətanətli, möhkəm, dönməz.
 S a d i r o l m a q – zahir olmaq, çıxmaq, çıxarılmaq.
 S a f t ə l ə t – təmiz üzlü, gözəl üzlü.
 S a ğ ə r – qədoh, piyalə.
 S a h ə a r a – meydan bəzəyən, ziynət verən.
 S a h ə t – meydan, sahə.
 S a i – səy edən, çalışan.
 S a i b – doğru, səhv etməyən, məqsədəuyğun.
 S a i l ə – dilənçi qadın.
 S a m a n – sərvət, dövlət, zənginlik, mal-mülk; tərtib, nizam.
 S a m e – qulaq asan, eşidən.
 S a n e – yaradan.
 S a n i y ə n – ikinci.
 S a r i – sirayət edən, nüfuz edən.
 S a r i y ə – sirayət edici, birindən birinə keçici.
 S a ş – saç, zülf; b a ş l a r ı s a ş d ı – başlarına saç qoyandılar; *məc.* dinsizdirlər, azğındırlar.
 S a t e – yüksəlib görünən, qalxıb meydana çıxan.

S a z i ş – uyğunluq, uyma.
 S e y d – ov.
 S e y f – qılınc.
 S e y f ü l' ü l ə m a – alimlərin ustası, üləmanın başçısı.
 S e y l a n – axın, axıntı; ş i d d ə t i- s e y l a n – çox güclü axın.
 S e y l i- t ə n – tənə seli.
 S e y r i- s ə m a – göyün hərəkəti, fələk, qəza-qədər; s e y r i- x ə y a l – xəyala qalma.
 S ə a d ə t q ə r i n – bəxtiyar, xoşbəxt.
 S ə b a h ə t – gözəllik, s ə b a h ə t l i – gözəl, gəyçək.
 S ə b a t – möhkəmlik, mətanət.
 S ə b b a ğ – boyaqçı.
 S ə b h ə – təsbih.
 S ə b q ə t – keçmə, ötmə, o biriləri geri qoyaraq qabaqda getmə.
 S ə b u r – səbr edən, ağırlığa dözən.
 S ə c a y a – səciyyələr, xarakter.
 S ə c c a d ə – üstündə namaz qılmaq üçün kiçik xalça, örtük.
 S ə d – yüz.
 S ə d a q ə t p ə r v ə r a n ə – sədaqətli, səmimi.
 S ə d d – bağlama, qapama, manə, əngəl; s ə d d i- r a h – yolun qapanması.
 S ə d d a n ə – yüz dənədən (muncuqdan) ibarət.
 S ə d ə m ə (s ə d m ə) – zərbə, vurulma, çarpılma; gözlənmədən gələn bəla.
 S ə d i q – dost, doğru və həqiqi dost.
 S ə d r i- ə z ə m – baş vəzir.
 S ə f a – saflıq, səmimiyyət; təmizlik.
 S ə f a h ə t ş i a r – səfihlikdə məşhur olan, səfahət düşküni.
 S ə f a n i ş a n – səfəgetirici, zövqverici.
 S ə f i l a n ə – səfilcəsinə.
 S ə f a r a – səfdə düzülmüş (qoşun haqqında).
 S ə f a r a l ı q – hərbi nümayiş.
 S ə f h ə – ölkə, vilayət; tərəf, üz.
 S ə f i l a n ə – səfilcəsinə.
 S ə ğ i r – kiçik, xırda uşaq; s ə ğ i r ü k ə b i r – böyük-kiçik.
 S ə h a b – bulud.
 S ə h a y i f – səhifələr.
 S ə h b a – şərab, badə; s a ğ ə r i- s ə h b a – badə ilə dolu qədəh.
 S ə h h ə t y a b o l m a q – sağalmaq.
 S ə h i h – doğru.
 S ə h m – pay, hissə, qismət, nəsib, bəhrə.
 S ə h n – həyət, meydan, ortalıq.
 S ə h n ə ç ə – balaca səhnə.

S ə h v i y a t – səhvlər.
 S ə x a – səxavət.
 S ə x t – bərk, qatı.
 S ə k ə n a t – sakit durma.
 S ə q ə r – cəhənnəm.
 S ə l a h – yaxşılıq, sülh, salamatlıq.
 S ə l a h i y y u n – səlah tərəfdarları; s ə l a h – doğruluq, təmizlik; sülh, xoş həyat.
 S ə l a t – namaz.
 S ə l b – zorlama, qapıb alma, qərar etmə.
 S ə l ə f – ata-baba, əcdad.
 S ə l i b – xaç; d ə v a y i – S ə l i b – Səlib müharibəsi.
 S ə m a v a t – səmalar, göylər.
 S ə m ə n – yasəmən gülü.
 S ə m ə r – meyvə, məhsul, fayda.
 S ə m i - e t i b a r – etibar edib dinləmə.
 S ə m i m ü q ə l b – səmimiyyətlə, sidq ilə.
 S ə m i n – bahalı; d ü r r i - s ə m i n – çox qiymətli inci.
 S ə m r i m ə k – kökəlmək.
 S ə n a – dua-səna, dua etmə, yaxşılığa danışma; acı bitkidən dərman.
 S ə n a x a n – tərifləyən, mədh edən.
 S ə n a i - m ə k i, sənəmərməki (əslində: sənai-Məkki) – yarpağından işlətmə dərmanı hazırlanan və müxtəlif cinsləri olan bitki.
 S ə n ə - il; s ə n e y i h i c r ə t – hicrət ili; hicri tarix.
 S ə n g – daş.
 S ə n g d i l – daşürəkli, rəhmsiz, insafsız.
 S ə n g i n – daş, daşdan olan; möhkəm, sarsılmaz.
 S ə p ə l ə n g – yaltaqcasına canfəşanlıq edən; nökr.
 S ə r – baş. Sürünən, oyan-buyana, qaçan, *məc.* yaltaq.
 S ə r a – 1. ev, mənzil, yaşayış yeri. 2. yer, ərz, torpaq, səmanın müqabili.
 S ə r a p a – başdan ayağa, kökündən, bütün.
 S ə r a p ə r d ə – başdan-başa, bütün.
 S ə r b a z – əsgər.
 S ə r b ə s ə r – başdan-başa; başdan-ayağa; büsbütün.
 S ə r b ü l ə n d – başı uca.
 S ə r d – soyuq; a h i - s ə r d – soyuq ah; s ə r d e t m ə k – soyutmaq.
 S ə r d a d ə – başını vermiş, özünü qurban etmiş.
 S ə r ə f k ə n d ə – başı əyilmiş; tabe.
 S ə r ə f r a z (s ə r f ə r a z) – başı uca, yüksək.
 S ə r ə n c a m – bir işin sonu, başa gəlməsi.
 S ə r ə n c a m ü a ğ a z – bir işin əvvəli və axırı.
 S ə r g ə ş (olmaq) – böyümək, boy atmaq; məşhur olmaq.

S ə r g ə ş t ə l i k – dolaşma, uzun-uzun gəzmə.
S ə r i h – doğru.
S ə r i r – təxt.
S ə r k a r – başçı, rəis, iş başında olan.
S ə r k ə ş – baş qaldıran, itaətsiz.
S ə r m a – soyuq; qış.
S ə r m a y e y i - i r f a n – elm, sənət və mədəniyyətə çatma vasitəsi.
S ə r m a y ə d a r a n – dövlət sahibləri.
S ə r m ə n z i l – mənzil başı, gedilən yolun sonu; məqsəd.
S ə r m ə ş q e t m ə k – əsas götürmək, nümunə kimi qəbul etmək.
S ə r m ü h ə r r i r – baş redaktor.
S ə r n i g ü n – başı üstə çevrilmiş, devrilmiş, yerə vurulmuş.
S ə r r i ş t e y i - t ə d b i r – tədbir ipinin ucu (*məc*).
S ə r r i ş t ə – ipin ucu.
S ə r s ü f r ə – süfrənin yuxarı başı; süfrə üstü.
S ə r t i b – polkovnik.
S ə r ü s a m a n – var, mal-mülk.
S ə r v – sərv ağacı; bədii ədəbiyyatda, xüsusən şeirdə məcazi olaraq uca-boylu, boylu-buxunlu gözəlləri bildirir.
S ə r v ə q t (olmaq) – burada: ayıq olmaq, aldanmamaq.
S ə r v ə r – başçı, rəis.
S ə r v ə r i – sərvərlik, böyüklük.
S ə r v i - x ü r a m – nazlı-nazlı gəzən; gözəl, dilbər.
S ə r v i - z i y b a – məc. gözəl bədən.
S ə r v q ə d (d) – boy-buxun, sərv boylu, sərv kimi boy.
S ə r z ə n i ş – qınama, tənə.
S ə t r – örtünmə, çadralanma.
S ə t v ə t – şiddətli hücum, qüvvətli sıçrayış.
S ə v a – başqa.
S ə y y a d – ovçu.
S ə y y a l ə – axın, cərəyan.
S ə y y a n ə n – bərabər, eyni dərəcədə.
S ə y ü t ə l a ş – çalışıb əlləşmə.
S ə z a – layiq, yaraşan.
S ə z a v a r – layiqli.
S i b y a n – kiçik oğlanlar, oğul uşaqları.
S i c c i l – guya cəhənnəm odu ilə bışmış pəlçiqdan daş növü.
S i d q – doğru, düzgün, həqiqət.
S i l a l – səllin cəmi; s ə l l – səbət, çanta; dilənçi çantası.
S i f a t – sifətlər, xüsusiyyətlər.
S i l ə – bir əsər, şeir üçün alınan mükafat, hədiyyə.

S i l s i l ə – zəncir; bir-birinə bağlı, bir sırada düzülən; s i l s i l e y i - m ü ş
k i - t ə r – gözəl, uzun qara saçlar.
S i l s i l ə c ü n b a n – köməyə çağırən, hay-küy qoparan.
S i m – gümüş, gümüş pul.
S i m b ə d ə n – gümüş bədənli, bədəni gümüş kimi ağ olan.
S i m b ə r – ağ sinəli; gözəl, dilbər.
S i m ü - z ə r – qızıl-gümüş.
S i m t ə n – bədəni gümüş kimi ağ (gözəl).
S i n a n – mizraq, nizə.
S i n ə s i p ə r – köksünü gərən.
S i n i n – illər.
S i n n i - s a l – yaşlı, yaş.
S i p a h – ordu.
S i p a r ə – Quranın otuz cüzündən hər birisi.
S i p ə h b ə d – sərkərdə, general.
S i p ə h d a r – sərkərdə.
S i p ə h s a l a r – baş komandan.
S i p ə r – qalxan.
S i r a s – şükür.
S i r a t – yol; s i r a t i - h ü d a – doğruluq yolu, haqq yolu.
S i r ə t – əxlaq, yaşayış tərzii.
S i r i ş k – gözyaşı; s i r i ş k i - a l – qanlı göz yaşları.
S i r q ə t – oğurluq. *Sirqəti-şeyr edənə qəti-zəban lazımdır* – özgənin şerini
oğurlayanın dilini kəsməli.
S i t a r ə – ulduz.
S i y a h (s i y ə h) – qara.
S i y ə r – siyrətlər, xasiyyət.
S i y y ə m a – hələ; xüsusilə, birinci növbədə.
S i y r ə t – xasiyyət, təbiət.
S o f i (və ya sufi) – sufizm tərəfdarı; dindar, zahid.
S o q a q – küçə.
S o v q – bazar, meydan.
S ö v g ə n d – and, and içmə.
S ö v q (etmək) – yönəltmək, göndərmək, sürmək; təhrik etmək, salıxdırmaq.
S ö v m – oruc.
S ö v m ə ə – hücrə; ibadətgah, zahidlərin yaşayış yeri.
S ö v r – Öküz bürcü, günəşin il müddətində dövr etdiyi 12 bürcdən biri.
S u – tərəf, cəhət, səmt, yan.
S u a l – dilənmə, dilənçilik; d ə s t i - s u a l ı n – dilənən ölin, dilənçi ölin.
S u d – fayda, xeyir.
S u d m ə n d – xeyirli.

S u f i – təsəvvüfə mənsub adam.
S u r – şadlıq; ziyafət; toy.
S u r a x – beşik, dəlik.
S u r ə t – gözəllik; zahir tərəf, gözə görünən tərəf, “məna”nın əksi.
S u r ə t n ü m a – təsvir edici, surət göstərici, canlandırıcı.
S u z – yanma.
S u z a n – yanar, yandıran; a h i – d i l i – s u z a n – yanan qəlbin ahı.
S u z i ş – yanma, yaxılma, əzab; böyük acı təsir.
S ü a l – dilənmə, dilənçilik.
S ü b h a n ə k ə – əhsən sənə, afərin sənə, alqış sənə.
S ü b ü l – yollar; h a d i y i - s ü b ü l – doğru yol göstərən.
S ü c u d – səcdə.
S ü f ə h a – səfihlər.
S ü h a – ulduz adı.
S ü h u l ə t – asanlıq.
S ü x ə n – söz.
S ü x ə n d a n – yaxşı danışan.
S ü x ə n d a n a n – sözbilənlər, ağıllı adamlar.
S ü x ə n s ə n c – düz, gözəl söz söyləyən.
S ü x ə n v ə r – natiq, dilavər; uzundilli.
S ü k u n – durma, sakin olma.
S ü l u k – bir ictimai təbəqəyə daxil olma; məslək sahibi olma.
S ü m m ə – sonra; v ə s ü m m ə – sonra da, yenə də.
S ü n – sənət; əsər.
S ü r x – qırmızı, al.
S ü r u d – nəğmə, şərqi.
S ü r u r – şadlıq, fərəh, sevinc.
S ü r u r a b a d – sevinc, şadlıq yeri, keyf-zövq məkanı.
S ü t u r a n – at, dəvə; minik və yük heyvanları.
S ü u b ə t – çətinlik.
S ü v ə r – surətlər, şəkillər, rəsmlər.

Ş

Ş a d a b – sulu, təzə, tərəvətli.
S a d i – şadlıq.
Ş a h b a z – şahin, qızıl quş; məc. qəhrəman, igid adam.
Ş a h i n ş i k a r – şahin ovlayan.
Ş a h r a h – böyük, geniş yol.
Ş a i q – şövq və həvəs edən, bərk istəyən.
Ş a k i – şikayətçi.

Ş a k i r – şükr edən, razı olan.
 Ş a k i r a n – şükr edənlər.
 Ş a m – axşam.
 Ş a m i l o l m a q – aid olmaq, əhatə etmək.
 Ş a y a n – layiq, dəyər.
 Ş a y ə g a n – layiq.
 Ş a y ə s t ə – layiq, yaraşan.
 Ş e ş d ə r – nərdin altı xanası.
 Ş e y d a – dəli; a ş i q i – ş e y d a – dəli aşıq.
 Ş e y i d b a z – arvadbaz.
 Ş e y t ə n ə t – şeytanlıq, hiylə, fəsad, fitnəkarlıq.
 Ş ə b – gecə; ş ə b i - y ə s – qəm gecəsi.
 Ş ə b a h ə t – bənzəyiş, oxşarlıq.
 Ş ə b a n ə – gecəyə mənsub.
 Ş ə b i - e h s a n – xeyrat gecəsi (axşamı).
 Ş ə b i h – bənzəyən, oxşayan.
 Ş ə b i s t a n – gecə gəzintisi; c ə m a ə t i - ş ə b i s t a n – gecə gəzintisinə çıxmış adamlar; hərəmxanalar.
 Ş ə b p ə r ə t ə b a n – yarasa təbiətlilər.
 Ş ə d a i d – şiddətli.
 Ş ə ğ a l – çaqqal.
 Ş ə k i b a – səbr edən; səbrlilik.
 Ş ə k v a – şikayət.
 Ş ə k v i y a t – şikayətlər.
 Ş ə q q ü l - q ə m ə r – ayı iki yerə bölmək (Məhəmməd peyğəmbərin göstərdiyi möcüzələrdəndir).
 Ş ə m a t ə t – özgənin bədbəxtliyinə sevinmə, bədxahlıq.
 Ş ə m ə n d ə f ə r – qatar, dəmir yolu.
 Ş ə m s – günəş.
 Ş ə m ş i r – qılınc.
 Ş ə n – şöhrət, hörmət.
 Ş ə n i ə – pis, murdar, xəbis; əxlaqa toxunan; i x t i r a a t i - ş ə n i ə – zərərli (dinə zidd) itiralar.
 Ş ə r a k ə t – şəriklilik, şərikin olma.
 Ş ə r a r – qılgıncılar.
 Ş ə r a r ə – qılgıncı.
 Ş ə r a r ə t – fəsadçılıq.
 Ş ə r – şəriət, islam qanunları.
 Ş ə r a f d a r – şərəf sahibi, hörmətli.
 Ş ə r ə r – qılgıncı.
 Ş ə r ə f y a b – şərəfli.

Ş ə f ə q q ə t – şəfqət, mehribanlıq, ata-ana duyğusu kimi təmiz, səmimi sevgi.
Ş ə f i q – şəfqətli.
Ş ə h a n – şahlar.
Ş ə h b a z – qızıl quş.
Ş ə h d – bal.
Ş ə h i d a n – şəhidlər.
Ş ə h i d ə – şəhid olmuş, məhv olmuş qadın və ya qız.
Ş ə h i r – şöhrət qazanmış, məşhur.
S ə h l a – ala; tünd mavi; d i d e y i-ş ə h l a – ala göz, ala gözlər.
Ş ə h r i y a r – şah, hökmdar; ş ə h r i a r i-h ü r i y ə t – azadlıq padşahı.
Ş ə x s i y y ə – bir adamın nəfsinə, öz şəxsi arzularına aid olan.
Ş ə r ' ə n – şəriət ilə, şəriət qanunu üzrə.
Ş ə r i – şəriətə uyğun.
Ş ə r i f – şərəfli, çox hörmətli.
Ş ə r m – utanma; həya etmə, eyib bilmə.
Ş ə t r ə n c – şahmat.
Ş ə t v a – qısa məxsus.
Ş ə v v a l – ərəb qəməri aylarının onuncusu, şəvval ayı.
Ş i a r – əlamət, nişan, fərqləndirici cəhət.
Ş i k ə n c ə – əzab.
Ş i k ə s t ə-b ə s t ə – sınımış, istifadəyə yaramayan.
Ş i k ə s t ə r ə q ə m – şikəstə xətti ilə yazan; qırıq yazan, yaxşı yazma bilməyən.
Ş i q a t – ittifaqsız, ayrılıq; ixtilaf.
Ş i r d i l – aslan üreklisi.
Ş i r i - j ə y a n – coşmuş, qəzəblənmiş aslan.
Ş i r i n m ə z a q (etmək) – damağını ləzzətə gətirmək, zövq vermək.
Ş i r k – çoxallahlıq, büt-pərəstlik; küfr.
Ş i r v a n i y a n – şirvanlılar.
Ş i t a – qış.
Ş i t a b – tələsmə.
Ş i t a b a n – yüyürən, sürətlə gedən.
Ş i v e y i-k ü f f a r – küffarın təzvi-hərəkətləri, xasiyyətləri. Bax: küffar.
Ş i v e y i-m a t ə m – yaş havası, matəm halı.
Ş i y ə m – şiymələr, xasiyyətlər, təbiətlər; k ü f r ş i y ə m l ə r – kafir xasiyyətlilər.
Ş o h ə r – ər, arvadı olan.
Ş ö h r ə – məşhur, ağızlarda gözən; ş ö h r e y i-b a z a r – hamıya məlum olan.
Ş u m – uğursuz, nəhs, məşum.
Ş u r – qovğa, mərəkə, gurultu-patıltı.
Ş u r i d ə – mübtəla, aşıq, məftun.

Ş u r i d ə s ə r – pərişan hallı; *məc.* aşıq, məftun, mübtəla.
 Ş u r i ş – qarışıqlıq, üsyan, tüğyan, çaxnaşma.
 Ş u r ü ş ə r – mərəkə, qovğa.
 Ş ü ə r a – şairlər.
 Ş ü ğ l – sənət, peşə, iş.
 Ş ü h u d – gözlə görünən aləm, dünya; ə r s e y i-ş ü h u d – dünya meydanı.
 Ş ü k r a n – minnətdarlıq, təşəkkür edisi.
 Ş ü k u f ə – çiçək.
 Ş ü k u h – böyüklük, çəlal, əzəmət, şövkət.
 Ş ü r b – içmə.

T

T a b, t a b ü-t ə v a n – qüvvət, taqət.
 T a b a v ə r – dözümlü, tab gətirən.
 T a b a n e t m ə k – işıqlandırmaq.
 T a b ə i y y ə t – təbəəlik; tabelik.
 T a b ə k e y (takey) – nə vaxta qədər?
 T a b ə n d ə – parlaq, işıq saçıan.
 T a c d a r – tac sahibi, şah.
 T a c g a h – şaha məxsus, sarayda olan.
 T a c i r a n – tacirlər.
 T a ə b ə d – həmişə, daima.
 T a ə t – itaət; ibadət, pəhrizkarlıq.
 T a ə t g ə h – itaət yeri.
 T a ğ i – üsyançı, tüğyan edən.
 T a h i r – pak, təmiz.
 T a k – tənək, meynə.
 T a q – gücdən düşmə; qübbə, günbəz.
 T a q ə-t a q ə – top-top (qumaş).
 T a q ə t g ü d a z – taqətdən salan, üzən.
 T a q ə t f ə r s a – gücdən salan, taqəti tükədən, üzücü.
 T a q ı m – qrup, dəstə.
 T a l e h – pis, eyibli.
 T a m m ə – tamam, bütöv, tam.
 T a r – qaranlıq, qara.
 T a z ə p ə r ə s t a n – yenilik tərəfdarları.
 T a z i n ə s ə b – ərəb cinsi (minik və yük heyvanları).
 T e y – keçib getmə.
 T e y r – quş.
 T e y y i-r a h – yollar keçmə, məsafələr aşma.

T ə l a – (t ə l i) – yüksəliş, tərəqqi.
 T ə m – yemək.
 T ə r ü f – bir-birini tanıma, qarşılıqlı tanışlıq.
 T ə b a ə t – çapçılıq işi.
 T ə b a h e t m ə k – puç etmək, məhv etmək.
 T ə b a r – nəsil.
 T ə b d a r – qızdırmalı.
 T ə b d i l – dəyişmə.
 T ə b d i l i - h i s s i y y a t – əhvali-ruhiyyənin dəyişməsi; təbdili-
 m ə n s ə b – vəzifənin dəyişilməsi.
 T ə b c i l – hörmətləndirmə, böyük göstərmə.
 T ə b ə i y y ə t – tabe olma, arxasınca getmə; təbəəlik.
 T ə b ə s b ü s a t – yaltaqcasına yalvarış, alçalma.
 T ə b ə r – balta.
 T ə b l – təbil.
 T ə b ə n – təbiətə.
 T ə b x i r – buğlandırma, buxarlandırma.
 T ə b i d – uzaqlaşdırma, rədd etmə, rədd edilmə; sürgün.
 T ə b r i z i y a n – təbrizlilər.
 T ə b ş i r – muştuluqlama, müjdə vermə.
 T ə c a h ü d – çəhd etmə, çalışma.
 T ə c d i d – təzələmə, bir məsələ haqqında yenidən danışma.
 T ə c ə l l a – parlama, aydın və zahir olma; n u r i - t ə c ə l l a – zahir olma,
 görünmə işığı; h ə q q i n n u r i - t ə c ə l l a s ı – həqiqətin işığı.
 T ə c ə m m ü l a t – bəzək-düzək.
 T ə c r ü b ə k a r – təcrübəli.
 T ə c v i z – icarə vermə, məsləhət bilmə.
 T ə d a b i r – təbdirlər.
 T ə d a d – bir-bir, sayaraq.
 T ə d b i h – pisləmək, qəbahətli etmək.
 T ə d ə n n i – gəriyə getmə.
 T ə d i b – ədəbli etmə, ədəb və tərbiyə öyrətmə.
 T ə ə l l ü m a t – qəmlər, ələmlər.
 T ə ə r r ü z – sataşma, toxunma.
 T ə ə ş ş ü q – aşıq olma.
 T ə ə y y ü ş – məişət, həyat.
 T ə ə z z ü r – çətinlik çəkmə.
 T ə f a x ü r – iftixar, öyünmə.
 T ə f ə k k ü r a t – düşüncələr, fikirlər.
 T ə f ə r r ü c – gözib fərənlənmə, şadlıqla seyrə çıxma.
 T ə f ə r r ü q – parçalanma, ayrı düşmə.

T ə f r i h – fərhəhləndirmə.
 T ə f r i q – ayırma, pozma.
 T ə f r i q ə – ayrılıq, ittifaqsızlıq.
 T ə f s i l – üzün izah, təfsilat.
 T ə f s i r – izah, açıb anlatma, şərh etmə.
 T ə ğ a f ü l – qəflət, xəbərsizlik, bilməzlik.
 T ə ğ ə l l ə – cidd-cəhd etmə, səy, qeyrət göstərmə, təşviş, vəlvələ salma.
 T ə ğ s i l e t m ə – yumaq, qüsl vermək, pak etmək.
 T ə ğ y i r – dəyişmə, başqa şəkə salma.
 T ə h a r ə t – təmizlik, paklıq.
 T ə h d i d – hədələmə.
 T ə h ə m m ü l – səbr, dözmə.
 T ə h ə s s ü r – həsrət çəkmə.
 T ə h ə y y ü c – həyəcanlanma, çuşa gəlmə.
 T ə h l i l – “la ilahə illa Allah” demək.
 T ə h r i r – yazma, yazmaq.
 T ə h r i r l ə r – məktublar, yazılar.
 T ə h r i s – həvəsə gətirmə, şirnikdirmə.
 T ə h s i l – əldə etmə, qazanma;
 T ə h s i n – alqışlama, əhsən demə.
 T ə h t – alt; t ə h t i - h i m a y ə – birinin himayəsi altında olma; t ə h t ü l - t ü r a b – torpağın altı.
 T ə h v i l – dəyişdirmə, bir şəkildən başqa şəkə salma.
 T ə h v i l d a r – kassir, xəzinədar.
 T ə x a l ü k – həvəs, arzu; çırpınma.
 T ə x ə l l ü f – xilaf olma, zidd getmə, birinin arzusuna əks hərəkət etmə, müxalif olma.
 T ə x ə t t ü r – xatırlama, yada salma.
 T ə x l i s – xilas etmə, qurtarma.
 T ə x m i s – beşləmə, bir şairin əsərinin hər beytinə üç misra artırıb bəndləri beş misralı etmə.
 T ə x r i b – dağıtma, xaraba qoyma.
 T ə k a h ü l – tənbellik; süstlük, qeydsizlik.
 T ə k a s ü l – tənbellik, kəsalət.
 T ə k b i r – Allahü əkbər demək.
 T ə k d i r – pislənmə, pisləmə.
 T ə k f i r – kafir adlandırma, dinsizlikdə təqsirləndirmə.
 T ə k i d a t – təkidlər, t ə k i d – israr (etmə), bir işi, bir təklifi təkrarla qüvvətləndirmə.
 T ə k r i m – hörmət etmə, böyütmə, böyük yerinə qoyma.
 T ə k s i r – artırma, çoxaltma.

T ə q a z a – tələb, ısrar, təkid; inadlı, icbari tələb.
T ə q a b ü l – müqabil durma, qarşı-qarşıya gəlmə; bərabər olma.
T ə q b i r ə n – qiymətləndirərək, bəyənərək.
T ə q b i r i - q ə z a – qəza-qədər, tale, başa gələnlər.
T ə q d i s e t m ə k – müqəddəs saymaq, yüksək qiymətləndirmək.
T ə q l i d – izləmə; yamsılama.
T ə q r i r – ifadə, bəyan; sözlər; vədlər.
T ə q s i m – bölmə, hissələrə ayırma.
T ə q v a – Allah qorxusu, möminlik.
T ə l a f i – əvəz alma, bir ziyanın müəyyən qarşılığını alma; ödəmə, ödənmə
T ə l a v ə t (t i l a v ə t) – Quran oxuma, Quranı gözəl səslə oxuma.
T ə l ' ə t – üz, sifət, camal.
T ə l x – acı.
T ə l x i – acılıq.
T ə l x k a m – məyus, kədərli, ovqatı təlx.
T ə l ' i n – lənətləmə.
T ə l l ə – qalaq.
T ə l l ə q t ü – təlaq verirəm (arvadı) boşayıram.
T ə l v i n – rəngləmə, boyama.
T ə m a m i – bütün, hamısı; t ə m a m i y i - r ü s ü l – bütün peyğəmbərlər.
T ə m c i d – böyütmə.
T ə m ə d d ü n – mədəniləşmə, mədəni olma; tərəqqi.
T ə m ə l l ü q a t – yaltaqlıqlar.
T ə m ə v v ü c – dalğalanma, ləpələnmə.
T ə n – bədən, vücut.
T ə n ə b b ü t – göyərme, bitmə.
T ə n ə f f ü r – nifrət etmə, iyrenmə.
T ə n f i r – nifrət etdirmə, iyrenc etmə.
T ə n g – dar, çətin keçilən yer, yol; az, kiçik, məhdud.
T ə n g n a y (t ə n g n a) – darlıq, darısqallıq; sıxıntılı, dar yer.
T ə n n a z – hər kəslə dostlaşan, oynayan, əylənən.
T ə n v i r – işıqlandırma, nurlandırma; t ə n v i r i - u y u n e t m ə k – elmini, biliyini artırmaq.
T ə n z i m a t – nizam-intizam, qanun-qayda; işlahat.
T ə r – təzə, təravətli.
T ə r a n e y i - ə s i l a n ə – əsillər, alicənablar nəğməsi.
T ə r d e t m ə k – uzaqlaşdırmaq, rədd etmək, qovmaq.
T ə r c i h (e t m ə k) – üstün tutmaq, daha yaxşı sanmaq.
T ə r ç e ş m – gözüyaşlı.
T ə r ə h h ü m – rəhm, acıma.
T ə r ə k ə – ölən adamın şeyləri, miras malı.

Tər fi – yüksəltmə, ucaltma.
 Tər ğ i b – rəğbətəndirmə, həvəsəndirmə.
 Tər i q – yol.
 Tər r a r – oğru, cibgir.
 Tər s a – xristian.
 Tər v i c – rəvac vermə, işə salma.
 Tər z i-ü m u r i-s ə l ə f – ata-baba yolu.
 Tə s a h ü b – ziyələnmə, sahib olma.
 Tə s ə l l i y a b – təsəlli tapan, dərdi yüngülləşən.
 Tə s ə n n ü n – sünniləşmə, sünni olma, sünnilik.
 Tə s x i r – zəbt etmə, tutma.
 Tə s k i n – sakit etmə, dayandırma; t ə s k i n i-n ə f s – nəfsini, ehtirasını yatırtma.
 Tə s l i y ə t – təsəlli; m ö v ç i b i-t ə s l i y ə t – təsəlli almağa səbəb, vasitə.
 Tə s n i f – əsər yazma, kitab tərtib etmə.
 Tə s t i r – pərdələmə, üstünü örtmə.
 Tə ş b i h ə n – misal üçün.
 Tə ş ə y y ö – şüaləşmə, şüə olma, şüəlik.
 Tə ş x i s – xəstəliyin növünü düzgün müəyyən etmə, diaqnoz.
 Tə ş r i f – şərəfləndirmə, hörmət etmə.
 Tə ş r i f f ə r m a o l m a q – bir yerə təşrif gətirmək.
 Tə ş y i – yola salma.
 Tə t m i n – təmin.
 Tə t h i r – təmizləmə, pəkləmə.
 Tə v a n g ə r – varlı, zəngin.
 Tə v ə c c ü h – üz çevirmə, meyl və maraqla baxma.
 Tə v i l – uzun; ə m r i-t ə v i l – uzun ömür.
 Tə y ə q q ü z – oyanma, xəbər dar olma; ibrət gözünü açma.
 Tə y ə m m ü n ə n – xoşbəxtlik və uğur sayaraq.
 Tə y i n – vəzifə, rol.
 Tə z a d – ziddiyyət, düşmənçilik, çəkişmə.
 Tə z a y ü d – artma, çoxalma.
 Tə z ə l z ü l – titrəmə, tərpənmə.
 Tə z ə l z ü l a t – zəlzələlər.
 Tə z i b – əzab vermə.
 Tə z i r – məzəmmət, töhmət.
 Tə z k a r – zikr olunma, danışılma, dilə alınma.
 Tə z m i n – bir şairin başqa bir şairdən şeirdə sitat gətirməsi.
 Tə z y i' – zay etmə, puç etmə.
 Tə z v i r – hiylə.
 T i f a q – ittifaq, birlik, saziş.
 T i ğ – qılnc.

T i l a – qızıl.
T i l l a t – qızıl-gümüş, qızıl-gümüşdən qayrılmış şeylər.
T i l i s m a t – tilsimlə, cadu, sehr kimi yalan işlərlə bir adamın işini müşkülə salmaq xəyalları.
T i m s a l – bənzər, oxşar.
T i r – ox.
T i r a z – nizam-qaydada, yaxşı, bəzəkli.
T i r ə – qatı qaranlıq; b ə x t i - t i r a – talesizlik.
T i r z ə n – oxatan.
T i y n ə t – təbiət, xasiyyət.
T i z p ə r – tez qanadlanan, iti uçan.
T o f i r – fərd, təfavüt; çoxaltma, artırma.
T ö h r – yuyunmaq, təmizlik görmək.
T ö m ə x a r – acgözlüklə yeyən.
T ö v f i q – yardım, kömək; Allahın köməyi; müvəffəqiyyət.
T ö v h i d – təklik, birlik, Allahın birliyinə inanma.
T ö v q i f – dayandırılma, dayandırma, həbs etmə.
T ö v s ə n – at.
T ö v s i f – tərif.
T u h a f – qəribə.
T u l – uzun.
T ü c c a r – tacirlər.
T ü f e y l o l m a q – dalınca düşmək, qoşulmaq, birləşmək.
T ü f u l i y y ə i t – uşaqlıq.
T ü h ə f – qəribə, gülünc, görülməmiş şey.
T ü h ə m – töhmətlər, məzəmmətlər, tənələr.
T ü l u ' – günəşin doğması.
T ü m ə n – İran pulu – on riyal (1930-cu ildən bəri işlənir).
T ü n d b a d – şiddətli külək; n ə r e y i - t ü n d b a d – şiddətli küləyin uğultusu.
T ü r a b – torpaq.
T ü r ə k – türk sözünün ləhcədəki ifadə şəkli.
T ü r f ə – təzə, əntiqə şey; qəribə; t ü r f ə d i l b ə r – nadir gözəl.

U

U d – simli çalğı aləti; Hindistanda bitən və yananda xoş iy verən ağac.
U f a q – kiçik, balaca.
U l a – üstün, daha üstün, daha layiq, daha yaxşı; u l a g ö r m ə k – bir şeyi başqasından üstün tutmaq.

Ü

- Ü b u r e t m ə k – keçmək, keçib getmək (sudan, körpüdən və s.).
Ü c r ə t – zəhmət haqqı.
Ü d ə b a – ədiblər.
Ü f t a d ə – öyilmiş.
Ü x ü v v ə t – qardaşlıq, dostluq, səmimiyyət.
Ü q a b – qaraquş, qartal.
Ü q b a – axirət.
Ü q d ə – düyün; çətin məsələ, dolaşq iş.
Ü q u b ə t – əzab.
Ü l ə m a – alimlər, elm ilə məşğul olanlar; ilahiyyat alimləri, ruhanilər.
Ü l u m – elmlər, fənlər; t ə h s i l i - ü l u m – elmləri öyrənmə.
Ü m ə n a – böyük, nazirlər, rəislər.
Ü m ə r a – əmirələr, hakimlər, əyanlar.
Ü m m – ana; ü m m i - x a q a n – şah anası.
Ü m m ə h a t – analar.
Ü m m ə t – dindəşlər, bir dində birləşənlər.
Ü m m ə t i m ə r h u m ə – Məhəmməd ümməti, müsəlmanlar.
Ü m u r – işlər,
Ü m u r a t – işlər; ü m u r a t i - a l ə m – dünyanın işləri.
Ü n a s – arvadlar.
Ü r ə f a – ariflər, bilikli adamlar.
Ü r f – adət, qanun-qayda.
Ü r f a n – düşün.
Ü r u q – damarlar.
Ü s r – çətinlik, müşküllük.
Ü s r ə t – çətinlik.
Ü ş ş a q – aşıqlar.
Ü y u n – eynlər, gözlər; t ə n v i r i - ü y u n – gözlərə işıq saçmaq, *məc.* elm, bilik qazanmaq.
Ü z a r – yanaq, üz; g ü l ü z a r – gül kimi gözəl yanaq; gözəl üz.
Ü z m – abır, hörmət.
Ü z m a – böyük, ali.

V

- V a b ə s t ə – bağlı; bir şeydən asılı olma.
V a c i b ü l i z a n – itaət edilməsi vacib olan.
V a c i b ü t t a ə – itaət edilməsi vacib olan.

V a h ə s r ə t a – ey vah!..
 V a q e ə n – həqiqətən, doğrudan.
 V a l a – yüksək, ali; açıq, aşkar; şübhəsiz.
 V a l i d – ata.
 V a l i d ə – ana.
 V a z e h – aydın, açıq, aşkar; şübhəsiz.
 V e y – və ey.
 V ə b a l – günah, məsuliyyət; vicdan ləkəsi.
 V ə c a h ə t – gözəllik.
 V ə c a h ə t l i – gözəl üzlü.
 V ə c h – məbləğ, pul, əvəz, səbəb.
 V ə h m i-x ə y a l ə t – əsassız, yanlış xəyallar.
 V ə k a l ə t – vəkillik, başqasının işini görmə vəzifəsi.
 V ə q' (qoyan) – ciddi əhəmiyyət verən, yüksək qiymətləndirən.
 V ə q f (eləmək) – qurban etmək, bağışlamaq.
 V ə q u r – vüqarlı.
 V ə l ə d – oğul.
 V ə l i – amma, lakin.
 V ə r t ə – uçurum; burulğan, girdab, xətərli yer.
 V ə s a i l – vəsilələr, vasitələr; səbəblər; v ə s a i l i-m ü t ə d d i d ə – bir sıra vasitələr. V ə s a i t – vasitələr; v ə s a i t i-i l h a m – ilham mənbələri.
 V ə s a t ə t – vasitəçilik.
 V ə s f – tərif.
 V ə s f g u – tərifləyən, tərif deyən; mədhçi şair.
 V ə s h ə n – üzde, üzdən, zahirdə.
 V ə s i – vüsətli, geniş.
 V ə s i l ə – vasitə.
 V ə z' – hal, vəziyyət.
 V ə z'-m ə d a r – həyat tərz; hərəkət yolu.
 V ə z a r ə t – vəzirlik; v ə z a r ə t i-m i l l i y y ə – milli nazirlik.
 V i f a q – həmrəylik, həmfikir olma, dostluq.
 V i q a y ə – müdafiə, mühafizə.
 V i r d – daim deyilən, təkrar edilən sözlər, ifadələr.
 V i z r – günah.
 V ü c u h – üzlər; k ə ş f i-v ü c u h i-n i s v a n – qadınların çadrasını atma.
 V ü k ə l a – vəkillər, müdafiəçilər.
 V ü s l ə t – aşıqın məşuqə çatması.
 V ü s u d i-q a y i b – yox olmuş, aradan çıxmış insan, qeyb olmuş.
 V ü s u q – inanma, etibar etmə.
 V ü z ə r a – vəzirlər.

Y

Y a h u – ay Allah!

Y a l – boyun; y a l ü b a l – boy-buxun, qamət.

Y a r a – güc, qüvvət, qüdrət.

Y a r a n – dostlar, aşnalar.

Y e d i c i – ölü yerində ağız açıb ağı deyənlərin başçısı.

Y e k b a r – birbaş, birdəfəlik.

Y e k d a n ə – bir şeyin bütöv iri dənəsi.

Y e k s a n – bərabər, hamar, düz, bir.

Y ə d – əl; y ə d i - t ə s ə r r ü f – ixtiyar.

Y ə f i r r – qaçma, qaçışma.

Y ə ğ m a – qarət, talan.

Y ə x – buz.

Y ə l d a (yəlda gecəsi) – ilin ən uzun gecəsi, dekabrın iyirmi birilə iyirmi ikisi arasındakı gecə.

Y ə m i n – sağ tərəf.

Y ə ' s – ümitsizlik; yas.

Y ə s a r – sol tərəf.

Y ə s r i b – Mədinə şəhərinin qədim adı; ş a h i - Y ə s r i b – Məhəmməd peyğəmbər.

Y ə z d a n – yaradan, Allah. Y ö v m – gün.

Y o v m ə n - f ə y ö v m ə n – gün-gündən.

Y o v u n c u (y a v u n c u) – yaltaq, hədyan danışan, yava.

Z

Z a d ə – oğul; z a d e y i - N e m a n – Neman oğlu, Nemanzadə.

Z a i d – çox, artıq, ziyadə.

Z a i l – pozulmuş, yox olmuş.

Z a l i m a n – zalımlar, rəhmsizlər.

Z a r – inləyən, ağlayan.

Z a y e – zay, tələf, məhv.

Z e y – xarici görünüş, qiyafə, müxtəlif ictimai təbəqələrin özünə məxsus geyimi.

Z e y b ə q – civə.

Z e y f – qonaq.

Z e y f ç ə k m ə k – qonaq etmək.

Z ə b a n – dil.

Z ə b u n – zəif, güzsüz, qüvvədən düşmüş.

Z ə c r – cövr, təzyiq, zorlama, cəbr; a m i r i n z ə c r i – hökumət adamının zülmü.

Z ə'f – zəiflik, gücsüzlük.
Z ə k a t – şəriətə görə bir adamın mal-dövlətinin hər il yoxsullara verilməli olan qırxdə bir hissəsi.
Z ə k a v ə t – zəkilik, qabiliyyət, istedad.
Z ə m m – məzəmmət, töhmət, tənqid.
Z ə n – arvad, qadın.
Z ə n b u r – eşşək arısı.
Z ə r d – sarı, solğun.
Z ə r ə f ş a n – qızıl saçan.
Z ə r n i g a r – qızıl su ilə naxışlanmış, zər naxışlı.
Z ə v a l – yox olma, məhv olma.
Z ə v ə c a t – arvadlar.
Z ə v i ş a n – şan və şərəf sahibi, adlı-sanlı.
Z i b a – qəşəng, yaraşlıq, bəzəkli; z i b a - s ə n ə m – gözəl.
Z i b ə s – xeyli, o qədər, çox.
Z i k r – Allah və peyğəmbərlərin adlarını təkrar-təkrar söyləmə
Z i l l – kölgə.
Z i n ə t i - t ə n – bədənin, vücudun bəzəyi, yaraşığı.
Z i n h a r – aman, ehtiyatlı ol, çəkin.
Z i r ü z ə b ə r – alt-üst.
Z i ş a n – şanlı.
Z i ş ə r ə f – şərəf sahibi.
Z ö h d – zahidlik, həyatını ibadətlə keçirmə.
Z ö h r ə c ə b i n – parlaq alınlı, gözəl üzlü.
Z ö v c – ər.
Z ö v r ə q – qayıq, balaca gəmi.
Z ö v r ə q n i ş i n – qayıqda oturan.
Z ü k u r – kişilər, oğlanlar.
Z ü v v a r – ziyarətçilər.

MÜNDƏRİCAT

SATİRALAR

1911

Sual (“ <i>Eyb ikən şəxsə görə nəfsini öymək, əcəba</i> ”)	7
[Lə'nət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsan!]	7
[Qafil yaşamaqdansa gözəl kədir ölmək]	7
Məmdəli deyir ki (“ <i>Nasirülmülk, sənə boylə gümanım yox idi</i> ”)	8
Nasirülmülk Bakıdan İrana özüm olduqda (“ <i>Məncə, İrana əbəs əzm ediyor Nasiri-mülk</i> ”)	8
Müxbirüssəltənəyə (“ <i>Yapdığın hiyləni hər günkü qəzetdə oxudum</i> ”)	8
[Əcdadına çəkdi, pədərin mütləq unuttu]	8
Mühabirə (“– Qafqaz əhli üç il ərzində nə e'mal etdi?”)	8
[Millətinin halı pərişan ola]	9
Müxabirə (“ <i>Məmdəli: Sevgili sultan babam, söylə, sənənin halın nədir?</i> ”)	10
Abbas ağa deyir ki (“ <i>Can verib millətə, ali, əbədi nam alırıq</i> ”)	13
Dreper deyir ki (“ <i>Elm olduğu yerdə olamaz dinü dəyanət</i> ”)	13
Avropada Məmdəlinin eşqbazlığı (“ <i>Məmdəli: Rəhm et mənə, can madmazel!</i> ”)	14
Yuxu (“ <i>Heyvərə, ey müdiri-əhli-füsun</i> ”)	16
Ay can!.. (“ <i>Müftinin rə'yi ilə kəşfi-vücuhi-nisvan</i> ”)	17
[El çəkir namımı min lə'nət ilə]	18
Təbriz müxbirinə (“ <i>Müxbirüssəltənəyə şəkk edəcəksənmi yenə?!</i> ”)	18
Eşidiriz ki (“ <i>O zəmandan ki, Rəhim xan yetişib Təbrizə</i> ”)	19
Mənşikov deyir ki (“ <i>Məktəbə düşmənlə olan bə'z müqəddəs (?) üləmə</i> ”)	19
Əzrailin iste'fası (“ <i>Əzrail ərz edərək söylədi: “Ey rəbbi-ənam...”</i> ”)	19
[Ağladığıca kişi qeyrətsiz olur]	20
[Çox da demə sərvətü samanlıyam, ey filan!]	23
Dörd dilli qırmanc (“ <i>Kəşfi-vəch etmək deyil övrətlərə şə'r'ən hərəm</i> ”)	24
[Bütün Avropada kömyab ikən, amma Bakıda]	24
Məmdəli deyir ki (“ <i>Rusiyə diplomasyasına bağladım ümid</i> ”)	25
Ərdəbil hakimi Rəşidülmülkə (“ <i>Ey qolçomaq, əlsizlərə çox eyləmə azar</i> ”)	25
[Molla Ərəszadənin... vay, yenə məbə'di var!]	25
Əqvalə həkiminə (“ <i>Əz “Səda” qarein bezar ayəd</i> ”)	26
Təbrizdən “Molla Nəsrəddin”ə göndərilən kağızların müfəttişinə (“ <i>Ey müfəttiş, yollanan kağızları axtarma çox</i> ”)	26

Balaca səhnə (“ <i>Səd şükr ki, oldu nur-baran</i> ”)	29
Mühərrirlərə (“ <i>Tə’limə dair odlu yazılmış məqalələr</i> ”)	31
Vaqieyi-yubileykarənə (“ <i>Girdim yerimə başımda qayğü</i> ”)	32
[Ey pulluların səfası, novruz!]	35
Bayram töhfəsi (“ <i>Ey tökən mollaların kamına şərbət, novruz!</i> ”)	35
[Oylə bir tərçümə kim, ruhi-Şekspir görçək]	35
[Əşhədü billahi əliyyül əzim]	35
[Həmdülillah ki, bu gün bəxtəvər oldu başımız]	36

Satirik parçalar

[Tutdum orucu irəməzanda]	37
[Babam sünni, nənəm şüə, dürək mən]	37
[Həmədanda qonağımdan xəbər aldım, key şeyx]	37
[Tanrı hər yerdə pulu bir ürəyi səxtə verər]	38
[Molla, səmavarından dərda, həzar dərda]	38

MÜXTƏLİF ŞEİRLƏR

[Mən Xəlilüillah-e əsrəm, pədərəm çon Azər]	41
[Xümsi-şərabı Seyyidə saqi verib dedi]	41
[Şe’r bir gövhəri-yekdaneyi-ziqiymətdir]	41
[Sən piri-cəhandidəsən, ey Seyyidi-sərkar]	42
[Sabiri-şeyda ki, tərki-şəhri-Şirvan eylədi]	42
[Üç yüz on doqquz idi bə’d həzar]	43
[Şükr lillah ki, afitabi-süxən]	48
Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza (“ <i>Əsrimiz xahiş edərəkən ittifaqü ittihad</i> ”)	50
Şimdi fürsət var ikən bir iş gör istiqbal üçün! (“ <i>Qılma, ey mün’im, təcahüd kəsəti-əmval üçün</i> ”)	51
Söz (“ <i>Ey söz, nola dərsəm sənə xurşidi-səməvat</i> ”)	53
[Qərini-məğfirət qıl, ya ilahi]	54
Abdulla Cövdətin əş’arını təxmis (“ <i>Əcəb, kəşfi-niqab etməzmi yarım ruyi-ziybadən</i> ”)	55
Növheyi-milli (“ <i>Vahəsrətə!.. ki bərhəm oldu tifaqi-millət</i> ”)	56
Təhəssür (“ <i>Olsaydı səfa zümreyi-irfan arasında</i> ”)	57
Eydi-mövludi-Nəbi (“ <i>Həmdülillah ki, bizə şamil olub lütfi-xuda</i> ”)	59
Təraneyi-şairənə (“ <i>Süluki şairin eynən səfa deyil də, nədir?</i> ”)	60
İltihabi-təəssüratımdan yenə bir şö’leyi-cəhansuzum (“ <i>Əl’əman, ey şahı-Yəsrib mədfənü Məkki vətən</i> ”)	62

Şəkibai (“ <i>Yar getdikcə təhəssür dili-şeydadə durar</i> ”)	64
Ənin (“ <i>Uçdun, ey ruhi-pürfütuhi-Həsən!</i> ”)	65
Növhe (“ <i>Ərseyi-aləmin yenə vəz'i bəlali görsənir!</i> ”)	66
[Çünkü vücudi-alim bir ne'məti-xudadır]	67
[Ey müsibətzədə dindaşlarım, etdikcə nəzər]	68
Rəhgüzari-məxluqatda bir möhtaci-məsarif (“ <i>Ey dərbədər gəzib ürəyi qan olan çocuq!</i> ”)	70
Nə yazım? (“ <i>Şairəm, çünki vəzifəm budur əş'ar yazım</i> ”)	72
Səttarxana (“ <i>Hali-məczubim görüb, qare, demə divanədir</i> ”)	73
[Yaşadıqca xərabə Şirvanda]	75
Əqvali-hikəmiyyədən müqtəbis bir mənzum (“ <i>Könül, ol talibi-hikmət, – o hikmət kim, həqiqətdir</i> ”)	79
Təbəət (“– <i>Sərmayeyi-irfanı nasıl kəsb edər insan?</i> ”)	80
[İdrakdir müsibətə miyzan, əvət, əvət]	81
[Dərdim oldur ki, mənə ariz olan dərdlərin]	81
[Bir əzmdə səbat edəmən əhli-ehtiyac]	81
[Ey dilbəri-hürriyyət, olandan bəri aşiq]	81
Bənzətmə (“ <i>Sövdəyi-məvəddətdən</i> ”)	82
Ruhum! (“ <i>Ruhum, ey şahbazi-ülviyyət</i> ”)	83
Tərbiyə (“ <i>Ümmətin rəhnüması tərbiyədir</i> ”)	84
[Dəhr bir müddət oldu mənzilimiz]	84
Analar bəzəyi (“ <i>Gər olsa nisadə elmü irfan</i> ”)	85
Analar bəzəyi (“ <i>Bəzək, bəzək ki, deyirlər, cəvahirat deyil</i> ”)	85
Nitqə xitab (“ <i>Ey natiqeyi-bədiəpərdaz!</i> ”)	86
Həvəs (“ <i>Həvəs sövq eylər insanı həyatə</i> ”)	87
[Tərk edər kim ki, şükri-ne'məti-nas]	88
[Nola ərbabi-kəmal eyləyə təhsin mənə kim]	89
[Yaran, məgər ki, mahi-əza ibtida olur]	90
[Nəgərdəd kəz əcəl poştəm xəmidə]	91
[İstərəm ölməyi mən, leyk qaçır məndən əcəl]	91
[Arizi-qəmlər əlindən ürəyim şişmiş idi]	91
[Mənə bəd keçdi şəhri-Şirvanda]	91
[Rahəm bədhəid, ru berah amədəəm]	92

QƏZƏLLƏR

[Qoyma gələ, saqiya, zahidi meyxanəyə]	95
[Hər səri-muydə min aşiqi-nalanın var]	96
[Viranə Şəmaxidə mənə gənc tapılmaz]	97
[Məftuni-səri-zülfünə qüllab gərəkməz]	98

[Kuyini xunabeyi-çəşmimlə nəmnək eylərəm]	99
[Gər istəsən ki, fitneyi-aləm oyanmasın]	100
[İstəsən könülüm kimi zülfün pərişan olmasın]	101
[Ey dil, amandı, sirrini biganə bilməsin!]	102
[Ey sux, yenə həmdəm olub kakilə zülfün]	103
[Xosrovi-hüsnün, əzizim, sən imişsən taci]	104
[Qəmində çərxi-çarümdən keçən fəryadü ahim var]	104

UŞAQLARA HƏDİYYƏ

Məktəb şərqisi (“ <i>Məktəb, məktəb, nə dilgüşasən</i> ”)	107
Məktəbə tərgib (“ <i>Mənim bağım, baharım!</i> ”)	108
Elmə tərgib (“ <i>Elmin izzəti payidar olur</i> ”)	110
Uşaq və buz (“ <i>Dərsə gedən bir uşaq</i> ”)	111
Yaz günləri (“ <i>Gəl, gəl, a yaz günləri!</i> ”)	112
Ağacların bəhsi (“ <i>Alma, palıd, şam ağacı hal ilə</i> ”)	113
Cütçü (“ <i>Çıxdı günəş, doldu cəhan nur ilə</i> ”)	115
Qarğa və tülkü (“ <i>Pendir ağzında bir qara qarğa</i> ”)	116
Məktəb uşaqlarına töhfə (“ <i>Doğar insan ata ocağında</i> ”)	117
Məktəb şagirdlərinə töhfə (“ <i>Ey uşaqlar, uşaqlıq əyyamı</i> ”)	119
Təbib ilə xəstə (“ <i>Bir təbibə gedib də bir bimar</i> ”)	120
Qoca bağban (“ <i>Bir taqım gənc yol kənarından</i> ”)	121
Qarıncı (“ <i>Gördülər bir qarınca bir mələxi</i> ”)	122
Molla Nəsrəddinin yorğanı (“ <i>Gecə yatmaq zamanı çatmış idi</i> ”)	123
Uşaq və pul (“ <i>Kuçədən bir çocuq yüyürdü evə</i> ”)	124
İskəndər və fəqir (“ <i>Gün önündə bir acizü müztər</i> ”)	126
Azarlı kəndçi (“ <i>Xəstə olmuşdu bir nəfər dehqan</i> ”)	128
Camuşçu və sel (“ <i>Bir kişi saxlayırdı bir camuş</i> ”)	130
Molla Nəsrəddin və oğru (“ <i>Mollanın börkünü çalıb oğru</i> ”)	131
Örümçək və ipək qurdu (“ <i>Bir örümçək özün öyüb durdu</i> ”)	132
Artıq alıb, əskik satan tacir (“ <i>Bir nəfər tacir öz dükənində</i> ”)	133
Yalançı çoban (“ <i>Bir çoban bir gün etdi dağda haray</i> ”)	135

TƏRCÜMƏLƏR

“Şahnamə”dən tərcümə (“ <i>Belə nəql edir möbidi-huşyar</i> ”)	139
Tərcümeyi-qövləl-müfti (“ <i>Qəm etməzəm, denilsə, Məhəmməd sağaldımı</i> ”)	154
[Gördüm neçə dəstə tazə güllər]	154
Şe’r tərcüməsi (“ <i>Tapşırma sirrini məgər əhli-kərəmlərə</i> ”)	154
Ləffazlıq (“ <i>Məclis</i> ” qəzetəsindən tərcümə)	155

HEKAYƏ VƏ FELYETONLAR

Meydana çıxıyor...	161
Hamısın tapa bilirəm, birin tapa bilmirəm	165
Şirvanda mühüm həvadis	167
Yadigar	169

MƏQALƏLƏR VƏ MÜXBİR YAZILARI

Vəfat xəbəri	173
İslamiyyətin insaniyyətpərvərliyi...	174
[Qabıstan mahalının pristavi]	175
[Bu gün Qafqaziya məmləkətində]	176
[Qarabağ davası qət'i xüsusunda]	178
[Avqustun 3-də Salamovların evində]	179
[Şamaxı tüccarı-mö'təbərindən]	181
[Həmd olsun, o gündən ki]	182
[Həmd olsun, Şamaxıda bugünkü]	184
[Kürdəmir mahalında Qarasaqqallı kəndindən]	185
[27 avqust, Bakı]	186
Mətbuat	188
[Şəhərimizdə realni uşqola təşkilindən]	190
Qeyrət	191
[Şamaxının qərbində vəqə']	192
[Şamaxı realni uşqolasına inspektor]	193
[Oktyabrın onunda Qoşunlu mahalında]	194
[Noyabrın dördündə Kürdəmir ilə Ağsu]	195
[Bu il Şamaxı əhli]	196
[Qabıstan mahalında Ərəbşahverdili]	197
[Noyabrın 18-də şamaxılı malaqan]	197
Ləbbeyk icabət	198
[Neçə gün bundan əqdəm Bakıdan]	199
Təşəkkür	200
[Dekabrın 31-ci günü]	201
[Yanvarın 24-də gecə saat]	203
[Şəhərimizdə şirkətlər, zavodlar]	204
Zəman nə istəyir? Amma biz	205
[Mərhumül-məğfur Hacı Məcid əfəndi]	208
[Şamaxı uyezdi Bakı quberniyasının]	211
[Qədimə Şamaxı şəhərinin]	213

[Bu axır vaxtlərdə Şamaxıdan]	214
[Padar köçəriləri Şamaxı uyezdnin]	215
[Vəsaiti-mə'lumə ilə e'mali-fikr]	216
[Bahardan iki ay yarım keçir]	218
Cümə	220
Mühərrərat	222
Xaqani (<i>Ulularımızdan eşitdiyim</i>)	223

MƏKTUBLAR

Müdir əfəndim!	227
Qoridə maarifpərvər Sultan Məcid Qənizadə hüzlərinə!	227
Qoridə dusti-dirin və bəradəri-sədaqətayinim Sultan Məcid hüzləri-şəriflərinə!	228
Fəzilətli Sultan Məcid Qənizadə hüzləri-şəriflərinə!	229
Maarifpərvəri-möhtərəm Sultan Məcid Qənizadə hüzləri-alilərinə!	230
Sultan Məcid hüzləri-şəriflərinə!	231
Məktubi-məxsusi	232
Ruhum, canım, Şərifzadə!	233
Qardaşım Səhhət!	234
Qardaşım Səhhət!	235
[Məktubdan bir parça]	236
İzah və şərhlər	237
Lügət	310

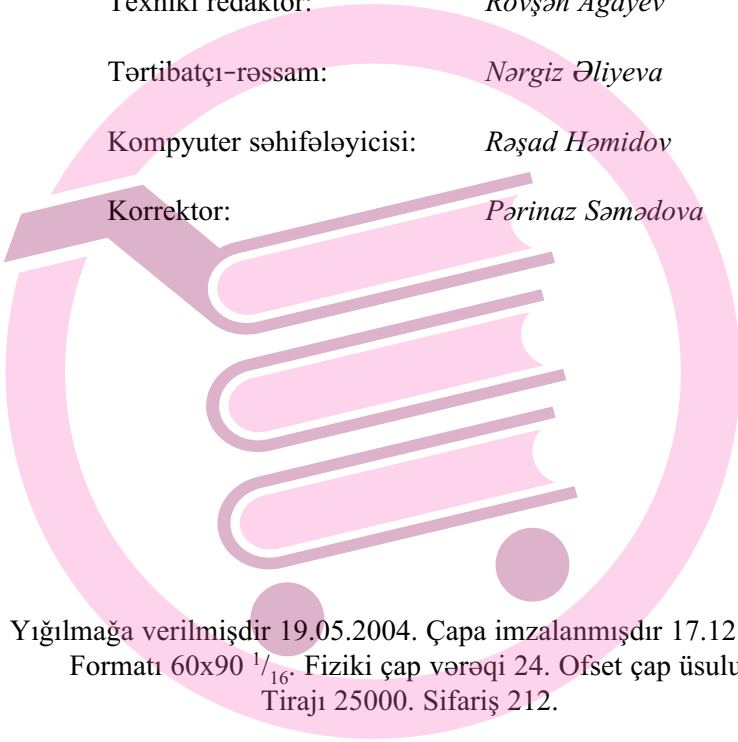
Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyicisi: *Rəşad Həmidov*

Korrektor: *Pərinaz Səmədova*

Yığılmağa verilmişdir 19.05.2004. Çapa imzalanmışdır 17.12.2004.

Formatı 60x90 ¹/₁₆. Fiziki çap vərəqi 24. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 212.

Kitab “PROMAT” mətbəəsində çap olunmuşdur.